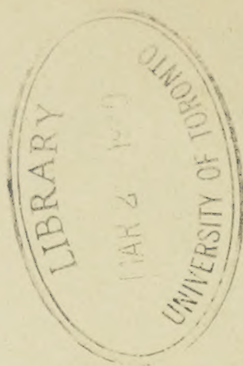

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00630686 4

Ante Petravić:

Studije i portreti.

Zagreb 1905.
Tisak i naklada Antuna Scholza

LIBRARY
UNIVERSITY OF TORONTO

Ante Zorčić.

I.

Nedavno mi dodje do ruku omanja knjižica od osamdeset stranica osrednje osmine. Naslov nosi: „Vila Dalmatinska oliti Različne pisme A. Zorčića Šibenčanina“, — u Zadru tiskom braće Batara 1852. U zbirci nalaze se dvadeset i tri pjesmice od Ante Zorčića, a zadnju „Pozdrav Vili Dalmatinskoj“ ispjevao je Vrdoljak Imoćanin, u čast pjesniku te zbirke.

Tko, je i što je bio Ante Zorčić, nije mi poznato: niti znadem, kada se je rodio, ni kada je umrô. Za neke pjesme označena je godina, kada su ispjevane, i mjesto, gdje su ispjevane. Tako je pjesma „Domovini“ spjevana u Padovi g. 1846.; „Šta ja ljubim“ nosi bilješku „u Padovi g. 1847.“; „Nesrića“ „bi sastavljena u Mlecima g. 1848.“ Po tomu se od prilike razabire doba, kada je Zorčić pjevao pjesme.

Nema dvojbe, da su pjesme ispjevane u vrijeme, kada je izlazila „Zora Dalmatinska“. Zorčić je, reg bi, živio i učio u Italiji. To se, osim spomenutih bilježaka pod

*

gornjim pjesmama, dade zaključiti iż „Pozdrava Vili Dalmatinskoj“ Imoćanina V r d o l j a k a:

Dobro mi se povratila, Vilo,
Od Jadranskog' poludnevnog mora,
Od Markova privedroga dvora,
Gdi Neptuna leži mutno vrilo.

Iz lokanja mletačkog kruga
Zdravo mi se povratila, Vilo,
U planinu tvoje majke krilo
S' ovu stranu istočnoga juga,

Na starinu zdravo priletila
Sa pučine pomorske obale,
Gdi ni soko, niti može ždrale
Tvomu stanu uzdignuti krila.

Tvoj je odžak pećine planinske,
Tvoji stani pustošne dubrave,
Gdi junačke pivaju se slave,
Gdi se kupe Vile Dalmatinske.

Tu se kupe i kolo mi vode,
Koje, Vilo, od starine biva.
I u kolu vila s vilom piva
Lipe pisme slavjanske slobode.

Jedva su te dočekale vile
Posestrime, seke Dalmatinke,
Čuti pisme i tvoje začinke,
Vodeć kolo tebe zagrlile.

Krasno bi nas budit započela,
U divnome kolu zaigrala,
Romonito naški zapivala,
Sok iz cvitja kupeć kano pčela.

Tvoje pčele Vilo Dalmatinska
Berže šalji od cvita do cvita,
Nek' se glase širom bila svita,
Nek' svit pozna, što je mat' slovinska.

Po tome Vrdoljak nastavlja izbrajanjem i imenovanjem svih pjesama u zbirci; i o svakoj daje bar sadržaj. o čemu pjeva.

Vidi se dakle, da Vrdoljak pozdravlja pjesnika Zorčića oduševljenjem, što je počeo pjevati u narodnom jeziku, uza sve što je učio i živio u tudjini. Vrdoljak zove Zorčića „Vilom Dalmatinskom“ per eminentiam, i polaže u njegovo pjesnikovanje velike nade. A iz svega izlazi, da je Zorčić tek otpočeo bio pjevati u materinskom jeziku. Za biografske podatke mogla bi još služiti zadnja pjesma Zorčićeve zbirke i to sonet „Vili“:

Što će meni gusle javorove,
Što gudalo, što li zlatne žice?
Fala, Vilo, na tvoje darove,
Za umerlog nisu već pismice.

Nek' udara sad' uz gusle nove
Komu cvitjom posute s'ulice'
Smrtno zvono u grob mene zove,
Mora berzo, da prominim lice.

Triput deset ja vidi do sade
Cvitjom resit polja pramalitje,
Za me al' ne bi jedno cviće samo,

Nego žalost i goleme jade; —
Brod na moru biše moje žitje
Od valova motan simo tamo!

Zbirka je štampana god. 1852.; po svoj prilici bit će i posljednja pjesma spjevana iste godine, ili recimo, godinu dana prije. Ako je do tada bio ugledao trideset pramaljeća, ili bolje rečeno prevalio trideset godina života, onda se je Ante Zorčić rodio od prilike god. 1821. ili 1822. U ostalom to je lako potražiti u maticama rodjenih u Šibe-

niku, jer Zorčić zove sebe Šibenčaninom; a i Vrdoljak ga u spomenutoj pjesmi-poslanici zove „Šibenko-Slovinska“, to jest: Vilo slovinska, što si nikla u Šibeniku.

Po sonetu „Vili“ izgleda, da je Zorčićev život bio buran, sličan brodu što ga na moru valovi motaju amo tamo. Dapače po istom sonetu izlazi, da pjesnik sluti skoro i svoju smrt. Jeli se u istinu tako zbilo? Neznam. Svakako Zorčića nijesam nikada čuo spominjati. Bit će, da je mlad umrô.

Svakako ne samo u sonetu „Vili“, nego u čitavom zadnjem dijelu zbirke obiluje tužan akord u pjesmama. Nekakovo tugovanje zuji veoma turobno iz nekih pjesama, i to uslijed nepogodâ u životu. Pjesnik je Zorčić, kako pjeva u pjesmi „Nesrića“, izgubio već rano majku, oca i sestru:

Kada me na svit porodi mati,
Nemila srića m' u krilo lati;
Cvileći, jadan, ručice pruži
Majci, da k' sebi mene pridruži,
Al' kad' me majka zagrlit' hti,
Rinuti bi.

Nesrića potle sklopi mi ruke,
Zadajuć meni nemile muke;
Ćakina ljubav priteče tada
Za mene otet' od onog' jada; —
Al' kad' me ćako oteti hti,
Ćako m' umri!

Videći mene u toj nemoći
U pomoć seka beržje doskoči;
Al' kâ je ptica na svitu bila
Ljutog orla da 'e predobila? —
Jadna, u ervanju nejaka bî,
I seka umri!

Za dati meni većega jada,
Š' čampram me zgrabi nesrića tada,
Pak me zanese gori k' istoku,
Zadajuć meni ranu duboku;
Tako, siromah, domovinom
Izgubi i dom!

Al' jednu divu tada Bog mili
Ljubeznu, krotku, divnu m' udili:
Medenim ljubcim, ričima svojim
Biše mi za lik tad' ranam mojim,
Al' istom rane zarestjahu,
Izgubi i nju!

Ne buduć dosti date mi jade,
Zubim me zgrabi nesrića tade,
Pak me zanese doli k' zapadu,
Daleko od dive konaka hiljadu,
Na svaki način gdi me još davi,
Dok ne zadavi.

To bi bio život pjesnika Ante Zorčića. Jeli sve to bilo tako, to ne mogu tvrditi, ali nemam razloga, ni da o tome sumnjam. Zorčićevo pripovijedanje svakako potvrdjuje i Vrdoljak, jer o pjesmi „Nesrića", pod kojom Zorčić oličava svoju zlu kob u životu, veli:

— Nesrića — je što naš narod kaže,
Da se jedan pod zlom zvizdom rodi,
Jer ga prateć sve do jame vodi.
Viruj, Vilo, narod da ne laže.

Po pjesmi dakle „Nesrića", spjevanoj u Mlecima g. 1848. pjesnik je izgubio majku, oca i sestru već rano; ne samo, nego je bio i nesretan u ljubavi; a opet mučilo ga i to, što se nahodi u tudjini daleko od rodjene grude.

Toliko se dade zaključiti o životu Zorčića iz njegovoga pjesničkoga rada u zbirci „Vila Dalmatinska". Je li

još što prije ili poslije napisao, nije mi poznato. Sada ću se pak osvrnuti na same pjesme.

II.

Čitava se zbirka „Vila Dalmatinska“ dijeli u tri odijeljenja: I. „Ruža“. II. „Liljan“. III. „Murtila“. Svakako se već iz tih naslova razabire pjesnički ukus Zorčića. Pred tim odjelcima nahode se dvije pjesme „Mladeži Dalmatinskoj“ i „Mojim Pismam“.

U prvoj pjesmi „Mladeži Dalmatinskoj“ pjesnik tumači, zašto je zbirku odijelio pod one naslove, i što znače pojedini naslovi:

Mladim Dalmatincim
Domorodac mladi —
Ovu kitu cvitja
Pokloniti radi.

Tri su u kiti cvitka
Kâ su mladim mila:
Ruža rumenita,
Liljan i murtila

Ruža vazda biše
Bilig od ljubavi,
U kiticu moju
Zato ružu stavi.

Liljan cvit pribili,
Slika od mladosti,
Ufa mojim mladim
Ugoditi dosti.

Murtila je cvitje
Od žalosti zlamen,
S kojim mladi mladoj
Kiti leden kamen.

Sva tri ubra cvitka
U našoj dubravi —
Vila Dalmatinska
U kitu ju savi.

Takvu meni Vila
Kiticu dodade,
Mladim Dalmatincim
Nju poklanjam sade.

Primite ju dragi,
Kano vaše cvitje, —
Eto miris slasni
Nosi pramalitje,

Jednostavnost u izrazima, a plastičnost u označivanju značenja pojedinog dijela rese ovu nježnu pjesmicu. Nema tu suvišne retorike, opetovanja istih misli drugim riječima,

obilja nadutih fraza. Sve teče jasno kao u narodnim ponajboljim varoškim pjesmama.

Ali za ovom pjesmicom ni malo ne zaostaje druga odmah za njom „Mojim Pismam“:

Ajd'te, dico, ajd'te
Širom bila svita,
Kano drobne čele
Od cvita do cvita.

Ja priznajem dobro
Da ste još nejaki,
Al' nejako ufam,
Da će branit svaki.

Eto vas odpravi,
Kako bolje moga,
Ajd'te, dico, ajd'te
Srićom u ime Boga.

Za vas odgojiti
Ja ne štedi ruke,
Danom, noćom vidi
Dosta truda i muke.

Kako mladi ptičić
Leti iz gnizda svoga,
Let'te, let'te i vi
Srićom u ime Boga.

Kudgod dopirali
Zapivajte milo;
Pismice pivati
Nij' sramotno dilo.

Dakle vi slobodno
Ajd'te prid svakoga; —
Ajd'te, dico, ajd'te
Srićom u ime Boga.

Ova popratnica Zorčićeva sjetila me pjesme Mate Baštijana, istarskoga pjesnika, kojom opremaše svoje pjesme u svijet:

Ajte, moje, ajte
Pjesme bezimene itd.

Med Baštijanom i Zorčićem ima koješta zajedničkoga. Obojica su bili malo poznati i malo pjevali. Baštijan upotrebljavaše, osim narodnoga deseterca, ponajviše šesterac, te je bio osobito pod dojmom narodne varoške pjesme, kod koje je češće pozajmljivao prostodušnost i nježnost u izrazu. To se prostodušno i nježno izra-

zivanje primorske narodne lirike, mislim, dobro ogleda već i u ovim dvjema pjesmicama Ante Zorčića.

I Baštijan i Zorčić, u koliko mi je znano ne posvetiše se pjesništvu, pa zato se i ne može izreći ni označiti, koliko bi bili uspjeli, ali kod obojice je bilo lijepih darova i uslova za uspjeh u lirici. Baštijan je svakako mnogo veći i odličniji pjesnik, te se može staviti uz bok prvim našim liričarima.

Nakon dviju posvetnih pjesmica dolazi, prvi dio: „Ruža". Pred tim dijelom stavio je pjesnik kao lozinku slijedeće riječi Nikole Tommasea: „Pisme su medju trudim života, kao cvitje medju dračama, kao voda živa, koja izvire iz serca zemlje medju stinam golim, kao glas nebeski, koji dolazi nezna se otkud, ter svuda raznosi miris skladenja." Na prvom je mjestu pjesma „Pjesnik i Vila": Pjesnik se našao jednoga jutra u dnu dragetine, gdje opazi djevu, što mu mahaše i zvaše ga k sebi. On se uputi k njoj u čudu. I kada dodje dolje, nadje pred sobom krasnu momu, ali noge — konjska kopita. Ona mu se izda, da je Vila dalmatinska i zamoli ga, da joj odmrsi kose od drača, što joj ih vjetar zamrsio. I kad on to učini, upita ga, da li želi biti pjesnikom; a kad on privoli, onda mu ona izdjela gusle javorove i šipku jele za gudalo, a pjesnik:

Uzam gusle i gudalo
Priko bilog' svita pojdem;
Pak od mista čak do mista
Na konake k' svakom dojdem;
Staro zovem, mlado budim,
Glasno gudim.

Od tad' dakle popivati
Danom, noćom nij' mi dosti,

Sad pivajuć od veselja,
Sad jadujuć od žalosti,
Kako u meni serdce skače,
Ili plače.

Nekako pada sumnja, da je Zorčić spjevao ovu pjesmu pod dojmom one pjesme Ivaniševića, Bračanina (1608.—1665.): „Kako se je pjesnik naučio peti" koja počimlje: „Nigda jašuć priko gore itd.", jer sasvim na nju naliči. Ivaniševićeva pjesma spada u najljepše lirske pjesme u čitavoj dalmatisko-dubrovačkoj periodi hrvatske književnosti. Svakako, da i nije Zorčić poznavao Ivaniševićeve pjesme, ona me je nje sjetila, i za to sam je spomenuo.

U drugom dijelu nalazi se i pjesma „Domovini", spjevana u Padovi god. 1846. Pjesnik veli o sebi: „Da sam ladjica, zajedrio bi put istoka preko sinjeg mora, gdje zora puca, i tu bi, da sam ptica, žuborio iz svega grla, neka svak sluša, kako slavim Dalmaciju."

Uza sve čare Italije, on čezne za rodnom grudom, jer, ako ona neima darova Italije, svakako ima srce Kraljevića Marka. I za to moli Boga, da mu dade zagrliti dragu domovinu. Duhom narodne pjesme odiše sasvim ljubavna pjesmica „Dragoila":

Ja bi te ljubio,
Lipa Dragoilo,
Ali nebi rada
Da m' ostaviš tada.

— Ljub' me, ljubi, dragi,
Virna ću ti biti.
Kano dušu moju
Tebe ću ljubiti.

Ja bi te ljubio,
Virna Dragoilo,
Ali tvoja mati
Tebe će karati.

— Oko vrata majci
Ja ću se hvatati;
Serdca milostiva
U mene je mati.

Ja bi te ljubio,
Mila Dragoilo,
Al' sam ti siroma',
Nejmam blaga doma.

— Slavić, dušo, nejma
Ni doma, ni dvore,
Al' ga ljuba ljubi
Usrid crne gore.

Istom tako izusti,
U krilo mi pade,
Ter mi jedan ljubac
Od ljubavi dade.

U ovom se dijelu nalaze balade „Vojnik i Jelinika" i „Vlahinkinja." Pošto prva, premda odulja, neima nikakve književne vrijednosti, to ću se samo osvrnuti na onu drugu, kratku, ali zanimivu i krasnu:

Vlahinkinja
Mlada bi,
Majci svojoj
Govori:

„Mila majko,
Zlato moje,
Nuder kaži,
Ljubav što je?"

Stara majka
Mudra bi,
Ćeri svojoj
Govori:

„Ljubav, ćerce,
Lipo j' cviće,
Ali bode,
Kad se tiče."

Al' kad' ona
Ču to reć,
Nehti cvića
Brati već.

Ali jednoč
Lipa cvića
Primi ona
Od mladića.

Čim ga stavi
Na persi,
U serdce je
Zadesi.

Za tim počme
Plakat' kao,
Plačuć zove:
„Majko! jao!“

Plačuć majci
Govori:
„U persih me
Zaboli.

Baš od časa,
Kada cvića
Primi luda,
Od momčića.“

„Hodi, ćerce,
Za Boga!
Gdi te boli
Od toga!!

„Otrovan je
Cvitak, majo,
Od ljubavi!
Oh izdajo!!“

Mislim, da ne pretjeravam ni najmanje, ako ovu pjesmicu nazovem bisercem. Ova balada sva odiše duhom narodnoga pjesništva. Ona prostota i naivnost djevojačka, kojom obično vrvi narodna lirika, divno je ovdje uvedena. Ova pjesma zaslužuje, da bude uvrštena u antologiju naših balada i romanca, te se može takmiti sa najljepšim slične vrsti.

Drugi dio zbirke „L i l j a n“ najdulji je. U njemu su ponajviše balade, zatim neke prigodnice, a onda na koncu pjesma „P o k l a d e.“ U „B r o d a r u“ opjevan je brodolom za morske oluje. Brodar se uputio na more, ali ga uhvati oluja:

Silu morsku vitar kosi,
Gromovito puca, siva;
Jidro ladju dalje nosi,
More vrije, s neba liva; —

Morska ptica već ne plače,
Oberće se u noć dan,
Val za valom na brod skače
Kano angir razuzdan.
— Oj brodaru, dan i noć
Zovi Boga u pomoć.

I sred te oluje utaplja se. — U ideji neima ništa nova, ali je forma ove balade zanimiva. Balada se sastoji od sedam kitica, poput ove gornje navedene. Stihovi su veoma muzikalni, te sve kitice svršavaju sa pripjevom dvaju zadnjih stihova.

„Pustinjak“ je jedina pjesma prevedena, ali se ne kaže od koga ni iz kojega jezika. Bit će svakako iz taljanskoga.

„Prosjak“ i „Hajduk“ obični su predmeti. U prvoj prosjak, ne nalazeći odziva, umire od glada i zime; a u drugoj se iznosi hajdukovo samohvalisanje.

U „Sablasti“ obradio je Zorčić pučku predaju: Pokraj hladne vode Krke blizu Skradina vidja se, kako narodu govori, u noći nekakva sablast. Ta je sablast kraljeva žena iz dobe ugarske vladavine. Ona proglasi, da će dati svoju kćer za ženu onome, koji poduzme, da će rijeku Krku prenijeti do u Biograd, a taj posao da učini od ponoći do podne. Inače da će zaglaviti. Nitko se ne htjede ponuditi, nego Janko. On skupi na tisuće ljudi, da mu rade, jer je želio dobiti lijepu kraljevu kćer. Ali ga podne zateče, tek na pô radnje. Za to ga kraljeva žena uzida živa u živi klak (vapno). Ne ganuše je niti kćerine suze, što moljaše milost za mladića. I zato se još i sada noću, narod priča, vidi tu sablast-ženu. Zorčić je ovdje segnuo u čisto narodno legendarno pričanje, pa za to je ova pjesma i uspjelija i zanimivija od ostalih njegovih balada u ovom

cijelu. Veoma je lijepa „Težačka — Prolitnja.“ Mislim, da je kao takva prilično uspjela:

Prolitje nam' evo dojde,
Sunce s berda snig raztaplje,
Lagan vitrić krilim maše,
Tiha rosa tlo nataplje:
Rosi, rosi, kišico,
Bit' će kruha dičico!

Prolitje nam' evo dojde,
Nad nam' Sunce poče sjati.
Pup do pupa na lozici,
Pokraj puta ruža cvati: —
Cvati, cvati, ružico,
Bit' će i vina, dičico!

Prolitje nam' evo dojde,
Did napravlja guslam žice,
Nad maslinam rèse dosti,
Propivaše litnje ptice:
Pivaj, pivaj, ptičico,
Bit, će i ulja dičico!

Prolitje nam' evo dojde,
Konj po polju heržuć terče,
Sladki miris svud' se pruža,
Pčela sladkost cvitja serče: —
Serči, serči, pčelico,
Bit' će i smoka dičico!

Prolitje nam' evo dojde,
S' diplam čoban medju draču
Svireć' na dvor ovce vabi,
Po livadi janjci skaču: —
Skač'te, skač'te' janjčići,
Bit' će i mlika dičici!

Dražest ovoj proljetnici podava onaj lijep i zgodan muzikalan pripjev. Ova se pjesma može svojom ljepotom

takmiti sa jednom od najljepših pjesama Antuna Nemčića „Moje proljeće“, a spjevana je u savremeno doba. Razlika je izmedju njih velika, jer je Nemčićeva pjesma čisto elegična, dočim je Zorčićeva pjesma veseli pozdrav težaka proljeću. Nemčiću proljeće nosi tugu u srce, jer, kad sve oživljuje, njegovoj duši je teže, a Zorčić se prenio u dušu težaka, te njegovim mišljenjem pozdravlja blagodati, što će mu ih donijeti proljeće.

Zadnja pjesma u drugom dijelu je „Pokladi.“ Spjevana je u šestercima; najdulja je u čitavoj zbirci: ima četrdeset i dvije kitice. Osobite pjesničke vrijednosti i nema, tek što u njoj priča povijest poklada ili „Karnevala“:

U pokladima svak je veseo, pa neće ni pjesnik, da zaostane za drugima. Mladost se veseli, jer će voditi kolo: dragi sa dragom. Drugi se vesele pokladima, što se od srca nasmiju:

> Jer tad žensko gaće'
> Mužko suknju nosi.

Treći se vesele pijančevanju po krčmama. Za pjesnika nije kolo, nijesu nakarade. On će radje ispričati nešto o karnevalu:

> Uz gusle ću zato
> Udarati sada;
> Udarajuć štogod
> Pivat' od poklada. —

Vele, da se Poklad u Rimu rodio usred zime. U porodu stao pjevati, i mjesto mlijeka zašte vina. Odmah u djetinstvu bijaše vragometan. I jer bijaše lijep, zaljubiše se u njega mladost, žene i ljudi, a kako je on vino pio, i drugi slijediše njegov običaj. Postane zaštitnikom pijanica, i od veselja mu sagradiše bubnje, trublje i svirale. Ali Po-

klad pobježe iz Rima u Mletke, a odatle u Milan, gdje i pogibe. U pokladima sve pomahnita tako, da je jednom jedan Turčin pitao: „Koga Sveca to svetkujete“? Ma da je Zorčić u ovoj pjesmi htio biti šaljiv, opet to mu nije pošlo za rukom, jer se vidi iz drugih pjesama, da mu šala nije bila od naravi prirodjena.

Treći dio „Murtila“ sav je elegičan. Tu izlazi najviše na usta pjesnikova tuga. To su većinom intimna bol i intimni osjećaji. Ovaj dio zasjeca u život pjesnikov; te sam već iscrpio, što se je dalo, po čemu se može razabrati fiziognomiju pjesnikovu, i koliko njegove pjesme imaju doticaja s njegovim životom. Ostaje još, da razmotrim one pjesme u ovom dijelu, koje, i ako ne zasjecaju u njegov život, svakako razjašnjuju njegovo pjesničko mišljenje o životu, njegove intimne osjećaje i njegovu tugaljivu notu, koja prevladjuje kao odjek unutrašnjosti njegove duše. Prva je pjesma „Što su suze“?:

Razumiš li, sinko,
Što su one kapljice,
Kê se jutrom vide
U sridi ružice?

One su kapljice
Suze naše, koje
Od početka žitja
Naša serdca goje!

Razumiš, li sinko,
Što su sunca zdrake,
Kad' kapljice male
Dižu u oblake?

One zdrake jesu
Uzdisanja naša,
Kad' uzdišuć, suzah
Naliva se čaša!

Razumiš li, sinko,
Cerni oblaci što su
Kada germljavinom
Kišu nam donosu?

Oblaci su, sinko,
Mutne oči, koje
Suzice roneći,
Nidra naša poje!

Ali je još ljepša od ove slijedeća elegija pod naslovom „Što ja ljubim“:

Ljubim pticu jadnu kâ tuguje
Po pustinji nitko gdi ne čuje,
Jer i duša žalostjena moja
Sama uzdiše brez ikog' pokoja.

Ljubim potok, koji tiho suzi
Iz gredice i po travi puzi. —
Jer priliči suzama mojima
Iz očiuh tekuć po persima.

Ljubim cvitak, komu glava pada
Na zemljicu, kad' ga suša svlada,
Jer spominje prilipo ufanje
Mog' prolitja došlo mi na manje.

Ljubim vitrić, koji medju grane
U prolitje podisati stane,
Jer mi grane zlamenuju vlase
Jedne dive, vitrić mile glase.

Ljubim nebo, a na nebu svitlost
One zvizde, koja gubi kripost
Prie zore i pri dobi svoje,
Prilikujuć smert od seke moje.

Ljubim istok od kud zora puca,
Ljubim zoru za kôm serdce kuca,
Jer kad' vidim dragu svitlost svoju,
Spominje mi domovinu;

Domovinu dragu, izgubljenu,
Za kojom mi tužno srdce uvenu,
Uzdišući iz daleka mista
Za najdražjim ńa dan puta trista.

U ovome dijelu, osim već u početku spomenutih i navedenih pjesama, iz kojih saznasmo nešto o životu i osjećajima pjesnikovim, nalazi se i „Tugovanje“, dva soneta.

Prvi započima pitanjem:

Sto će reći, o moj bože mili,
Da na svrhu godinice dana
Dodje danak u kom' serdce cvili,
Kano ditić kad' mu nesta hrana?

Jednoć je pjesnik upitao Vilu za uzrok svojeg tugovanja, ali mu ona zaniječe odgovor, da ga gore ne rascvili. Pitao je svoje srce, ali ono stade onda gore stradati i plakati. Valjda ga je tako, zaključuje pjesnik, mati rodila.

U drugom sonetu pak obraća se miloj majci, pa ju pita, čemu ga je rodila:

Kad mi s' mlikom nisi imala dati
Nego suzah, žalosti i gorčila!

Zar mi, tužna, nisi mogla znati,
Da bi jadna moja sreća bila,
Da iz ternja ružica ne cvati,
Iz pelina liljan ni murtila.

Tako vapi ojadjeni pjesnik. U ovim stihovima obiluje ne samo tugovanje, nego i pesimizam Leopardijeve snage. Ali se naskoro odmah ublažuje:

Kud sam zaša, što igda izusti?!
Prosti, majko, na pol razdilimo
Gorku čašu, kâ nam je prid usti?

Uzdišući veće ne plačimo,
Rič od tužbe jednu već ne pusti,
Božjoj volji glavu poklonimo.

Pokajani pjesnik kršćanskim uvjerenjem tješi se, te se rado poklanja Božjoj volji, jer kao kršćanin zna, da je zemlja „dolina suza".

I u pjesmi „Sirotica" odjekuje tužna žica. Pjesnik tješi siroticu, bez oca i majke, te proklinje onoga, koji bi

se usudio nju ucviliti i krunu joj stida pogaziti. Pri koncu opet navraća na se:

Ne plač', ne plač', sirotico,
Sirota sam i ja dosti,
I ja vodim mlade danke
U tugama i žalosti;
— Imaš druga, kukavico,
Ne plač', ne plač', sirotico.

Imaš druga! — Kad umremo
Za nas cvića neće biti,
Za dvie tužne kukavice
Neće nitko procviliti. —

Čitav je treći dio elegičan, pun tuge i jadikovanja Zorčić je u opće pjesnik neveseo, pjesnik uzdisanja, ali je ovdje čisto pjesnik suze. To je, kako i sam nekako ispovijeda, prirodjeno njegovoj naravi. A valjda su prilike životne razvile taj temperamenat, koji je bio već nagnut od naravi sjeti.

III.

Ovoliko sam mogao istaknuti iz Zorčićeve poezije. A kolika je književna vrijednost njegovih pjesama? Neću pretjeravati, niti ga u zvijezde kovati. Svakako nema sumnje, da je bio pravi pjesnik, i to sudeći po ovoj zbirci, tek u razvoju. Zato je dosta spomenuti „Mladeži Dalmatinskoj. Mojim Pismam, Vlahinkinja“ i još neke, koje odavaju pravoga pjesnika, te mogu biti uvrštene slobodno u antologiju hrvatskog umjetnog pjesništva. Treba uzeti u obzir, da se je Zorčić uzgojio u Italiji, to je čudo, da je u ono vrijeme i propjevao narodnim jezikom, kad se je u Dalmaciji na prste brojilo one, koji su znali dva retka da napišu u narodnom jeziku.

Ali vrijedno je ispitati, tko je uplivao na Zorčićevu poeziju. Pri tom ne mogu se poslužiti drugim, nego njegovom zbirkom pjesama, jer, kako prije spomenuh, nije mi poznato, ni tko je bio, ni što je bio Zorčić.

Ponajprije, sudeć po citatima, na Zorčića uplivaše talijanski pjesnici, a u prvom redu sam Aleksandar Manzoni svojim čisto katoličkim smjerom. Time se tumači onaj Zorčićev kršćanski pesimizam. Onda je mnogo na njega utjecao njegov sugradjanin Tommaseo, a za tim Giovanni Prati i Luigi Carrer. I ako se ne varam, najjači je upliv bio na njega ovih zadnjih: Pratia i Carrera. Prati i Carrer pjesnici su tako zvanog „drugog romanticizma“ u Italiji. U vrijeme, kad je Zorčić izdao svoje pjesme, Carrer bijaše već mrtav kao priznati pjesnik, a Pratievo se ime širilo na sve strane i osvajalo srca mlade Italije, jer bijaše bardom kuće Savojske. No osim citata, odava upliv Carrera i Pratia već i forma nekih njegovih pjesama. Pjesme kao „Ljubovnik Ljubi“, „Prosjak“, Sablast“ i u opće sve balade gradjene su po metrici već spomenutih pjesnika. Pa i sam duh tih pjesama čisto je proveden u maniri Pratia i Carrera. Ne isključujem ni to, da je Zorčić uzeo i kod njih dobru dozu onoga sentimentalnoga pesimizma, koji je dobrano zastupan u njegovim pjesmama, a kojim osobito obiluju Carrer i Prati, kao i svi pjesnici tako zvanog drugog romanticizma, što je nastupio poslije prvog, Manzonijeve škole.

Ali je na Zorčića uplivao bez dvojbe i pokret Gajev. Sudim po tome, što je potpuno usvojio Gajev pravopis. Razlika je samo ta, što nije prigrlio ijekavštinu, već rabi ikavštinu. Ima osobito i tragova upliva Kačićeve „Pismarice.“ Njegovo je pjesnikovanje svakako u savezu sa „Zorom Dalmatinskom“. Vidi se po pjesmama, da je od Iliraca

poznavao Preradovića. Mogao ga je poznavati iz pjesama, što su izlazile u samoj „Zori Dalmatinskoj", a inače do tada bijahu god. 1846. izašli Preradovićevi „Prvenci", a god. 1851. „Nove pjesme". On ne samo Preradovića spominje na dva mjesta, nego mu se potkraše u pjesmi „Domovini" i dva stiha iz Preradovića:

Tam' ah tamo! mene želja mori
Kano pticu tužnu u zatvori.

Ako je Zorčić poznavao i stariju našu književnost, po mojem mnijenju, ona nije na njega mnogo uplivala. Nema one retorike i bujnosti u riječima, kao u naših starih dalmatinskih pjesnika i njihovih kasnijih epigona.

Što je na Zorčića dosta uplivalo, to je svakako narodna pjesma, za čiji upliv stari nijesu nimalo marili. Ali Zorčić je pjevao u vrijeme, kad je Tommaseo iznio pred učeni svijet u Italiji ljepotu naših narodnih pjesama, te svraćao svačiju pozornost na njih, a u isto vrijeme slavni Mickievicz u Parizu sa katedre profesorske tumačio njihovu književnu vrijednost.

U koliko je Zorčić išao za narodnom pjesmom, u toliko je i uspio. Gdje se je povadjao za Talijancima, tu je slab ili nikakav pjesnik. Pošto, u koliko je meni znano, nije još nitko pisao o Zorčiću, cijenio sam, da je vrijedno odužiti se njegovoj uspomeni, jer je njegov rad u ono mučno doba zaslužio, ako ne drugo, a ono bar častan spomen.

1901.

Razvitak pjesništva u Dalmaciji

od početka XIX. vijeka

do smrti Pavlinovića i Despota.

Dalmacija se može ponositi, da je kolijevka hrvatskog umjetnoga pjesništva. Dapače može se reći, da je do konca XVIII. vijeka, skoro bila i jedina gojiteljica njegova, izim rijetkih iznimaka; a te se iznimne pojave svakako istaknuše uvijek pod uplivom i dojmom dalmatinskih pjesnika. Dubrovnik je bio uvijek duša i središte našeg pjesništva. To svoje prvenstvo održao je Dubrovnik ne samo do propasti svoje države, nego je nastavio prednjačiti, može se reći sve do nedavna. Te od pjesnika, koji se pojaviše u Dalmaciji od 1835, to jest od Preporoda Ilirskoga, do godine 1885. kad je padalo pedeset godina hrvatske književnosti, iz Dubrovnika poniknuše ponajbolji naši pjesnici u Dalmaciji.

No što je važnije, da se istakne, jest, da su pjesnici, što se javiše od prilike u vrijeme pada dubrovačke republike, i nakon toga nekako narodniji. Cijela dubrovačko-dalmatinska književnost nije ni iz daleka išla narodnim smjerom. Ona bijaše u opće ogledalom i odsjevom sebi

savremene taljanske i u opće evropejske književnosti. Istina, ima kod pojedinih pjesnika i primjera čisto narodne poezije i njezina traga, ali se baš tu ogleda razlika medju umjetnom poezijom te dobi i narodnom. Kraj toga oni niti pjevahu za narod, niti im je bilo do njega stalo. Jedinu iznimku pravi Kačić, pa ga i jest upravo zato jedinoga narod prigrlio.

Rekoh dakle, da su pjesnici prelaza iz XVIII. u XIX. vijek narodniji, te po tome nekako pretekoše onaj smjer, što će ga naša književnost uzeti, kod Srba pojavom Vuka, a kod Hrvata pojavom Gaja. Cijenim, da je u tome najveća vrijednost i važnost tih pjesnika, te zaslužuju, da ih se časno spomene.

Gjuro Higja (1752.—1833.) osim što je prevadjao latinske klasike (dapače od njega imamo prijevode svih Horacijevih oda) pjevao je i umjetne pjesme; a te su sve u desetercu i u čisto narodnome duhu, što bi uzalud tražio u dotadanjih pjesnika.

Drugi je pjesnik te dobi Marko Bruerić Derivaux (1774.—1823.), koji kao i Higja, pjeva u desetercu, a jezik mu je od prilike čisto narodan. Ma da podrijetlom tudjinac nije samo pjevao čisto narodnim jezikom, nego je dotjerao dubrovačke narodne „kolende". Dubrovačke kolende bijahu natrunjene taljanskim riječima i duhom. „Za rana Marko uvidi, koliko je to štetno kolendama dubrovačkim, te se otrese tog grdila, i stade pisati te pjesme barem trijeznije i čišćim jezikom. One iz njegova pera postanu češće nježne satire, koje bodu, ali ne grizu, lakotom se odlikuju, nijesu nadute ni prečinjene, nego proste i naravne, a uz to šaljive". („Slovinac" gob. 1878. str. 146.).

Treći njihov drug je Antun Kaznačić (1784.—1874.), koji je ipak doživio književni preporod, to jest vrijeme kad

je književnost udarila čisto narodnim putem. Njegove su pjesme većinom prigodnice, koje se mogu podijeliti u dvije skupine: u pjesme šaljivo-satiričke i kolende, i u pjesme ispjevane u slavu odličnih pojava. Tako je god. 1841. pozdravio zanosno Gaja, kad je došao u Dubrovnik, da iskopa iz pohrane Gundulićeva „Osmana", i da ga izda. Ma da je gledao ići narodnim smjerom, opet se nije oteo uplivu starije dubrovačke poezije, te je prilično njom natrunjen.

Narodniji smjer ovih dubrovačkih pjesnika nije imao nikakav politički ni narodni poticaj ni cilj, kao što u svoje vrijeme ni Kačićev. Kačić je htio pružiti puku nešto duhovne hrane, a Higja Bruerević i Antun Kaznaćić pjevaše, jer je to tako bio običaj i predaja u Dubrovniku, za se i svoje prijatelje. Ali velika pojava Napoleona u našim krajevima sa oživljenjem Ilirije, dala je prigode, da su se duhovi stali nešto trzati, te se stalo snovati o književnosti, koja će imati uz čisto narodni smjer i narodnosnu i političku svrhu. Taj će smjer ne samo prevladati, nego će se vući kao osnovna nit kroz sav XIX. vijek u svim našim književnim pojavima. Što kod Srba počimlje Dositej, a dokončava Vuk sa Brankom i Daničićem; to kod Hrvata načimlje Mihanović, a u djelo provadja Gaj i njegovi drugovi. Književni pokret Vuka i Gaja ne zahvati Higju, Bruerevića i Kaznačića, jer bijahu već stari, ali ideje onih zahvaćaju njihove izravne književne nasljednike; a ti su: Antun Kazali, Matija Ban, Medo Pucić, Mato Vodopić i Ivan Avgust Kaznačić. Na ove ću se dubrovačke pjesnike osvrnuti, prije nego li predjem na rad ostalih Dalmatiskih pjesnika njihovih savremenika; jer ovi završiše časno slavni pjesnički rad Dubrovnika, koji je vodio prvenstvo za skoro četiri vijeka; a s isčeznućem ovih prestalo je na žalost ne

samo to prvenstvo Dubrovnika, nego u opće svaka književnost u njemu.

Rad ovih pjesnika, osim u posebnim izdanjima, nahodi se u nekoliko svezaka „Dubrovnika — Zabavnika narodne dubrovačke štionice“ i u tečajevima „Slovinca“. Općenito govoreći njihov je smjer čisto narodan, a i savremen, jer im je čitav rad većinom pun plemenite rodoljubne tendencije, toli potrebite za ono doba narodne borbe, kad je Dubrovnik prednjačio i na političkom popրištu. Ma da im je jezik pjesmotvora i predmet njihov čisto narodan, opet ne oteše se uplivu tudjih savremenih književnosti. Većina njih, dapače svi poznavahu dobro ne samo talijansku, nego i francusku savremenu književnost, dapače neki i englesku. A bijaše to vrijeme romanticizma, vrijeme Lamartinea i Viktor Hugoa, Manzonia i Grossia, Pratia Aleardia. Zato su i njihove pjesme ispjevane u tom smjeru.

Antun Kazali (1815.—1895.) udara najviše u oči s njegove osobite pjesničke izvornosti. Prvi mu je rad pjesnička pripovijest „Zlatka“; on je zove „pjesanca“. Ispjevao ju je godine 1845.; kasnije mu je pregledao Pucić, pa ju je ispravljenu izdao tek god. 1856. u Zadru tiskom Battare. „Zlatka“ je pravi romantički epos svoje dobi. Već je sam predmet nekako smion, a i dosta morbozan: udata žena Zlatka, Dubrovkinja zaljubila se u časnika Poljaka; iz te grješne ljubavi radja se dijete, koje Zlatka zapušta. A kad joj dijete umrije, onda se tek u njoj porodi prava materinska bol. Cijeli pjesmotvor, a posve je dug, nije drugo nego većinom niz lirskih ljubavnih pjesama, punih plača, uzdisanja i boli. Zlatka iznajprije uzdiše za svojim dragim, a onda kasnije plače za mrtvim plodom svojega grijeha. Ne samo predmet nego je i obradba nekako smiona i čudna. Nije to romantični epos, kakvih ćemo kasnije vidjeti.

kod Pucića, Botića Vodopića i drugih; to je više nagomilanje vlastitih lirskih izliva, nego li redovno ispjevana pjesnička pripovijest. Dok pripovijeda dogadjaj, pjesnik upotrebljava narodni deseterac, nasuprot u lirskim pjesmicama rabi sve moguće metre, što ih se može zamisliti. Ma da se vidi, da se pjesnik trudi, da bude posve narodan, do toga još nije došao; tek se približio u pripovjedačkom dijelu pjesmotvora, dočim je u erotičkim i elegičkim pjesmicama još dobro pod uplivom staroga dubrovačkoga pjesništva.

Drugo mu je djelo „Glas iz pustinje" (u Zadru, Battara 1862.). Obradba je u deseteračkim oktavama. Predmet je pjesmotvora rodoljuban, a ogledava se u stihovima:

Liepo sunce pramaljetno sjaje
Svim narodom — još jednomu da je!

To nije nikakva pjesnička pripovijest, to je nekakva velika, dapače ogromna elegija o Slavenstvu. U ovome pjesmotvoru Kazali još se nije dovinuo do čisto narodnoga pjevanja. To tek polučiva „Grobnikom" (na Rijeci g. 1863.). „Grobnik" se sastoji od Uvoda i triju pjevanja Uvod je upravljen Strossmajeru i Anki Zmajićevoj. Taj uvod, narodni deseterac, spada u najljepše ulomke Kazalieve poezije. Ali ne samo Uvod nego čitav pjesmotvor je sa svoje jezične i čisto narodne obradbe znatan napredak prama prijašnjem radu. Tim se je pjesmotvorom Kazali postavio na čisto narodno polje.

Prvo je pjevanje opis bitke na Jelenskom polju god. 1242, koje nakon te bitke bi nazvano grobničkim. Pjesnik epskom duljinom priča na temelju povjesnih podataka tu krvavu bitku. Dočim se s jedne strane vidi pjesnik, koji je proučio u tančine našu narodnu epiku, te mu je dobro došla za njegov pjesmotvor, s druge strane vidi se čovjeka

klasički naobražena, koji pozna osobito Homera. Vrijedno bi bilo istražiti upliv Ilijade na Kazaliev „Grobnik“, jer tada on prevadjaše Ilijadu, što se još nahodi u rukopisu. Prvo pjevanje je epsko-heroično, te se opisuje krvava bitka na Jelenskom polju i junaštvo troje braće Hrvata iz Srijema: Kreka, Raka i Kupiše, što spasiše iz očite smrti kralja Belu i potukoše i razpršiše Mongole. Drugo pjevanje priča ljubavne zgode jednoga od te junačke braće sa Mongolkinjom, kćerju Batukana. To bi bio drugi epos, i to romantični. Treće pjevanje prelazi na savremeni dogodjaj; to je rodoljubna proslava na grobničkome polju, koju potanko opisuje. To je treće pjevanje čisto političko, te se i svojim predmetom i svojom vrijednošću odvaja od onih prvih. Po umjetničkoj vrijednosti je slabo, a moglo bi to treće pjevanje slobodno izostati, a da se ne samo ne opazi, nego bi cjelokupni pjesmotvor bio bolji, dočim ovako ovo treće pjevanje pravi neko nesuglasje.

Vrijedno je spomenuti iz Kazalieva pjesničkoga rada „iz Milke“ („Slovinac“ br. 1. 1879.). To je krasan, čisto po narodnu opjevan, zbor djevojaka, koje se medjusobno nadmudruju, kakvoga bi dragoga svaka od njih htjela imati. A sve ih nadmudruje Milka. Zanimivo je izvorno nabrajanje, koje vrline traže djevojke od svojih ljubavnika.

Despot u „Idem do pjesnika Kazalia“ („Malo Zrnja — Spljet. 1885.) priča u opisu svojeg posjeta kod pjesnika, o Kazalievom životu, ćudi, radu i načitanosti. On spominje i nekakav osobiti, do sada neštampani pjesmotvor „Ćoso“, koji ima 30.000 stihova. U „Slovincu“ (g. 1880. br. 14. str. 224.), gdje je pjesnikov životopis i slika, evo što pišu o tome: Najprije je počeo pisat pjesmu, u kojoj sit venia verbo, ako ponovimo što nam reče sam Kazali: facit indignatio versum, i zove se Ćoso. Načeo tu pjesmu prvih

dana g. 1840. i stoprva je na svrsi sada nakon 40 godina. Pjesma je mnogo duga. Dosta puta, kad bi pitali pjesnika, što je taj Ćoso. „Što hoćete, rekao bi, da odgovorim na to. Sve što mi se činilo vrijednim spomene ovijeh kobnijeh godišta, što proživjeh, tu je sve: ali kako sam radio, dostoji li hvale rad, ili prijekora, neznam, a i ne hajem. Znam samo, da mi je Ćoso bio drug u nevoljama i suprotivama, koje sam u životu ne malo pretrpio; Ćoso mi bi vazda utjeha i razgovor, po kojima u progonstvu, u siromaštvu, u potvorama ne klonuh duhom; od ovih posljednjih ne dostojah se ni opravdati, znajući, da ljudi vazda vjeruju kleveti, kad im ugadja, a s druge strane mišljah svedj sam sobom: „A nu ti mi Ćoso! Jeda me nadživi!" O Kazaliu veli Despot: „Pravo je čudo, koliko je taj čovjek pročitao. Rijetkom kritičnom pronicavošću on zbor ob evropejskoj književnosti u opće. Ponajviše mu omilio polet pjesnika engleskih, tih silnih ljudi maglovite Britanije. Milton, Byron i Tennyson najbolji su njegovi prijatelji".

Iz čitanja Kazalievih pjesničkih umotvora uvjerio sam se, da je to bio jak pjesnički talenat sa silnom fantazijom. Valjda mu naše osobite prilike ne dopustiše, da se razvije do one visine, do koje bi se uspeo, da se je našao u drugim životnim prilikama, i u drugom ambijentu. U nekim ćeš njegovim pjesmotvorima naći i maglovitosti. Ova je, osim upliva iz čitanja, proizvirala iz same pjesnikove naravi. U njegovim moždanima kao da naviru visoki poleti i smione misli, a on kadkada ne ima ni riječi, da ih jasno izrazi, ili nije gospodar, da čvrsto mota narodnim jezikom, pa to nadoknadjiva nagomilanim frazama i slikama, kojim manjka jasnoća i plastičnost. Nasuprot na mjesto jasnoće i plastičnosti nastupa retorika starih Dubrovčana. A kadkada se i neizrazuje jasno, jer i ne smije, i ne može.

Svakako, tko ga pomnjivo i duboko proučava, nahodi i pjesničkoga poleta i velike naobrazbe. Žalosno je, da još neimamo izdanja njegovih pjesničkih djela.

Matija Ban (rodio se god. 1818.), već rano iselio se je najprije u Carigrad, a kasnije u Beograd, pa ipak je u najranijoj mladosti pridružio se narodnoj knjizi. Počeo je već god 1834. pjevati prve pjesme. Prve su mu pjesme lirske, i to većinom ljubavne, a uz njih je pjevao i balade po ondašnjem kalupu. Sve te pjesme iz najmladje dobi ispjevane su čistim narodnim jezikom i smjerom. Neima dvojbe, da je odmah rano proučio narodno pjesništvo, te te je stajao pod uplivom srpske književnosti, koja se Vukovim pokretom borila za čisto narodni jezik i smjer. Većina je njegovog pjesničkoga rada iz ranije dobi objelodanjeno u tečajevima „Slovinca" (od g. 1878. do 1884.). Ali je pravi pjesnički rad Matije Bana na dramatičnom polju. Za taj je rad prionuo u kasnijim i zrelijim godinama. Sakupljene njegove tragedije izašle su ćirilicom. U koliko mi je poznato one su sve u stihovima, i to u narodnom desetercu. Nekima je predmet uzet iz dubrovačke prošlosti. Po imenu spominjem „Marijicu Kabogu" iz dobe, kad je god. 1667. potres razorio Dubrovnik. Tu tragediju neki drže najboljom. Predmet je plemenit, a tendencija rodoljubna. To je tragedija „iz prošlosti za sadašnjost", kojoj je svrha, da potakne. kako je krjepostan gradjanin dužan sve žrtvovati na oltar domovine. „Kobna tajna" je i tako iz dubrovačke prošlosti. Ta me je tragedija osobito zanimala, jer nekako, i ako iz daleka, predmet naliči Shakespeareovom „Otellu". Banov Mucijo, ako ne ubija Jelicu, kao Otello Dezdemonu, ipak ju je moralno ubio. Mnogo je Banovih tragedija iz srpske povjesti, kao: Car Lazar, Uroš V. i mati mu Jelena, i druge; pa iz češke po-

vjesti; Jan Hus; a iz poljske Vanda. Kod nas je najviše poznat knez Nikola Šubić-Zrinski.

Matija Ban obuhvaća u svojem pjesničkome radu čitavo Slavenstvo, osobito južno. Za to mladenačkim zanosom suradjuje u starosti za „Slovinac". Kad je Bosna započela ustajati, u groznim baladama slika muke i patnje raje. Ma da živi u Beogradu i iskreno osjeća za svoju novu domovinu, koja ga je gostoljubivo primila, opet nije nikada prestao osjećati i čeznuti za svojim rodnim Dubrovnikom. To je ono, što se razabire iz njegovog pjesničkoga rada.

Medo knez Pucić (1821.—1882.) svakako je najveća pjesnička pojava u Dubrovniku kroz XIX. vijek, te spada u opće u niz naših najboljih pjesnika. To mu odlično mjesto dava, uz neke lirske pjesme, njegov epsko-lirski pjesmotvor „Cvijeta".

Medo Pucić završuje slavno galeriju dubrovačkih pjesnika; on je posljedni ogranak one vlastele, što je našoj književnosti kroz toliko vijekova dala najodličnije pjesnike. Medo Pucić utjelovljuje duševno stanje dubrovačkog plemstva nakon propasti republike. U njegovim žilama teče stara plemička krv, koja ne može, da se nikako umiri i prilagodi novim nastalim prilikama. Njegov duh čezne za starom slobodom i slavom svoga rodnoga grada. Pa iz duše mrzi na prilike, koje ga okružuju, i bolno uzdiše i jadikuje. Da se smiri, skita se najprije po Italiji. Ali ni tamo nije slobode. Zato ide u Srbiju, zemlju slobode. Kako ga s jedne strane muči duh po krvi navikao slobodi, tako s druge strane razumom uvidja, da za njegov rodni grad nema više uskrsnuća. On napušta ograničeni vidik rodnoga grada, a prihvaća zanosno misao slavensku. Kako godinama utaživa se onaj atavistički nemir i mržnja na nove prilike, tako se sve to jače u njemu razvija ljubav za

svu slavensku braću. A kako se njegov narod nahodi u sužanjskim prilikama, to se ta ljubav razvija u oduševljenje za borbu, što se je onih godina pokrenula za uskrišenje narodnoga jezika i sjedinjenje s braćom preko Velebita. Prvanji elegičar postaje narodni borac u Dubrovniku.

Pjevati je počeo već rano, a to od prilike god. 1840. kad je bio u Padovi na naukama. Medo je djelovao ne samo kao pjesnik, nego kao političar i kao historičar, osobito osvijetljivajući prošlost Dubrovnika.

Na Pucića kao pjesnika, morao je već u najranijim godinama djelovati Vukov i Gajev pokret. Vidi se, da je već rano dobro proučio narodne pjesme. Odmah su mu prve pjesme iz godina 1841.—42. i 43. ispjevane čisto narodnim jezikom, metrom i intonacijom. Kod njega ne opažaš u poeziji dojma i upliva starih Dubrovčana. On je moderan i narodan. Dosta je napomenuti: Braća, Ivanu Kolaru, Slovincim u Mletcima. Pucić je klasički naobražen. Već god. 1848. prevadja Homerovu Odiseju. Kasnije nastavlja taj prijevod. Zanimivo je, da su prva pjevanja iz mladjih godina u desetercu, dočim su kasnije prevedena pjevanja u starinskom petnaestercu. Pucić je prihvatio taj metar iz bugarštica, jer mu se činilo da najbolje odgovara grčkome heksametru. Pucić je stekao velikih zasluga i za upoznanje naših narodnih pjesama u tudjini.

Medo je liričar, tankoćutan i nježan. Kroz sve njegove pjesme vlači se neka urodjena sjeta, nemirna bol i tuga, što mu poeziji podavaju veći čar. Načitan i znalac tudjih savremenih književnosti ne otimlje se njihovom uplivu, ali opet prihvaća čar i ljepotu narodne pjesme, i to lijepo slijeva. Najljepše mu je djelo „Cvijeta“. To je epos romantičnoga kroja. Ali opet u toj romantičnoj epopeji pre-

vladjiva lirski elemenat. Tim je pjesmotvorom opjevao i slavu i propast rodnoga grada. Neki ulomci te epopeje, mogu pristati ne samo u najljepše pjesničko biserje naše poezije, a ma i u antologiju svjetskoga pjesničkoga cvijeća. „Cvijeta“ je uz Botićevo „Pobratimstvo“ najljepši naš narodno-romantični epos. „Cvijeta“ je započeta već g. 1856., a izašla je čitava tek g. 1864. Kao u Kazalievoj „Zlatki“, tako su i u „Cvijeti“, po ondašnoj maniri umetnute mnoge pjesmice; svakako u manjoj mjeri nego li u Kazalievoj „Zlatki“. Med tim pjesmicama, od kojih bi bolje bilo, da se mnoge ni ne nalaze u pjesmotvoru jer prave neko nesuglasje, ipak ima biseraca. Pa imena spominjem: „Teci vodo studena“ (na str. 18. V. pjevanja. Izdanje god. 1864. u Beču).

Razlika je izmedju Pucića i Kazalia ta, što se je Pucić odmah svojim prvim pjesmama oteo „dubrovčanizmu“, te se čisto odvojio svojim pjesmama od svih dubrovačkih savremenika, dočim je Kazali u prvim radnjama pod tim uplivom, a tek se kasnije otresuje toga upliva i postaje narodan i moderan. Pucić kao i Kazali velik je pjesnik. I jedan i drugi posjeduju i klasičku i modernu naobrazbu. Pucić je svakako narodniji od Kazalia. Kazalijev je polet smioniji, obzorje misli veće, ali Pucić znade svoje misli pristalije, jasnije i plastičnije izraziti. Kazali obiluje više mislima, a u Pucića je forma dotjeranija i savršenija; riječi odgovaraju mislima. U epopejama Kazali je epičniji, Pucić je i u njima više liričar. Kazali je više pjevač dogadjaja, oduševljenih ideja, Pucić je tugaljivi elegičar, Kazalia mori i muči unutarnja borba ideja, Pucić je nemirnjak i nezadovoljnik, pa stoga sjetan i tugatljiv sa vanjskih prilika. Ja držim Pucića najvećim našim elegičarom, ili ako ne to, a ono svakako prvim po vremenu. U

opće njegova poezija odgovara značajnom epitetu, što sam ga za njega negdje čitao „Medo medeni."

Kad bi Pucića htio okrstiti po opće evropejskim nazivima i dijeljenjima književnim, nazvao bi ga narodnim romantičarom. Romantičar je, jer je pjevao u dobi odjeke i slave toga smjera, i jer je i njegova bol, tugaljivost i sjeta katkad takova, ali je opet i formom i predmetom i obradbom narodan. Tehnika je romantična, ali je duh i ruho pjesme narodno. Takav je on narodni romantičar ne samo u „Cvijeti", nego i u prvim svojim pjesmama.

Mato Vodopić (1816.—1893.) kao seoski svećenik pridružio se je književnom pokretu svojih sugradjana, i ako nešto kasnije. Za pravo njegov je rad na pripovjedalačkom polju, ali je pjevao i pjesama. U prvim godinama pjevao je satiričke i ljubavne pjesme. Njegovih pjesama ima razasutih po koledarima „Matice Dalmatinske" u zabavniku „Dubrovniku", u „Bisercu" g. 1853. i u „Slovincu". Prve su pjesme nekako u smjeru i stilu starih Dubrovčana i Antuna Kaznačića, ali kasnije su pjesme u narodnom duhu. U sasvim je čisto narodnom duhu odulja pjesma „Što je vila?" („Slovinac" god. 1878. br. 3). Ali sav je taj pjesnički rad od male vrijednosti. Tek častan i odličan spomen zaslužuje pjesmotvor „Robinjica", što je prvi put izišao u IV. svezku „Dubrovnika", a god. 1874. napose u Pretnerevoj „Narodnoj Biblioteci". Pjesmotvor ima 1206 stihova. Predmet je oslobodjenje robinjice iz kule Asanage u Stocu. Angjelija robinjica prepoznava u svojem osloboditelju Stjepanu, gorskome hajduku, koji je sa svojim drugovima ne samo nju spasao, nego i zapalio kulu i Turke, rodjenoga brata. Pjesnik pri kraju nadovezuje rodoljubne refleksije o jedinstvu ukupne domovine, koju treba svu osloboditi i u jedno okupiti. Tendencija je savremena, jer se je upravo

tada radilo o oslobodjenju Bosne i Hercegovine. Nego što je glavno, to je, da je „Robinjica“ ispjevana u desetercima čistim narodnim jezikom i stilom, pa su i slike i izrazi i sve po narodnu. Vodopić kao pjesnik nije tako mekan i nježan kao Pucić, nešto je tvrdji od Pucića, ali je od njega narodniji. Svakako red je ovdje spomenuti, da je „Robinjica“ ispjevana mnogo kasnije od drugih epopeja koje su narodnim smjerom ispjevane, kao „Cvijeta“, „Grobnik“, „Pobratimstvo“, i druge. Vidi se, da Vodopić zna biti epski pripovjedač i opisivač, kakav se je ukazao u svojim pripovijestima. Neki su ulomci krasni, osobito je plastički, a jedrinom narodne epike, opisan požar kule u noći.

Ivan Avgust Kaznačić (1813.—1883.), sin Antuna, osim što je stekao lijepih zasluga upoznavanjem tudjinaca sa našom književnošću i proučavanjem i osvijetljivanjem dubrovačke prošlosti, pjevaše i pjesme. Suradjivao je i bio neko vrijeme urednikom „Zore Dalmatinske“. Sakupljavaše i proučavaše narodne pjesme. Njegove su pjesme ispjevane u čisto narodnom duhu. Sa već spomenutim pjesnicima ne može se usporedjivati, jer je njegov književni pjesnički rad od niže vriiednosti spram Kazalia, Bana, Pucića i Vodopića.

U desetercu i u narodnom duhu pjevaše i Nikša Gradi. Neke njegove lijepe pjesme štampane su u tečajevima „Slovinca“. Po imenu spominjem „Nikšina molitva“ (god. 1878. br. 15.), pa „Kosovka djevojka“ dramska pjesan (god. 1884. br. 1.).

*
* *

U Dubrovniku ne bijaše nikad prekinula se tradicija umjetne poezije. Vukov i Gajev pokret, koji se i staroga Kaznačića ugodno dojmio, dao je poticaj mladim dubro-

vačkim vilenjacima, da udare ponajprije narodnim smjerom i pjevaju u narodnom duhu, a onda da budu savremeni, to jest da ne samo narodnim jezikom pjevaju, a ma da pjevaju njegove težnje i ideale, i da u poeziji zastupaju narodnu borbu, koja se započimala. Osim toga u Dubrovniku inteligencija ne bijaše se ni malo otudjila narodnom jeziku. Te makar su mladi vilenjaci učili na tuđjem jeziku, u svojim kućama općili su svojim jezikom, kao i izmedju sebe. Nasuprot inteligencija ostale Dalmacije bijaše već posve iznenarodjena. Vukov i Gajev pokret teže je dakle mogao u ostalu Dalmaciju prodrijeti. Kao odjeka Vukovu pokretu jest dr. Božidar Petranović, koji poče izdavati ćirilicom već god. 1839. „Srpsko-Dalmatinski Magazin“. Za pravo rad u „Magazinu“ ne bijaše općenitoga smjera; bijaše više namijenjen potrebama grčko-istočnjaka.

U to vrijeme, kad izvan Dubrovnika nitko ne pjevaše narodnim jezikom u Dalmaciji, za čudo javlja se nitko drugi nego jedna žena u već dobro otudjenome Zadru po imenu Anka Vidović. Ona izdava u Zadru g. 1841. tiskom Demarki: „Anka i Stanko ili Dubrava Mojanka blizu Splita — pjesanca“. A tri godine kasnije, dok se pokreće „Zora Dalmatinska“, počimlje kod braće Battara objelodanjivati u sveščićima „Pjesme Ane Vidovićeve“. U tim sveščićima na jednoj strani je hrvatski izvornik, a na drugoj strani je prijevod talijanski. Mislim, da prijevod potiče od njezinoga muža Mark' Antuna Vidovića, koji je preveo cijelog Gundulićevoga „Osmana“ na talijanski, i osim toga izdao god. 1828. u Mlecima zbirku ljubavnih pjesama. U izdanju „Pjesme Ane Vidovićeve“ od g. 1844. nalaze se ovi pjesmotvori: „Alva i Alko ili stavnost u ljubavi“, „Harač prijateljstvu, i Prevara osuječena i dobrodjetelj nadarena“. Anka Vidović odmah pjeva u narodnom de-

setercu, dapače isključivo pjeva tim metrom bez ikakva rimovanja. Mislim, da je na nju uplivao pokret iz Zagreba, ali u isto vrijeme ugledala se u narodne pjesme. Čim g. 1844. Kuzmanić sa Preradovićem pokreće „Zoru Dalmatinsku“, pridružuje se i ona svojim pjesmama listu. Kuzmanić odmah u prvom tečaju god. 1844. piše o njoj na str. 240. u opasci ispod pjesme „Mišljenja Ane Vidovićeve“: „Ova gospoja našu hvalu zaslužuje, jer se drži narodnih naših pjesama, u kojima stihovi su ponajviše od deset slogova, i vrlo lipo glasuju, kad je uho prirodnoj lipoti naviknuto. Pak još i na to gleda, da podoboglasnoća iliti slika (rima) izadje poboljna neusiljena. I naši vrsni stihotvorci valjalo bi, da se bolje zagledaju u naše plemenite narodne pjesme, s kojih siva neka osobita gizda i krasota, koja nas posve od drugih narodah odlikuje. Tu, tu se nalazi prava jezgra našega slavnoga jezika, kog Nimci i Taljani hvale, a neki uskovrčeni Srblji te Hrvati grde. Doći će vrime, kad ću ja s razlogom tu istinu potvrditi.“

Anka je nastavila svoje pjesnikovanje u „Zori Dalmatinskoj“, sve do njezina prestanka. God. 1863. nahodim u „Biseru“ njezinu pjesmu „Dieva Vitezica ili nesrećna i hrabrenita ljubav“. Čim je počela novo-pokrenuta „Matica Dalmatinska“, izdavati svoj „Narodni Koledar“, eto skoro svake godine Anke Vidovićeve u njemu sa pjesmotvorima. Dinko Politeo priča, da starica dok je on bio na „Narodnom Listu“ donosila pjesme i čitala ih njemu i uredniku Biankiniu. Ja nijesam čitao sve njezine pjesme, ali sam ih ipak nekoliko pročitao. Cijenim, da bi bila dosta velika zbirka, kada bi se sve to sakupilo u jednu knjigu, što je ona ispjevala. Kako rekoh, svi su pjesmotvori u desetercu. Predmeti su tih pjesmotvora većinom kakvi romantično-fantastični dogadjaji, kojekako ishitreni. Inače svi su doga-

djaji ili dosadni ili odveć nevjerojatni ili obične priče, stavljene u deseterac i razdijeljene u pjevanja. Jedini pjesmotvor, što ja znam, iz povijesti je „Teuta“. Pjesnikinja je u čitavome svojem radu, koji broji jedno trideset godina pjesnikovanja, ostala može se reći na istoj visini. Ima katkada koji ulomak bolji, gdje te stane osvajati, a onda na jedanput padne. Svakako je intonacija i izraz uvijek narodan, a to je za onu dobu nešto. Da je uz dobru volju, uz narodni smjer, koji je bila prihvatila, nešto više bilo u nje pjesničke umjetničke naobrazbe, nešto više realizma u njezinim junacima i junakinjama, a manje fantastičnoga romanticizma, mogla je zauzeti lijepo mjesto u našem pjesništvu. Opet ovako ona zaslužuje biti uvrštena u galeriju slavnih hrvatskih žena, jer je pjevala i osjećala za svoj narod u vrijeme, kad izvan Dubrovnika, nije bilo ni muške glave, koja se je svojega naroda spominjala. Anka Vidovićeva, i ako nebi živjela trajno u uspomeni svojega naroda radi vrijednosti svojih pjesama, živjet će, i mora da žive u harnoj uspomeni, kao ona, koja je pretekla svojim pjevanjem u narodnom duhu kasnije pjesnike: Sundečića, Botića i Pavlinovića.

Pokrenućem „Zore Dalmatinske“ god. 1844. počimlje i po ostaloj Dalmaciji oživljavati i javljati se pjesništvo. Kako je „Zora Dalmatinska“ nastala, polemike i borbe za pravopis i smjer lista, nije ovdje mjesto, da govorim. Činjenica stoji, da je „Zora Dalmatinska“ prvi književni list u Dalmaciji. Tek godinu kasnije izadje „La Dalmazia“ na taljanskom jeziku. „La Dalmazia“ bijaše više učeni povjesnokritični list za inteligenciju, dočim je „Zora“ bila i pisana i namijenjena za puk. Izmedju tih dvaju listova ne bijaše nikakove opreke, jer oni se nekako nadopunjavaju, a bilo e saradnika, koji su pisali i u „Zoru“ i u „La Dalma-

zia". Da je bilo jednodušje razabirem iz zanimivog i važnog dopisivanja Petra Niziteo (1774.—1866.), učenjaka i pisca, koji bijaše stup „La Dalmazia", a šiljaše narodne pjesme s otoka Hvara za „Zoru", kao i njegov sugradjanin, tada mladić Šime Ljubić, Kuzmanić nastojaše dati listu čisto narodni smjer i duh, zato rado štampavaše narodne pjesme.

U „Zori" propjevaše i umjetni pjesnici. Odmah u početku uz Anku Vidovićevu, nalazimo još jednu: Anku Verdoljak iz Imotskoga. Tu nahodimo još polu-pučke pjesnike: Starca Cipika, Janka Danila i Ivana Jakašu. Od umjetnih pjesnika javljaju se: Jerolim Verdoljak Imoćanin, pjeva na pô pučki, a na pô umjetno; Mate Kurtović pjeva poučno-didaktične pjesme; Stjepan Ivičević pjeva nekad po narodnu, nekad po dubrovačku, i to najviše prevadja. Što je najboljega izašlo, to je od Preradovića, ali on nije iz Dalmacije. Inače je sve ono drugo slabo: vidiš pisce, koji se trude, da budu pjesnici, ali to nijesu, jer je to većinom pusta versifikacija bez trunke poezije, tek a'i natrunjena dubrovačkom pjesničkom retorikom. Tu pjeva, u vrijednosti kao i drugi, Mato Ivičević iz makarskoga Drvenika. Njega spominjem napose, jer je on pjevao i kasnije. God. 1861. izdao je u Splitu „troškom knjigoprodajnice Piperatove" „Vijenac pjesamah mirisa dalmatinskog, hervatskog i slovinskoga". Čitava zbirka nije nego u pjesmama razvijeni program sjedinjenja s Hrvatskom, što je onda bilo na dnevnom redu. Ivičević hoće, kao gorljiv rodoljub, da oduševi puk za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, te ga poučava o koristi toga sjedinjenja. Jezik mu je pučki pučki je izraz, za puk su prilagodjene i misli i slike u pjesmama. Umjetničkoga nema tu ništa, a neima ni nadahnute poezije, koje inače uvijek nahodiš u narodnim pjesmama. Što su drugi

u ono vrijeme pisali brošure učeno dokazujući korist i potrebu sjedinjenja, to je Ivičević htio puku predočiti; pa jer je znao, da naš puk voli sve da mu je u pjesmi, kušao je da ga u pjesmi poduči i osvoji za misao sjedinjenja. Godine 1867. izlazi njegova „Jabuka"; zbirka je prigodna, i to u slavu Marka Kalogjere, koji je te godine naslijedio biskupa Pinia. U zbirci je jezik bolji, i izraz pjesničkiji. U zbirci ima ulomaka, koji svakako Ivičeviću daju pravo na častan spomen. Ima i nekoliko krasno prevedenih i u pjesmu složenih psalama, koji su lijepo za rukom pošli, te je grjehota, da ih nije sve preveo. Onakav prijevod psalama bez dvojbe bi se u puku uvriježio.

U „Zori" štampano je i nekoliko pjesama Antuna Zorčića (1822.—1872.). O njemu kao pjesniku, koji stoji visoko nad svim drugim dalmatinskim pjesnicima one dobi, osim Dubrovčana, već sam progovorio. Kad sam onaj prikaz pisao, nijesam imao potanjih vijesti o njemu i o njegovu životu. Naknadno doznah, da je bio god. 1848. u Padovi na sveučilištu; kao takav sudjelovao je u borbi za slobodu Italije. Kasnije se vratio u domovinu i postao svećenikom šibenske biskupije. Kako sam već istaknuo, Zorčić je samo ondje uspio, gdje je kušao po uzoru narodnih pjesama pjevati. Kao prilog ondašnjem duhu i mišljenju dalmatinske mladosti, evo ovdje lista, što ga Zorčić piše uredniku „Zore Dalmatiske" iz Padove, šaljući mu jednu prevedenu pjesmu: „Ovu pěsmu ispěva naš valjani domorodac Ferdinando de Pelegrini. Budući cvětie našega vertla, ufam se da primiti će dobrovoljno iz ovih stranah ovoga věnca, koga sapleto i eto savih na našu. Znam da rečeni naš domorodac dosta je na glasu, ne samo po Dalmaciji, dali jošter i po Italiji, radi njegovih lěpih pěsnih, dali za nikakvu drugu sverhu preneso ovu pěsmu iz talijanskoga na hrvat-

sku, nego za onu ljubav, koju nosim miloj domovini i slavnom jeziku našemu; hvaleći u isto vrěme našemu mudroi pripoljubljenomu gosp. Stěpanu Ivičeviću od strane mladićah Dalmatinskih, učenikah sveučilišta Paduanskoga na njegovu lěpu spomenu koju on učini od tu skoro u našu „Zoru", gdě govori ovako, da mu reste serce, slišajući, kao mi u bratinskome sastanku dobavljamo se „Danice Hrvatske", „Zore Dalmatinske" i „Novinah", zabavljajuć i razgovarajući se medj nami našim jezikom i t. d. Radi česa mi ga jošter pozdravljamo danas, noseći mu sve to veće časti i poštenje, da imamo i komu.

Ala brate, da je komu čuti od naših kako li to germu, kako li se to oru berda Euganeah kada mi gromovitim glasom zapěvamo pěsmu od Kraljevića Marka, po onu našku po onu vlašku, kako se reče, pokazujući tako svakomu Němcu i Taliancu kako:

Svukud pravi Dalmatin
Ljubi jezik materin.

(„Zora Dalmatinska" g. 1846. br. 14.)

Odmah druge godine (1845.) postaje urednikom „Zore Dalmatinske" mladi Ivan Avgust Kaznačić, jer je Kuzmanić morao napustiti uredništvo ne hoteći popustit, da list uredjuje novim zagrebačkim pravopisom. Zato u drugoj se godini približuje listu otac novog urednika „Zore", stari Antun Kaznačić: U br. 2. nahodi se njegov prijevod Manzonieve ode „Peti Svibnja" (Napoleonu), a u br. 13. objelodanjena je njegova pjesma u slavu grada Dubrovnika za prigodu, kad bi izdan od Gaja Gundulićev „Osman"; i ta pjesma popraćena pismom Antuna Kazalia.

Kasnije se „Zori Dalmatinskoj" pridružuje Medo Pucić i Antun Kazali, koji tu štampa ulomke romana „Lo-

pudska Sirotica". A pri koncu se javlja, tada još posve mlad, Ivan Sundečić.

U opće pjesništvo je u „Zori Dalmatinskoj" razmjerno dosta zastupano, samo, što je vrijednost pjesama u njoj štampanih u opće slaba. Ali pjesništvo u „Zori" nije ni moglo biti bolje, kad se uzme u obzir vrijeme. Osim Dubrovčana, svi drugi morali su se boriti s poteškoćama jezika, jer uzgojeni na tudjemu jeziku. K tomu većinom oni, koji su učili pjesništvo, posizali su za starim dubrovačkim pjesnicima, jer to bijaše struja, koja je onda prevladjivala. Jedino preko Velebita Vraz, a u Dalmaciji Kuzmanić preporučivahu narodnu pjesmu. Anka Vidovićeva i Ante Zoričić, koji su gledali narodnim duhom pjevati, oni su i najbolje uspjeli. Zato vrijednost njihovih pjesama daleko stoji nad onom onih drugih, koji su skoro uvijek puki stihotvorci, ali su svakako svojom dobrom voljom doprinijeli svoj kamenčić narodnoj zgradi, pa su zaslužili barem, to, da ih književna povijest spomene.

*
* *

Prestankom „Zore Dalmatinske" nije prestalo sjeme, koje se posijalo: Ono je za toliko godina ležalo, da jače i jedrije iznikne. Narodna iskra stajaše zapretena, ali će ona u svoje vrijeme dati pravog oduška ne samo u pjesništvu nego u svakom drugom poprištu. Duh narodni bijaše zahvatio učeću omladinu, i makar nije imala, gdje da iskaže svoje osjećaje i težnje, ona je u potaji medjusobno radila i spremala se. Stanje i duh tadanje omladine opisuje Pavlinović u životu Luke Botića u „Matičinom" izdanju njegovih pjesama. Učilo se tada uz druge najviše Vukove narodne pjesme i Kačića. Vrijeme od god. 1850. pa do g. 1870., to jest do prevladanja narodne misli, jest najslavniji

i najobilniji perijod pjesništva u Dalmaciji. Tih su godina ispjevani: Cvijeta, Grobnik, Pobratimstvo, Ognjišar, Sigetski junak, Krvava košulja. Vrijeme od godine 1850. do 1860. jest vrijeme priprave za narodnu borbu u Dalmaciji, a vrijeme od g. 1860.—70., jest prava narodna borba. Za to i pjesništvo tih dana nosi na sebi većinom biljeg tih vremena. Ono je uvijek rodoljubno i plemenite tendencije. Tada se pjevaju ili junačke epopeje: Ognjišar, Sigetski junak, Krvava košulja, ili kad se kao u Pobratimstvu i Bijednoj Mari pjevaju romantične ljubavne zgode, uvijek epopeju provijava duh narodnoga pobratimstva i otačbeničke ljubavi. Inače se pjevaju junačke davorije, zanosne himne i ratoborne poslanice. To je epičko doba narodnoga oduševljenja. A ipak je to najslavnija perioda našega pjesništva, kako ćemo vidjeti. Razumije se, da i ako su pjesnici ove dobi i duhom i smjerom narodni, nijesu se oteli dojmu talijanskih pjesnika. Ja velim, da je to u opće nemoguće za dalmatinske pjesnike. Tendencija naših pjesnika ista je ona, koja i talijanskih pjesnika njihovih savremenika. Prati i Aleardi bore se za isto, što Sundečić i Botić. Inače, a da me u tome nikakva narodna strast ne zasljepljuje, odlučno tvrdim, da je Luka Botić veći pjesnik nego li ijedan njegov savremenik u Italiji. A Luka Botić umrô je u dobi, kad drugi istom počimlju pjevati U dobi od 23 godine ispjevati „Pobratimstvo“ za mene znači roditi se genijem.

Jovan Sundečić (1825.—1900.) i ako se nije rodio baš u Dalmaciji, jest na granici, a svakako se je u Dalmaciji uzgojio, prvi put se je pojavio na književnom polju, kroz dugi niz godina sudjelovao svakom kulturnom i književnom pokretu, i u Dalmaciji umrô. Premda Srbin po osjećaju, pripada svojim pjesničkim radom hrvatskoj književnosti. Počeo

je pjevati g. 1849. u „Zori Dalmatinskoj". Već u svojim prvim pjesmama on je na čisto narodnom polju pjesništva. U prvim su mu pjesmama odmah uzorom tako zvane „ženske" narodne pjesme ili narodna lirika. Kroz dugi niz godina, pa sve do najkrajnije starosti ispjevao je i izdao silesiju i epskih i lirskih pjesama. One sve nijesu jednake umjetničke vrijednosti, a mnoge su od njih ispjevane bez pjesničkoga nadahnuća. Kao što je znao biti nadahnut pjesnik, tako opet bio češće puki stihotvorac. Mislim, da kad bi se sakupile sve njegove pjesme u jednu zbirku, ta bi bila veća nego li Zmajeva „Pjevanija". Što je bilo najboljega savio je u lijepu i ukusom pjesničkim uredjenu zbirku Hugo Badalić, a „Matica Hrvatska" izdala god. 1889.

Jovan Sundečić je umjetni pjesnik skroz i skroz prožet narodnim duhom. Jezik mu je dobar, izraz jedar, poezija mekana i nježna, stihovi glatki i pravilni, misli proste, ali, jasne bistre. Sundečić je poznavao dobro talijansku savremenu književnost; ona je nešto djelovala na njega, što se tiče smjera, osobito u baladama i pjesničkim pripovijestima, ali je predmetom i obradbom ostao samostalnim, to jest narodnim pjesnikom. Stekao je velikih zasluga u početku narodne borbe u Dalmaciji. Za sadržaj njegovih pjesama karakteristično je, da je već u prvim svojim pjesmama stao slaviti Crnugoru i njezina slobodna brda. Tako je i „Krvava košulja", jedan od najboljih njegovih pjesmotvora, ispjevana još u Dalmaciji, kad nije ni sanjao, da će u Crnugoru. Lako se je domisliti, da je Sundečić, slaveći Crnugoru i njezine slobodne sinove, koji krv lijevaše, da obrane ono komad krši, htio učiti ostale, osobito onda u početku narodne borbe u Dalmaciji, kako se ima ljubiti rodnu grudu i zlatnu slobodu. Ta plemenita političko-narodnosna tendencija i odgovaraše osobitu duhu i prilikama

one dobi, kad se je rodoljube, koji iskazivahu osjećaje za svoj narod stavljalo na svakojake muke i nep.ilike. Od epskih pjesama u narodnom kroju i realističko-narodnoga izvora, osim „Krvave košulje“, osobite su ljepote: Angjelija Kosorića i Majka Crnogorka. O sebi stoji, i vrijedi napose spomenuti lirsko-didaktički pjesmotvor „Sjetva i Vršidba“, gdje uz opisivanje sijanja i vršenja, slavi narodni rad i slogu za prosvjetu, e se tako na podlogi rada i sloge zgradi velika narodna zgrada.

Luka Botić (1830.—64.) plod je onoga pokreta, što je nastao g. 1848. a sjedinjavao se u jednoj misli: u narod za narod. Da narod upozna na izvoru, ne samo iz knjiga nego i iz života, krenuo je mlad pedesetih godina u Bosnu, da je proputuje, i dodje u Srbiju. Za tog dugog putovanja upoznao je i naučio narodni jezik, narodne običaje, narodno mišljenje, narodne težnje. Osobito ga se ugodno dojmio život Muhamedanaca. Prvi plod toga putovanje i narodnoga upoznanja, jest „Pobratimstvo“, koje izadje prvi put u „Nevenu“ god. 1854. God. 1861. izašla je „Biedna Mara“, a god. 1862. „Petar Bačić“. Botić je velik pjesnik, a da bi se u par redaka moglo istaknuti sve njegove pjesničke ljepote, njegovu veličinu, i njegov položaj kao umjetnoga pjesnika spram naroda-pjesnika. Jedno je nedvojbeno, da je njegovo „Pobratimstvo“ najbolji naš romantički epos, kao što je „Smrt Smail-age Čengijića“ najbolji naš herojički epos. Ima nešto, što Botićev epos stavlja nad Mažuranićev. Istina, Mažuranić je stvorio epos, koji uza svu kratčinu, spada medju najljepša svjetska djela. Osim kratčine drugoga nedostatka i neima. Jedar i krjepak jezik, bogata i bujna narodna dikcija, kratko i ožeto, ali slikovito prikazivanje, kod kojega je svaka riječ na svojem mjestu. — Ipak je Mažuranićev epos katkad

težak; treba mu i tumača; pa zato ne može u ruke puka, jer je uzvišen i klasički epos. Botić je narodniji; u njega je sve narodno: početci pjevanja, pričanja, opisi, usklici; pa će ga i seljak rado čitati, a još bolje razumijeti. Štogodj savršenijega, a narodnijega od „Pobratimstva“ ne mogu ni zamisliti.

Botić je kao gimnazijalac izučio pjesnike talijanskih romantičkih epopeja, gdje su predmeti romatičke ljubavne zgode, a gdje junake i junakinje prijeće svakojake zgode i nezgode, a svršavaju ponajviše bolno i tragički. Taj je dojam ostao jako utisnut u Botića. Kako je pak za proučavanja narodnih pjesama, a još više za putovanja po Bosni našao potvrde takove romantike u narodu (dosta je spomenuti „Hasanaginicu“), to je on pokušao narodnu romantiku, koja uvijek ima kratke dimenzije, obraditi u čitavu epopeju, gdje je upleo i uveo ne samo materijal iz toga područja, nego je usvojio ljepote lirike (ženske narodne pjesme) i epike (junačke), te je prama uzoru, što mu je ostao utisnut još iz učenja romanskih kujiževnosti, sve to slio u jedno. Kako je pak za svojega putovanja po Bosni upoznao, da smo s Muhamedancima jedan te isti narod, tako je prvi uveo u svoje pjesmotvore i taj elemenat, ne već onako kako to do tada bijaše običaj kao tip silništva, mržnje i osvete, da li kao braću, koja osjećaju isto onako plemenito kao i ostali naš prosti narod.

Vladislav Vežić (1825.—1894.) rodio se je u Podgorju u Dalmaciji. Pokle je izučio škole u Zadru, krenuo je u Zagreb na pravoslovnu akademiju, i tamo se pridružio narodnom pokretu i narodnoj književnosti. U Dalmaciju se nije više vratio, niti je sudjelovao dalmatinskom književnom pokretu. Počeo je već rano pjevati izvorne pjesme, osobito balade. Veoma mu je uspjela balada „Kralj Pasoglav“

prama narodnom pričanju u krajevima, gdje se je rodio. Mnogo je prevadjao iz francuskoga i talijanskoga, te je svoje prijevode izdao i u posebnoj knjižici. Koli je vrstan prevadjač bio, dokazuju osobito krasno uspjeli prijevodi Goetheovih „Hermana i Doroteje" i „Ifigenije na Tauridi". Sjećam se još kao učenik, da sam u tečaju „Nevena" od god. 1854. čitao njegov prijevod Grossieve „Rondinella pellegrina" iz romana „Marco Visconti", te mi se taj prijevod čini boljim, nego li onaj kasniji Buzolića. Najglavnije mu je djelo heroični epos „Sigetski junak". To je, poslije Mažuranićeva „Smrt Smail-age Čengijića" i Martićevih eposa, po redu najbolji naš heroični epos. Ispjevao ga je prvobitno godine 1866. za proslavu Zrinjskoga, a kasnije ga proširio. Jezik mu je u svim djelima, a osobito u eposu pun narodne jedrine. Njegovu epopeju provijava svu junački duh narodne pjesme, pa je narodnu epiku spojio sa epskom dužinom naučne umjetne heroične epopeje. Po načinu i izrazu, koji je uvijek osječit i nekako uporan i tvrd odraziva se u njegovim djelima ćud i podneblje, u kojima je niknuo: naime ona vedra, ali burna uvala, što se pruža u Vlaškom kanalu, gdje je predjel gôl i tvrd, ali oku ugodan i mio. Zadnjih godina svojega života dovršio je zbirku „Milovanka' : to bi imao biti nastavak Kačićeva „Razgovor ugodni naroda Slovinskoga". Da li će narod obljubiti „Milovanku" kao i Kačića, na to će tek budućnost odgovoriti.

Mihovio Pavlinović (1831.—1887.) veliki junak u borbi za osviješćenje naroda u Dalmaciji i za povratak njegovih prava, bijaše i pjesnik. Prve su mu pjesme sitne davorije namijenjene narodnom budjenju, te su ispjevane do godine 1860. Godine 1864. ispjevao je „Ognjišara", gdje oličava pod ognjišarom (Prometejom) narodnu borbu u Dalmaciji te godine. God. 1866. pjeva „Kotare i Župnikovanje".

Kad je god. 1864. zajedno sa pjesnićkim pobratimom i narodnim suborcem Jovanom Sundečićem proputovao Hrvatsku, Srbiju i Crnugoru, ispjevao je „Putni Spomenak“. U „Hrvatske Crte“ opjevao je niz poslanica raznim osobama: dr. Gjuri Puliću, Jovanu Sundečiću, Kosti Vojnoviću (prigodom prusko-franceskoga rata g. 1870.) i druge.

Pavlinović nije mnogo toga ispjevao; tek svega jedna zbirka pjesama od kojih sto i pedesetak običnih stranica. O Pavlinoviću se zanimivo priča: O njegovoj osobitoj ćudi i nepopustljivosti u narodim pitanjima, o njegovoj osječitosti i odlučnosti, izvanjskom tvrdom i oporom izgledu. Sve kod Pavlinovića bijaše posvećeno narodu. Pa kao što je osobit i originalan tip kao rodoljub, takav je i kao pjesnik; i kao što je čitav njegov rad bio rodoljuban i narodu posvećen, tako je i njegova poezija ne samo sva protkana rodoljubnom tendencijom, nego rekao bi još i više: Pavlinović je kao pjevao jedino, da dade oduška svojem rodoljubnom osjećaju, pjevao je za to, da i pjesmom doprinese postignuću cilja, za koji se je borio. Pavlinović pjeva uvijek, to se razumije, u narodnom deseterců ili osmercu. Jezik mu je narodan, ali tvrd i oporan. Kad čitaš njegove pjesme, kao da se uspinješ uz njegovo rodno kršno Biokovo: istina, opire ti se njegov stih, ali ideš naprijed, jer kao što ćeš, nakon što si se uspeo na vrh Biokova naužívati se divna vidika, tako te poezija Pavlinovića, njegov jedar i bogat jezik njegovo' obilje riječi i narodnih izraza, njegovo slikovito opisivanje, gone, da čitaš naprijed. Jer svaki put kad pročitaš njegove pjesme, nešto ćeš za se naučiti, ako ne drugo, a ono narodni jezik. Pa opet što ga više čitaš, to više nalaziš u njemu poezije; što ga više opetuješ, to manje nahodiš one opornosti i tvrdoće, koja te je u prvi mah odvraćala. Uvidjaš, da se pod onim izvanjskim

oporim ruhom, nahodi jezgra prave poezije, krije se pjesnička duša, koja se ne samo divi ljepoti svoje domovine, nego je znade plastički opjevati. Dosta je zato proučiti (ali ne na brzu ruku samo pročitati) opis hrvatskoga Zagorja u pjesmi „Hrvatske crte“. A da Pavlinović znade i nježno osjećati i do suza ganuti, dosta je pročitati poslanicu Gjuri Puliću, da se svatko uvjeri. Još je jedna osobitost u Pavlinovića, koju mu treba upisati u vrlinu, a to je, da kao što je u jeziku bio čistunac, tako je i u poeziji originalan. On ne pjeva po nikakvom i ničijem kalupu. Pjeva kad ga vila nadahne i kad to odgovara njegovoj rodoljubnoj tendenciji, ono, što se njemu čini zgodno. Po tom u njega nije samo izvorno mišljenje, nego i tehnika i obradba. On je i kao pjesnik — Pavlinović, osobit heroj narodne borbe, u kojega je sve junački i poezija i proza i život i rad.

Stjepan Buzolić (1830.—1894.) došao je u ovom nizu zadnji svojim pjevanjem. Prve pjesme pjevao je u talijanskom jeziku; ali se je naskoro pridružio narodnoj knjizi. Ispjevao je nekoliko izvornih književnih pjesama, a još više ih je preveo iz talijanskoga, francuskoga, ruskoga i njemačkoga. Prijevodi su mu osobito lijepi, tako da kad ih čitaš, izgledaju ti krasnim izvornim pjesmama, te zaboravljaš, da su pjesme prevedene. Koliko je Buzolić znao lijepo u narodnom duhu prevadjati, najbolji dokaz budi ovo: U zbirci narodnih pjesama sakupljenih na otoku Hvaru (zbirka je još u rukopisu) nahodi se i pjesma „Sirotica“, koju je Buzolić preveo iz Mamiania. Pod pjesmom stavio je sakupljač opasku: „Ova pjesma neima biti narodna nego će ju pjevač gdjegod bit čuo i zapamtio. I tako je Mamiani preko Buzolića dospio u usta našega naroda. Inače mi je poznato, da se ta pjesma pjeva uz osobiti napjev. Izvorne književne pjesme Buzolićeve ispjevane su

čištim i jedrim narodnim jezikom, ali im je izvanjsko ruho talijansko. Dojam je talijanskih pjesnika kod njega jači nego li kod drugih, jer se je njima više i bavio. U svojim pjesmama upotrebljava ponajviše Manzonievu strofu, kakva je u njegovim odama, koja često zvoni monotono. Zadnjih godina nije više pjevao književnih pjesama (a tih je u opće malo ispjevao) već se je bio dao na prigodnice, kojih je silesiju ispjevao. Da ogromna većina tih prigodnica neima nikakve ili slabe književne vrijednosti, to se po sebi razumije. Jer je poezija kao i svaka druga stvar u prirodi: kad se je izrabljuje, onda se osvećuje na onome, koji je izrabljuje. Poslije smrti našao mu se je prijevod Danteova „Pakla", koji je lijepo preveo.

Od godine 1870. unaprijed do osamdesetih godina ne javlja se uz starije nijedan mladji pjesnik, koji bi svojim pjesničkim radom svratio na se osobitu kakvu pozornost. Stariji nastavljaju svoj rad ne samo kao pjesnici, nego u opće na kulturnom i političkom poprištu. Pod kraj osamdesetih godine naime početkom god. 1878. Dubrovčani pokreću list „Slovinac", koji ishodi sve do konca god. 1884. Duša je lista sve do svoje smrti Medo Pucić, suradjuju od starijih Vodopić, Kazali, Ivan Avgust Kaznačić i Buzolić. Javljaju se i mladji svojim pjesničkim pokušajima, kao Vid Vuletić-Vukasović, Marko Car, Grgur Urlić-Ivanović (Grgur Biokovac) i još neki drugi, a pri koncu i Josip Bersa, koji je od svih ovih najbolji pjesnik. Spominjem poimence njegovu, i ako mislima pogansku, ipak uspjelu umjetnički pjesmu „Panteon".

Okolo osamdesetih godina javlja se Fra Ivan Despot (1851.—1886.). Godine 1881. ishode u Zagrebu njegove prve pjesme pod naslovom „Prve Iskre". Nekoliko pjesama nahodi se u knjizi „Malo Zrnja — razasuo F. I. D. — Split.

1885.“; ostalo će biti razasuto po novinama. Osim pjesama pisao je književnih članaka i putopisa. Napose je izašao „Put na Lovćen“; a radio je na prosvjetnom polju prevadjao i koristna djela (Značaj i Zdrav razum i pošteno srce). Despot je mlad umrô; pa kako on sam amo tamo priznao je, da tek započimlje svoj književni rad, to se o njemu ne može reći konačna suda, jer valja uzeti u obzir, da je tek započimao. Jedno svakako stoji, a to je, da je to bila prava pjesnička duša. Bez da čitaš njegove pjesme, čitaj njegove sastavke u prozi osobito „Put na Lovćen“ i „Malo Zrnja“, pa ćeš već iz te proze zaključiti, da ju je ispisalo pjesničko pero. Sin makarskoga primorja, gdje puk govori slikovito, kad piše prozom veći je pjesnik, nego li i onda kad pjeva. Njegova proza zvoni nekako ritmički i muzikalno. Jezik mu je jedar, bujan, pjesnički, pun narodnih slikovitih izraza. Osim toga njegova proza ima nešta osobita neku slatčinu i ugodnost, koja te očarava, pa ma da i ne naliziš u njoj velikih misli, ni kritičnoga uma i oštroumnosti.

Kao pjesnik još se nije bio osovio na svoje noge. Ne stoji ni iz daleka pod dojmom njegovih starijih dalmatinskih pretšasnika. U njega je jak i očit dojam Preradovića, dapače u njega često uzimlje i formu i maniru u mnogim svojim pjesmama, osobito u odama. Vidi se da je ugledavao se i na Šenou. Upliv Preradovića i Šenoe veoma je jak onda, kada pjeva patriotičke pjesme. Inače su mu ostale pjesme pune nekog bolnog sentimentalizma, a to je svakako upliv talijanskog romanticizma, osobito Pratia i Aleardia, od kojih i ovaj posljedni bijaše osobiti njegov ljubimac.

Najljepši su mu neki soneti kao „Angjeoska pjesma“ i „Polnoć na mrtvih dan“, a onda ciklus „Suze“;

sa ciklusom „Suze“; bijaše se mnogo odvojio od ostalih pjesnika.

Vidiš, kad plače i uzdiše elegijom, da mu češće iskreno i od srca naviru suze na oči, jer ga muči unutarnje raspoloženje duha. Čini mi se da je Despot uspio bolje u pjesmama u opće elegičkoga tona, dočim kad je pjevao himne i davorije, a to je najčešće činio, ne diže se mnogo nad običnim stihotvorcima.

I Despotom završava se niz pjesnika, koji su djelovali do godine 1885. kad se je ispunjalo pedeset godina od preporoda započeta Gajem.

1902.

O plagijatu ili književnoj kradji.

I.

Možda nema u književnosti u opće tako strahovite riječi za književnika, kao što je riječ „plagijat“. Ona je osobito na dnevnom redu kod književnih polemika. Petar da ubije ugled Pavla, svojega književnoga protivnika, potvara ga s plagijata. Dakako da se pri tome miješaju pojmovi, te je za mnoge plagijat isto, što imitacija, inspiracija, ili obradba istog predmeta, ili povod jednome djelu. Treba dakle izjasniti pravi smisao ove riječi, jer je češće uzimlju u nepravom smislu mnogi inače uvaženi pisci i novine, a pogotovo čitatelji. Da se ovo zadnje dogadja često, uvjerila me je studija „Les grands plagiats du siècle“, gdje Raoul Deberdt raspravlja o tobožnjim plagijatima u francuskoj književnosti kroz prošli vijek („Revue des Revues“ 1900. br. 3.). Evo što od prilike piše u toj studiji:

Najglasovitiji pisci u dobi „konsulata i carstva“ Napoleonova bijahu: Châteaubriand i Mme. de Staël. Obojica se okoristiše tudjim djelima. Mme. de Staël u svojoj „Corinne“ nadahnula se je na djelu „Ardinghello“ Allemanda Heinse-a (1787.).

Ali sâm Heinse uze taj predmet iz Bastide-a: „Les amours rivaux ou l' homme du monde éclairé par les arts" (1775.—1779.). Ovaj Bastide napisao je desetak svezaka književne vrijednosti, ali nije valjda nikada ni sanjao, da postane velikanom.

Châteaubriand upotrebio je dobrim dijelom način pripovijedanja, kakva je našao u Marcassuso-vom „La nouvelle mariée de l' île Formose", i u Saint-Lambertovim „Abénaki", u Marmontelovom „Incas" i u Aphra Belmovu „Oronoko", što ga je iz engleskoga preveo Laplace.

I Victor Hugo pobrao je plodove manjih. Tako „Notre-Dame de Paris" nije nego odjeka nebrojenih romana pokoljena od 1810.—1830. Njegov „Han d' Islande" puno potsjeća na Maturina, irskog romanopisca iz prvih godina XIX. vijeka, koji je u Francuskoj poznat iz prijevoda. Za dramu „Ruy-Blas" dao mu je osnovnu ideju roman Léon de Wailly-a „Angelica Kauffmann". Samo što su u francuskoga pjesnika osobe mjesto Englezi, Španjolci. U „Burgraves" nalaziš tragova iz „Tribunal secret", tragedije Leona Thiessé-a (1823.), a u „Roi s' amuse" nadahnuo se je kod „Deux fous" Paula Lecroix.

„Richard Darlington" Dumasa starijega potsjeća na Walter Scottovu „Chroniques de la Canougate" i na Schiilerovu „Conjuration de Fiesque". „Les demoiselles de Saint-Cyr" nijesu drugo, nego lj novo izdanje „Gilette de Narbonne ou le Mari malgré lui" Fontane (1829). Njegov „Le mariage sous Louis XV." iscrpljen je iz jednoga posve zaboravljenoga romana Alfonsa Brota. Za svoja „Les Trois Mousquetaires" poslužio se je Dumas sa više pisaca za pojedine dijelove. Tako je ono poglavlje, gdje siromašni kadet iz Gascogne putuje na mršavom konju, doslovan

uvod „Roman satyrique“ de Lanella (1624.), a taj je roman remek-djelo za pustolovine pod Ljudevitom XIII.

Jules Janin potpuno je prepisao u „Echo britanique“ jednu pripovijest: „Gaspard Hauser“. Isto tako prisvoji maleni roman Godarda d' Ancourta „Thermidore“, kojemu promijeni ime u „Rosette“.

George Sand umjela se veoma vješto okoristiti tudjim radovima. Ona sama pripovijeda u „Mémoires de sa vie“ o svojem mnogobrojnom čitanju u jednoj starinskoj pokrajinskoj knjižnici: Tu je bilo mnoštvo feminističkih romama iz XVII. vijeka. U „Jaques-u“, koji držahu najizvornijim njezinim djelom i najsmionijim, ona naprosto započimlje sa drugom epizodom iz „Désordre de l' amour“ Mme. de Villedieu, gdje se muž — markiz de Termes — ubija, jer se njegova žena udade za ljubovnika. U svojem veoma zanimivom romanu o Là Mennaisu i o vjeri budućnosti očito se je poslužila djelom „Spiridion Anachorète des Apennins“ Carmusa, belleyskog biskupa.

Eugène Sue prvi književni uspjeh slavio je sa „Vigie de Koat-Veu“. U tom se demonskom romanu priča ljubav okrutnika, koji, pošto mu je ljubav uzvraćena, osramoti svoju zaručnicu pred skupom prijatelja, s čega se ona osveti. Ovaj predmet uzeo je iz „Dandy“ Ancelota. Eugène Sue nastavi i dalje svoj posao. A bijaše majstorom u tome, što mu je tudja i malena ideja pružala temelj za velebne ideje i ogromna djela. Tako nadje neki neznatni roman Mme. de Monborne „Deux originaux“, gdje se nahodi važan tip, koji se iz čovjekoljubivosti posveti sasvim, da upozna dušu proste svjetine. U tom je djelu Sue našao poticaj za krasni roman „Mystères de Paris“, koji će ostati najznatnijim djelom o demokraciji u XIX. vijeku. Njegov se Rodolf posvećuje društvenom apostolatu. Još ga je jedan

drugi pisac potaknuo na jedno novo djelo: a to je „Mensonge“ romanopisca Michaela Mussona. Tu je našao čudan tip kćeri, što mrzi ženitbu. Taj je tip postao Adrijennom de Cardoville u „Juif-Errant“, romanu prepunu trajnih ljepota.

Godine 1847. izadje u „Corsaire“-u Mürgerov roman „Scènes de la vie de bohème“, gdje pričaše život mladih književnika, koji vode nesretan i bijedan život. Ali već godinu dana prije Paul de Kock bijaše napisao pozorišni komad „Place Ventadour“, gdje se već nalaze u zametku tipovi, koje je Mürger prikazao u svojem romanu. No godinu prije (dakle 1845.) Paul de Kockova djela, Frédérik Soulié objelodani „Les Etudiants“, koji roman opet nije drugo, nego li malko dramatičniji plod dvadesetak romana iz dobe restauracije.

U isto vrijeme Gustave Flaubert, koji življaše skromno u Rouenu, prevrćaše starinske mnogobrojne romane iz XVII. vijeka, i dok su profesori sa katedra govorili najprezirnije o njima, to čitanje bijaše za Flauberta najveća slast i uživanje. I tu je našao u „Histoire celtique d' Amendorix et de Célanire“ Hotmana (1634.) okvir i dobar dio epizoda za svoj „Salambo“.

Dumas sin radio je što i drugi. Njegova „Dame aux camélias“ napisana je po osnovi „Fernande“, koja izadje na javu 1847. podpisana Dumasom ocem, ali je u istinu napisa neki Hippolyte Auger, i proda uz neznatnu cijenu. „Demi-Monde“ potiče od „Courtisanes“ de Palissota; pak iz glasovitoga romana Mme. Elie de Beaumont „Les lettres du marquis de Roselle“ (1764.), koji je slavio toliki uspjeh u XVIII. vijeku. „Monsieur Alfons“ izradjen je po ganutljivom djelu Paul de Kocka „Un jeune homme charmant“. No Dumas sin nije se samo nadahnuo kod de Kocka oca, nego je još bolje opljačkao de Kocka sina. Henry de Kock

već u početku svojeg književnoga rada ispisao je „Les lorettes vengées“, gdje je Dumas našao prototip Oliviera de Jalina, de Ryousa prijatelja žena i Lebonarda. Kod Henry de Kocka prijatelj žena zove se Spindler. Dakle glavni tip Dumasovih pozorišnih djela nije njegova izvorna invencija, nego zasluga de Kocka sina. Treba još pridodati, da famozna mistress Clarckson u „Etrangère“, koju držaše novim i izvornim tipom, pozajmljena je iz romana miss Bury „Godolphin“, na francuski preveden god. 1837. U romanu je glavna junakinja žena, koja, da osveti patnje svojih roditelja, zaklinje se, da će sav život posvetiti uništenju vladajućih krugova. Kod miss Bury ovaj je tip i savršeniji, nego li kod Dumasa.

Gotov impresionista je Victorien Sardou. „Bons Villageois“ pozajmio je u „Marchand du Hâvre“ Paul Lacroixa. „Pommes du voisin“ uzete su iz „Un début dans la magistrature Julesa Landeau. Glavna situacija u „Maison-Neuve“ uzeta je iz komada Gozlana „La duchesse de Montemayor“. Većina tipova u „La famille Benoïton“ nastala je uslijed „Renée Mauperin“ de Goncourta, što je ugledao javu godinu dana prije. „Fernande“, koji drže najboljim Sardouovim djelom, nije drugo, nego dramatizovani prizor iz „Jacques le fataliste“. Diderota: povjest Mme de la Pommeraye, koja udaje jednu od svojih kompromitovanih kćeri za markiza des Arcis, da mu se osveti. „La Marquise“ je pozorišno prilagodjenje „Butterfly“-a Alfreda Assolanta. „Belle-Maman“ je dobra kopija Dumanoirova „Invalides de mariage“. „Nos intimes“ pune su pozajmljenih mjesta iz „Faux bonhomes“ i „Bataille de Toulouse“ Merya i iz „Parasites“ Julesa Lacroix-a. „Divorçons“ nije nego proširenje komedije de Rosiera „Brutus lâche Cesar“. Jedan od njegovih nedavnih pozorišnih ko-

mada „Marcelle“, koji je slavio veliki uspjeh, ima toliko izvornika: Povjest gospodina, koji uzima ljepoticu, koju drži pokvarenom, a u istinu se uvjerava, da je nevina, to je već stara situacija u pozorišnim komadima i romanima. Sardou ju je uzeo u Voltairovu „Tancrède“; ovaj u „Comtesse de Savrie“ Mme. de Fontaine; ova u „Siège de Calais“ Mme de Tencin: ova pak zadnja iz triju komedija XVII. vijeka: „Madoute“ d’Auvraya, „Madonte“ La Charnaye-a i „Polixene“ Behourta; ali ova trojica poslužiše se sa „Astrée“ d’Urfé-a. D’Urfé našao je ovu povjest u šestoj pripovijesti Bandella, koji je pak ispričao po epizodi Ginevre u Ariostovu „Orlando Furioso“. Ariosto sâm nije stvorio tu situaciju, već ju je ispjevao po starim sredovječnim pozorišnim komadima.'

Debert zaključuje svoju studiju, da je htio odati dužnu počast malenim piscima, koji svojim skromnim radom doprinesoše velikoj književnoj zgradi svemu svijetu poznatih pisaca. Samo što on krivo nazivlje sve plagijatima, gdje većinom nije nego ili imitacija ili inspiracija ili obradba istoga predmeta ili pobuda na rad ili časoviti poticaj ili prigoda, da je napisano jedno djelo, ili u opće književna tradicija, ili puke reminiscencije i potsjećanja iz čitanja.

II.

U istinu, ma da ih Deberdt tako zove, to nijesu plagijati. Jer kada bi to bili plagijati u pravom smislu riječi, onda mislim, da ne bi ostao ama nijedan pisac u svijetu, a da mu se ma bilo s koje strane ne bi moglo prigovoriti obzirom na plagijatorstvo.

Već je dobro poznata i od mnogih usvojena teorija, da genij posabire u se sav materijal svojih pretšasnika i

suvremenika, da onda stvori genijalno djelo. Da se pri tome služi katkada i tudjom mukom, nije ništa neobična u povjesti književnosti i umjetnosti. To je psihološki proces redovito kod većine genija i njihovih remek-djela. Pa s toga zgodno pjeva Njegoš:

Iz grmena velikoga lavu trudno izać nije,
U velikim narodima geniju se gn'jezdo vije.

Svatko dobro znade, da Homer nije ispjevao ni Ilijade ni Odiseje, već skalupio grčke narodne pjesme o Trojanskom ratu, onako od prilike, kako je to pokušao fra Grgo Martić sa narodnim pjesmama o boju na Kosovu po teoriji Armina Pavića.

Tko prispodobi Vergilovu Eneidu sa Ilijadom i Odisejom, i potraži, što je Vergilij uzeo iz Homera ili po Homeru ispjevao, uvjerit će se, da bez Homera ne bi bilo ni Vergilijeve Eneide. Ali je Vergilij učinio ono, što pripada svakom geniju; svojem je pjesmotvoru ulio svoj duh, makar da je dio materijala iz tudjega hambara.

Nijedan pisac — piše Cezareo u „Conversazioni letterarie", ma koliko velik bio, nije sve sam učinio: — on est toujours le fils de quelqu'un, i u književnosti. Materijal zvukova, slika i invencija, sva izvanjska i formalna strana poezije obično je proistekla i baštinjena kroz čislo pisaca svih vremena i svih književnosti. Ono, što svak pravi pjesnik i umjetnik podava djelu izvornoga i svojega to su: fantazija, čuvstvo i svoj osobni karakter. Čim je moral pjesnikov energičniji, tim jače utiskava on sama sebe u nizu dogodjaja, i ulijeva im vlastitu dušu. Osrednji pjesnik, ne imajući u sebi snage, da tudju misao preodjene u svoje ruho, on opetuje od prilike ono tudje i time očituje, da nije brašno iz njegove vreće. Nasuprot genij se

znade okoristiti mislima svojega pretšasnika, ali ih ožive svojom vlastitom fantazijom i preporodjene obilježuje svojim karakterom, te time misao postaje izvorna, ma da je porijeklom tudja.

Nije li se Horacij ne samo nadahnuo i ugledao, nego i cijelih ulomaka uzeo iz grčkih liričara: Pindara, a osobito iz Alkeja, Alkmanija i drugih? On to i sam ispovijeda: „Princeps Aeolium carmen ad Italos deduxi modos“. Je li za to itko nazvao Horacija plagiatorom, ili je opala njegova književna veličina.

„U povjesti umjetnosti i književnosti često vidjamo neke pojave veoma značajne za pitanje o plagijatu. I te pojave kao da legitimiraju ono prisvojenje rada malenih ljudi, što ga počinjaju velikani. Vidjamo naime, kako se u nekim epokama razvija osobiti rad i pregnuće, koje kao da jednodušno ide za time, da čitav rad pojedinaca postane kolektivnim i impersonalnim“. (Panzacchi: „Morti e viventi“, str. 20).

I zbilja nahodimo, da su na taj način postale sve epopeje narodne. Grčke narodne pjesme, sakupljene u cjelinu od Homera, ispjevalo je jato putujućih rapsoda.

Ogledamo li postanak sredovječnih epopeja, isto ćemo se tako uvjeriti, da su romanski narodi došli do velikih eposa o Karlu velikom, Rolandu i drugima tek pjevanjem pojedinih pjevača, koji se skitahu od dvora do dvora.

Nije li na taj način postala i naša narodna pjesma? Koliko ima pjevača, te ispjevaše naše narodne pjesme, a da im imena ni ne znamo? A pjesnici „Hasanaginice“, Bog nikome dužan ne ostaje“, „Zidanje Skadra“ i drugih bisera naše narodne poezije zaslužiše i te kaki časni spomen!

Na sličan način dovila se je i dramska poezija u Engleskoj i Španjolskoj do one veličine u prošlosti. „En-

gleska tragedija — piše Vincenzo de Amicis — nije drugo, nego postepeni razvoj sredovječnih misterija, španjolska sredovječnih autos sacramentales; i forme, kojima se one zaodjenuše, u direktnoj su svezi sa onim pučkim dramama, u kojima se nalazi njihov zametak. Izmedju književne dramatike i pučke kod ovih dvaju naroda nema nikakve razlike u vrsti, niti prekidanja u razvijanju. Jedna vrst nije nego usavršenje druge i mi možemo lijepo slijediti razne faze i transformacije sve od postanka do kada zadobiše oblik, što ga se vidi u tragedijama Shakespeare-a, Calderon de la Barce i Lopeza de Vega".

Talijanska „Commedia dell' arte" pučkoga je izvora, a proističe od latinskih Atellana. Kroz više vijekova ta se je dramska igra uzdržala kod puka. Malo po malo ona je počela prodirati u izobražene slojeve. „Commedia dell' arte" imala je stanovite tipove iz puka, što ih se izvrgavalo smijehu. A kako su talijanske kazališne družine prikazivale i u Francuskoj, to je različite iz ovih pučkih komedija uzeo i sam Molière. I za to piše o tome George Sand: Sans ce riche et curieux précédent (naime komičnih tipova iz talijanske pučke komedije), Molière n' eût pas créé la veritable comédie française. Isto se tako Goldoni kasnije poslužio u svojim nebrojenim komedijama mnogim tipovima iz pučke komedije.

Ako se dakle proces skupnoga saradjivanja zbiva kod narodnih umotvorina, zašto da to ne bude dopušteno kod umotvorina genija? Isti de Amicis veli na drugom mjestu u studiji o postanku pučke talijanske komedije: „Veliki pjesnici i u opće veliki umjetnici nijesu nikada slučajne pojave ili osamljeni fenomeni, već nastupaju nakon dugoga rada pojedinaca, koji rad treba istražiti i pročitati, ako će im se dati dostojno mjesto, i istumačiti, kako do-

djoše do onoga oblika u svojim djelima; inače je njihov rad neshvatljiv".

I zbilja je u Italiji Pio Rajna napisao čitavu ogromnu knjigu o Ariostovim izvorima za „Bijesnog Rolanda" (Firenze, Sansoni 1876.), gdje je jasno naznačio, kako se Aristo služio sa „Morgante Maggiore" Luigia Pulcia, „Orlando Junamorato" Bojarda, uzimao ulomaka iz Vergilija, Ovidija, Stacija, Valerija Flacca, Catulla, pak gradju crpao iz francuskih romana o „Tavola Rotonda" itd.

Alessandro D'Ancona učinio je to za Tassov „Oslobodjeni Jerusolim" (u knjizi „Varietà Storiche e Letterarie", Milano, Treves, 1899). Tasso je većinom svoje junake opjevao po Ilijadi: Admiral Ivan to je Nestor; Rupert D'Ansa sliči Patroklesu; dva brata Ruberti Ajaksima; Tankred je pravi Diomedes a Rajmundo Odisej, Rikardo je junački Ahiles, a Baldovin Menelaj itd. Osim toga se bez dvojbe poslužio francuskim eposom „Jérusalem", koji pjeva zgode vojvoda buljonskih. Epizodu Olinda i Sofronije našao je u knjizi sv. Ambrozija „De virginibus" itd.

Kad bi se poslužili strogim kriterijama i sudili sve plagijatorstvom, što ima doticaja s drugim piscima, pa se osvrnuli na hrvatsku književnost u perijodi dalmatinsko-dubrovačkoj, kojom se mi inače dičimo, onda bi njezina književna vrijednost pala skoro na ništicu. Većina dubrovačko-dalmatinskih pisaca, nije činila drugo, do li naprosto preradjivala na svoju ruku savremena talijanska djela. Ponajviše bi pravili duge perifraze iz talijanskih pisaca. Tko bi išao pomno pretraživati, našao bi izvornike našim pobožnim spjevovima iz te dobe u pjesmotvorima „Quattrocento"-a, koji se odlikova dobožnošću. „Pobožna skazanja', nijesu nego većinom čisto prijevodne preradbe „Rappresentazioni Sacre" Fea Belcaria i drugih mu savremenika.

Petar Kašandrić u studiji „Lucićeve pisni ljuvene“ dokazuje bistro i čisto upliv Petrarke i Petrarkista, a osobito Petra Bemboa na Hanibala Lucića; Kašandrić navadja čitave pjesme, koje je Lucić preveo ad sensum i uvrstio u svoj kanconier „Pisni ljuvene“. A ipak je Lucić jedan od najboljih liričara naše starije poezije. Dosta je, kad se o njemu govori, spomenuti pjesmu „Jur nijedna na svit vila“. Zlatarićev „Ljubmir“ nije drugo nego li „Aminta“ Torquata Tassa. Tek ćeš kod Gundulića i Palmotića naći i nešto potpuno njihova, jer prvi stadoše obradjivati narodne motive, makar da im je tehnika tudja. U ostalom i njihov je rad većinom u doticaju sa talijanskom književnošću. Ova je zadnja pak crpala iz franceske i španjolske književnosti. Talijanska ljubavna lirika u XIII. i XIV. vijeku nije nego odjeka provencalske književnosti i trubadura. Petrarkiste su našljednici trubadura.

Dr. Nikola Andrić u knjizi „Prijevodna beletristika u Srba“ dokazao je, kako je većina starije srpske književnosti od g. 1777. do 1847. pisane slaveno-srpskim jezikom kopija njemačke književnosti; i većinom je točno označio originale.

A isto tako je većina njemačke književnosti do Goethe-a kopija savremene francuske književnosti. Sam Goethe u svojem najboljem djelu „Faust“ nije originalan, jer je materijal uzeo nešto iz narodne tradicije, a nešto iz već gotovih pjesmotvora o Faustu, što ih sačiniše njegovi pretšasnici.

Očito i nesumnjivo je dokazano, da svaki genij u svim epokama ima silu pretšasnika i savremenika, koji prvi utiraše stanovitu stazu, a genij je njihov rad posakupio i onda sačinio nešto, što odoljeva vremenu i vijekovima, i po čemu se tek znade, da su oni bivstvovali. Zato je

Bovio u svojoj knjizi „Genio“ nazvao genija „sintezom rada svojega vremena“.

Često se zgadja, da je pisac uzeo ideje i smjer svojeg beletrističkoga rada kod kakvoga učenjaka ili filozofa, i na njegovoj teoriji sagradio „spomenik čvršći od mjedi“ u beletristici. Tako je Shakespeare u „Hamletu“ razvio misli Giordana Bruno i Montaignea. U najnovije vrijeme Belgijanac Maurice Maeterlinck i Gabrielle D' Annuzio pozajmiše većinu nazora zastupanih u njihovim književnim djelima, a osobito onaj o »Uebermensch“-u kod njemačkoga paradoksalnog filozofa Fridrika Nietsche-a. Tako je i Arthur Schopenhauer postao tek glasovit i njegovi se nazori proširili, kad su mnogi glasoviti pisci iznijeli u svojim beletrističkim radnjama njegova pesimistička načela i ideje.

Nitko za to nije ove proglasio plagijatorima, pače da ne bude bilo ovih zadnjih, teško da bi oni prvi bili doprli do glasa, do kojega dospješe po književnim širiteljima njihovih ideja.

III.

Ovako mora da se zgadja u književnosti i umjetnosti — a razlog je posve jednostavan:

Ljudi su uvijek bili i ostaju — ljudi. Ista čuvstva vladala su pred više hiljada godina. Ljubilo se i mrzilo onda kao i sada. Pa psiholozi u opće svadjaju temperamente na četiri glavne vrsti, u kojima onda može biti i različitih kombinacija. Pravo su stari govorili „Nil sub sole novi“.

Lorenzino de' Medici napisa u prologu komedije „Aridossio“, da nije moguće više naći novih stvari i tako da treba opetovati stare. Zato nemojte se začuditi, ako ugledate na pozornici zaljubljenoga mladića, starca škrta i sličnih

tipova". A s ovim — opaža kritičar Ferdinando Martini — htio je istaknuti jednu istinu, koja premda je stara, ipak nije mogla nekima nikako ući u glavu, da se izvornost jedne drame nema tražiti u prostoj kosturnici fabule, da li u karakterima osoba, u stilu piščevu, u osobitom daru posmatranju prirode i u sredstvima, kojima se služi, da ispripovijedi fabulu i učini je logičnom u razvijanju. Ta sredstva, premda je radnja ista, čine da razlikuješ, recimo Goldonia, od Albergatia ili Reguarda od Kotzebue-a. Jer kad bi se izvornost sastojala u fabuli, onda ni jedan grčki dramatik ne bi bio izvoran, već svi plagijatori, što uzeše predmete svojih tragedija iz tragičnih zgoda Agamemnove obitelji. A što vrijedi za dramu, vrijedi u opće i za ostale ogranke književnosti.

Jedva da je i moguće naći priličan broj izvornih tipova, jer se neke crte sudaraju kod svih smrtnika. Zato nije nikada u književnosti predmet bio glavno, već uvijek i uvijek individualna obradba.

Individualnost kod pisca glavni je uvjet za uspjeh djela. Ali tu individualnost, po kojoj ulijeva djelu svoj vlastiti duh, svoju osobitu formu, ne valja shvatiti u krivom smislu, kao da se individualnost sastoji u neograničenoj slobodi, — jer to postaje negacijom umjetnosti. Težnja u umjetnosti mora biti približenje prirodi. Ali ni priroda nije neograničeno slobodna, jer i ona ide po stanovitim fizičkim zakonima: A tako mora i umjetnost. I kao što pogrješku u prirodi zovemo monstruoznošću, tako i u umjetnosti neograničena individualnost vodi do apsurdnosti.

Individualnost piščeva u obradbi mora se ponajviše zrcaliti u formi, po kojoj se njegovo djelo odmah na prvi mah razlikuje od ostalih slične vrsti. I zato makar u djelu pisca našli predmet od početka do kraja uzet iz kojega

drugoga pisca, još to nije razlog, da to djelo nazovemo — plagijatom, a pisca — plagijatorom.

Primjer uzimljem iz Panzacchi-eve studije „Monaca e romanziere“.

Općenito je poznata legenda o Taidi, prije bludnici pak velikoj pokornici iz Aleksandrije za dobe pustinjaka tebaidskih i o Pafnuciju pustinjaku. To je legenda iz epoke asketizma i pustinjačkoga života u pustari Tebaide iz prvih vijekova kršćanstva.

Tu je legendu obradio u formi romana Anatole France pod naslovom „Tais“ i nazvao ga „conte philosophique“.

Pripovijest ta počimlje legendarnim tonom. En ces temps — lá, le desert était peuple d anachoretès. Pafnucij, kršćanski mladić, zaklonio se u pustaru Tebaide, da prožive svoj vijek u pokori i razmišljanju.

Za svojih razmišljanja sjeti se svojih prijašnjih dneva i Taide mine i bludnice, za kojom se je u to doba svak u Aleksandriji mamio. Omili mu se ta izgubljena ovca, i on odluči, da je obrati Hristu i spase njezinu dušu.

Vrati se u Aleksandriju i po savjetu prijatelja Nicije pod izlikom novog ljubavnika uvuče se u kuću Taidinu. Nadje je u čitavu sjaju nakićenu i punu ljepote i raskošja. Stade joj pripovijedati o ništavilu svijeta, o njegovoj prolaznosti i o vječnosti i neumrlosti duše. Taida, koja bijaše kršćanka, ali samo po imenu, začudjeno ga gledaše sa svojeg razbludničkoga loga, na pô gola, čudeći se čovjeku, koji bi nju tako lijepu mogao sada imati svojom, a ipak se otimaše.

Napokon dodjoše ropkinje, koje Taidi izručiše poziv na gozbu kod Cotte, rimskoga vojskovodje. Pafnucij, pozvan od nje, slijedi je. Na toj se večernjoj gozbi, koja ne bijaše

drugo, nego obična rimska orgija, razvi se govor o filozofskim pitanjima. U zoru svrši ta orgija tragično, jer se Eucrite, jedan od pozvanika ubija sam bodežem, da dokaže svojem protivniku, kako je čovjek slobodan.

Ova gozba odluči sudbinom Taide, jer na povratku kući izjavlja, da je voljna započeti pokornički život. Po savjetu Pafnucija spali na lomači sve dragocjenosti i blago nagomilano bludničkim životom. Taide se zatim vodjena Pafnucijem uputi u pustaru. Oni idu pjeskovitom pustarom ugrijanom žarkim suncem. Nekadanja se mekoputnica grozno znoji. Pafnuciju se gadi njezina prošlost, razmišljajući, koliko je puta ono tijelo bilo oskvrnjeno. On joj pokaza more, koje ne bi dostajalo, da opere njezine grijehe. Ustavi se pred njom i pljuje joj u lice za pokoru. Ali opazivši da je nekoliko kapljica krvi izmiljelo iz Taidine bose noge, smilova se njezinoj pokornosti i kajanju i on joj ljubi gole pete.

Žedni prispješe do vrutka. On joj podava napitak svježe vode, a ona pijući iz njegove ruke zahvalno mu veli: „Ja nijesam nikada pila tako svježe vode niti disala tako blaga i ugodna zraka!“

Napokon stigoše do osamljene špilje, gdje Albina, sveta pokornica iz carske obitelji, prima Taidu u svoj naručaj i zatvori je u jednu izbicu, u kojoj ne bijaše drugoga, nego slamnata posteljica i vrč s vodom.

Sam Pafnucij zapečati vrata izbice i naredi, da se Taidi kroz prozorčić daje vode, kruha i sviralu, da uz ovu zadnju pjeva pokorničke psalme.

Pafnucij se nakon toga vrati u svoj pustinjački stan. Ali što se zgodi? Izgubio je prijašnji mir, svetost. Nema više onih slatkih vizija, njegovo je srce ohladnilo, njegova molitva omlitavila. Grdne se slike i prikaze po noći javljaju

pred njegovim očima, a med njima uvijek je: Taide. I dok ona trapi tamo daleko svoje tijelo, ono tijelo lebdi u svoj svojoj zamamnosti pred nesretnim pustinjakom. Neprestano mu je pred očima ona nožica, iz koje je procurila na putu pustarom krvca; kao da diše zamamni miris njezinog tijela. Ona, koju je on spasao za vječnost, postala je početak njegove propasti; ona ista hoće da ga sunovrati svojom pojavom u vječni oganj. Njegove su muke grozne: da ukroti svoju maštu, podvostručava molitve, postove, bije se kamenom u prsa, ali je sve uzalud. Napokon bježi pustarom, da nadje mir duši, i kad vidi, da je sve uzalud, onda usklikne očajnički: Bog me je zapustio! Ali barem nek Taide bude moja!

U to mu stiže vijest, da je Taide na umoru. Kao bijesna zvijer kojoj se plijen iz pandža izmiče, otrča k tihom stanu samotnih pokornica, gdje nadje Taidu prekriženih ruku u bijeloj odjeći, gdje se dijeli sa svijetom.

— Taide! kliknu prigušeno Pafnucij; a ona otvorivši za zadnji put svoje prekrasne oči, šapnu mu: „Ti si, oče moj? Sjećaš li se one vode, što si mi je dao piti iz vrutka? U onaj dan ja sam se preporodila na život!

Pafnucij se zagleda u nju očima punim pohlepe i raskošja, tako da mu Albina zapovijedi da se udalji, a njezine drugarice vikahu preplašene: To je vampir! To je vampir! — „Il était devenu si hideux qu' en passant la main sur son visage il sentit sa laider". Završava Anatole France.

Ali ova pripovijest napisana je već pred tisuću godina. I ne samo predmet, nego potpuna okosnica i razdioba ove pripovijesti obstoji već od deset vijekova. U drugoj polovici desetoga vijeka življaše u opatiji Granderheimskoj u Saskoj jedna samostanka, koja se bavljaše pisanjem ko-

medija, kako ona tvrdijaše: in aemulationem Terentii; dakle po uzoru Terencija. Zvaše se Rosvita. Rosvita pisaše drame i komedije s religioznom tendencijom. I premda je njezin uzor raspušten, ona je u pisanju stroga, jer piše „in aedificationem animarum". Izmedju ostalih nalazi se i komedija „Paphunctius". To je upravo ona komedija, po kojoj je Anatole France izradio svoj roman „Thaïs". Tu bi se po nekima radilo o plagijatu. I zbila je Anatole France uzeo sve iz ovoga djela:

Pafnucij po božjem nadahnuću odluči, da ostavi pustinju i obrati Taidu. Ostavi siromašnu izbicu, te dodje u dvor glasovite raspuštenice. Ova dužnost, da iz ljubavi izbavi iskrnjega iz propasti, razvijena je u drami odveć školastički, gdje Pafnucij priopćuje svoju nakanu učenicima i drugovima u dijalogu.

Anatole France učinio je taj razlog humanim i razvio sa više jednostavnosti tu misao u apostrofi Pafnucijevoj Bogu: „Si je m'intéresse à cette femme, c'est parce qu'elle est ton ouvrage. Les anges eux-mêmes se penchent vers elle avec sollicitude. N'est — elle pas, ô Seigneur, le le soufle de ta bouche?... Une grande pitié s'est élevée pour elle dans mon sein...

Svi ostali prizori u drami Rosvite slijede onako, kako se to nalazi u pripovijesti francuskoga romanopisca: Odlazak Pafnucija u Aleksandriju; savjet Nicije, kako da dodje do Taide; prizor obraćenja; spaljenje na lomači; put pustarom, i zatvor Taide u pokorničku izbicu... istim redom. Tek se razlikuju u završetku. U Rosvite Pafnucij se vraća zadovoljan u pustaru Tebaide i ne vidje već Taide do dneva, kada ga pozvaše, da je ona na umoru. Premda star, on dodje tamo, da je tješi u teškim zadnjim časovima; i dok ona umire, on šapće ovu divnu molitvu: „Do-

pusti, o Bože, da se uda ovoga stvorenja vrate svojem prvotnom izvoru; da se duša vrati u nebesko uživanje, a da tijelo nadje otpočinka na bratskoj i prijateljskoj grudi zemlje, iz koje je i postalo do dneva, kada će ovaj prah opet spojiti se s dušom i kada će ova ista Taide uskrsnuti čitavim stvorom, da uzme svoje mjesto pred bijelim ovcama Nebeskoga pastira."

Anatole France posve je izvrnuo ovaj svršetak, te je time i nestalo one moralne tendencije, koju je Rosvita zastupala u svojoj drami.

Ovdje bi se uprav po nekima radilo o plagijatu, dok u Francuskoj nije nitko toga ustvrdio. Evo još jednoga dokaza, kako nije sve plagijat, što neki bubnu po novinama.

Ponajprije velika je, dapače ogromna razlika o načinu prikazivanja izmedju njemačke opatice, koja je pisala latinski, i francuskoga romanopisca, jer je i drugo vrijeme i druga osoba. Rosvita pisaše religioznom tendencijom, ali većinom ukočeno i bez života. Anatole France obukao je isti predmet u moderno raskošno ruho, a i promijenio samu tendenciju predmetu. Jer dok Rosvita cilja na obraćenje grješnika, završetak France-a hoće nekako neupravno, da sugeriše misao, e se u životu ne može nitko oteti sili ljubavi i čaru ljepote. On je od stare robe obzirom na formu, skrojio uprav moderno odijelo, elegantno i raskalašeno i puno zamamnih boja. France je Taidu odjenuo u moderno ruho, i obogatio svojom fantazijom. Kod njega je kršćanski asketizam prožet filozofskim razmatranjima, jer je Anatole France poznat kao filozof u svojim romanima, a taj je asketizam obavio umjetničkim čuvstvom. Moderni duh te ovdje vodi daleko od ukočenoga i plahoga pisanja opatice, koja pisaše pred tisuću godina.

Upravo je ovaj primjer zanimljiv i zavrijedio je, da

ga iznesem opširnije za pouku, e se uvidi, kako ljudski um može na različite načine posmatrati jedan te isti predmet i oživljeti ga pomoću svoje umjetničke individualnosti. U Francuskoj to nije prvi slučaj, onamo „multa renascentur, quae jam cecidere.“

Nitko, u koliko znam, nije Anatole France-a, koji danas sjedi med „neumrlima“, za to nazvao i plagijatorom; a i gdje bi, kada je to uprav vrlina: uliti svoj duh ostarjelom predmetu, i tako ga na nov život uskrisiti!

IV.

„Kada se — piše Panzacchi u početku studije o D' Annunzievom plagijatorstvu — na primjer stavljaju u savez (gdje je riječ o plagijatu) „Divina Commedia“ sa „Il pozzo di San Patrizio“, Boccaci-ev „Decamerone“ sa sredovječnim pripovijetkama „Fablieux“, Ariostov, „Orlando Furioso“ sa „Canzone di gesta“, „Papà Goriot“ sa jednom novelom o kraljici Navarskoj, onda je to dokaz, da se u opće pojmovi mute. Jer čitava književna i umjetnička povjest nije drugo, nego neprekidno našljedovanje, poput beskrajnoga niza, gdje se vidi neprestano, kako jedno izilazi iz drugoga kao sin od oca, gdje se predmeti neprestano oponašaju i preinačuju. Uvijek je jedna i poglavita dužnost: sačiniti nešto boljega“.

Bez toga je čitav rad beskoristan i uzaludan; a djela se radenika, koji ne uspješe satvoriti nešto boljega niti ne spominju. Da je tako, dosta je ogledati književne i umjetničke škole. Povjest se bavi onima, koji svojim radom učiniše nešto vrijedna i naprednijega; one, koji nastaviše „in pejus“ rad škole, jedva da većinom po imenu spominje; a mnoge ni to, već samo ako spomene, da su mnogi oponašali toga i toga.

Tako na primjer jedva da tko više danas i spominje pa samo po imenu nasljedovače Steechettia, koji se javiše osamdesetih godina u Italiji. Danas im se ni imena ne zna osim njihova vodje, koji je svakako rodjeni pjesnik.

Dužnost je dakle umjetnika i književnika usavršivati makar koliko upotrebljivane predmete. Tako je grčka priča o Medeji bila toliko i toliko puta obradjena. U zadnje je vrijeme obradio Medeju Catulle Mendès lijepim uspjehom. Euripide je prvi obradio ovu priču. Začudno je, kako u njega iz osvete Jazonu Medeja ubija svoju vlastitu djecu. Mary Lafon pripovijeda u svojoj knjizi „Cinquante ans de vie litéraire", kako je njemu u razgovoru sa Jules Janinom pala misao, da dotjera karakter Medeje i poispravi, pošto ni Corneillova Medeja nije odgovarala pozornici, niti je dostojna drugih tragedija toga velikana. On naime tvrdi, da nije ni pjesnički istinito, ni naravskí moguće, da je Medeja poubijala svoju djecu. Nego po njemu Korinćani, jer im je Medeja prouzrokovala smrt kralja Kreona i njegove kćeri Glaukè, koju bijaše Jazon vjenčao, napustiv prijašnju ženu Medeju, navališe u hram, gdje su djeca bila zaklonjena, i onda ih pogubiše. Na ovaj način karakter Medeje postaje naravan. Ona, koja je svoju domovinu ostavila iz ljubavi za Jazonom, osvjećuje se nevjernom mužu poslav zaručnici novoj otrovano ruho. A kad je otac Kreon hoće da spase, izgara i on otrovan. Po Evripidu i Corneilleu Medeja je zvjerska mati, koja ubija svoju vlastitu djecu. Lafon, koji sve ovo priča, nije zamisao svoju izveo, ali je Mendès prihvatio njegovu ideju, i Medeju humanisao. A to i jest zadaća književnika i umjetnika.

Ali ovo, što do sada vidjesmo nijesu plagijati. Plagijat je posve druga stvar. Glavno je, što odlučuje u djelu, je li umjetnik sačinio, nešto, po čemu on ima

pravo, da djelo nazove vlastitim proizvodom. Plagijat se može naći jasan i potpun u samom jednom retku, u jednom jedinom stihu, u jednoj jedincatoj frazi; kao što katkada nije plagijat u čitavom nizu reminiscencija, sličnosti i potsjećanja. Mi nalazimo i u nas primjera, da pjesnik ili pisac potsjeća u nečemu na drugoga, a da ga zato nikome nije na um palo okriviti ni iz daleka s plagijata:

Harambašićeve „Ružmarinke" i „Tugomilke" potsjećaju te Zmajevih „Gjulića" i „Gjulića Uvelaka". Vrazove „Gjulabije" gradjene su po Kolarovoj „Slavi dcera". Kranjčevićeva ona zagrizljivost u nekim pjesmama potsjeća Heinea. Neke Tresićeve pjesme novoklasičkoga smjera sjećaju na prvi mah Carduccievih „Barbarskih Oda". Tako kad čitaš odu „Nadini Slavjanskoj" sjetiš se jedne od ljepših Carduccievih pjesama „Alla regina d' Italia", Dakako, to potsjećanje je samo ovdje u početku pjesme a dalje su obojica posve različna i samostalna, te nemaju ništa zajedničkoga, nego što obojica veličaju ljepotu. Prva Tresićeva pjesma „Kod Tegetova spomenika", čisto te sjeća Leopardieve kancone „All' Italia"; a nalikuje osobito u završnoj pointi.

Uvjeren sam pak, da bi nekim drugim našim pjesnicima našao još više traga tudjih utjecaja. Stvar pak u sebi nije od nikakve zamjerke: Kao što mladi soko kuša prvi svoj let po primjeru drugih učeći se mahanju krila, tako i mladjahan pjesnik, dok stane na svoje noge, treba da od nekoga prima prve porive i upute, dok se ojača. Tako čitav Carducciev rad skoro do osamdesetih godina prošlog vijeka bijaše izradjen po tudjim uzorima. Chiarini u svojoj knjizi o Carducciu („Giosuè Carducci: Impressioni e Ricordi") navadja ulomke, koje je Carducci uzeo iz Horacija u svojim „Juvenilia"; a tih ima dosta, i često

skoro do riječi prevedenih. Sam Carducci veli, da u „Juvenilia“, „io era scudieri dei classici“; a tako i u „Levia Gravia“. U „Decenallia“ i „Nuove Poesie“ nalaziš upliv Viktor Hugona i Heinea; i to sve on sam ispovijeda u „Confessioni e Bataglie“. Pa zato i običava u opće kritika, osobito mladim ljudima, preporučivati čitanje i proučavanje velikih pisaca, da se uzmognu dalje razvijati i napredovati. A za pravo nema ni pisca u svijetu, da se barem u prvoj perijodi svojeg književnoga rada nije ma bilo na koga oslonio. Kao što u običnom materijalnom životu zanatlija mora biti najprije šegrtom i učiti zanat od drugoga, da postane majstorom, tako i u pjesništvu i umjetnosti učeći se od drugoga postepeno se razvija i pjesnik i umjetnik.

Primo Levi u studiji o Segantiniu lijepo je prikazao razvoj Segantinievog slikarskoga genija, slijedeći ga od prvoga rada do vremena, kad je umjetnik rekao o sebi, da je već sve proučio i upoznao tajne umjetnosti; a tada je na najvećem vrhuncu njegovog umjetničkoga razvoja došla smrt.

Tko samo ima dva zdrava oka u glavi — zgodno veli Panzacchi — i ugleda Michelangelova Mojsiju, naći će, da su prve crte uzete iz Donatellievog sv. Ivana, a isto tako Rafaellova Maddalena Doni sjeća te odmah Leonardove Lize Giocondo. Pa zar su Michelangelo Buonarotti i Rafaelle d' Urbino, najveći umjetnici vijeka i svijeta, plagijatori.

Drugi je posao imitacija ili našljedovanje. Imitator ili našljedovač je onaj, koji obično sam nije kadar da nešto stvori. Imitacija se običajno proteže na čitav rad i smjer dotičnika; ona vlada ponajviše u književnim školama: slabići našljeduju izabranog vodju. A za pravo se to našljedovanje većim dijelom odnosi na slabiju stranu vodje dotične škole. Zato su puki našljedovači od vajkada bili

prezirani, te se njihova imena rijetko i spominju. U njihovim ćeš radnjama najobičnije naći: „opet to, samo malo drukčije". Pa im piskaranje, kad izadje iz mode nitko i ne čita.

Zanimljiva je povjest imitacije Sofonisbe. Prva i najvažnija tragedija Renaissance po grčkom uzoru bijaše „Sofonisba" Trissina (1478.—1550.). Ona je ipak manjkava i neuspjela, jer nije napisana u narodnom duhu svojega vremena, već hladno po grčkim tragedijama. Ipak je ta tragedija bila mnogo puta prevedena i imitovana od Francuza, te ima čitavu povjest: Imitovaše je najprije Antoine de Montehrestien (1596.) pod naslovom „Sofonisbe", a drugi je put (god. 1619.) izda pod drugim naslovom. Godine 1601. izadje imitacija iste od Nikole de Montreux: godine 1639. od Maireta; godine 1663. od Corneille-a. Poslije Corneille-a obradi je Lagrange-Chancel, koji je nije štampao, ali bi prikazana na pozornici g. 1716. Napokon god. 1770. izadje i u obradbi Voltaire-ovoj. Ništa manje nego osam puta pod istim naslovom. A ipak je Trissinova „Sofonisba" danas posve zaboravljena, te je samo čitaju i spominju književni povjesničari.

Veliki su pisci rijetko kada imitatori; prije ćeš kod njih naći traga plagijatorstvu, nego li imitaciji.

Shakespeare je svojega „Hamleta" crpao iz Belleforesta i Saksa Gramatika. „Troila i Kresidu" uzeo je iz normanske legende Benoista de Saint-Maur, „Otella" iz „Ecatomniti" Geraldi, a „Romea i Juliju" iz novele Da Parto-a i Brookova poema i tako dalje.

Katkada može stvar da izgleda plagijatom, dok se je samo slučajno dogodilo. To se može osobito pjesniku dogoditi u mladjim godinama, kada više čita, nego li mozga. Dojam se pročitanoga katkada tako utisne u pamet, osobito onda, kada se u pročitanome otkriva svoje vlastite

težnje, da ti se čini kao da ti je neko iz pera oteo one misli. I time se više puta zgodi, da one misli, koje si čitao, u tvojoj se pameti izgubile i postale kao svojinom tvojega uma. Onda i nehotice ispod pera izadje tudja misao u tvojoj formi. Evo primjera iz pisca, o kojemu nitko ne može pretpostaviti, da se je inače dogodilo, nego po gornjoj teoriji.

Giovani Pascoli nakon Carduccia uz Marradia i D' Annunzia spada u prve talijanske pjesnike. Pred nekoliko godina izdao je svoje „Poemetti" Te je pjesme kritika u zvijezde kovala. U toj zbirci nahodi se i pjesma „Transito", u kojoj pjesnik opisuje uzlijetanje labudovo, kada se onamo na sjeveru diže i pjeva. Kada sam dočitao „Transito", sjetih se odmah, da sam morao prije čitati negdje nešto slična. U početku pomislih na Horacija, koji zbilj opisuje labudov pjev i let, ali u par stihova. Sjetih se kasnije Alearda Aleardia; i doista kod njega nadjoh posve sličan opis. Taj isti predmet nalazi se u Alearda Aleardia opjevan u pjesmi: „On ora della mia giovinezza" odmah u početku zbirke („Canti di Aleardo Aleardi" Barbera. Firenze. 1889.). Pascoli je pjesnik originalan i velik, pa opet ne bi bio išao da traži ideja kod Aleardia; i to baš. da se posluži prvom pjesmom u zbirci, i jednim od najljepših ulomaka. Aleardi je uz to veoma poznat pjesnik, pa mu to prisvojenje ne bi ni bilo prošlo neopaženo. Po svoj prilici zgodilo se je, da je Pascoli opjevao uzlijetanje abudovo pod dojmom nekadanjeg čitanja Aleardieva, jer u doba mladosti Pascolijeve bijaše Aleardi idol talijanske mladosti. Ne isključujem, da je Pascoliu mogla doći inspiracija i od drugdje, a samo što je isti predmet pjevanja, potsjeća na Aleardia. Ima opet neka razlika: Pascoli opisuje uzlet labuda u „sjeverno svjetlo" (aurora boreale);

Aleardi opisuje seobu cijeloga jata labudova na domaku zime, kada sele na jug, jer ih gone studen i tama.

Gdjekada je sličnost dvaju djela uprav slučajna. Tako je Veber tvrdio, da je Sundečićeva „Vršidba“ spjevana po Schillerovu „Zvonu“. I odista ima neka sličnost i nešto zajedničko u tim pjesmotvorima. Sundečić je ispovijedio poštenom besjedom, da nije nikada čitao Schillerova „Zvona“ prije, nego li je ispjevao „Vršidbu“ (god. 1860.). Teк kasnije pročitao je „Zvono“ u prijevodu Ivana Trnskoga. Sličnost se sastoji, što se u „Zvonu“: topi, lijeva i zvoni; a u „Vršidbi“: vrše, vije i stroji. Obe pjesme osnovane su na ljudskome radu.

V.

Ali stavimo — nastavlja Panzaechi u već spomenutoj studiji o plagijatima D' Annunzia — da se radi o pravom plagijatu, koji je pred nama jasan i očit kao sunce. Nameće se u tom slučaju više pitanja: Ponajprije je li zato uništeno ime spisatelja? Ili se smanji? Ili ima slučajeva, da uza sve to ostane na istoj visini? Kritika mora da se na ovo sve osvrne, i to ne općenito i teoretično, nego ispitivajući od slučaja do slučaja. Nedavno dokazaše očito i stalno, da je Macchiavelli svoj život „Castruccia Castracane“ sastavio po izvatcima iz starih klasika, a ponajviše po Ksenofontu. Je li umni florentinski državnik zato izgubio dobar glas, koji je uživao kao pisac? Je li Italija prestala u njem gledati uz Dantea umnog sanjara o jedinstvu Italije pred više vijekova? Zar je zato spala vijednost njegovih književnih djela, kao što su „Mandragora“, „Discorsi sulla prima decade di Tito Livio“? Zar još uvijek nijesu uzorom stila i mišljenja njegove „Storie“? Nikada se i nije štovao i cijenio Macchiavelli, koliko u najnovije vrijeme, a

osobito nakon učenih razprava o njemu i njegovome dobu iz pera Pasquala Villaria.

Jednoga dana sastavi i objelodani Voltaire madrigal od deset stihova, koje je od početka do kraja uzeo iz jednoga soneta Maynarda. Neprijatelji Voltaireovi graknuše jednoglasno i prijaviše svijetu plagijat. Ali na njihovu žalost on bijaše dotad već ispisao četrdeset svezaka, kojima je u savremenika bio stekao ime pjesnika i prozaiste, pa se je mogao smijati napadajima i mirno spavati.

Ja ću ovdje ispričati slučaj plagijata u pravom smislu te riječi, što sam ga sam opazio:

U broju 19. „Vijenca“ godine 1898. ugledah pjesmicu „List“ spjevao Arnault, a preveo je Rikard Katalinić-Jeretov. Evo je:

Tvojoj hvoji otrgnuti,
Jadni liste uvenuti,
Kuda hrliš? — ne znam puta.
Otrgla me bura ljuta
Od petljike, što me bila
Jedina je prihvatila,
I od toga eto dana
Lutam, bježim sred tog stana,
Kud me vijor nosi jaki,
Il lahorić kuda kaki:
Iz šumice u dolinu,
A iz gaja u planinu.
Nit se tužim, nit se bojim,
Pred udesom kobnim svojim,
Nit me velja strava kosi;
Idem kud me vjetar nosi. —
I moja je, vjeruj, meta
Na svijetu sve kud l'jeta:
Kuda ruže list se kreće
I lovora list kud l'jeće!

Odmah se sjetih Leopardieve pjesmice „Imitazione“. Evo je:

Lungi dal proprio ramo,
Povera foglia frale,
Dove vai tu? Dal faggio
Là dov'io nacqui, mi divise il vento.
Esso, tornando, a volo
Dal bosco alla campagna,
Dalla valle mi porta alla montagna.
Seco perpetuamente
Vo pellegrina, e tutto l' altro ignoro.
Vo dove ogni altra cosa,
Dove naturalmente
Va la foglia di rosa,
E la foglia d' alloro.

Kako se vidi — od riječi do riječi jednako. Pomislih, da je koji mladi francuski pjesnik okrao Leopardia, pak se obratih pismeno Jeretovu; a ovaj mi odgovori, da je pjesnik Arnault umro godine 1820., dakle kad Leopardi bijaše tek počeo pjevati pjesme. Tu se čisto radi o plagijatu Leopardia. Ali to je tek jedna stvarčica u Leopardievu radu. Ostaju njegove krasne kancone, koje će se čitati, dok bude Italije i svijeta. Leopardieve pjesme neće nikada izići iz mode, jer su vrcnule ispod pera genijeva, koji se vrsta u najveće pjesnike svih vijekova i vremena. U ostalom ja u posebnoj studiji prikazujem, kako je bez sumje Leopardi poznavao Gilberta, francuskoga pjesnika, koji je umro pred revolucijom od godine 1793., a čiji je dojam Leopardi bez sumnje osjetio.

Književna posvjest bilježi više zanimljivih otkrića plagijatorstva.

Franjo Appendini slovijaše kao najbolji pisac, iz čijih se djela moglo crpsti vijesti za našu književnu

povjest dubrovačko-dalmatinskog doba. Godine 1891. dokazao je Petar Kašandrić u članku „Franjo Appendini i njegove književne kradje“ bistro izvore njegovih djela. „Nakon duljeg pretraživanja i usporedjivanja — piše u toj studiji dodjoh do uvjerenja da skoro sve radnje, sva filologička i povjesnička djela oca Franja M. Appendinia nijesu njegova, nego u koliko ih je on prepisao, preradio il preveo i turio u svijet pod svojim imenom; dok su uprav većinom književna svojina Ignjacija Žurkovića (Giorgi), velikog dubrovačkog pjesnika i učenjaka, rodjena pri kraju sedamnaestog vijeka“. Kašandrić ne samo tvrdi, da je Appendini okrao Gjorgjića, nego nadugo dokazuje, navadjajući točno od riječi do riječi tekst Gjorgjića i plagijate Appendinia. Ti plagijati nijesu tek u prisvajanju misli i razmatranja istih dogadjaja, nego su prepisane čitave stranice i poglavlja, pače cijele knjige.

Pietro Giannone, talijanski povjesničar XVIII. vijeka uživaše za života lijep glas kao pisac. Nakon njegove smrti dokaza Aleksander Manzoni, da je bio plagijator prvoga reda. Okrao je neznatnije pisce, kao Constanza, Summonta, Parrinio-a i Busseria, a osobito Nania, pisca „Historia Veneta“ Gianone u svojoj knjizi „Storia civile del Regno di Napoli“, prije nego je stao da opisuje napuljsku revoluciju godine 1647. pod glasovitim Masaniellom, kaže, da će „dogadjaje, koje drugi savremeni pisci pripovijedaju, svesti na njihovu pravu mjeru“. A kad tamo od početka do kraja uzimlje iz Nania, dodavajući po koju frazu ili štošta izmijenjivajući, kao onaj, koji kupi polovno rublje, pa ispuče ime gospodarevo i izveze svoje. Giannone bijaše tako cijenjen (u ime tudje muke), da ga je i sam Voltaire pohvalio u svojem „Siècle de Louis XIV.“, i to radi zasluga, kojih nije ni imao, jer ih je nepravo prisvojio.

U već spomenutoj raspravici govori napose Panzacchi o plagijatorstvu Gabriella D' Annunzio. Kako se i u nas govorilo o njem kao plagijatoru, mislim da će biti zgodno navesti ovdje u tom poslu Panzacchia:

Već u početku D' Annunzievog književnog rada digla se na njega silna graja. I gotovo se je više o njem govorilo zbog onoga, što je iz drugih uzeo, nego li zbog onoga, što je sam napisao.

Je li plagijator? — Jest, tvrdi Panzacchi.

I to najprije u lirici. Nedavno otvorih jednu njegovu zbirku pjesama, i odmah u početku naidjoh na jednu lirsku pjesmicu, koja svršava:

O cuor senza pace,
O occhi miei lassi,
Moriamo.

To su stihovi iz svršetka jedne pjesme Nikole Tommasea. Panzacchi tvrdi, da to nije jedini plagijat počinjen od D' Annunzia u pjesničkoj njivi našega Dalmatinca. Ali osim onih ulomaka, koje je on doslovno uzeo iz drugih, u raboš istini treba pripoznati, da mnoge D' Annunzieve lirske pjesme ili u opće ne bi bile ispjevane, ili bi bile posve drukčije, da nije iz drugih pjesnika i pisaca u prozi uzimao ne samo nadahnuće i predmet, nego i čitave misli i slike, koje odlučuju o njihovoj vrijednosti. Takove plagijate počinjao je osobito iz Flauberta i Maeterlinka. Dosta je spomenuti jednu od njegovih ljepših pjesama „L' Asiatico“. Izim lijepe i muzikalne modulacije u stihovima, pita Panzacchi, kada bi sve ostalo vratio D' Annunzio gospodaru svojem, što bi njemu ostalo?

D' Annunzio bio je plagijator i u romanima, ali u mnogo manjoj mjeri. Istina, on je često uzeo prvi nacrt

pripovijesti, a češće i prvu ideju nekih osoba i k tomu neke karakteristične oznake estetične i moralne iz Dostojevskoga, Tolstoja i Maupassanta. Ali ipak u suštini te su pripovijesti ipak njegove, jer im je umio udahnuti svoj vlastiti duh, a uz to ih je dobro označio svojim osobitim stilom, i time zapečatio ih individualnim pečatom. Ostali bi najzad komadi i cijele stranice uzete iz Sâr Peladana i drugih Francuza. Ipak se ti romani svidješe više Francuzima nego Talijancima. Naravno, da u prijevodima plagirani ulomci izostaše. A ti se romani, premda okrnuti ipak rado čitaše. Što to znači? Da je D' Annunzio kao milijunaš, koji ima mnogo dugova, a ipak kad povrati svakomu svoje, ostaje još velikim gospodinom!

„Suum cuique“ govoraše M. Tulij Cicero, pa i D'Annunziu treba dati svoje. Treba osuditi čitav niz plagijata, koji mogu samo da dadu prigodu zavidnicima, da još više grakću. Ali treba opet priznati, da je on vrstan pjesnik i osobit umjetnik forme, bogato nadaren od prirode, a osnažen i izgladjen umjetničkim uzgojem.

Manje su poznata prisvojenja u muzici, a, po mišljenju Panzacchia, teže ih je i dokazati, jer se lako mogu malko izmijeniti, a da se ne udje u trag izvorniku. Tako je poznato, kako je to Kuhač dokazao, da su neki svjetski kompozitori upotrebili naše hrvatske pučke napjeve. To je Kuhač dokazao osobito o Istraninu Tartiniu. Hristofor Glück spasao je jednom u Londonu od propasti na pozornici jedan svoj melodram time, što je uvrstio jedan ulomak iz Bertonia, koji je učinio, da je došlo do urnebesna pljeskanja. To je bio pravi plagijat, dostojan da ga se osudi; ali taj isti Glück, koji bijaše okrao Talijanca, auktor je „Alcesta“, „Orfea“, „Armide“ i „Ifigenije na Tavridi“,

koja djela stoje prama onom plagijatu, kano gorostas prama patuljku u radu toga glazbenoga reformatora.

VI.

Nitko pametan neće reći, da ne mari ništa, ako je piscu i dokazan plagijat — jer bi to bila druga skrajnost. Uvijek je bolje do tančine ispuniti onu zapovijed Dekaloga: Ne ukradi! Ali u uporavljenju ove kao i svih ostalih božjih zapovijedi treba se, kako kažu moraliste, obazrijeti i na malenkost materije. Pa tko viče na sav glas radi malenkosti, biva smiješnim pred pametnima. Ako je katkada lijenost ili hitrina pisanja ili stavimo književna kleptomanija zavela u napast i izjednačila za čas s kradljivcima zaslužna pisca, koji je inače svoj glas zaslužio vlastitim i samostalnim radom drugih djela, onda moramo mu ipak iskazati dužno počitanje, kao što bi vjernomu prijatelju oprostili koju neznatnu grješku, kada je on svoje prijateljstvo dokazao drugim iskrenim i samoprijegornim djelima.

Panzacchi pripovijeda, da se u Corneillovoj „Medeji" nalazi prizor, gdje očajnu Medeju pita pouzdanik: Dans un si grand revers que vous restet-il? — A smjela žena odgovara: Moi! — Mnogi stari i novi pjesnici koji obradiše isti predmet za pozornicu, u pojedinim prizorima približiše se jedan drugome, pače su pojedine situacije posve slične, a ipak ih nijedan kritičar ne okrivi s plagijata. Ali da se je tko poslije Corneille-a usudio upotrebiti onu jednoslovčanu riječ u sličnoj situaciji drame i osobe, bez sumnje, da bi ga svi kritičari bili proglasili plagijatorom. To se je dogodilo Legouvéu, koji je med drugima obradio Medeju za pozornicu, kad je u sličnoj situaciji, i ako na svoj način, potsjetio mnogo na Corneille-a. A treba opaziti da ona

ista kritika, koja je osudila Legouvéa, nije zamjerila Corneille-u, koji je gornji prizor, od tolikog efekta, preuzeo iz Seneke, gdje Medeja odgovara na upit: što joj sada ostaje — Medea superest. Ali se geniju kao Corneille mnogo dopušta i oprašta. Tim se više geniju dopušta i oprašta, jer on zna dobro dokle može posegnuti pozajmljivanjem.

Uprav kada smo pri Medeji, iznijet ću lijep primjer, što ga navadja Panzacchi.

Apolonije Rodski opjevao je u epopeji Argonauta sva ljubavna trganja i muke, što ih je u srcu Medeje, kćeri kolhidskog kralja, uzbudio prvi susret očiju s Jazonom.

— U gluhoj noći — pjeva grčki pjesnik — dok cijeli svijet sniva i životinje i ljudi počivaju i napokon iste majke zaboravljaju svoju umrlu dječicu, kraljevska se kći muči i trga na svojem logu, a pred očima joj neprestano lebdi omiljeli lik lijepoga stranca Jazona, koji je voljom bogova pristao do njezinih obala.

Rimljanin Vergilij za stalno se je sjetio pri pjevanju zgoda i nezgoda Enejevih svega ovoga. U drugom pjevanju, kada pjeva tužne zgode iz kartaške drame eno reminiscencija iz Apolonija. Medeja i Dido nalaze se u sličnoj situaciji. Kritičari konstatovaše ove sličnosti. Medeja u noći misli na Jazona, a Dido na stranca Eneju. Zar je to plagijatorska imitacija? To nije nitko nikada ustvrdio, jer je latinski pjesnik, bilo u invenciji, bilo u formi, znao toliko svoga umetnuti, da je unaprijed bio stalan, e ga neće nitko okriviti s plagijata.

Ipak se Vergilij u drugom pjevanju nije nigdje u sličnoj situaciji poslužio gore predbilježenim riječima, koje se nalaze u Apolonija. Tko zna koliko mu puta nije dolazila

u pero ona krasna i ganutljiva slika o majkama, koje u snu zaboraviše na svoju umrlu djecu. Koliko puta bit će mu se nadala prigoda — da pane u napast. Ali ne, onu sliku onako dojmljivu, sjajnu i nezaboravnu uprav je izostavio. Da je učinio drukčije, bio bi oćutio u svojoj umjetničkoj ćutljivoj savjesti, e je prekoračio one nevidljive granice dopuštena, koje se ne nalaze ubilježene ni u kakvom književnom kodeksu, ali su ipak svete i označene u koncepciji pravoga književnika.

Kad je riječ o Medeji Apolonija Rodskoga i o Didoni Vergilija, najnovija i najmodernija književnost podala je djelo koje ima nešto zajedničkoga sa spomenutim dramama starih književnosti. Mene je bar „Belkiss" Evgenija de Castro, portugalskog pjesnika sjetila Medeje i Didone.

Naravski, de Castro je crpao gradju za „Belkissu" drugdje, i dosta je originalno obradio. On je u „Belkissi" prikupio sav čar i nježnost istočnjačke, a osobito biblijske poezije. „Belkiss" je ispjevana u obliku drame. Kao Medeja u Jazona, a Dido u Eneju zaljubila se Belkiss, kraljica Sabe u Salamona. Ona po cijele noći ne spava, nego uvijek misli na njegove poljupce. O Belkissi to pripovijedaju ropkinje, koje su „dramatis personae", dočim Apolonij Rodski i Vergilij opisuju i pričaju dogadjaj na dugo. Pače je de Castrova Belkis sličnija Vergilijevoj Didoni, nego li je Dido Apolonijevoj Medeji i svojim karakterom i svojom tragičnom sudbinom.

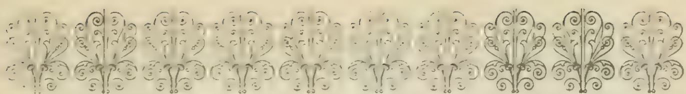
* * *

Po onome što rekosmo i dokazasmo, stalno je da prva i općenita ideja, koja sastavlja umjetničko djelo, pa opet neke analogije i sličnosti nijesu nikada bile plagijatima, kada umjetnik umije udahnuti djelu svoj vlastiti duh

i utisnuti mu svoj individualni pečat. Prave plagijate ne valja dakle tražiti u nekim invencijama, koje izviru u najdavnijoj davnini, jer su ljudi od uvijek bili ljudi. A ne smije se tražiti plagijata ni u nekim izvanjskim obradama, jer ove stvari tek sastavljaju poglavito prvi predmet umjetničkoga djela. Nasuprot se pravi plagijat može naći u jednom retku, u jednoj frazi, pače bez pretjerivanja u jednoj jedincatoj riječi. Prave je plagijate višeput i teško otkriti, ali onaj, koji ih je počinio zna najbolje u svojoj savjesti — je li i koliko je kriv!

1901.

Velimir Deželić.

I.

Tko pomnjivo prati savremenu književnost u Evropi, opazit će, da prevladjuju poglavito dvije pjesničke struje čitavim radom, i to sasvim protivne; tek po srijedi stoji treća, koja se drži sredine izmedju jedne i druge struje.

Prva od tih pjesničkih struja, koja se osobito ističe kod romanskih književnosti, jest tako zvana čista umjetnost ili „l'art pour l'art": Ta škola nije baš ništa nova, jer su je zastupali već davno u Francuskoj tako zvani „Parnasijanci", a na čelu im glasoviti pjesnici Leconte de Lisle i José-Maria de Heredia. Pjesnicima toga smjera najpreča je forma, lijepi i zvonki stihovi. Tendencija je u njihovim djelima naumice isključena. Za takove pjesnike književno djelo i ne smije imati kakve tendencije, jer je to za njih profanacija prave umjetnosti.

Druga je struja protivnoga mnijenja. Ova škola hoće, da svako književno djelo ima i svoju tendenciju društvenu, za čijim postignućem mora ići čitavi razvoj ideja. Dapače je tendencija glavno, a forma im je sporedna stvar. To je

tako zvana socijalna književnost. Takva književnost hoće, da u poeziji i romanu rješava društvena pitanja, životne probleme, i u opće, da djelo ima neku svrhu.

Treći pak biraju srednju stazu, koja svakako odgovara i književnim predajama svih naroda, a to je blažena sredina. Oni rado uzimlju, što je dobra kod čiste umjetnosti, ali opet usput podavaju svojem djelu stanovitu svrhu. Oni čine po onoj starinskoj „sredinom ćeš ići najsjegurnije“, i drže se Horacijevih stihova:

Omne tulit punctum qui miscuit utile dulcî;
Lectorem delectando pariterque monendo.

U hrvatskoj književnosti naći ćeš pjesnika svih tih smjerova, ali ih je najviše, koji se drže „blažene sredine“; i u te spada i Velimir Deželić.

In natura non fit saltus — pa tako ni u književnosti, Prekinuti u jedan mah s prošlošću to je nemoguće. Mora prije slijediti nekakav postepeni razvoj. Tko ogleda povjest svjetske književnosti naći će, da je uvijek prije bilo priprave, dok se je došlo do nekoga usavršenja. Zato Talijanci i zovu svaki vijek svoje književnosti prijašnjim vijekom, jer ga je onaj pripravio. Pa se je i u nas književnost postepeno razvijala od 1835. amo. Jedno doba potsjeća na drugo. Šenoino doba nadovezuje se na ilirsku književnost. Književnost od 1880. do 1890. nadovezuje se na Šenou. No već oni ćute se nešto modernijima. Tek oni, koji se javiše poslije Kranjčevića mogli su pomoću starijih još bolje se razviti i postati moderniji. Velimir Deželić javio se je baš u doba, kad je u našoj poeziji postajao preokret.

Kranjčević se je prvi razvio do potpuno modernoga pjesnika i formom i mislima, a uz njega je Tresić, i ako ne toliko mislima, svakako formom prekinuo svezu s pro-

šlošću. Najmladji hoće, da podju i dalje. Što će se na koncu dogoditi, pokazat će vrijeme. Kod Deželića nać ćeš upliva starijih, jer nije mogao prekinuti s tradicijom a opet zna biti posve modernim. U opće drži se sredine.

Poezija Velimira Deželića ne spada ni u kakvu školu. Nije ni romantik, ni simbolista, ni realista, ni dekadent itd. Premda bi možda našao svega toga gdjegdje, on je samo pjesnik, i to pjesnik pun idealizma. Iz pjesama mu proviruje i duša. Pjesnika lično ne poznam; po pjesmama sudim, da mora biti nježna i miroljubiva osoba, čovjek zaljubljen u svoju obitelj, koji ne voli bučna svijeta, a ljubi tihi i krjepostni obiteljski život.

Što je za Deželića život? Koja je svrha života? Evo, kako on odgovara na ta pitanja u svojim „Pjesmama" (Zagreb 1899).

Visınavitra tražio cijeli život sreću, a našao ju je tek u smrti. Na svijetu dakle neima sreće. Život mu je tek dolina suza. (Put do sreće str. 1.) Za pjesnika:

„Sreća — to je kaplja rose, neka lahor lako pirne
Ona u prah s ruže pada, tek ju lahor malko dirne.
(Život, str. 69.)

A život mu je:

— — pusti oblak? Misliš, barem munje krije,
Al kad opet gore gledneš — splinuo je — već ga nije.
(Ibidem.)

Pjesnik razmatra ljudski život (Svud jednake str. 49). Taj život čini mu se čudnom mješavinom, a u toj mješavini:

— Jedino su njegve suze
Po svom svietu svud jednake!

Pjesnik vidi na sve strane patnje i boli:

Na toj zemlji mnogo li se pati,
Koji čovjek nije suza lio?
Koji nije poput jadnog lista
Vihorima u prah bacan bio?
(Srce, str. 62).

Iz iskustva ne vjeruje u stalnu sreću (Kada tebe gledam str. 73). Zato i kada vidi časovitu sreću, on joj se ruga (U perivoju str. 74). Za njega je život što i bol. Život mu bez boli dapače nije ni vrijedan. Tu misao razvija u lijepoj refleksivnoj pjesmi „Bol“ (str. 27). Pjesnika vodi bol, koju je on čas prije proklinjao, do sretnika u životu, čija ga smrt gnjuša. A zatim gleda patnika u tamnici, koji je uz svu bijedu zadovoljan i sretan, jer mu je duh slobodan. I pjesniku na koncu šapće bol, da nitko nije velik, ni mučenik, ni junak, ni pjesnik, nego samo po boli, bez koje nema na svijetu lovorike.

Uza sve to, što je život samo bol, i na zemlji svuda patnje, ipak on ljubi život:

Ja te ljubim, zemljo moja, ti mi daješ same boli,
Al ja volim tvoje trnje, kô što leptir ružu voli.
(Andjeo smrti, str. 78)

U istoj pjesmi vidi pred sobom mladića, koji mijenja svoje lice, pa ga na koncu pita:

— — — Što će biti, kad sve mine?
Al ne dobih odgovora, on isčeznu u visine.
(Ibidem.)

Ova pjesma „Andjeo smrti“ sjeća velebnih vizija u Viktor Hugonovim „Les Contemplations“.

Na pitanje što će biti nakon ovoga života, odgovara jasno na drugim mjestima. Plačući za prerano umrlom djevojčicom veli:

Stupam bolan po toj crnoj zemlji,
Tvoja slika gleda me kô prije;
Suzna oka k nebu motrim dušo:
Još sve ipak izgubljeno nije.
(In memoriam str. 27.)

A još bolje ćuti viši život u samoći; jer tada osjeća da za našu dušu sjaje vječna zvijezda (U samoći str. 47).

Zato na svijetu ne vidi nego posvuda prolaznost: Motri na žalu starinske dvorove, i tu čita prolaznost svega (Stara ploča str. 78). A tek iza ove doline suza, koja je prolazna, ogranut će bolje doba. I zato ispovijeda, da mu je na svijetu življeti samo za ljubav (Očeva suza str. 5).

Ljubav čovječanstva, ljubav domovine, ljubav žene, eto ono, za čime pjesnik uzdiše i čezne. Ne može da pjeva radosti i veselje na svijetu, jer život nije to, ali ga ne proklinje, on vjeruje dapače i u bolja vremena na svijetu (Kad crni oblak str. 96. i Nova nada str. 104).

No mora da svoju vjeru u ljepšu i bolju budućnost, koja mu neda da upadne u crni pesimizam sa bijede i boli na svijetu, nasloni na nešto, što daje nade, da i na svijetu jednom može biti bolje.

Potporu i uvjet za tu bolju budućnost nahodi u ideji o miru. Ideja o miru izbija posve bjelodano iz čitave zbirke, ta je ideja u glavnom provejava. i namjerno je ističe.

Deželić se ne samo bori za tu ideju. nego on i vjeruje zauhvano u njezinu pobjedu (Inspiracija str. 55). A onima, koji se rugaju njegovoj čežnji za mirom i medjusobnom ljubavi svih na svijetu, odgovara u pjesmi „Rugajte se“ (str. 76). Pa kad je čitao predlog ruskog cara, da se pokrene pitanje o svjetskom miru, onda mu je

ispjevao zanosnu pjesmu (Caru mira str. 97.). Za svoju ideju nalazi oslona i u samoj prirodi, jer proljeće kao da kliče, da će biti blaženstvo, kad nestane sa srdaca led, to jest kad ljubav prevlada (Proljetne melodije str. 102.). I stoga kune ljuto s krvoprolića sunce (Bol, str. 27.). Pa je poezija uprav ona, koja će pomoći da nestane rata i mržnje sa ovoga svijeta (Inspiracija str. 58.). Vidi neko u istinu poboljšanje sadašnjega svijeta spram prošlosti, ali ga ne udovoljava, pa vapi potpunu pobjedu ljubavi, isčeznuće svakoga traga mržnji i krvoproliću:

Od tisuć ljeta bolji je posto sv'jet;
U crku nema tigrova užasnih,
Da trgnu meso s mučenika,
Slastice okrutnoj rulji puka.

Al jošte žedna krvi je svjetina
I oštrim nožem razdire srodnike;
Još krv se lije kano prije,
Dok ti si s mladosti sjao, vrču!

Gle, tebe dižem, glasnika prošlosti,
Budućnosti te nazdravljam radosno,
I boljem sv'jetu i slozi ljudskoj,
I smrti zadnjega krvnog rata.
(Rimski vrč, str. 13.)

Sličnom željom završava i pjesmu, punu refleksije, o topu. (Topu str. 10.). U opće zgraža se nad proljevanjem krvi, a kada ga opisuje, onda ga tako istavlja, da te zgadi okrutnost i krvološtvo (Mesalina str. 15.).

Deželić nahodi tek zadovoljstvo i sreću u samilosti prama bližnjemu, u saučešću s bijedom patnika. Blagosivlje i ljubi svjetlo, koje prodire u tamnicu, da sužnja oraji (Ljubim svjetlo str. 48.). Ta ga ljubav i samilost spram bližnjega diže, i on grmi protiv modernoga egoizma u

žarkoj pjesmi „Sebičnjaku“ (str. 162.). Njemu je dapače ljubav prama bližnjemu veća od ljubavi prama ženi. Tu ideju ističe u pjesmi „Sybilla Flandrijska“ (str. 175.).

Imati dobro i plemenito srce, to je uslov za ljubav i požrtvovnost. Pjesnik ćuti, da ima takvo srce, i zato Bogu hvali, da mu ga i dalje uzdrži takvim (Srce, str. 62.). A na drugom mjestu moli svoju pokojnu prijateljicu, neka takvo srce ona u raju isprosi okrutnicima. (In memoriam str. 39.).

* * *

Svaki je čovjek dužan ljubiti i svoju domovinu. U nas je bilo nekako ušlo u modu, da se osudjuje svaku poeziju, koja se grije na patriotskim idealima. Tko pjevaše o domovini, bivaše nemoderan.

Istina, bili smo već siti neprestanih uobičajenih patriotskih tirada, koje su bile u modi od 1835., pa do najnovije dobe. Pa pjevati onako nije više moderno. Ali i danas dopušteno je pjevati o domovini, jer ne postoji nijedan razlog, a da mi kao Hrvati i njoj ne pjevamo. Doistine ona rjedje ozvanja u savremenim evropejskim književnostima, ali je ipak ima. A što je ima u manjoj mjeri nego prije, najviše bit će zato, što veliki evropejski narodi imaju već slobodnu domovinu. Ma koliko neki to zamjerali, u Francuskoj je Paul Derouléde obljubljen s patriotske poezije. Giosuè Carducci, najveći je pjesnik Italije, a i na svijetu, pa ipak voli patriotsku poeziju. Osobito je takva poezija prevladala u zadnjoj perijodi njegovog pjesničkoga rada. Giovanni Marradi najviše se proslavio sa svojom „Rapsodia Garibaldina“, a to nije drugo nego povjesna vizija sa rodoljubnom tendencijom. Naravski, da i ako je njihova poezija patriotska, ona je nešto sasvim drugo, nego

li bijaše ona za vrijeme preporoda (Rinnovamento). Oni ponajviše biraju povjesne vizije, kojima u svojim sunarodnjacima hoće da uzbude težnju za gradjanskim vrlinama. U najnovije vrijeme ističe se kao gradjanski pjesnik Giovanni Pascoli, proslavljeni pjevač zbirke „Miricae".

Pa i u nas nemamo se više što tužiti. Hranilović se prvi otresao uobičajene patriotske poezije sa „Žumberačkim elegijama". Kranjčević i Tresić usavršiše i modernizovaše tu vrst poezije. Dosta je kod prvoga spomenuti veličanstvenu pjesmu „Heronejski lav". Kod Tresića mogao bi navesti dosta primjera takove poezije.

Deželić se nije mogao oteti patriotskoj poeziji. Tek je moje mnijenje, da je u ovoj prvoj zbirci svojih pjesama slabo uspio u toj vrsti. Ili ako ne drugo, nije mu pošlo za rukom, da ispjeva nešto, što bi ga u neku ruku moglo istaknuti. On se je ovakovoj poeziji podavao valjda u prvim godinama („Vječno proljeće" str. 42., „Naprijed" str. 93., „Na povratku" str. 90., „Hrvaticam" str. 85), i zato neke izgledaju nekako po onda uobičajenoj šabloni. Tek dvije tri se vrlo svidjaju, a to su „Lipa" (str. 52.), „Na Markovu trgu" (str. 53.) i „Preradović" (str. 61), Jedan put pak pjesnik prelazi u viziju u pjesmi „Topu", i to u drugom dijelu pjesme (str. 9.).

No što Deželić nije pravo uspio u ovoj poeziji, tim je bolje za rukom mu ispala familijarna poezija. Ne bih stalno znao reći koji je uzrok, što je u ovoj zadnjoj vrsti poezije bolje uspio, ali mislim, da je u pjesnikovoj ćudi, On po svojem temperamentu ljubi mir, ne voli krvi, odurna mu je mržnja. Najviše ljubi tišinu. Voli selo nego li grad; mirni seoski život, nego li gradsku vrevu. U pjesmi „Šumski mir" opisuje ljepotu i čar šumske samoće i tišine u detaljima. Sve što može imati bogata priroda, opjevano je

u glatkim i muzikalnim stihovima. Završava kontrastom, koji narušava taj čar velegrada, koji ga sjeća suza, tavnica, laži, grijeha i napora. O svojoj pak ćudi i sam veli: Mekoćutan sam s maštom obilatom. Najvoli na sami razmišljati („U samoći" str. 46.). Zato njegovom miroljubivom temperamentu ponajbolje odgovara familijarna poezija.

Deželić se je lijepo odužio svojem ocu i svojoj majci („Očeva suza" str. 4. „Majci" str. 83.), a savio je nježnu kiticu pokojnoj prijateljici u niza pjesama, („In memoriam" str. 34). Ali najljepši vijenac savio je drugarici žića svoga.

Ljubav, taj vječni izvor poezije, pružila je i njemu prigodu, da iskaže čuvstva. Koliko je do sada obilovao refleksijom, toliko sada prodiru čuvstva pjesnikova.

Ljubavi se ne može nitko oteti (Utomit ljubav? str. 44.). Žena je potrebita čovjeku. Ona mu je i luka u olujama života. Riječ žene krijepi u borbama (Srce žene str. 98.). Niz ljubavnih pjesama nazvao je pjesnik „Gjurgjicama". Ove zapremaju trećinu „Pjesama". Pjesnik je te pjesme poredao u stalan niz, u kojemu se jedna pjesma nadovezuje na drugu. To je vijenac dragoj, koja mu postaje nerazdruživom drugaricom u životu.

U njegovim ljubavnim pjesmama opažam dvije struje. Jedan je dio pjesama po umjetnu. Te, i ako nijesu ništa izvanredna, ipak se mogu usporediti sa sličnim pjesmama drugih naših liričara. No drugi dio je uspjelo podražavanje, ili da se bolje izrazim oplemenjenje narodne lirike (ženskih narodnih pjesama); a u ovome je poslu čisto uspio.

Iz broja umjetnih ljubavnih pjesama kao najljepše spominjem: „Dodji" (str. 111.) „Daj amo ruku!" (str. 125.). „Na ruševinama" (str. 140.).

Potpuno su pak uspjele neke ljubavne pjesme, ispje-

vane po narodnu. Za primjer imenovat ću samo dvije kao osobito uspjele, i lijepe: (Na selu str. 120. i 125.).

U Deželićevim ljubavnim pjesmama nećeš naći sanjarija, ni pretjeranoga zanosa. Jednom sam bio krivo učinio pjesniku, kad sam ga bio stavio uz Mihovila Nikolića. Oni neimaju ništa zajedničkoga. Koliko je Nikolić fantasta i sanjar, toliko je Deželić ozbiljni posmatrač života. On ne voli sanjati i osjećati, draže mu je umovati i razmišljati Svoju dragu, koja mu je srce dala, zove da ga prati u životnom boju, jer život i nije drugo (Daj amo ruku! str. 124.). I kad mu je ideal mladenačkoga života postao ženom, on je sjeća krute zbilje: naime boli i suza, što će ih pratiti životom. (Pjesma ženi str. 153.).

Sve u sve: koliko se pjesnik zna dizati idealno u više sfere iz bolne nizine, toliko zna zdravim realizmom posmatrati život, onim zdravim realizmom, koji shvaća pravi cilj i svrhu čovječjega življenja na zemlji.

* * *

Deželićeva poezija u opće ističe se ne samo svojom misaonošću, nego zauzima i lijepo mjesto sa svojih formalnih ljepota. Stih mu je uvijek pravilan, a često muzikalan; forma je raznolika.

Poeziju njegovu rese česte lijepe i slikovite prispodobe. Za primjer spominjem početak i svrhu pjesme „Nada“ (str. 79.).

Deželić je majstor u kontrasnim slikama. Tako lijepih kontrasta imade u pjesmama: „Topu“. „Šumski mir“, „Bol“, „U perivoju“, „Zimska vožnja“.

Deželić te neće potresti, jer nije takova ćud. On ne voli smionih slika, naglih preokreta, on je pjesnik ljubavi,

ali one familijarne ljubavi, koja i jest pravi uslov društvenoga procvata!

1899.

II.

Deželić nastavio je svoj pjesnički rad nizom soneta „Kopnom i morem“ (Zagreb 1900.), gdje je opjevao svoje utiske sputa. Kako je odabrao sonet za formu pjesama u toj zbirci, to se po sebi razumije, da je time sebi nekako svezao ruke. Težak je posao, da i jedan sonet potpuno uspije, a kamo li će cijeli niz od sedamdeset i osam soneta. U toj zbirci ima vrlo krasnih soneta, ima ih običnih, a ima i slabijih. To je shvatljivo; a nije inače ni moglo da bude. Tresić im je posvetio liepu kritiku u „Narodnom Listu“ g. 1900. u broju 31. hvaleći vrlo pjesnika. Savršenim sonetima nazivlje osobito „Veneciju“, „Na Sutli“; „Ticijan“, „Markov trg na večer“ itd. Sonet „Banjaluku“ nazivlje pravim remek-djelom.

Deželiću se tuj ipak dogodilo, što i Pratiu, koji je ispjevao čitavu zbirku u sonetima „Memorie e Lacrime“, da su u nekima misli i predmet odgovorili formi soneta, i ti su potpuno uspjeli; dočim u drugima misao i predmet nijesu se dali svesti u sonet, nego jedino nekako prisilno.

Ja sam pišući pred tri godine o „Pjesmama“ Deželića, to jest o prvoj njegovoj zbirci, primjetio da je slabiji u rodoljubnim pjesmama, nego li je to u drugoj vrsti svojih pjesama. Nasuprot u nizu soneta „Kopnom i morem“, ne samo što obiluje više patriotska žica, nego li je to bilo prije, nego su mu soneti protkani patriotizmom i najuspjeliji. U prvim pjesmama istakao sam osobito dvije žice,

koje najbolje zvuče na Deželićevoj liri: to je ponajprije neka težnja za vječnim mirom na zemlji, i onda familijarna nota u nekim pjesmama.

Sa zadnjom zbirkom „Zvuci iz katakomba“ (Zagreb 1902.) ušao je Deželić u novi svijet, zovimo ga religijozno-mistični. Taj novi svijet je osobita novost za hrvatsku poeziju, jer još nitko u nas nije pokušao, da izda čitavu zbirku kršćanske lirike. A mislim, u koliko znadem, da neima ni u svjetskoj književnosti zbirke, koja bi sva pjevala onaj svijet u kršćanskim katakombama u lirskoj formi.

Ja tumačim taj prelaz u mistično-religijozni svijet već samim pjesnikovim temperamentom, već sam prije istaknuo njegovu miroljubivost, njegovu sklonost k svijetu mira i obiteljskome krugu. Pjesnik tražeći ispunjenje svojih ideala, osobito onoga o vječnom miru, koji mora zavladati na podlozi bratske čovječanske ljubavi, našao ga je jedino u pravom shvatanju kršćanstva, a taj pravi kršćanski život najbolje se nahodi utjelovljen u katakombama, ili u podzemnom životu prvih vijekova kršćanstva. Kršćani u katakombama traže mir i zadovoljstvo u Bogu i molitvi; oni se ne opiru progonstvima; oni dragovoljno trpe muke iz ljubavi spram nebeskom svojem zaručniku; oni se ne brine niti ustaju na oružje; vjeruju, da će kraljevstvo božje doći na zemlju, ali ne mačem i silom već molitvom i ustrpljenjem. Pjesnik nahodi uprav jedino u evandjelju, da je osnovna ideja kršćanstva: ljubav; a bez ljubavi neima mira. Ta ljubav evandjeoska najbolje se zrcali u životu prvih kršćana u katakombama. Zato se pjesnik prama svojim idealima laća, da opjeva taj prošli svijet, neka bude uzorom vremenu i duhu današnjih pokoljenja.

Kako je pak došlo do toga, da je postao slaviteljem i pjevačem kršćana iz katakomba, to nam sam kaže u

pjesmi „U dubini katakomba“ (str. 44.): Pjesnik je pohodio rimske katakombe, i pred očima stvorila mu se je vizija; te je ugledao staro i mlado, mužko i žensko, kako palmama u ruci i pjevanjem psalama stupaju na mučeništvo. A sada:

U modrome oceanu sred mirisa od zefira,
U sunčanom ruhu crpi sada slasti vječnog mira.

I ti ljudi svojom ljubavlju i krotkošću, svojim ustrpljenjem i mučeništvom osvojiše i ukrotiše Rimljane i barbare. I pjesnik, kad je izašao iz katakomba na svjetlo, te se sjetio truleža u današnjem vijeku, misli neprestano na one blažene sjene, za njima čezne, njihov život na zemlji pjeva.

U katakombama dakle našao je najbolji odziv onim idejama o životu što ih je iznio u prvoj zbirci pjesama: Život je niz boli i patnja, ali ga jedino uzdiže ljubav; i ta ljubav čezne za nečim višim, vječnim, trajnim; ta ljubav čini sve dragovoljno trpjeti, dok se postigne ideal: vječni mir. Deželić dakle nije sa „Zvucima iz katakomba“ ušao u kakav novi smjer ideja, koje on ne bi bio prije zastupao; on je samo ugledao pravi uzor onom svijetu, za kojim je prije čeznula njegova pjesnička duša. I našavši taj uzor u kršćanima iz katakomba, udubao se je u viziju, te je pokušao, da nas za čas prenese u taj prošli svijet i život.

I najprije je posegnuo, da nam prikaže život prvih kršćana iz katakomba s legendom o „Lidijinoj ruži“: Mlada kršćanka djevica zavjetovala svoj djevičanski lijer nebeskome zaručniku. U nju se zaljubio mlad patricij; i kad ga ona odbije, on je iz osvete tuži rimskoj oblasti. Ona kao kršćanka gine u cirkusu, ali mu ostavlja ne mržnju, nego svoj blagoslov i ružu s prsiju na uspomenu, s preporukom da se obrati. On je dao se vrtlogu strasti, ali je

Lidijina ruža uzbudila u njemu grizodušje, pa pokojan obraća se kršćanstvu i umire u cirkusu, poškropivši svojom mučeničkom krvlju Lidijinu ružu.

Pjesnik nas je prenio u ono doba, kada su mučeništva kršćana bila redovita zabava rimskoga svijeta; a iz prikazivanja i opisivanja vidi se, da je dobar poznavač kršćanskih legenda iz one dobe. Što je osobita u ovoj pjesmi epske naravi, to je osobiti psihološki uzrok obraćenju, koji se temelji na ruži darovanoj od Lidije. Poganski patricij, ma da je bio kriv mučeništvu Lidije, rado je sahranio tu jedinu uspomenu od nje. Ali ta jedina uspomena od nje, uprav je ono, što ga nekako muči i zove, da opere ljagu sa sebe, i da se odazove preporuci Lidije, koja mu je na smrti od njega prouzročenoj ostavila oprost i blagoslov, i pozvala ga, da je slijedi. Onaj njezin ne zemaljski nego andjeoski lik, što ga je vidio pri njezinoj smrti nije mu se iz srca nikako mogao izbrisati, i on je slijedio njezin poziv. Obradba je u obće u ovoj legendi lijepo uspjela, a osobito se ističe forma, i uz nju bogatstvo dikcije i slikovitost, pomoću kojih nastoji nas usanjati u legendarnu viziju. Kad čitaš „Lidijinu ružu“ za čas se usanjavaš u svijet onako divno prikazan Sienkiewiczevim perom u „Quo vadis?“ Jovan Hranilović nazvao tu pjesmu biserom naše novije poezije.

„Pjesme neofite“ to su čuvstva i osjećaji obraćenika. Svaka od tih pjesama čini za sebe potpunu cjelinu. Tu se u više raznih pjesama nastoji označiti razne momente u životu obraćenika. Obraćenik i pokajnik bori se s prijašnjim svojim življenjem; i u prvoj pjesmi muči ga žalost i uspomene na izgubljenu Klitiju, ali on tjera od sebe tu zamamnu i čarnu sliku, jer je smatra djetetom grijeha. Kao ono sv. Jerolima u sirskoj pustinji napadaju misli o gadnoj

prošlosti, te mu se prikazuju slike pred očima pune čara i putene slasti, a on ih tjera kamenom u prsa, tako žaloste neofitu uspomene na Klitiju, koje ne može iz srca da izbriše (Klitiji, str. 13.). A što ne može da odoli napastima, to je što je tijelo slabo, da se opre uskrslim strastima, s kojima mora voditi boj. I jedino pripravnost duha može, i ako teško, da svlada u toj borbi, svoje oživjele strasti. (Slabo je tijelo str. 15.). I zato molitvom zove pomoć Bogorodice, da mu pomogne svladati svjetske napasti (Ave Maria str. 17.). Onda se upušta u sanje s nadom o preporodjaju svijeta. Tada će doći bolja vremena, jer će pasti lanci s robova, te će se i sužnju davati ljudsku čast; božje će carstvo zavladati, jer će izaći sijač, da sije cvijet ljubavi. (Sanje, str. 18.). I još jedanput vraća mu se uspomena na Klitiju i onaj raskošni život, što ga je vodio, (Sjećanje str. 19.), pa oprostivši se s poganskim kumirima i bacivši ih pod noge, jer mu je vjera ojačala (Kumirima str. 20.), zove i Klitiju, ali ne onom putenom ljubavlju, već višom kršćanskom ljubavlju, da dodje s njime:

O, podji samnom, ima još i za te
Po njivam rajskim cv'jet koj vječno cvate.
(Rosa mystica, str. 21.)

Napokon neofita ugledava „Svjetlo“ (str. 22.), a to je prigrljenje kršćanstva. U ovom je dakle dijelu pjesnik uznastojao psihološki prikazati sve misli i osjećaje obraćenika, koji se sprema, du prigrli vjeru Ijubavi i mira, ali se još mora boriti s burnom prošlošću, punom strasti. Neke pjesme kao „Klitiji“, „Sjećanje“ i „Slaba je tijela“ pokazuju svu skalu i strasti i nježnosti, i melankolije i očaja, te potpuno ocrtavaju duševno stanje obraćenika.

Obraćenik se je pokrstio, i eto ga „U katakombama“. koje čine treći dio zbirke. Tu mu se istavlja kontrast izmedju onoga života, što ga vode pogani gore nad njime, i ovoga kršćanâ dole u sjenama katakomba. Gore je sve raskošnost, tiranstvo i sužanjstvo; vazduh, gdje je sve ispunjeno strastima. Nasuprot ovaj je život u katakombama pun svetosti, blagosti, ljubavi i milinja (Tiho u noćnome hladu str. 25.). Obraćenik počimlje slušati i u glasovima prirode poziv k pravom životu. Sva mu je priroda i prije šaptala o božanstvu, ali je on nijemo prolazio kraj tih glasova, a tražio je sreću, gdje se guje legu. Ali napokon je došao do spoznaje i otkrio ono Srce, što je rastjeralo tamu, a donijelo svjetlo; tome Srcu klikće pokrštenik zajedno s glasovima čarobne prirode (Cvjetna polja str. 37.). Pred ovim novim svijetom i životom, što se sada skriva u katakombama mora, da uzmakne carstvo tame, sile i nepravde; pred tom krjepošću, što se javlja u dubini katakomba pasti će veliki Rim; taj zamamni, taj raskošni Rim srušit će onaj skup ljudi, što sluša riječ staroga ribara. (Roma, str. 39.). Pasti će poganski Rim, koji hoće lijevanjem krvi i tiranstvom održati svoje staro lice. To će lice izmijeniti se s novim; i taj novi Rim trajat će u vijekove, izniknuvši iz krvi kršćanskih mučenika.

U „Ad metala damnati“ iznosi nam dramatizovani prizor iz kršćanskoga mučeništva: U zimskim podzemnim rudnicima nalazi se skup kršćana, koji tu tamnuju osudjeni radi svoje vjere, a medju njima je svećenik Viminij. On slavi s drugovima Uskrs; i dok propovjeda medjusobnu ljubav, ruga mu se Quadrat, nadzornik tamnice. Za njegove psosti prikori ga oštro Viminij, ali ovaj ne trpi ukora od svojega sužnja, pa ga zamlati jako gvoždjem, i starac svećenik gine pod udarcem.

I opet nas je pjesnik kao i u „Lidijinoj ruži“ za čas usanjao u viziju, i poveo tamo, gdje nam prikazuje jednu drugu sliku iz života kršćanskih mučenika, kako to opisuju i pripovijedaju sv. oci crkovni, na temelju kojih iznio nam je ovaj prizor.

„Zvuci iz katakomba“ završavaju se „Palingenezijom“. To su misli modernoga čovjeka, koji je sve iskusio: Tražio je istinu svagdje, a osobito na obalama Gangesa u Budizmu, a našao ju je tek u Bogu, koji se je Mojsiji na Sinaju javio; pa mu se je dogodilo ono, što je rekao već davno sv. Augustin: et inquietum est cor nostrum, Domine, donec requiescat in te.

Sa „Zvucima iz katakomba“ Deželić je uputio posebni i osobiti smjer u poeziji: to je čisto kršćansko-mistična lirika, kakve ne imaju ni druge velike književnosti, koja isključivo pjeva život katakomba i mučenika.

No mi bi ovu pojavu Deželićeve najnovije poezije mogli označiti reakcijom protiv materijalizma i naturalizma, što prevladjiva u književnosti. I u tom pogledu ne bi bio Deželić osamljena pojava, jer se i u velikim književnostima pokazuje ta reakcija. Napokon francuski simbolizam ne bijaše drugo nego takova reakcija. I ne samo pjesnici, nego i drugi pisci vraćaju se idealnom svijetu, kao Bourget, Coppèe i Rod, a osobito Sienkiewicz. Napokon bi još i to rekao, da što je poljski romanopisac pokušao u romanu „Quo vadis?“, to je Deželić kušao učiniti u lirici: prikazati nam idealno doba kršćanstva kao zrcalo i uzor novovjekom materijalizmu i egoizmu.

Dvije mi je stvari na koncu iztaknuti o Deželiću: Prvo, da je obzirom na prijašnji pjesnički rad silno pokročio naprijed, bilo u formi, bilo u mislima. Drugo, što

je važnije, da je Deželić našao za se osobiti smjer i stazu, kojom da upravi svoju poeziju. Ovo bi mogao biti put posebnoj pjesničkoj školi u nas. Ovo je zadnje od osobite važnosti, jer samo osobiti i odlični talenti znadu utrti novu stazu; i kad je ona jednom utrta, onda je već lakše njome postepeno ići naprijed. Dr. Eugen Lampe, uvaženi slovenački kritičar, završuje svoju kritiku o tim pjesmama u „Domu in Svetu“ ovako: Ali ni to veličastna poezija, slavospev smagajuće resnice? Dr. Deželić je z globoko duševno istinitostjo popisal notranjo borbu po resnici hrepenečega srca... odprl je našemu pesništvu nov put. Želimo da bi tudi naši pesniki to sbirko čitali in si ogreli srca ob mističkih „zvukih iz katakomba“.

* * *

Deželić osim kao pjesnik djelovao je i kao romanopisac. Na taj rad dao se je on u zadnje vrijeme, te je napisao dva romana: „U buri i oluji“ i „Prvi kralj“, historijski romani iz hrvatske prošlosti (oba su romana izašla nakladom tiskare Antuna Scholza u Zagrebu.) Ti romani prikazuju doba prije i za kraljevanja Tomislava, te su oba usko svezana, ili bolje jedan je nastavak drugoga. Kritika se o njima dobro izrazila. Kako sam ja uzeo za podlogu ovoga prikaza samo Deželićev pjesnički rad, a kako će Deželić svoj rad kao romanopisac nastaviti, to se ja ovdje nijesam osvrnuo na taj njegov rad, koji svakako zaslužuje pažnje.

1902.

Leopardi i Gilbert.

Upravo na 19. lipnja 1898. navršilo se 100 godina, otkada se je rodio Jakov Leopardi. Tko je Leopardi, mislim da je suviše govoriti, jer o njemu imamo i u nas pisana, a i dosta toga prevedena, bilo proze, bilo pjesama.

Leoparda drže najvećim pjesnikom u Italiji nakon Dantea, dakle najvećim njihovim liričarom. Svi se tim sudom ne slažu, pa ako to i nije, svakako je istina, da njega najviše čitaju, osobito mladost. Leopardi je pjesnik boli; pa mladost, kad što nemila trpi, voli čitati njegove pjesme, i ako te pjesme još više rastužuju, u mjesto da očajnika utješe.

Leopardi je crpao najviše u Grka snagu svoje poezije; to ga je i diglo nad druge. Ali je on grčkim mislima dao originalni oblik i talijanski kolorit; pa su one posve samostalne. Nije samo poznavao grčke liričare i njima se okoristio, nego je proučio i vjerno pratio tudje književnosti, a osobito savremenu francusku književnost.

Leopardi nije otac pjesničkog pesimizma, kako se to u opće čuje, i ako je najodličniji njegov prestavnik. On je

mnogo svojega pesimizma crpao u Grka, a osobito u nesretne pjesnikinje Safo. No pravi preteča Leopardieva pesimizma, kojega je talijanski pjesnik morao dobro poznavati jest francuski pjesnik François Gilbert (1751.—1780.).

Gilbert je živio pred francuskom revolucijom. Njegova je sudbina u mnogome bila slična Leopardievoj. Gilbert nije za svojega kratkoga života mogao dobiti ni jednoga mjesta, da pristojno žive. Za to je stao proklinjati ljude i sudbinu; dok se njegov pesimizam ne pretvori u zučljivu satiru. Tko pročita u originalu Gilberta i Leopardia, lako će se uvjeriti, da ga je Leopardi poznavao. Ali je Leopardi natkrilio svojega preteču u pesimizmu, a razlikuje se bitno od njega, jer je Leopardi više udarao i proklinjao Providnost, dok Gilbert i onda kad kune svoju sudbinu, krivi ljude. Uz to je Gilbert pred svoju smrt spjevao pjesmu pokajnicu.

Prva je pesimistična pjesma Gilbertova „Le poète malheureux". Nesretni pjesnik pjeva svoje razočaranje i bol s neispunjenih mladenačkih sanja. Rastužen kliče:

Cieux, tournez, contre moi; vents, armez votre rage . . . .
. . . . Que m' importe que les flots s' abîment sous mes pieds:
Que la mort, en grondant, s' éntende sur ma tête,
Sa présence m' entoure, et, loin d' être effraye,
Mes yeux avec plaisir regardent la tempête.

Zove nebo da zagrmi na nj, i vjetrove, da uzbjesne; ne mari da ga valovi potope; neka mu dodje smrt, on je već rado gleda i bez straha vidi pred sobom — radujući se oluji.

U pjesmi „Elegia" zove Leopardi oluju, da ga potopi; a u pjesmi „Ricordanze", poput Gilberta, koji u noći sjedeći kraj Seine zove i vjetar i smrt, Leopardi sjedeći u noći razmišljajući o mladenačkim razočaranjima, veli: Smrt zazvah više puta . . . .

U pjesmi „Les plaintes du malheureux“ dolazi Gilbertov pesimizam do vrška. Opet pjesnik sjedi u noći:

Le jour fuit, la nuit naît, prompte à s' évanouir;
Tout passe, et ma douleur paraît seule éternelle!
Je cours après des biens dont je ne puis jouir:
Aux cris du malheureux la fortune est rebelle.
Point d' espoir de repos — l' abaissement, la faim,
Les pleurs, le désespoir, voilà mon apanage.
Mes talents, ma vertu, mes veilles, tout est vain;
Ma misère et mes maux croissent avec mon âge.
Que devenir? que faire? ô mort, à mort secours!
Viens, finis mes tourments; et pourquoi vis-je encore?
Pour soufrir, pour traîner d' insupportables jours?

„Dan zapada, a noć se radja, pripravna da umine; sve prolazi, samo moja bol regbi da je vječna! Ja žudim za dobrom, koje mi nije sudjeno: na vapaje nesretnika i sreća se buni. Nema nade da ću otpočinuti .... poniženje, glad, plač, beznadje to mi je hrana. Moj um, moje vrline, moja bdijenja, sve je uzaludno; s godinama raste moja bijeda i moje nevolje. Što ću postati? Što činiti? O smrti, dodji u pomoć! Dodji, dokončaj moje muke; a zašto da još živem? Da trpim zar, da sprovadjam nesnosne dnevi?“ U pjesmi „Amore e Morte“ zove Leopardi smrt:

„.... Smrt ....
Ne kasni doći k meni,
Neg jednom se spomeni
Uslišat ovu neobičnu molbu:
Zaklopi ove luči,
Da svjetlo ih ne muči,
O kraljice vremena.“

A u pjesmi „Il pensiero dominante“ poput Gilberta, koji u pjesmi doziva smrt, da je se ne boji, nego da joj

rado ide u susret, kliče i Leopardi: „Nikada mi strah pred smrću ne stisnu srca. Danas mi se čini igračkom ona, pred kojom svijet nezgrapan, premda je katkada hvali, ipak se uvijek zgraža i drhće; i kad mi se čini da je ona blizu, ja sa smiješkom gledam njezine prijetnje“.

Pjesma Lepardieva, koja najviše potsjeća na Gilbertovu „Les plaintes des malheureux“, a koju je ipak obradio samostalno, jeste „La sera del dì di festa“:

Noć je, Gilbert pošto je gornjim stihovima zaželio smrt, pomišlja na svoju dragu: Ona rumena kô ruža lijepo otpočiva i bezbrižno razvaljena na dušecima, sanja, dok pjesnik: „na ležaju natopljenu suzama, bdije, gine izmučen od glada, nitko ne osjeća njegove grozote! Na njegov plač sve je nijemo.... u prirodi sve sniva: u šumi, gradu, po poljima i na moru“.

Leopardi opisuje vedru noć, u kojoj stoji osamljen: „Mir, draga moja, vlada svuda po putevima, rjedje sa prozora siplju svjetlo svijeće; ti tvrdo spavaš i grli te slatki sanak; niti te mladu ikakva briga muči.“ Dalje pjesnik slijedi:

... Intanto io chieggo
Quanto a viver mi resti, e qui per terra
Mi getto, e grido, e fremo. O giorni orrendi
In cosi verde etate.

Medjutim Leopardi pita, koliko još ima živjeti. I baca se na tle, viče i drhće. O groznih dana, u još tako mladoj dobi! Kao Gilbert, tako i on bolan i plačući bdijaše na svojem ležaju.

U toj noći, dok nesretni Gilbert plače, sve je tiho:

— jusqu' à l' artisan qui, dès l' aube du jour,
Faisant sous un marteau retentir son enclume,

Donne aux époux voisins le signal de l' amour,
Tout repose endormi dans l' aubli de ses peines.
Mes yeux seuls sont ouverts, je suis seul malheureux —
Seul, je remplis les airs de mes cris douloureux;
Seul, de tous les penchants mon coeur porte le chaînes.

„Osim drvodjelca tamo, koji već u zoru dana bije svojim mlatom, a odjek daje znak ljubavi susjednim sretnicima, sve otpočiva usnuto u zaboravi svojih muka. Samo su moje oči otvorene, ja sam jedini nesretan ... Tek ja napunjam vazduh bolnom vikom, jedino je mojem srcu sudjeno nositi okove".

A Leopardi svršava svoju pjesmu:

Tutto è pace e silenzio, e tutto posa
Il mondo ... ed alla tarda notte
un canto che s'udia per li sentieri
Lontanando morire a poco a poco,
Già similmente mi stringera il core.

„Svuda mir i tišina, i cijeli svijet otpočiva ... a u kasnoj noći, kako bi umirao odaljujući se malo po malo pjev, što se čuo po stazama, tako bi moje srce obuzimala tuga".

Taj pjev bijaše:

... il solitario canto
Dell' artigian che riede a tarda notte,
Dopo i sollazzi, al suo povero ostello.

„To je bila osamljena pjesma radnika, što se je kasno, nakon zabave, vraćao k siromašnoj kolibi".

U pjesmi „Quarts d' heure de misanthropie", Gilbert grozno ustaje protiv ljudi obraća se šumskoj zvjeradi:

Fiers souverains des bois,
Vous êtes moins que l' homme est dur et sanguinaire.

Ne ću da ovim rečem, da je Leopardi možda pozajmljivao u Gilberta; ne; Leopardi je veći pjesnik od Gilberta: kao pjesnik jedan od najvećih u svijetu. No ja sam htio natuknuti, kako je Leopardi u opće poznavao francuske pjesnike, pa je u Gilberta našao žicu, koja je njemu ugadjala. Kao što se je okoristio grčkim liričarima, tako je i Gilbertom.

Glavno je, što htjedoh da dokažem, ovo: da je Leopardi imao preteču, i to jaka, u pesimizmu, čiji život bar u većini prilika naliči talijanskome pjesniku. I jedan i drugi za cijeloga života i uza svu darovitost ne mogoše dobiti sebi pristojna mjesta; i jedan i drugi zbog teških duševnih i tjelesnih patnja poželješe još mladi dokončati svoj život. Gilbert to i učini, progutavši u času očaja ključ.

Izmedju Gilberta i Leopardia ipak je bitna razlika u mislima. Oba su pesimiste, ali različita smjera. Pesimizam francuskoga očajnika razlikuje se time od talijanskoga, da onaj prvi mrzi ponajviše ljude; oni su mu ponajviše krivi zlu; pak onda krivi zlu sudbinu. Nikad ne ustaje protiv Providnosti. Na jednom jedinom mjestu zove je „okrutnom" ali daljnim stihovima ublažuje taj oštri izraz; pa se obraća Bogu, da ga ne kuša, jer on nije tako krjepostan, da bi odolio nesrećama:

„Bože, kliče pjesnik, reci mi: Koje su tvoje namjere sa mnom, kad me tako mučiš bičem bijede, dok vidim oko sebe ljude, gdje mi kažu na licu sreću, da me ogorče? Vajme! ako ti ne ćeš drugo nego da iskušaš moju krjepost, to je odviše muke, ja je ćutim da malakše, nevolja će je prevagnuti i pobijediti".

Gilbert se tuži na svoje roditelje, što su ga dali na nauke. Da su mu oni ostavili njihovo neznanje, on bi bar bio poput njih proživio, obradjujući polje . . . Ali oni mu

uzgojiše um, oni su ga iz neznana kraja prenijeli u bučni svijet, pa su ga tu u svijetu ostavili siromašna bez baštine. Bolje je bilo ostati težakom:

. . . si vous m' eussiez laissé votre ignorance,
J' aurais vécu paisible en cultivant mon champ . . .
Mais vous avez nourri le feux de mon génie;
Mais, vous — mêmes, du sein d' une obscure patrie
Vous m' avez transporté dans un monde éclairé.

Ovdje mi padaju na pamet stihovi najvećega slovenskoga pjesnika Simona Gregorčiča, kad u pjesmi „Pastir“ želi, da mu je bilo ostati prostim pastirom:

A vrgla osóda nemila me je
Od dôma že v rôsni mladósti,
In skupo mudrósti pojila me je,
Še bolj me je skupo bridkósti.

Dočim kao pastir:

Bridkósti in bôli tam nisem poznal,
Pijoč le sladkosti sem rasel;
Da bil bi pač védno tam gôri ostal
In čede očetove pasel!

A sada:

...vsàhnil vesèlja je prejšnjega vir,
Izgubil življenja sam srečo.
Onémel je pétja veseloga glás,
Srcé mi teró bolečine;
Zakaj sem zepústil te, rojstvena vás,
Zakaj sem vas pústil, planine!

Sličnost ovih misli sastoji u tome, što i Gilbert i Gregorčič izrazuju istu osnovnu ideju: jedan sin seljaka, da mu je bilo ostati seljakom; drugi sin pastira pastirom.

I Gregorčič je pesimista, ali sasvim blage intonacije; njegov je pesimizam više kršćanski, i nema sveze sa pesimizmom u strogom smislu te riječi.

Francuski očajnik ustaje najviše protiv ljudi, osobito ondašnje inteligencije. Njemu su ljudi gori od samih životinja, zavidni, nemilosrdni, nečovječni, ne zgražaju se počiniti ma šta bilo; bogat je tvrdica, siromah je zavidan:

... l' homme seul jaloux, insensible, inhumain;
Tous les coeurs sont d' airain; le grand est orgueilleux,
Le riche avare et le pauvre envieux.

On ne mrzi ljude za drugo, nego jer su opaki, pa će njegove zadnje riječi biti: Bio bih ljubio ljude, da su ljudi ljubili krjepost.

Kako rekoh, Gilbert nikada uza sve jade i očajanje ne ustaje protiv Neba. Pače on vjeruje u Boga, i moli ga, da odvrati od njega bijedu, a jedino proklinje ljude.

Osam dana prije smrti spjeva divnu pjesmu oprosnicu sa svijetom i ujedno pokajnicu, pošto je četrdeset dana živio s ključem u želudcu, pa smiren s Bogom pjeva:

J' ai révelé mon coeur au Dieu de l' innocence;
Il a vu mes pleurs pénitents;
Il guérit mes remords, il m' arme de constance.
Les malheureux sont ses enfants.

Pjesnik je otkrio svoje srce Bogu, koji štiti nevine; on je vidio njegove suze-kajalice; on mu je izliječio grižnje, podao ustrajnost. Jer su i bijednici djeca božja.

Zatim pjesnik priča, kako je Bog ponizio njegove neprijatelje, koji ga htjedoše ocrniti, dapače da je njihova zloba njemu obrana, jer je Bog onaj, koji prašta slaboći ljudskoj, što u nevolji pogriješi:

Dieu qui pardonne enfin à la nature humaine
D' être faible dans les malheurs.

Zato umiren vapi zadovoljno i blaženo:

Soyez béni, mon Dieu!

Pak, kako je Bog njemu prostio, tako i on prašta svojim prijateljima, koji ga u nevolji zapustiše sama: želi da dugo živu, da ih kogodj pri smrti oplače i oči im zatvori:

Qu' ils meurent pleins de jours, que leur mort soit pleurée,
Qu' un ami leur ferme les yenx!

U ovoj se pjesmi očito vidi intonacija psalama.

Tako te pri kraju Gilbert umiri; jer dok je prije sipao svoju žuč protiv ljudi, napokon im pri smrti velikodušno oprašta, pomiren Bogom i svijetom.

Leopardi ne kune ljude, niti svoje okoline. Na jednom jedinom mjestu ustaje protiv ljudi u pjesmi „Ricordanze", i to nerado: sudjeno mu je, da živi „med svjetinom prostačkom, kojoj je nauka i zvanje čudno ime, a često predmet smijeha i zabave; koja me mrzi i bježi od mene ne zbog zavisti, jer me ne scijeni većim od sebe . . . . i tako počinjem prezirati ljude zbog marve, kojom sam opkoljen".

Ako je ovako Leopardi ustao protiv svojih seljana, pa to je i morao! Gdje ćeš većeg poniženja za genija, nego li da ga neuka svjetina, koja ga nije shvaćala, ismijava i zadirkuje u nj, jer je bio od naravi kržljav i ružan.

Uza sve što i njegova obitelj nije najbolje s njime postupala, on se ni u jednom stihu ne obara protiv nje.

Leopardi voli da navaljuje na ljudsku sudbinu. Ali on se ne tuži zbog sebe, već više zbog općenitih jadâ

čovječanstva. Htio bi uvjeriti drugoga neka mrzi. Nebo kao i on. On zamišlja narav okrutnom, pa za to ne pristaje sve to više izlijevati žuč protiv Providnosti; jer je njemu narav bila maćeha, pa mu je uz veliki um dala kržljavo i bolno tijelo, i napunila ga umnih i tjelesnih bijeda. Uz to ga proganjahu i ljudi — a on za sve to ustaje protiv Neba.

Pjesma „A se stesso“ možda je najžučljivija. Evo, kako Leopardi govori svojem razočaranomu srcu: „Odavna te prezire priroda, ta grdna sila, koja potajno zapovijeda na opću štetu“.

A u drugoj pjesmi obraća se prirodi: „Prirodo, što radjaš i braniš, da možeš ubijati“.

U toj pjesmi pita, zašto nas priroda daje našim milima, da nas brzo odijeli od njih; pak groznim riječima zaključuje: „Ali priroda se ne brine, nego samo za naše zlo“.

No vrhunac Leopardieva pesimizma jeste u ovim mislima: Pokle se već natužio, što bogovi udijeliše kratak vijek ljudima; pokle se na drugom mjestu iskalio protiv njih, što su dali starost, da se ljudi još gore muče; pokle se narugao ljudima, što se boje za oluje i grmljavine smrti; u pjesmi „Ginestra“, razmatrajući zasute gradove Herkulanum i Pompeji, ruga se tobožnjem napretku ljudskom, ruga se onima, koji vide sreću na svijetu; napokon očajnički vapi:

Non ha natura al seme
Dell' uom più stima o cura
Ch' alla formica.

„Ne brine se priroda za ljudski rod niti ga poštuje više od mrava“.

Kako već razmotrismo, Gilbert i Leopardi jesu pesimiste. Gilbert je umjereniji i žučljiv protiv ljudi, Leopardi

se ruga ljudima, a izlijeva žuč protiv Providnosti. Obojica se dakle bitno razlikuju. Gilbertova te poezija na kraju utješi, Leopardieva te još gore razočara o svijetu i rastuži; kada si ga dočitao, tvoje je srce kao smućeno. Pesimizam je Gilbertov s časa na čas, u Leopardia je sistematičan, Gilbert je pretekao Leopardia, te neima dvojbe, da ga je Leopardi poznavao, ali ga i silno natkrilio. Gilbert je talenat, Leopardi je genij.

1898.

*

Josip Milaković.

U svojoj studiji o Shelleyu pripovijeda Josip Ghiarini, da je jednom Trelawny pitao pjesnika Wordswortha o Shelleyu, a Wordsworth svojem sudu o Shelleyu dodao i ove riječi: „Pjesnik, koji do svoje dvadeset i pete godine nije ispjevao jedne dobre pjesme, očevidno je, da to ne može kasnije, niti će je ikad ispjevati“. I doista ima pjesnika, te odmah kao meteori zasjaju, da im se sve divi, i u brzo postaju glasoviti. Neki od njih učuvaju svoj mladenački glas; drugi štošta koraknu naprijed k umjetničkom savršenju; a treći ne samo, što ostanu pri prvome koraku, nego i nazaduju. Primjera ima sijaset, pa ih nije vrijedno ni spominjati.

Ali uza svu tvrdnju velikog engleskog pjesnika Wordswortha, ima i protivnih slučajeva; dapače ovih je drugih više, i naravniji su: Ima pjesnika, koji u prvim radnjama hramlju, nijesu nego odziv tudjega pjesništva. Neki od njih kažu tek gdjegdje budućega pjesnika, a inače se očito vidja, da su početnici, slični ptičicama, koje kušaju svoj prvi nestalni let. I tek u zrelijim godinama taj nestalni let dobiva pouzdani mahaj.

Što je uzrok, da neki od prvoga, inače dobroga rada, ne koraknu ni za pedalj na više? Je li slaba naobrazba? Ili je to plod daljnjeg nerada u nauci? Ili što drugo? Je li bolje pak spadati u skupinu onih, koji tek postepeno napreduju? Na ta je pitanja teško odgovoriti. Znam jedino, da su prve vrsti pjesnici bili Manzoni i Mažuranić; a u ove druge ubraja se Carducci.

Josip Milaković spada u ove druge. Da to dokažem i u isto vrijeme prikažem ga kao pjesnika, red mi se osvrnuti na njegove pjesme, a te su: U zatišju (1880, do 1892.), Vjetar i talasi (1892,—1897.), i Staze i putevi (1898.—1900.).

* * *

Zbirka „U zatišju“ dijeli se u odjele. Tu nalazim dva zanimiva odijeljenja: Dragoj i Tugaljke; zanimiva kao osobit dokaz, da je Milaković tâda, kada je te pjesme ispjevao bio tek početnik. Odmah mi padaju na pamet Zmajevi Gjulići i Gjulići Uveoci, a onda Harambašićeve Ružmarinke i Tugomilke. To je poezija iz druge i treće ruke, bez dvojbe prvi pjesnički rad, spjevan u dobi, kada na sve strane odjekivaše ime Harambašićevo. I dok medju nebrojenim pjesmama Harambašića te vrsti, nalaziš pravih biseraca, jedva da bi kod Milakovića našao u tim pjesmama drugo osim pravilnosti stiha. A nije ni čudo, da Milaković nije uspio: Ljubav za dragom, pa onda njezina smrt; i onda usljed njezine smrti jadikovke, eto predmeta tisuću puta ispjevana. Pa ako nije barem forma nova i po bolja misao, makar i smionija, dosadi i čuti to pjevukanje — pogotovo onda, kada sve to nije iskreno, jer, gdje nema iskrenog i realnog osjećaja, ne može biti ni nadahnute poezije.

Gdje je „lav ukazao svoju šapu“ to je svakako u nizu pjesama „Iz uvela lišća“. Te pjesme ispjevane su tek g. 1890., i u njima se već opaža očiti napredak prama erotičkim pjesmicama: „Dragoj i Tugaljke“.

Pjesniku umrla majka. Njezina smrt zgodila se u u njegovom otsustvu, i to mu još više povećava tugu i bol. Medju najljepšima ide svakako ona „Na badnjak“. U njoj, kao i u čitavom nizu ovih pjesama ima, poezije, čuvstva i iskrene boli. A cijenim, da je ovo najuspjeliji dio prve zbirke, jer su te pjesme odjek iskrene boli, odjek realnosti, koja je pjesnika u istinu snašla. U isto vrijeme pokazuje pjesnik svoj osobiti dar, koji će se kasnije razviti, a to je: smisao za pravu obiteljsku poeziju, koja će se saviti u vijenac, osim mrtvoj majci — mrtvoj sestri, dragoj ženi i živoj dječici.

U zbirci nahodi se i pjesma „Smrt Sokratova“, koja ide u epiku, a vrijedi, da se bar spomene. Ona opjevava dobro poznatu smrt Sokratovu, a da ne iznaša ništa nova Ipak, ma da sva nije savršena u formi, i makar da jasno opažaš, gdje joj manjka jedrina u izrazu, pjesnik je napredovao. Njegov je izraz poetičniji, riječi podesnije, misli bolje izražene.

Godine 1897. izadjoše pjesme ispjevane od 1892. do 1897., pod naslovom „Vjetar i talasi“. A g. 1901. izidjoše pjesme ispjevane kroz zadnje tri godine (1898. do 1900.) pod imenom „Staze i putevi“. I ako je u ovim zadnjima i prama onima u „Vjetar i talasi“ znatno i u formi i u smjeru od pjesnika odabranom znatno napredovao, ipak jer ove zadnje sadržinom i smjerom nijesu drugo do li savršeniji nastavak druge zbirke, zato ću se na njih skupa osvrnuti, da dolično izjasnim pjesnikovu fiziognomiju.

Pjesnik ovih dviju zbirki nije više onaj mladi poletarac, koji kuša prvi korak u svijet. Njegova noga već čvrsto stupa. On jasno i čisto ima pred očima cilj svoje poezije; svijestan je već, kojim mu je putem ići, i u čemu će najbolje uspjeti.

Gdje je pak zamjeran i izvanredan napredak prama prvoj zbirci, to je pogotovo u formi. Pjesnik je sad u opisima zbitiji, u mislima jezgrovit, u formi ožet. Ne obiluje u riječima, ne opetuje iste misli. U tom su pogledu zadnje „Staze i putevi", još savršeniji spram zbirke „Vjetar i talasi". U ovim ćeš naći još obilatost i bujnost u opisivanju i u frazama; opazit ćeš, kao da pjesnik traži, da bude u nekim pjesmama što dulji. Bez dvojbe, da bi neke pjesme te zbirke bile od većega dojma i umjetnički uspjelije, da su mnogo kraće („Pjesma" str. 5, „Čarna goro" str. 15. „Kraj kolijevke" str. 21). Tog obilja u riječima, bujnosti i kićenosti u frazama nestalo je posve u pjesmama zadnje zbirke.

Nać ćeš u predzadnjoj zbirci i smionih fraza, kao „Trnu moga neba plami, šumi more mojeg plača" (Vjetar i talasi str. 34). Svi ti nedostatci izčezli su sa najnovijim pjesmama, u kojima pjesnik jasno dokazuje, da je sebi udario stazu, i da zna već svoj put, kojim mu je ići: Taj put, koji je on sretno odabrao u nas prvi i s velikim uspjehom, jest obiteljska poezija, koja u nas nema većega reprezentanta od Milakovića.

Kakav je Milaković pjesnik i kako shvaća pjesničko zvanje, izjašnjuje nam njegov „Pjesnik" (Staze i putevi str. 6):

Kroz trnje i kroz korov, sred tame i sred noći
Sa ranom, što krvari, svedj naprijed valja poći.

Nek kaplje krvca rujna, nek znoj sa čela curi,
Sa ranom, što krvari, sve naprijed juri, juri.

Jer rani tvojoj nema ni pomoći ni lijeka,
A krvca teći mora, teć mora do vijeka.

U duši bolju guši i skrivaj suzu istu;
Kroz trnje i kroz korov ponesi dušu čistu!

I krči pute svijetu i pali svijetu zublje,
Ne mari crv, što ranu sve grize dublje, dublje.

Jer ti si ovdje zato, da drugim pružaš lijeka,
A krvca tvoja mora — teć mora do vijeka!

Pjesnik je dakle idealista, čija je zadaća utirati tudje suze, i krijepiti utrudjene i nejake kroz trnovitu stazu života. Neka se zato ne straši prigovora, jer po riječima Chiarinia. Uzalud eksperimentalne znanosti trude se, da istjeraju iz svijeta idealizam (spiritualizam); uzalud realistička umjetnost kuša svojim pjesničkim brbljanjem i prljavom prozom, da potkopa svaki ideal. Ne će uspjeti, jer spiritualizam obitava ondje, kamo strijele eksperimentalne znanosti ne dopiru; sjedište mu je u srcu velikih ljudi. Dokle se Bog ne umori, da ih stvara, to jest, da se preko njih svijetu objavljuje, jer se Bog objavljuje u duhu velikih ljudi, dok bude šiljao u svijet, da propovjedaju svoju riječ pjesnici i geniji kao Dante, Shakespeare, Michelangelo, Schiller, Carlyle, spiritualizam će opstojat. A dok bude opstojao spiritualizam, opstojat će idealizam, koji nije drugo, nego njegova najčistija emanacija, i u isto doba najviši dokaz božje prisutnosti u svijetu. (Chiarini: Studi e ritratti letterarii str. 216.).

Sadržaj svoje poezije označuje sam pjesnik; te mu pjesma leti:

Cas u puste izbe ubogara,
Čas u dvore kralja i boljara
Sada dušu napunjaš mi tugom,
Sada nadom, varavom joj drugom;
Sad učiniš, da na putu stanem
I pred sfingom vječne tajne panem.
Dok gonetam, što se tamo krije,
Kud nam čežnja nemirna se vije.
(Vjetar i talasi, str. 5.).

U opće Milakovićeva poezija nije gola umjetnost i pusto isprazno pjevanje, nego usput poezija zdrave tendencije. Umjetnost je, kako to zgodno napominje Chiarini, u sebi plemenita stvar. Ona je korisnom razbibrigom dosade, tuge i nevolja života; veoma lijepa zabava, zgodna da pozabavi besposlenu čeljad. Ali nad samom umjetnošću ima nešto plemenitijega, nešto uzvišenijega; a to je osjećaj idealâ pravice, krjeposti, herojizma, što proviru iz plemenita srca, i ispune i užare sva srca kadra shvatiti ih, i pripravljaju i uplivaju na najveće dogadjaje u civilizaciji. Jedino kad se umjetnost združi s onim osjećajem, ona je u istinu dična zabava, kadra da pozabavi besposleni svijet. Izmedju savršene pjesničke kitice, što drugo ne čini, nego da se diviš umjetnikovoj vještini i majstorluku, i one, makar da malko hramlje, koja u meni pokreće najplemenitija čuvstva ljudskoga duha — ja volim ovu zadnju.

Ali kod Milakovića tendencija ne ide nikad tako daleko, a da zaboravi na umjetnost. On zna uvijek odabrati pravu mjeru, a da pouka ne zakopa nadahnuće, koje u zadnjim njegovim pjesmama nikada ne manjka.

Njegova patriotična poezija nije tako vidna, kao kod mnogih naših starijih pjesnika; a opet je on ne isključuje. Drži se u tome srednje mjere; i cijenim, da u tome naj-

bolje pogadja. Jer kao što neprestano jednolično nabrajane patriotskih fraza, bez umjetničke mjere vodi do tirada, isto tako načelno isključivati svaki rodoljubni osjećaj iskazivalo bi pjesnika izrodom naroda svoga. A pojam pjesnika, kao najuzvišenije pojave čovječanstva, obuhvata i taj osjećaj. Jer kao što pjesnik u opće mora biti propovjedač svega, što je uzvišeno, tako mora da u program svojega rada uzme i ljubav domovinsku. Inače ljubav domovine ne bi spadala u uzvišene osjećaje čovječanstva — a to se nije nikad nitko usudio ustvrditi. Doista pak nema stvora pod kapom nebeskom, a da ne osjeća ljubav spram rodjene grude. Opiranje i protivnost tome osjećaju uvijek se je držalo očitim dokazom degeneracije kod individua.

Milakovića boli najviše medjusobni razdor i klanje, za to on na vilinskom „vrelu Bosne“ (Vjetar i talasi str. 10) razgovara se s rijekom Bosnom, koja ga sjeća naše povjesti:

A kolike suze vrele
Kanule su sred tog vira,
A rane nam ne zacijele
Od ubojnog negda pira!
O ja znadem šapat vala
I topola drhtaj bolni:
Tu je bratska krvca pala,
Kajin jeca tu nevoljni . . .

Šumi, šumi, poj popijevke
Kroz goru i ravno polje,
A kad prodješ kraj kolijevke,
Gdje se bratska čeljad kolje,
Moćnim glasom ti zašumi
Ko u divljem urnebesu, —
Nek te shvati i razumi,
Kad vijekovi dugi nijesu! . . .

Nego pjesnik na žalost sliku prošlosti vidi oživljenu i u sadašnjosti, a za to našu neslogu zove „kobı našeg naroda“:

Sve će proći, sve će odnijest
U nepovrat hitri vijeci,
Tek neslogu našu neće,
Nju namrosmo svojoj djeci.
(Vjetar i talasi, str. 42.)

Usklik je pjesnikov gorak i žučljiv, ali je opravdan. Opravdava ga realnost, koja više dava pravo na takve crne misli, nego li da ga oduševi, da pjeva davorije o slobodi i junačkom rodu i pozaspalom divu. Ismjehiva za to pokoljenje, koje spašava otadžbinu kraj pune staklenke (Vjetar i talasi str. 46.); pa pri koncu opominje, da će doći izvanka mudriji i bacit naše „crepovlje na bunište i na smeće“. Junačka borba, ali tek u djelima, a ne samo u riječima, uznosi ga, i on, gledajući divsku borbu junačkih Bura, ne može na ino, a da ne dade odaha osjećaju simpatije u kratkoj, ali krasnoj pjesmici (Staze i putevi str. 34.).

* * *

Svaka vrst poezije, zgodno veli G. A. Cesareo (Conversazioni letterarie I. sv. str. 127), a osobito lirika, nuždan je plod dvaju faktora: pjesnikova osjećanja i izvanjskoga svijeta. Vanjski svijet, priroda, društvo, povjest, legenda ostaju u sebi nepromjenljivi: ono, što sačinjava jedrinu i vrijednost jedne pjesme, to je, što je jače utisnuto pjesnikovo čuvstvo, i što mu je bolje uspjelo, da općenitom predmetu utisne svoj individualni duh. Tako da čim je jača u umjetničkom djelu osobnost i subjektivnost pjesnikova, tim je njegova poezija toplija, većini ugodnija, i obćenitija.

Milakovićev individualizam, njegova se osoba najbolje ogleda u familijarnoj poeziji. On je tu, ne ću reći osamljena pojava, ali svakako osobita i najodličnija. Čuvstvo religijozno, čuvstvo patriotičko, čuvstvo humanitarno, čuvstvo familijarno jest obilježje većine pjesnika, pa i kod nas. Kod nekih prevladjiva jedno nad drugim u većoj ili manjoj mjeri — gdjekada to prevladjivanje jednoga čuvstva biva na štetu same umjetnosti. Kod Milakovića ne samo da prevladjiva familijarno čuvstvo, nego ono podava i glavni karakter njegovoj poeziji. Ipak je to najbolji plod njegovog pjesnikovanja, te on postepeno najviše napreduje u toj vrsti.

Da se razumijemo, ja u familijarnu poeziju ne ubrajam erotiku, nego onu poeziju, koja pjeva život u obitelji. Skoro svaki pjesnik ima u svojim pjesmama po koju bilo veselu bilo tužnu uspomenu iz obitelji. No da je neko ljepši vijenac od Milakovića savio obitelji u pjesmama, neznam. A opet to je njegova najsavršenija i najpretežnija strana poezije. Ja mislim, da je to s toga, što je kod njega to čuvstvo od naravi najrazvijenije: On je tankoćutan i nježan; a ideal traži u sreći, miru i blagoslovu obiteljskom i za to ga se najmanja nezgoda u tom krugu silno doimlje.

Već u prvoj zbirci pokazao je Milaković, da je familijarna poezija njegovo individualno polje, gdje će požeti najbolji plod. Onamo već u nizu pjesama mrtvoj majci ističe se iskreno osjećanje i uspjelo prikazivanje nutarnjih dojmova i čuvstava.

U drugoj zbirci nalazi se odjelak „Na grobu sestre Milke“. U tom nizu ima krasnih pjesama, koje mogu stati uspored onoj Luigia Carrera (preveo je Buzolić) ili ciklusa Marradia mrtvoj sestri, osobito njegovoj najljepšoj „In treno“,

koja spada u najljepši plod familijarne moderne poezije u Italiji.

Pjesnik mišljaše, da će mu sestra rositi suzama grob, i zalijevati grobno cvijeće. On se nje sjeća osobito „U oči dušnog dana“, te mišlju leti k njezinom grobu. Njegov duh, kad ugasnu svijeće na grobištu, usred tame i tišine dolazi joj na razgovor, i spušta se na dno groba, da joj ublaži žalost za dječicom, i da se utješi, e je sama u grobu.

Po mojem sudu najbolja je slijedeća:

Sjedili smo pokraj mlina
Zadubljeni usred snova, —
Gledajući, kako prska
Sitan biser iz valova,

Slušali smo staro kolo,
Gledajući, gdje se kreće, —
Šutjeli smo zamišljeni,
Puni čuvstva, mlade sreće.

Ti si prva resila me
Sred veselja svog nevina
Poljskim cv’jećem, što je cvalo
Pokraj starog, šumnog mlina.

Za uzdarje ja te ljubnuh
U rumena usta tvoja
I rekoh ti, da si meni
Ponajdraža seka moja.

A to bješe, mila seko,
Najmilija tebi plata:
Za priznanje ovila si
Bratu ruke oko vrata.

Davno prodje oto doba:
Mlin zapušten sada stoji,
Al predamnom redjaju se
Ponajljepši sanci moji.

I kad idem kraj tog mlina
I kad slušam šum valova, —
Tad se sjećam onih dana,
Spominjem se onih snova.

Pa kad gledam staro kolo
Sred mašine kako drijema,
Želio bi, da se krene, —
Al nek šuti ... tebe nema....

U zadnjoj zbirci sjeća se opet pjesnik svoje davno umrle majke, kojoj bi on, da se na čas iz mrtvoga sna prene, donio svoje najdraže: djecu svoju Ivicu i Branka. Za tim reda nekoliko uspjelih i nježnih pjesmica već davno umrloj seji. I sadržajem i osjećajima sliči gore navedenoj, a da ne zaostaje, već je savršenija „Bijaše jesen". („Staze i putevi". str. 68.).

No uz svoje mrtve pjeva on svojem domaćem gnijezdu: ženi i dječici; i to nježno i ljubezno, a iskreno, kano slavulj kraj svojega gnijezda u skromnome grmu.

Život je niz nevolja i nepogoda. Pjesniku se zgodila velika nesreća: žena mu nakon porodjaja teško oboljela, da ju se moralo odvesti u bolnicu. Taj tragički čas, koji je pjesnik realno doživio, u malo je redaka živo oslikan pred očima:

Sumrak se je hvato. Dva mi sinka mala
Na koljenu mome nejačad su bila;
U bolnici majka prvu noć im spala,
I dječica k meni stisnula se mila.

Pusta bješe izba u trenutku tome,
Kao krmilarom napuštena šajka, —
U to veći licu okrene se mome
I zapita milo, gdje je naša majka?

U čelo sam oba poljubio vruće —
Oh što bi im drugo i rekao bio?!
Sumrak se je hvato oko naše kuće,
Odgovor im na to u mom oku skrio.
(„Staze i putevi“ str. 46.).

I dok ti ta tragička slika, tako živo u malo poteza prestavljena, budi u duši osjećaj boli i samilosti, odmah ti oveseli sumornu dušu slijedeća pjesmica, koja nije nego nastavak prve:

Rudjela je zora. Opustjeli dvori
Ječali su s milog dječijega poja:
Kliktao nam sinak, sve se izbom ori:
Danas će se vratit mila majka moja!

I bolnička kola pred kapijom stala.
Blisnuše nam iz njih tvoja lica mila, —
Srca su nam jače, žarče zakucala:
Ti si nam se opet povratila bila!

Zan'jemio kliktaj djeteta nam draga,
Sinak tebe nije prepoznao bio —
Rudjela je zora. Ti vrh našeg praga
Sa suncem u njedrim stupila si ti'o.
(„Staze i putevi“ str. 47.).

To je iskrena, čuvstvena poezija, u kojoj nema ni traga bujnoj rječitosti ili naviranju gomilanih osjećaja, što ih pero hoće da iskaže. Milaković zna svoje intimne doživljaje prikazati s jedne strane nježnošću i toplinom osjećaja oca i muža, a s druge strane tako mirno i plastički kao da samo slika vanjski svijet. Iskrenost doživljaja spo-

jila se sa slikovitim prikazivanjem, koje onda pokazuje umjetnika, što zna mirno i bez pretjerivanja svaku stvar odmjereno predočiti.

U opće Milaković je u ovoj vrsti poezije, kako već rekoh, na svojem mjestu. Lijep je niz „Pjesme mojih tića“. To su njegova dva dječaka, koji sačinjavaju njegovo najveće blago nakon žene. Kada ga sjeta osvoji, i čelo se navrašči od briga, on pogleda svoje tiće-sokoliće i odmah nestaje borâ na njegovom čelu. Oni mu tada cjelovima zašećere sve gorčine. Dok pjesnik hoće, da napiše pjesmu, sinak dolazi, da se s njime šali, kao da mu hoće reći: sve tvoje pjesme nijesu tako slatke, kao moji cjelovi. Prvi snijeg veseli dječicu, i oni ozbiljno mole oca, da im kupi šubaru, e im po njoj pada snijeg. Eh, kao da će uskliknuti pjesnik: padat će snijeg i na vaše glave, kad vas pritisne težina realnosti. Oboljela pjesnikovoj dječici majka. Mali mudrijani snuju, kako da je ozdrave. Jedan od njih hoće da bude liječnik, drugi biskup. I majka njihova ozdravlja — kako i ne bi, završuje pjesnik, kad je majka tolike gospode.

Sve, i najsitnije intimne doživljaje svojega obiteljskoga kruga posmatra Milaković umjetničkim okom: Sve, što je kod drugih obično i općenito, on zna osobitim ukusom odabrati za predmet njegovih, ne zovem ih pjesmica, već živih 'sličica. A što je najglavnije svim tima sličicama zna podati tako pristalo ruho, e im skoro ne nahodiš, a ma ni jednoj, ni najmanjega prigovora. U opće u njegovoj poeziji nema grozovitih slika, silovitih osjećaja, bučnih misli, ratobornih fraza, revolucijonarnih ideja. To je sve, njegova poezija, kao ono, kada vidiš u pramaljeću maleni potočić, što protiče mirno, ali skladno kroz ravnu dolinu, a da ne buči ni gromori, već tiho i ravno teče uz

ugodnost ritma i bistrinu površja. Svoj dosadanji pjesnički rad završio je himnom, ne samo svojoj obitelji, nego u opće himnom ljubavi, miru i slogi obiteljskoj:

O zlatno veče!
Ko biser školjka sobica nam mala
Od mjesečine sve je zablistala;
A dječica kraj pendžera nam stoje
I zlatne zv'jezde prstićima broje.

I naše duše
Na krilu mašte nekuda se viju,
Gdje zlatni sanci ljube se i sniju
Na dušecima golubjega perja
Daleko — sve do na kraj neizmjerja.

I tako nam je,
Ko da smo davno, davno tako stali
I s nama naši ti angjelci mali —
I tisuć ljeta, da je prošlo veće,
Neopaženo pokraj naše sreće.
(„Staze i putevi" str. 82.)

Bit će, da će se naći i onih, koje pjesnik ovakovom poezijom neće udovoljiti. Možda za druge neće biti moderan. Ali su to tek nastranosti. Danas su već tako pomućeni pojmovi estetike i etike kod nekih uslijed najnovije psihopatoložke književnosti, da čovjeka normalna ismjehivaju. Čovjek zdrava razuma, pravih i nepokvarenih osjećaja, poštena srca, u jednu riječ čestit gragjanin, u isto vrijeme biva nepjesničkim predmetom. A ipak Manzonievi „Vjerenici" i Goetheov „Armin i Doroteja" jesu ponajbolja svjetska pjesnička djela, ma da su njihovi junaci po teoriji nekih nepjesničke osobe.

Vjera, domovina i obitelj od vajkada su bili ideali, a da time nijesu isključivali ljubavi spram čovječanstva;

napokon su to osnovi i temelji njegovi. Pa su pjesnici rado uzimali kod njih porive svojem pjevanju.

Milaković neka traži ondje poeziju, gdje mu je srce traži; on to dapače i čini, jer izričito kaže:

> Ne traži pjesme zvučnoj u visini;
> U duše tvoje skriva se dubini.
>
> Ne traži pjesme usred sv'jeta n'jema
> Ne traži pjesme tvog gdje srca nema.
> („Staze i putevi“ str. 7.).

On je sebi već sam dobar put odabrao, i dobro njime prokoračio; za ostalo nek se ne brine, već neka se drži onoga, što je Carducci napisao o poeziji: . . . Pjesnik ne smije da ide za nekim, kako bi se ono reklo, zahtjevima svojega vremena. Što, ako se struna njegove duše, u mjesto da se sklone pod krila bježeće Psihe, i da odgovara jeci prošlosti, i da pjeva težnje budućnosti, i da se odazivlje svečanom žamoru prošlih vijekova i pokoljenja, pušta, da ga gladi ćuh gospojinskih lepeza i vojničkoga perja, ili se ugiba pred šušnjem profesorske toge, ili hrli za vrtoglavicom novinarskom, jao si ga pjesniku, ako je u istinu pjesnik! Izlaziti na prozor kod svake promjene temperature, da vidiš, kakav je ukus zakonite većine, rastrešiva, ukočuje i uzobiješćuje duh. Pjesnik nek izrazi sama sebe i svoja moralna i umjetnička načela što iskrenije, što otvorenije, što odlučnije može: a za ostalo nek ga nije briga“. (Giosuè Carducci: Confessioni e battaglie str. 59.).

1901.

Biblijska Ruta u umjetnom pjesnićtvu.

U sv. Pismu nakon knjige o sudijama, a ispred prve knjige Samuelove o kraljevima nahodi se knjiga o Ruti. Kako crkveni oci i bogoslovci tvrde, svrha je te knjige, da istumači koljeno Davida kralja; niti je piscu te knjige bilo do toga, da napiše kakvu idilu ili pjesnički umotvor. već bez umjetničkoga nakita ispisa pravu povjest. Tako jasno, pomno i bez kićenja sve pripovijeda, tako prosto i jednostavno sve opisuje, što se tiče vremena, mjesta i osoba, da se odmah uvidja iskrenost i istina. Zato Judejci i kršćani ubrojiše ovu knjigu u protokanoničke. Tko je knjigu napisao, i u koje vrijeme, nije poznato.

Knjiga o Ruti ima četiri poglavlja. Dogodjaj je jednostavan, a zgodio se je za upravljanja sudaca nad Izraelcima:

I. Poglavje: Elimeleh, Judejac iz Betlehema, kad zavlada glad u zemlji, otide da žive kao došljak u zemlji Moapsko, sa svojom ženom Nojeminom i sa dva svoja sina, Malonom i Heleonom. Elimeleh umrije, a sinovi njegovi oženiše se sa Moapkama, Orfom i Rutom. Ali i sinovi umriješe, i Nojemina osta bez muža i bez sinova.

*

Čuvši, da je prestao glad u Betlehemu, uputi se na povratak u svoju rodnu zemlju. Putem nagovaraše obje snahe, da je ne slijede, već da se vrate i udadu, da uzmognu imati poroda, jer ona ne imaše nikoga više od svojih, koji bi njih oženio, i uzbudio porod mrtvoj braći. (Jer kod Izraelaca bijaše propisano, da, ako bi umro muž ženi, tada njegov brat moraše je oženiti, da podigne ime umrlomu u njegovu našljedstvu.) Orfa se povrati u zemlju Moapsku, ali Ruta ne htjede, već osta s riječima: tvoj je narod moj narod, i tvoj je Bog moj Bog! Spravna dijeliti sa svekrvom i dobro i zlo.

II. Poglavje: Nojemina i Ruta dodjoše u Betlehem o početku ječmene žetve. Videći se u nevolji, Ruta ode u polje, da pabirči klasje, što je preostajalo iza žetelaca. I dogodi se, te dodje na njivu, koja pripadaše Bozu, koji bijaše od porodice Elimelehove. Boz joj ne samo dopusti, da pabirči i kupi klasje izmedju snopova za žeteocima, nego je dapače zamoli, da ni neide na drugu njivu, već da ide za njegovim djevojkama; momcima naredi, da je nediraju; a kada ožedni, neka ide k sudovima i pije, što mu sluge zahitaju. A to sve učini, jer je znao, što je učinila svekrvi svojoj, i neostavila je u bijedi i nevolji. I još je u vrijeme jela nahrani. A kada se je napabirčila, vrati se svojoj svekrvi, kojoj ispripovijedi sve, što joj se je zbilo, i kako je Boz bio s njome ljubezan, pa joj dopustio, da i nadalje pabirči po njegovim njivama.

III. Poglavlje: Po tom reče Nojemina Ruti, da je Boz njihova svojta; da će u tu noć vijati ječam na gumnu, za to neka se umije, namaže i otide na gumno; pa kad Boz poslije večere legne, neka se pomalo dovuče, digne pokrivač s njegovih nogu i ondje legne; a on će joj kazati, šta će raditi. Ruta posluša i učini, kako joj zapovijedi

svekrva. Oko ponoći probudi se Boz, trže se i obrnu, i ugleda ženu kod svojih nogu. Na njegov upit tko je, odgovori: ja sam Ruta sluškinja tvoja; raširi krilo svoje na sluškinju svoju, jer si mi osvetnik. Boz je pohvali i prizna, da je poštena, ali joj reče, da ima i bliže svojte, pa ako je taj sutra ne htjede uzeti, uzet će ju svakako on. Ona prospava kod nogu njegovih do jutra; i usta rano; dok još ne mogaše čovjek čovjeka raspoznati, jer Boz reče, da se ne dozna, da je žena dolazila na gumno.

IV. Poglavlje: Sutradan izide Boz na vrata gradska, dozva starješine i onoga, koji bio je bliži svojti Nojemini. A kad on odbi ponudu, da uzme Elimelehovu njivu i s njome i Rutu, da uzbudi u njoj sjeme, onda je uze Boz pred svima za ženu. I Ruta zatrudnje i rodi sina, kojemu nadjenuše ime Obed, djed kralju Davidu.

Knjiga o Ruti, i ako je dogadjajem jednostavna povjest u nizu genealogije od Abrahama do poroda Kristova, opet je ispričana tako lijepo i zanimivo, da te očara kao jedna od najljepših pjesničkih novela. Onaj prosti pripovjedački stil pred očima ti oživljuje živu sliku. Ono opisivanje žetve, pa u opće običaja one dobi kod Izraelaca uskrišava ti onaj patrijarkalni život. A već sam dogadjaj je nekako zanimiv, te osvaja te, kao kakva čarobna istočna priča, koja ti došaptava šapat prošlih vremena i ljudi.

Knjiga o Ruti svojim priprostim, ali nekako pjesničkim stilom, kojim je ispripovijedana, nadahnula je mnoge pjesnike, te su pokušali opjevati taj isti dogadjaj. Ja ću se na neke od tih pjesmotvora osvrnuti, i to uprav iz pera četvorice pjesnika: Viktor Huga, Lorenza Stecchettia, Fausta Salvatoria i Vladimira Nazora.

Godine 1859. izdao je Victor Hugo „La Légende des Siècles“ (primière série), gdje je uznastojao da oživi vijekove

u epskim kratkim pjesmotvorima, u kojima iznaša najzanimivije zgode iz povjesti čovječanstva, da prikaže njegov razvoj kroz različite epoke. Uz to je pjesnik gledao, ne samo da prikaže dogadjaj, već da se posve uživi u onu dobu; pa za to se je za svaku epoku poslužio i načinom izražavanja i prikazivanjem slika, kako već odgovara duhu vremena, koje opjevava.

U prvoj knjizi te „Legende vijekova“ (a ima ih tri knjige u sve) obradio je pjesnik i dogadjaj iz sv. Pisma o Ruti, a naslov nosi „Booz endormi“. Čitava je zgoda opjevana u dvadeset i dvije kitice od četiri stiha. Victor Hugo uzeo je samo iz III. poglavlja iz „knjige o Ruti“ onaj momenat, kada je Boz zaspao na gumnu, izmoren nakon dnevnoga truda, a Ruta došla i legla kod njega. Dalje i ne ide, niti priča, šta se je tu na gumnu dogodilo, ali se ipak sve sluti i razabire iz samoga pjesmotvora:

Dok Boz spava izmoren od truda, jer je čitav dan radio na svojem gumnu, pjesnik opisuje dobu, život i ćud njegovu: Taj starac posjedovaše poljane pune ječma i žita; ali koliko bijaše bogat toliko bijaše pravedan; u vodi njegova mlina ne bijaše gliba, on neimaše pakla u vatri njegove kovačnice. Njegova brada bijaše srebrna kao potok u Travnju. Od snopova žita bijaše darežljiv; a kada bi ugledao siromašicu, gdje pabirči, rekao bi: — Pustite naumice, da otpada klasje. On življaše čist, daleko od puta opačine, odjeven odjećom poštenja čista i bijelim konopljem; i uvijek kada je bilo prosjaka, vreće njegova žita bijahu kao javne česme. Boz bijaše dobar gospodar i vjeran roditelj; on bijaše i darežljiv kao i štedljiv; ženske gledahu Boza kao mladića, jer mladić je lijep, ali starac je dostojanstven. Starac, što se vraća prijašnjem izvoru,

ulazi u vječne godine i ostavlja nestalne dneve; i u očima mladića vidi se plamen, ali u očima je starca uzvišeno svjetlo:

Ce vieillard possèdait des champs de blès et d' orge;
Il était, quoique riche, à la justice enclin:
Il n' avait pas de fange en l' eau de son moulin,
Il n' avait pas d' enfer dans le feu de sa forge.

Sa barbe ètait d' argent comme un ruisseau d' avril.
Sa gerbe n' etait point avare ni haineuse;
Quand il voyait passer quelque pauvre glaneuse:
— Laissez tomber exprès des épis, disait-il.

Cet homme marchait pur loin des sentiers obliques,
Vêtu de probité candide et le lin blanc;
Et, toujours du côté des pauvres ruisselant,
Ses sacs de grains semblaient des fontaines publiques.

Booz était bon maître et fidèle parent;
Il était généreux, quoiqu' il fût économe;
Les femmes regardaient Booz plus q' un jeune homme,
Car le jeune homme est beau, mail le vieillard est grand.

Le vieillard, qui revient vers la sorce primière,
Entre aux jours éternels et sort des jours changeants;
Et l' on voit de la flamme aux yeuž des jeunes gens,
Mais das l oeil du vieillard on voit de la lumière.

Boz spavaše i snivaše sanak: Vidje hrast, gdje niče iz njegove utrobe, i uzraste do modroga neba; dizaše se čitavo koljeno ljudsko poput lanca; dole pjevaše jedan kralj, a gore umiraše božanstvo. I u duši šaptaše: Kako može, da se ovo dogodi? Ja sam prevalio osamdeset godina, i ne imam ni djece ni žene. Davno je ona, s kojom sam ja spavao, o Gospode ostavila moju postelju za tvoju, mi se još ljubimo, ona na pô još živa, a ja već na pô mrtav. Od mene da se rodi čitavo potomstvo! Kako da

to vjerujem? Kako da ja uzimadem djece? Kada se je mlad, onda su jutra pobjede, dan ističe iz noći kao iz pobjede; ali, star, drhće se kao stabalce na vjetru; ja sam udovac, sam, i na mene spušta se večer, i ja prigibam, o Bože, moju dušu k grobu, kao žedan vol svoje čelo k vodi:

Et ce songe était tel, que Booz vit un chêne
Qui, sorti de son vetre, allait jusqu' au ciel bleu;
Une race y montait comme une longe chaîne;
Un roí chantait en bas, en haut mourait un dieu.

Et Booz murmurait avec le voix de l'âme:
„Comment se pourrait-il que de moi ceci vînt
Le chiffre de mes ans a possé quatrevingt,
Et je n' ai pas de fils, et je n' ai plus de femme.

„Voilà longtemps que celle avec qui j' ai dormi,
O Seigneur! a quitté ma coche pour la vôtre;
Et nous sommes encor tout mêlés l' un à l' autre,
Elle à demi vivante et moi mort à demi

„Une race naîtrait de moi! Comment le croire?
Comment se pourrait-il que j' eusse des enfants?
Qùand on est jeune, on a des matins triomfants,
Le jour sort de la nuit comme d' une victoire;

„Mais, víeux, on tremble ainsi qu' à l' hiver le bouleau;
Je sui veuf, je suis seul, es sur moi le soir tombe.
Et je courbe, ô mon Dieu! moneâme vers la tombe,
Comme un boef ayant soif penche son front vers l' eau".

Tako govoraše Boz u snu, te ne opazi još Rute: trava se crnjaše; stada mirno opočivahu; beskrajna milina, spuštaše se s nebeskoga svoda; to bijaše čas mirni, kad lavovi idu da se napoje. Sve opočivaše u Uru i Jerimadetu; zvijezde sjahu se po beskrajnom i sjetnom nebu; na zapadu jasan polumjesec obasjavaše sred toga cvijeća sjene

a Ruta nepomična, otvarajući na po oči pod koprenom pitaše se: Koje božanstvo; koji žeteoc vječitoga ljeta bijaše na odlasku nemarno bacio taj zlatni srp sred zvjezdanoga neba:

Rut songeait et Booz dormait; l'herbe était noire:
Les grelots des troupeaux palpitaient vaguement;
Une immense bonté trombait du firmament;
C' était l' heure trànquille où les lions vons boire.

Tout reposait dans Ur et dans Jérimadeth;
Les astres émaillaient le ciel profond et sombre;
Le croissant fin et clair parmi ces fleurs de l' ombre
Brillait à l'occident, et Ruth se demandait.

Immobile, ouvrant l' oeil à moitié sous ses voiles,
Quel dieu, yuel moissoneur de l' éternel été
Avait, en s' en allant négligement jeté
Cette faucille d' or dans le champ des étoiles.

Ovako neodredjeno završuje Viktor Hugo noc, u kojoj je Ruta došla k Bozu na gumno. Pjesnik francuski uzeo je dakle samo jedan momenat iz biblijskoga pripovijedanja i, podavši mu pjesničko ruho, oživio je modernom tehnikom a stilom starine ovu Biblijsku idilu. Umetnuo je Bozov san, iz kojega pak čitava slika postaje jasna. Inače je ostao vjeran sv. Pismu ne samo u dogodjaju i u načinu izrazivanja, nego se je na osobiti način uzdržao, da ne bi opisivanjem tog momenta ni najmanje razdražio maštu, kad bi prekoračio granice dopuštenoga.

U čemu se je uzdržao Victor Hugo, nije Lorenzo Stecchetti (pseudonim Olinda Guerinia), koji je obradio isti predmet. Stechettieva „Ruth“ izašla je g. 1889. u „Rivista d' Italia“ (br. 3.), i sastoji se od petnaest kitica, svaka od osam stihova.

Stecchetti, pokretač talijanskoga verizma i pjesničkoga naturalizma, glasovit još od g. 1877. radi svoje zbirke „Postuma“, obradio je biblijsku zgodu o Ruti spram smjera i škole, koju zastupa u književnosti. Svakako uzeo je dva momenta više nego li Viktor Hugo, i za to su kod njega tri momenta: Iznajprije Nojemina šalje Rutu, da traži sreću; a onda Ruta posluša i ide k Bozu, te se s njim sastaje; a na koncu se opet vraća k Ruti. Osim toga Steccheti je skroz i skroz zgodu preinačio. Evo kako:

Nojemina reče: O snaho, čuj moje riječi. Tvoja gusta kosa miriši mladošću, na tvojim cvjetnim usnama strast se uspaljuje, a ispod izbočitih rubova nadimlju se bijele grudi. Blažen onaj, koji će grliti tvoje bijelo lice, i koji će opasat tvoje pune bokove. Čisti cvijete snijega, svježi cvijete ruže tvoja ljepota ne smije zakopana istrunuti! Ako nam Bog nije udijelio bogatstvo, gledaj ona polja? Puna su žutih usjeva, i želiš li ih, nadji pametan način, da ih dobiješ, jer čemu ljepota, ako je mori oskudica:

Disse Noemi: „O nuora
Le mie parole oscolta.
Nella tua chioma folta
La giovinezza odora,
Sul fior della tua bocca
La voluttà si accende
E dalle colme bende
Candido il sen trabocca.

Beato chi sul bianco
Tuo viso avrà la faccia,
Chi cingerà le braccia
Al tuo superbo fianco!
No, puro fior di neve,
No, vivo fior di rosa,
La tua beltà, nascosa
Così morir non deve!

Se Iddio non ci concesse
Delle dovizie il dono,
Vedi quei campi? Sono
Pingui di bionda messe
E, se li vuoi, sagace
L' arte di averli trova,
Poichè beltà non giova
Se nell' inopia giace."

Ruta posluša, umi se u potoku, i podje u potragu sreće. Sada dolazi osnovna promjena kod Stecchettia; da ne bude valjda jednoličan, on Biblijsku zgodu stavlja mješte u noći, u puklo ljetno podne, i tada raskošnim bojama i bujnom dikcijom opisuje sastanak Rute s Bozom: Od ljetnoga žara isprženo šutaše lišće, spavahu bijeli janjci u hladu maslinâ, srne tražahu sjenu u nijemim šumama, sunce bijaše u podne, a polja bijahu požeta, kada Ruta sidje dole sa usamljenoga vrhunca, i svoj pohlepan pogled upravi na otvoreno polje. Ustavi se, pomno kupeći hrpe pokošenoga klasja. Smiješijahu se djevici usne i zjene, a zvečijahu grivne na otkritom gležnju, i srce joj u grudima zakuca, i oko joj bljesnu, kada ugleda u polju šator gospodara.

Oprezno obrati gled prama uspavanom polju, odriješi s nogu privezane sandale, odbaci crnu koprenu, što je stiskaše o pasu, i bijela i na pô gola unidje u šator:

Arse dai raggi estivi
Ta cean le fronde stanche,
Dormian le agnelle bianche
Al rezzo degli ulivi,
Ombre chiedeano ai
Boschi le cavriole,
Era al meriggio il sole
E i campi eran mietuti,

Allor che Ruth discese
Giù dal pendio deserto
E, sovra il piano aperto
L' avido sguardo stese
Rattenne il passo, intenta
A noverar le biche
Delle recise spiche,
Poi seguitò contenta,
Ridea la giovinetta
Col labbro e le pupille,

Sonavano le armille
Sulla caviglia schietta,
E le diè un brazo il core
E le diè l' occhio un lampo
Quando scoprì nel campo
La tenda del Signore.

Al piano addormentato
Cauto lo sguardo volse,
Il breve piè disciolse
Dal sandalo annodato,
Gittò la negra benda
Che la stringea sull' anca
E seminuda e bianca
Entrò sotto la tenda.

Stecchetti ne opisuje upravno sastanak Rute s Bozom, ali to čini reflektivno, plastički, prikazujući ljetno podne: Lijepa li podneva! Sa modrog nebeskoga svoda žari sunce, ni ćuha, ni šušnja po ispr̀ženoj ravnici. Po žutim strništima umorni volovi odmarahu se i sanjahu, preživakajući o mračnim stajama. Lijepa li podneva! Tajinstveno srcu dopiraše osjećaj uzvišene i beskrajne tišine i počinka. Činjaše se da je život usanjan mlitavošću beskrajne strasti, ali ne snivaše ljubav. Narode božji, otpočivaj u tvojem dubokom snu; eto je zaručnica unišla u plodan talam! Lijepa li podneva! Zatražio si, i Bog je blagoslovio, jer je na svetom logu

patrijarka budan. Ali kada ružična koprena poput biserne pare, nad Betlehemskim brežuljcima izmijeni boju na nebu, Ruta, uspaljenih obraza i usopljenih grudi, uputi se polagano k svojemu domu:

Oh, il bel meriggio! Ardeva
Il sol nel chiaro azzurro,
Nè un soffio, nè un susurro
Sull' arso pian fremeva.
E sulle stoppie gialle
Gli stanchi buoi posando
Sognavan ruminando,
Il buio delle stalle.

Oh, il bel meriggio! Ascoso,
Al cor giungeva un senso
Grave, solenne, immenso,
Di calma e di riposo.
Immersa in un languore
Di voluttà infinita
Parea dormir la vita
Ma non dormia l' amore.

Popol di Dio, riposa
Nel sonno tuo profondo;
Sul talamo fecondo
Ecco salì la sposa!
Oh, il bel meriggio! Hai chiesto
E Dio t' ha benedetto,
Poichè sul santo letto
Il Patriarca è desto.

Ma quando un roseo velo,
Come un vapor di gemme,
Sui colli di Betlehemme
Mutò colore al cielo,
Ruth, con le gote accese
E il petto ansante ancora,
Verso la sua dimora
Lenta il cammin riprese.

Došavši pod krov svoje kuće, i razmišljajući na istom uminuli dan, oćuti u srcu grizodušje radi izgubljene krjeposti, i sjeti se muža, kojemu otvori svoj naručaj, kada se sama ponudi u cvjetnom talamu. I reče Nojemini: Evo, ja ispunih tvoju riječ. One poljane su plata moje naklonosti; ali ako ti nosim zlatno klasje u naručaju, kako ću podignuti svoje lice prama Bogu, kojemu se klanjam? Nojemina joj odgovori: Vidji, to ne bje moja namjera, već volja božja, koja ti je označila stazu. Sjena svete masline pokri cvijet ružin, a u tvojoj zaručničkoj utrobi začeo se je Kralj Judeje!:

E al tetto suo venuta,
Pensando al di trascorso
Senti come un rimorso
Della virtù perduta,
E ricordò il marito
A cui le braccia aperse
Quando se stessa offerse
Sul talamo fiorito.

E Ruth disse a Noemi:
„Ecco, io ti tenni fede.
Quei campi son mercede
Ai favor miei supremi;
Ma se le spighe d' oro
Ti porto fra le braccia,
Come alzerò la faccia
Innanzi al Dío che adoro?"

Disse Noemi: „Bada,
Non fu il consiglio mio,
Ma fu il voler di Dio
Che ti segnò la strada.
L' ombra del sacro ulivo
Coperse il fior di rosa,
E nel tuo sen di sposa
Il Re di Giuda è vivo!"

Dočim je francuski pjesnik ne samo točno bez izmjene uzeo jedan momenat iz Biblijskoga dogadjaja i ostao mu vjeran, nego u opće ispjevao zgodu Biblijskom intonacijom, talijanski je pjesnik dogadjaj, i ako ne bitno, a ono nuzgredno, izmijenio, i opjevao ga modernim verističkim stilom, iskitivši ga zamamnim bojama svojeg pjesničkoga kista. Neću se prevariti, ako rečem, da je „Ruth" jedan od ponajljepših proizvoda Stecchettieve vile. I muzikalnost stihova, i čarni kolorit pejsaža, i bujna dikcija, i slikovitost prikazivanja živa i plastična, sve je u ovome pjesmotvoru na svojemu mjestu.

Još je jedan talijanski pjesnik obradio zgodu o Ruti; a to je Fausto Salvatori u „Rassegna Nazionale" (g. 1895. Vol. LXXXIII.) pod naslovom „Il libro di Ruth". Iznajprije je jedan sonet kao uvod, nejasan i simboličan. A onda dolazi pjesmotvor: razdijeljen je u četiri pjevanja kao i biblijska zgoda; pjevanja su od više kitica po četiri stiha, sve rimovana. U svakom se pjevanju na prosto opjevava ono, što se nahodi u istom po redu poglavlju u sv. Pismu. To je u jednu riječ: jednostavno ispjevano u stihovima sve, što se pripovijeda u sv. Pismu o Ruti. Naravski, da je dosta pjesničkoga nakita, i da je uvijek dikcija, ne povjesnička kao onamo, već pjesnička. I ako se ovaj pjesmotvor ne ističe kakvom invencijom, svakako je obradba lijepo izvedena, i pjesma je lijepo iskićena u zvonkim stihovima i pravilnoj formi. Kao i Victor Hugo, tako i Salvatori, a toga nema u sv. Pismu i kod Stecchettia, stavlja za Bozova spavanja, da sanja. Dočim kod Victor Huga Boz sanja, kako vidjesmo, da je iz njegove utrobe niknuo hrast, a onda se je dizalo ljudsko koljeno kao lanac, na podanku pak jedan kralj pjevaše, a gore umiraše božanstvo, kod Salvatoria Boz sanja: ugleda starac, gdje se

na nebu sjaji jedna zvijezda sama, i plamti poput visoke lomače; i to lutajuće svjetlo ustavljaše se nad njegovim kosama. Njegova kosa bijaše već bijela vuna, ali u čvrstim grudima bijaše jako srce: za zvijezdom dolazahu iz dalekih sretnih zemalja dostojanstvenim izgledom Kraljevi na devama u dugim povorkama i jasno svjetlo produljivaše sjene: momci i konji sa ponosnim barjacima bijahu prekrilili zelene poljane. Dolazahu noseći na poklon zlato, tamjan i cvijet mire: stari mudrac obraćaše k nebu svoje oči udivljen, i pitaše se: — Čemu sve ovo, o Gospode? —:

Vedeva il vecchio ardere una stella
sola ne' cieli e fiammeggiar si come
un alto rogo; si fermava quella
errante luce sopra le sue chiome.

Eran le chiome sue candide lane
ma saldo cor avea nell' ampio petto:
dietro l' astro venivan da lontane
terre felici in glorioso aspetto

i Re sopra cammelli in lunghe schiere
e il chiaro lume prolungava l' ombre:
fanti e cavalli con insegne altere
le verdi piagge avevan tutte ingombre.

Venivano recando nell' omaggio
l' oro, l' incenso e della mirra il fiore.
volgeva gli occhi al ciel l' antico saggio
meravigliando: — Perchè ciò, Signore? —

Još ima jedna obradba u pjesmi biblijske Rute, i to od Vladimira Nazora, hrvatskog pjesnika iz Dalmacije pod naslovom „Ruta Moapka“ (sarajevska „Nada“ g. 1897). Nazorova „Ruta Moapka“ nakon njegove epopeje u so-

netima „Kosovo“, po mojemu sudu spada u najbolje njegove dosadanje pjesmotvore.

Vladimir Nazor, i ako mlad godinama, svratio je opću pažnju kao pjesnik. Već je desetak godina, da pjeva, i ne samo da je neobično plodan, i mnogo napreduje, nego u književnom našem svijetu pobudjuje velike nade. Javio se je iznajprije ljubavnim pjesmama, ali je na skoro počeo obradjivati epske sujete, bilo iz biblijskoga, bilo iz legendarnoga, bilo iz mitičkoga svijeta. On je i jak liričar, kod kojega je sve nekako individualno, jer u njegovim lirskim pjesmama nahodiš nešto osobita, što nećeš naći kod nijednoga drugoga pjesnika. Osobito udara u oči neka neobično jaka dikcija, obilje narodnih riječi, i krupan i krjepak narodan izraz. No pravo je njegovo polje epika, pa je on sada od najmladjih ponajbolji epički pjesnik — naravski još u formaciji, jer je mlad. U čitavom nizu pjesama obradio je pjesnički vjerovanje starih Slavena, i izdao čitav epos „Živanu“ iz toga svijeta.

Svoju „Rutu Moapku“ podijelio je Nazor u pet dijelova. U prvom dijelu Boz se vraća iz polja preko livade k Betlehemu o zapadu sunca, žalostan, te je sam u sebi jadovao, što mu je Gospod udijelio svašta, samo neima komu da ostavi svoju baštinu i svoje blago. U drugom se dijelu opisuje sutradan moba, koja mlati žito na gumnu; kad iznenada ugleda Rutu, koja pabirči zaostalo klasje na pokošenoj njivi. Za njome ide Dizom Moabićanin, ali ona ne haje za njega, već mu se otimlje. Treći je dio pjesma Dizoma pred dvorima Nojemine, što je šapće Ruti, u nju zaljubljen. U četvrtom je dijelu razgovor Rute sa Bozom za pabirčenja; a tek u petom dijelu dolazi opis noćnoga sastanka Rute sa Bozom, koji je spavao i snivao na stogu kod svojega gumna.

Kao Victor Hugo i Fausto Salvatori, tako i Nazor prikazuje i sanak Boza, dok je Ruta kod njegova loga, a taj je sanak sasvim drugi:

Bozu je čaroban sanak upravo zanio dušu:
Daleko nalazi sad se na pješčanom žalu, daleko,
Bogatom školjkam i morskim travama izmedju Tira,
Bijelog grada i svete karmelske gore, daleko.
On luta pijeskom i sluša, kako mu lahor
Mrmori pramom,
I moli: „Digni me, vjetre, na tvoja lagana krila:
Nosi me Libana povrh, uz svete jordanske vale
Mojeg do Betlehema!“ — Oblak najednom ovije tminom
Karmela visoke vrške; i tutanj i kiša i užas
Prignuše koljena Bozu, a Gospod nad vojskama gordim
Prozbori glasom:
— „Salmonov sine, na tebi kuću sagradit ću moju!
Dvostruke imat će zide i sedmera gvozdena vrata. . . .
— Salmonov sine, iz tvojeg će debla izrasti grana
Do mojih strašnih visina, na njoj će sazrijet svijet. . . .
— Salmonov sine, iz tvojeg će koljena izlit se vrutak
Najsladjeg napitka, cijelu poplaviv spasenu zemlju!“
Nestade sanka, — a zvijezde treptnuše živijem sjajem;
Zatitra lahorak noćni sa bližnjim kedrovim lišćem,
A sve to nježnije Ruta Moapka gladila prame
Pobožnog Salmona sinku, praocu Davida kralja. . . .

Tako završava Nazor svoju „Rutu Moapku“, ostavljajući čitatelju, da sam razvije dalnju sliku, kao i Victor Hugo, dočim Stecchetti i Salvatori idu i naprijed.

Prvi i treći dio u Nazora je posve izvoran, jer se ne nahodi ni u pripovjedanju sv. Pisma, ni u kojega drugoga pjesnika. A u ostalim trim dijelovima, i ako je predmet po sv. Pismu, ipak je samostalno obradjen i prikazivanje slika izvorno.

Nazor niti je uzeo jednostavni povjesnički stil i intonaciju sv. Pisma, kao što se nalazi u Victor Huga, niti je

pjesmotvor zaodjenuo modernim ruhom i stilom kao Stecchetti, već je mjesto toga pozajmio bujnu i raskošnu dikciju i slikovitost u poeziji poznije dobi kod Izraelaca, iscrpivši poeziju nadahnute Salamunove „Pjesme nad pjesmama“, i u tome počinio malko anahronizma.

Evo nekoliko uspjelih primjera toga podražavanja biblijskoj poeziji: Kad na primjer opisuje Rutu, onda pjeva: „ona je nalična srni kad rosnom poljanom pase; — Plaha kô grlica mlada, a lijepa kô jeričko cvijeće. — Crna joj miriše kosa kô šafran, narad i cimet.“ Ili kad Ruta prispodablja Dizoma i Boza: „ — Dizomov govor je sličan olujam bazanskih šuma, — a tvoj je sladak kô šušanj vitih jeričkih palma; — Oko je Dizoma vatra, što širne poljane hara, — Tvoje kô žižak na dnu jezera hezebonskih; — Šikarje brada je tvoja kad ljeti zabijeli čedni — Trnov cvijetak!“

No osim bujne i dikcije biblijske poezije resi ovaj Nazorov pjesmotvor epska plastičnost, u kojoj on zna vještinom majstora, kakav se je i drugdje pokazao, iznašati starinske slike i zgode. Takva je živa slika, puna plastike, onaj Bozov povratak iz polja kući, kada sam sobom šapće i tuguje, što je bez podmlatka.

K tomu Nazor znao je čitavom ovom pjesmotvoru dati čaroban orijentalni kolorit, kao ono portugalski pjesnik Eugenio de Castro svojoj „Belkissi“. U tom se je poslu poslužio samim sv. Pismom, to jest pjesničkim dijelom staroga zavjeta. Tako kad opisuje Bozov povratak s Betlehemskog polja, veleći: Daleko šuštale palme, mirili kedar i loza, a lahor klasjem lelijô itd., usanjava te u orijentalnu viziju. Ali najbolji dokaz, kako vješto znade Nazor podražavati biblijskoj poeziji i u opće orijentalnom stilu i duhu,

jest čitav treći dio, to jest pjesma Dizoma Moabićanina, što je pjeva Ruti, da je za se predobije.

Hrvatski pjesnik sve u sve je znao, ma da je predmet već bio obradjen, ipak nešto svojega stvoriti. Smiono je bilo nakon francuskoga velikana poduzeti isti posao, ali opet Nazor se je znao čuvati, a da ne bi opetovao tek u slabijoj formi ono, što je Victor Hugo već rekao. Mora se ipak priznati, da je katkada preobilovao naš pjesnik u erotičkoj dikciji spram biblijskoga uzora; katkada je ta dikcija prešla i mjeru, jer se nagomilavaju česte i smione slike i izrazi. Dapače vidja se često ruka umjetnika, koji istom započimlje svoj rad, ali svakako pravog umjetnika, koji u svojim početnim radnjama odava svoju nadarenost, i iznenadjuje te i ako ne cjelinom svoje radnje, a to svakako uspjelim ulomcima. Što Nazora ovdje još ističe, to je njegova bogata mašta, jer je znao iskititi toliko slika, kojih ni u sv. Pismu, ni kod drugih pjesnika ne nahodimo.

I ovim sam iscrpio, koliko je meni poznato, obradbu biblijske Rute u umjetnom pjesništvu francuskom, talijanskom i hrvatskom. Valjda ima i još toga, ali je meni nepoznato.

1902.

Jovan Hranilović.

I.

Hrvatska književnost onamo od ilirske dobe išla je uvijek za nekom tendencijom. Svim starijim piscima lebdijaše pred očima najprije domovina, i u opće narodno osviješćenje i prosvjetljenje. I za to je rijetko djelo, a da ne bi provijavala, tendencija, osobito patriotična. Vraz opjeva u „Djulabijama" Ljubicu, ali cijeli pjesmotvor više je prožet patriotizmom, nego li ljubavnim čuvstvovanjem i izljevima. Mažuranićev „Čengić-aga", ima pomoći oslobodjenju raje, i za to se onako drastično crtaju prizori turskoga silništva. Preradoviću i teorija spiritistička pomaže do ostvarenja njegovih rodoljubnih sanja o Slavenstvu. Martićevi „Osvetnici" zovu na osvetu i oslobodjenje raje. Šenoini romani i pjesme poglavito njete i podžižu ljubav za otadžbinom. Pjesnici njegove dobe, kao Marković, Palmović, Vukelić i Jorgovanić, nijesu nego suradnici te ideje. A onda se je njima pridružio, i svoj rad na njihov nadovezao — Jovan Hranilović. Manzoni je rekao u opće o poeziji i književnosti: „La poesia o la letteratura deve proporsi l' utile per iscopo, il vero per soggetto e l' interessante per il mezzo". (Poezija ili književnost moraju

imati za cilj korist, za predmet istinu, a za sredstvo zanimivost). Pretjerano je, da sve, pa i najmanja lirska pjesmica, mora imati tendenciju, ali, kad je u opće ima, onda nema sumnje, da je to dobro.

Hranilović se je javio, kad je u nas romanticizam bio u punom jeku, i to, po sudu Milivoja Šrepela, ne najbolji romanticizam, nego onaj izrodjeni. Pa nije čudo da se je i Hranilović u početku našao u tome kolu i zajedno s drugima zabrodio s tom strujom. Ali se već doskora raskrsti s tom strujom, i poče se osovljivati na svoje noge. Koliko pjesnik drži do svojih prvijenaca, vidi se i odatle, što nije uvrstio medju svoje „Izabrane pjesme" ama nijednoga.

Trag romanticizma ostade u njega i dalje, ali to ništa ne smeta njegovoj veličini. U ostalom cijenim, da romanticizam odgovara duši Hranilovićevoj, te najbolje pristaje njegovu idealizmu. Mimogredce budi ovdje rečeno, da se pojam romanticizma uzimlje svakojako. Za neke je romanticizam isto, što i farizejstvo, fantastično i nebulozno pisanje, nerealnost u umjetnosti. Za druge pak nije nego idealizovanje života, ili bolje prekrivanje njegove golotinje. Za one, koji ga uzimlju u prvom smislu, ta je riječ strašilo. Ali uzeta uprav u ovom drugom, lako se je uvjeriti, da su svi veliki umjetnici i pjesnici bili u isto vrijeme romantičari, u koliko je njihova umjetnost išla za tim, da oplemeni ljudsko srce.

Nakon Šenoine smrti bijaše Hranilović prvakom naše poezije, osobito od g. 1885., kad ugledaše svjetlo „Žumberačke elegije". Sjećam se da ga je njegov pjesnički pobratim, August Harambašić, za svojega putovanja po Dalmaciji poslije Kačićeva slavlja god. 1890. nazvao u razgovoru

„prvim živućim pjesnikom" u Hrvatskoj. I doista, onda je to on i bio.

Tri su osnovne ideje, kojima odišu Hranilovićeve pjesme; tri su plemenita ideala, za kojima čezne njegova duša: domovina, vjera i čovječanstvo. Nije to ništa novo. To nijesu samo ideali Hranilovićevi; to moraju da budu ideali svakoj plemenitoj duši, a Hranilovićeva vila hoće da ih u srcima gaji i njeti. Domovina, vjera i čovječanstvo jesu u opće ideali onim pjesnicima, koji ne pjevaju ljubavne lirike.

Ima ih, te scijene, da glavno vrelo poezije ima bit — ljubav. To će svak rado potpisati. Ali ne samo ljubav spolna — kako bi neki htjeli — nego ljubav u širem smislu u svojem uzvišenom značenju. Izvorom poezije mora da bude ljubav, kakvu je pjeva Preradović u velebnoj himni „Ljubav": to jest, ljubav materinjska, prijateljska, domovinska, religijozna i na koncu spolna, koju Preradović najmanje cijeni.

A takva ljubav uprav obuhvata Hranilovićeve ideale: vjeru, domovinu i čovječanstvo. Kako pak razvija pjesnik te ideale? Prije svega ogledajmo, što veli o svojoj poeziji u svojim pjesmama. Ključem nam služi „Moja pjesma": Pjesnik čezne za idealima, do kojih je teško doći, ali ima nade, da im se približi. Pjesmom tješi narod i otvara mu vidik u bolju budućnost, jer mu na to daje pravo naša sjajna prošlost, makar i krvava. A za tu budućnost, za taj čas pjesnikova vila nastoji da pripravi narod. Pjesnikova vila tješi čovječanstvo i kaže mu put krjeposti, jer svijet se čini paklom, a on hoće da pjesmom otvori vrata raju, označujući ljudstvu pravu stazu života. Napokon njegova pjesma tješi ljudstvo nadom u bolji život, kamo će čovjek nakon doline suza.

II.

Ljubav za domovinom od vijekova je bila predmetom poezije. Osobito se grčki liričari istakoše u patriotičnoj poeziji. Tko ne zna za Tirteja i Simonida? Ovoga zadnjega, čiji se pjesmotvori većinom izgubiše, ovjekovječio je divno Leopardi u glasovitoj kanconi „All' Italia", stavljajući mu u usta ulomak pjesme, što slavi junake pale kod Termopila za slobodu otadžbine. U istinu je — kako Leopardi tvrdi — Simonide opjevao termopilsko junaštvo.

U nas se je mnogo pjevalo domovini; i ne smijem zanijekati, da se je u tom pogledu mnogo i griješilo. Kod Hrvata mnogi mladi pjesnici, nadovezujući svoj rad na starije u patriotičnoj poeziji često upadoše u manierizam i šablonski romanticizam. Pa ćeš naći čitavu plejadu pjesnika, što pjevaše svojoj dragoj i za to što je Hrvatica. Svaka je druga pjesma patriotična; a rijetko da tu ima čiste inspiracije, već sve kao silom nategnuto i izvještačeno. I sam Harambašić, koji se inače isticao nježnim osjećajima, zvonkim stihovima i neprisiljenom inspiracijom, zapade više puta u tu manu. Dapače mu je to i najveća mana. Ona je u njega bez sumnje nastala iz obilnosti pjevanja, što mu se je kasnije osvetilo. No opeta je većina gornjih pjesnika, osim Harambašića, u kratko i brzo odigrala svoju ulogu, a javiše se drugi jedre i krjepke poezije, koji, kad pjevaju domovini, pjevaju svakako neprisiljeno i pod nekim novim vidom. Novija struja u patriotičnoj poeziji otpočela je već prije u Srbâ sa Vojislavom Ilijćem. Kakva je to patriotična poezija, najbolje prikazuje sâm Hranilović u studiji o Vojislavu: „Vojislav nije tjesnogrudni chauvinista, ne opetuje onu staru notu o nesreći svoje domovine; ali njegova je lira počela tek punim akordom odmnijevati iza oslobodjenja Srbije, a u zbirci njegovih pjesama

sigurno su prelijepe i one pjesme, u kojih su ti patriotski motivi protkani, kao primjerice „Danijel“, „Na čardi“, „Na grobu vojvode Dojčina u Solunu“, „Na Vardaru“, „Oproštaj sa Šajkaškom“, „Gradjanska vrlina“, „Slovensko zvono“, „Poslanica prijatelju“, „Usamljeni grobovi“. U nekoliko ovih lijepih pjesama vidjamo pjesnika patriotu, koji sve nuance svojega patriotskog osjećaja u raznim, većinom elegičnim, ali i punim optimizma („Slovensko zvono“) slikama odaje. U njima je sve kratko, a posve originalno ispjevano, čim bi nas manji duhovi do dosade mučili“.

Cijenim, da sam ovo o patriotičnoj poeziji morao napomenuti, prije nego li opširnije prikažem patriotičnu poeziju Hranilovića.

Po svojoj patriotičnoj poeziji Jovan Hranilović uz Augusta Harambašića sačinjava prelaznu epohu naše poezije. Hranilović nije romantik predosamdesetih godina, premda mu prve pjesme bijahu takove; a nije opet toliko moderan kao Kranjčević; ni klasičan kao Tresić. On čini potpuni prijelaz u evoluciji naše lirike. Prama Harambašiću on je napredak. Hranilović se nikada ne opetuje; a o njegovoj formi rekao je pjesnik Tresić: „Njegove kitice sjaju se kao od izbrušena mramora, a čisti njegov srok uvijek zvuči kao suho zlato“.

Hranilović je uz Harambašića za našu patriotsku liriku, što su Becić i Kumičić za pripovijest. Becić i Kumičić svojim naturalističkim smjerom čine prijelaz iz preživjeloga romanticizma u realizam Gjalskoga i Kozarca.

Pjesma „Sunce jarko“, mislim, da je jedna od prvih kojom se je Hranilović istaknuo i odijelio od drugih. Pjesma je i formom dotjerana i prepuna krasnih misli kao šipak zdrava zrnja. Uzevši za završnu pointu narodni stih „Sunce jarko! ne sijaš jednako!“ elegičnim tonom sjeća se slavne

prošlosti svojega naroda, kad mu je sunce veselo sjalo, i odbijalo svoje trake na kruni Zvonimira. Ali sunce više ne grije onako otadžbinu, otkada se ona vinula uz tudje drvo. Zna, da sunce ne grije uvijek jednako, pa kao što sada tužno, on se nada, da će opet zasjati veselo.

Pjesnik je optimista, i sred najveće bijede i nevolje narodne ne gubi nade, već vjeruje i uhva u bolju budućnost. Razlog s kojega vjeruje i uhva u bolju narodnu budućnost, označuje u pjesmi: „Doskora će možda . . .“ Pjesnik sluti, e će možda doskora zagrmjeti sveopći evropejski rat; a sluti to iz trvenja misli u današnjoj Evropi. I to će biti uprav socijalna revolucija:

> Srazit će se misli dugo sakrivene,
> Tajne želje jekom gromova će orit,
> Uzdasi i želje silom prigušene
> Zamahom će strašnim lomaču razgorit.

Svi će tada narodi otvoriti svoje knjige, da izvojšte svoja prava, i tražit će, da im se povrati nepravedno oteto. Tako će im se ispuniti povjesni ideali. Blago si ga narodima, koji čekahu da dodju do svoje mete, te imaju da prime, a ne vrate. Svi će ti rado pohrliti u sveti boj, jer za njih bojna trublja ne će biti ništa strašna, jer im kroz nju sije zora ljepše budućnosti. Što ćeš ti u tom boju, otadžbino moja? pita pjesnik, i odgovara, nek se ne boji, jer je uvijek stajala uz pravdu i kralja, pa nema što vraćati, već primati. Pjesnik dakle osniva vjeru i nadu u pobjedu na pravdi, te je spravan i sâm u tom boju proliti svoju krv na bojnom polju za spas otadžbine.

Forma je veličanstvena u ovoj pjesmi. Tako dotjeranih pjesama s formalne strane ne susreta se svaki dan. Kao da čitaš Lamartinove „Meditations“. Pjesnik se udubao

u svoju viziju i onda proročanskim duhom nazire u budućnost svoje otadžbine. Hranilović je u ovoj pjesmi i pjesnik i prorok. Njegov glas ori zanosom biblijskih proroka, što se udubоše u nadahnute vizije. Osobito se ističe početak, gdje vizijonarno opisuje budući rat:

Doskora će možda bojna jeknut trublja,
Zaigrati davor očajno si kolo.
Krvavi svoj plamen ratna sipat zublja
Ponosnoj Evropi na čelo oholo,
Genij našeg doba u boj će da krene
Škripat će stupovlje sjajnom njeg'vom domu,
Babilonu novom survat će se st'jene,
Drhtat mu idoli na pr'jestolju svomu.

Najveličanstveniji dio ove pjesme jest sredina:

Blago vama, koji željkovaste davno,
U toj bojnoj vrevi k stalnom cilju doći,
Il' ga na bojištu izvojevat slavno,
Il' se sastat s njime u vječnosti noći;
Blago vama, koji pri strašnom računu
Ne trebate vraćat, što ste stekli krivo,
Već imate knjigu vjerovnika punu
I čekate na njih dugo, milostivo;
Blago vama, koji svojoj otadžbini
Svoje žarko srce pokloniste cijelo,
Nit vas druga briga niti jad ne kini,
Nego njeno milo razvedriti čelo;
Blago vama, koje vjerenica voli
Najviše rad toga, što ste vjerni rodu,
I gdje istim žarom majka s djecom moli
Za oca i cijelog naroda slobodu;
Ponosom će vaši u boj vas opravljat
Njihov ponos vas će sokolit u boju,
Ponosom si braću vi ćete pozdravljat,
Otadžbini krvcu darovati svoju.

Kao da je pjesnik pozajmio divne evandjeoske riječi božanskoga Učitelja iz govora na gori u kojemu niže utješljiva božanstva: „Blago siromašnima duhom itd.“ Ili kao da čitaš onaj krasni ulomak Leopardieve „All' Italia“, kad blagosivlje one, što padoše za otadžbinu u junačkom ograšju:

Beatissimi voi,
Ch' offriste il petto alle nemiche lance
Per amor di costei ch' al Sol vi diede;

— — — — — — — — — — — —

Beatissimi voi,
Mentre nel mondo si favelli o scriva.

Prima divelte, in mar precipitando,
Spente nell' imo strideran le stelle,
Che la memoria e il vostro
Amor trascorra o scemi.

(Blaženi vi, koji svoje grudi otvoriste dušmanskim kopljima za ljubav one, na koje tlu vas ugledalo sunce. Blaženi vi, sve dok bude svijeta i vijeka. Prije će se zvijezde otrgnuti i popadati u morsku dubinu, nego li uspomena na vas i vaša ljubav izginuti ili se smanjiti).

Hranilović pjeva, da će ponosom otpremati svoje u sveti rat za otažbinu, a Leopardi:

Parea che a danza, e non a morte andasse
Ciascun dei vostri, o a splendido convito.

(Činilo se, kao da ste na ples ili kakvu sjajnu gozbu išli a ne u smrt).

Ova me krasna Hranilovićeva elegija nehotice sjetila Gregorčičeve pjesme „Soči“, pa ju je vrijedno ovdje napomenuti; jer pjesma „Soči“ po mojem sudu spada u naj-

ljepše pjesme Gregorčiča. Gregorčičeva pjesma nema posla s Hranilovićevom, jer Gregorčič pjeva ljepote rodne rijeke Soče, samo pod kraj pjesmi nalazi se ulomak o budućem ratu, u kojemu će njegov narod na bojište, a pjesnik zove Soču, nek se ona onda razlije i potopi svojim vrtlogom narodne dušmane:

Takrát se spômni, bistra Sóča,
Kar gôrko ti srcé naróča:
Kar bóde shranjenih vodâ
V oblakih tvojega nebá,

Kar vôde v tvojih bo planínah,
Kar bode v cvétnih je ravnínah,
Tačàs prodrvi vse na dán,
Narásti vskípi v tok strašán!

Ne stískaj v meje se bregóv,
Grdíta čez branove stópi,
Ter tujce, zêmlje — lačne, vtôpi
Na dnò raspenjenih valóv!

Još bolje pjesnik izrazuje nadu i vjeru u budućnost svojega naroda u epilogu epske pjesme „Ljudevit Posavski", a ta se vjera i nada osniva na Bogu i njegovoj pravdi: „Otadžbino! — nek te očaj ne osvoji, — slavna prošlost jest uza te, — Bog i pravda uz te stoji.

Stalna vjera i čvrsta nada u božju pravdu čine pjesnika optimistom. Ali je opet uvjeren po riječima sv. Pavla: „Sine effusione sanguinis non fit remissio", da otadžbina bez prolića krvi vlastitih sinova neće uskrsnuti. Tu misao jasno izražava na koncu pjesme „Na Božić":

Uz drhtanje osovinâ svieta
Vječna pravda smrću uskršava.

Sa svoje strane pjesnik želi biti u boju onih, koji će proliti svoju krv za otadžbinu („Doskora će možda . . .“); pa veli u pjesmi „Mojim prijateljima“:

Ja se zakleh, kroz trnje i cv'jeće
D'jelit sudbu roda si patnika.

Jer je po njem jedino pravi junak i borac za otadžbinu, koji:

Kalež boli ispio je do dna.
Narodu si olakšajuć jade.
(Fridrik III.)

Gledajući naše domovinske prilike ojadjen iz dna duše bolno vapi:

Suznim okom, otadžbino,
Na Golgotu sin te prati,
Oj da može srcem svojim
Znoj ti s čela otirati!
(Na Golgoti).

Ili opet hoće bockanjem da probudi svoj rod iz letargije („Memento . . .“). Drugi put (u „Noli timere“) tješi svoju otadžbinu konačnom pobjedom, jer se uhva u pravdu sa strane Onoga, koji „nad oblaci isti vlada“.

Hranilović ljubi žarko svoju domovinu — Hrvatsku, ali nije tjesnogrudan. On se ćuti granom velikoga slavenskoga stabla, i za to u pjesmi „Inferiorna rasa“ šiba mane svih Slavena: Mi smo Slaveni u opće, pjeva pjesnik, kao žene. Za jednu bismo se riječ u prvi čas pobili, a do časa kao da nije ništa bilo. Nesložni smo. U sreći junaci, u nesreći sinje kukavice. Tudjin nam dobaci kost, a mi se onda stanemo gristi i klati izmedju sebe. Mjesto da se složimo protiv tudjina, volimo kriviti jedan drugoga. I dok se mi

prepiremo i inadimo, dotle nam tudjin posprdno dovikuje: „Za jaram su vaše šije!"

Ali što ga najviše boli, to je razdor izmedju Srba i Hrvata. Na taj razdor misli već u gornjoj pjesmi:

Borimo se, trgamo se,
Što je bilo u davnini,
Dokle sižu granice nam
U povjesti davne tmini
A tudjinac, on nam pušta
Povjesničko staro groblje,
Trgajmo se oko njega,
Dok smo živi njegvo roblje.

Bratsku slogu i ljubav zove pjesnik narodnim „Evangjeljem" (Pjesme svakidanke):

Na pjesnikovu srcu gori ljuta rana. Ta je rana bratski razdor, što vodi k grobu naše sreće i slobode. Drugi nas svadjaju i cijepaju, da se okoriste. Imamo isti jezik, ali nam podmetnuše dva imena, dočim je ime slučajna stvar, a braća se poznaju po srcu i krvi. Istina, imamo različitu povjest, ali ona nam je obojici slavna. Ne upoznamo li se, ne približimo li se, budemo li se i dalje i u istoj književnosti dijeliti, obojicu će nas pokositi prijeka sudbina.

Za to u „Pjesmama predsmrtnicama" na umoru sanja veseli san:

Otadžbinom sunce sjalo,
Vjera braću d'jelit presta — —

III.

Čudna se stvar dogadja kod nekih pjesnika i u opće umjetnika, što lajik ne može da lako shvati i istumači, ali svijestan pjesnik i umjetnik dobro znade. I nije to osamljen

pojav: Tek jedan put u čitavu životu u jednom odredjenom času sine umniku sretna i velebna misao, na čas ga osvoji inspiracija, i on stvara remekdjelo. Poslije toga očarana publika traži još novih plodova, ali — umnik se muči i muči, i nikad više ne može ne samo da natkrili prijašnji umotvor, nego većinu puta ni da mu se u savršenosti približi . . . Što se je zbilo? Bit će, a i jest, da je to bila inspiracija, koja se u onoj mjeri više ne vraća; bijaše to tek časovito sretno raspoloženje kod individua. Čas inspiracije dao nam je „Smrt Smail-age Čengića"; a sve, što je Mažuranić prije ili poslije ispjevao, nije se ni iz daleka približilo tome remek-djelu.

Takav pojav opazio sam i u dosadanjem radu Hranilovićevu. Njegove „Žumberačke elegije" ispjevane su nekako u sredini njegovog pjesničkoga rada, a one su svakako njegovo najbolje djelo, i u opće vrhunac pjesničkog mu stvaranja.

„Žumberačke elegije" ugledaše svjetlo g. 1885. Sve Hranilovićeve pjesme do g. 1885. nijesu ni iz daleka ravne ovima. Do tada ne bijaše on ispjevao ništa osobito, što bi mu davalo pravo, da zauzme posebno mjesto na hrvatskom Parnasu. Opet sve kasnije pjesme, pa i same „Svakidanke", ne mogu se mjeriti s „Žumberačkim elegijama". „Žumberačke elegije" imat će uvijek odlično mjesto u našoj književnosti, pa makar koliko se još budu mijenjali književni ukus i moda. Njihova je književna vrijednost trajna, jer su plod iskrena čuvstvovanja i bogodane inspiracije, a odjek istinita i proživjela života.

Pjesnik je vidio i doživio sve one prizore, slike i dogodjaje, što nam ih crta i priča. Iz tih elegija uvijek ključa i vrije istinita i životna poezija. A to su sve uvjeti, da u književnosti djelo bude remek-djelom. Jer, kako veli

Goncourt: „En litterature on ne fait bien que ce qu' on a vu ou souffert". Ako li je pak, što kažu moderni, iskrenost jedini uvjet modernosti, onda je Hranilović najmoderniji pjesnik. U ostalom kod liričara u opće personalnost, to jest osobni doživljaji, jesu najjači.

Hranilović nije tražio amo i tamo uzore po knjigama, pa onda tudje jade pronio kroz svoje stihove. Njemu — što Bêlinski i traži od pravog umjetnika — bijaše u stvaranju „Žumberačkih elegija" jedinom pravom ponukom njegov instinkt, tamno nesvijesno čuvstvo, koje je uvijek najveća sila kod umnoga stvaranja. Ovaj zahtjev iskrene inspiracije spojio je Hranilović sa realnim životom opjevanoga predmeta i tako je potpuno odgovorio umjetničkim uvjetima. On je predmet svojega pjesmotvora crpao ponajprije iz dubine svoje ćutljive duše, iz svojega realnim doživljajima pročišćenoga srca, a onda je tomu pozajmljenom predmetu dao realan oblik. Pjesnik ovdje ustaje u ime naroda, pravice i istine.

Hranilović je živio više godina kao duhovni pastir med žumberačkim narodom. Kroz to vrijeme općeći neprestano s pukom upoznao je njegovo življenje : ćud i navike, potrebe i težnje, bijedu i trud, sreću i nesreću, vrline i poroke toga naroda; pa ih je iznio u svojim elegijama, naravski u umjetničkom ruhu. Svrhu svojim elegijama označuje sâm u šest uvodnih stihova: Kad je čuo, da žumberački puk hoće da uvale u još veću nevolju, otrgnuvši ga od matere zemlje, pjesnika je zaboljelo u dno duše; uvjeren je bio, da bi taj puk još gore unesrećili. I tako odjeknuše iz te boli ove elegije, tužne i žalosne, jer su i prilike, što ih pjeva, takove; ali one opet imaju uzvišenu svrhu, da ganu na milosrdje mogućnike, e se smiluju onom bijednome kraju. Tuga i bol provijava te elegije, ali pjesnik

nije mogao drugojačije, nego da prikaže pravu sliku života bijednih Žumberčana, tih vječnih povjesnih patnika, koji preseljeni silom u te goleti nastaviše svoj ropski život braneći Zapad puškom na ramenima od djetinjstva do starosti. U ovim elegijama kulminira bol. Ima mjestâ, gdje je čuvstvo boli dovedeno do uzvišenosti. A u svim elegijama kao da veli sam pjesnik o svojoj ulozi:

Pusti samo suzam teći,
Suze l'ječe teže rane.
(V. Elegija.)

Pjesnik u tumaču „Žumberačkim elegijama“ veli, da je gledao „nacrtati sliku Žumberka s raznih pogleda osvijetljenu“. Kako je pak majstorski uspio o tom ćemo se uvjeriti.

Prva elegija kao uvod crta i opisuje općenit sastav Žumberka, poglavito sa geološkoga gledišta. U ovoj je elegiji pokušao Hranilović da u pjesmi iznese geološku formaciju i njezine osobine u Žumberku. To je isto učinio deset godina kasnije Giosuè Carducci u glasovitoj pjesmi „Alla cíttà di Ferara“. Iza kako je opisao kraj, uz koji je prikovan Žumberčanin, bolno kliče:

To kamenje, što oko njih leži,
To su teške sirotinjske suze.

Druga je elegija: svatovi u Žumberku. Hranilović opisuje te svatove u bilješci i veli o njima, da su zanimivi. Ova je elegija u opće vedra i vesela, jer je prikazana slika sreće mladih zaljubljenih duša. To je vedar i jasan dan u životu, inače bijednoga, Žumberčanina. Tek pri kraju elegije slika postaje tugaljiva, jer je mlada nevjesta uzdahnula,

kad je ugledala seosko groblje pokraj crkve i sjetila se mrtve majčice:

— crkva mala
Taj je uzdah pridržala;
Čuva ga za onu dobu,
Da ga vrati njoj u grobu,
Kad nevjesta ta će mlada
Tražit pokoj njenog hlada,
A sa njenih istih dveri
Šapnut grud će njene kćeri:
Snij, majčice, miljenice,
B'jela moja crkvičice!
Dajuć svakom sve, što ište:
Krst, vjenčanje, pokojište.

Treća elegija slavi „lijepu milu goricu zelenu“, te priča, što su sve vidjele i doživjele te vrleti, otkada ih Žumberčanin naselio.

Četvrta elegija pjeva gorske svećenike, tê neshvaćene mučenike, čije jade znadu samo te gorske vrleti. Kakav je život tih svećenika? Zaurlala bura, zameo snijeg i zatrpao staze, a starac svećenik nosi čovjeku na umoru nebesku popudbinu, jedinu nadu i utjehu toj bijednoj sirotinji. Ti svećenici jedina su luč u tmini neznanja onim od svijeta odijeljenim seljanima; oni gone iz seljačkih duša praznovjerje, a taže strasti i bijes, da ne provali protiv ljudske nepravde. I kada seljak ustane potlačen od gospodske nepravde, samo riječ gorskoga svećenika može da ublaži pučku jarost, riječ, što riše „Božjeg Sina muke“. A ti jedini tješitelji i druzi prezrena i jadna puka za plaću primaju prezir i progonstvo svijeta. Snadje li te samotnike kakva bijeda, tko se za njih brine? Tu u pustoši i samoći samo Bog čuje njihove uzdahe. Tu će i uvenuti kao

osamljeni cvijetci. A konac i nagrada svim patnjama: skroman grob sred svojega stada. Ali za to andjeo božji kupi njihove jade i suze, te ih poput cvijeća plete u vijenac, da ih njim ovjenča na smrtnom logu. Veličanstvenost ove elegije, njezinu ganutljivu sliku nije moguće istaknuti, koliko to zaslužuje.

Motiv pete elegije uzet je iz narodne pjesmice. Pjesnik pjeva i tješi žumberačku djevojčicu, tu „vedru gorsku sokolicu, čistu kao gorski snijeg“, kojoj je udes većinom, da suze toči kroz sav svoj vijek.

U šestoj je elegiji iznešena priča o krvavom kamenu, gdje se prolila bratska krv radi medjaša med Žumberkom i Slovenijom. Pjesnik želi, da vrh groba nevinih žrtava Slovenci pruže Hrvatima ruku u znak pomirbe, a ne da se i dalje inade u korist zajedničkom dušmaninu.

U sedmoj je prikazana smrt i pogreb običnog pučkoga krvopije, kojemu majka roni suze na grobnicu, jer bi htjela otplakati njegove grijehe.

U osmoj je elegiji uspjelo izvedeni kontrast med obiteljskom srećom i ljubavlju u siromaha i bogataša. Dočim je kod zadnjih ljubav većinom hinjena radi blaga i sjaja, kod siromaha i nema drugoga razloga osim čiste ljubavi. Ne mogu, a da ne ispišem ovdje one tri kitice, gdje je ocrtana iskrena ljubav u seoskoj obitelji:

A ti ipak znadeš, sirotinjo b'jedna,
Da je tvoja ljubav nekupljena bila!
Kućarica tvoja mala je i čedna,
Ali ju je ona rajem prometnila;
I sve, što imate, to vam ljubav stvara,
Što ste ju prisegli vječnu kod oltara.

Vjerenica tvoja nije pošla za te
Rad bogatstva tvoga, već rad tebe sama,
Niti si joj dao prstenove zlate, —
Čula tek je jeku sjetnih ti pjesama;
Smilila se njojzi tvoja sirotinja.
Ta sama je bila kukavica sinja.

Ne ljube te djeca rad bogatstva tvoga,
Već, jer si im uv'jek dobar otac bio,
Ljube svaki nabor čela nabranoga,
Jerbo si se za njih dosta izmučio,
Jer ostavljaš čisto i pošteno ime,
Jer pred sv'jetom mogu ponosit se njime.

U devetoj elegiji pjesniku goni na oči suze sudbina čeda, što mu ga donesoše na krštenje. Što čeka to jadno čedo u životu sred ovih krši? Blago će mu biti, dok ga još bude majka povijala i tetošila; još će mu biti blago, dok bude mladićem bez brige. Zadnji osmijeh sreće bit će, kad ga vjerenica prvi put poljubi, a onda dalje — samo suze i bijeda sve do smrti, kad nadje počin kraj svojih pradjedova.

Pjesnik želi u desetoj elegiji, da potok Sošica bude simbol veza i ljubavi, a ne svadje med Slovencima i Hrvatima. A u jedanaestoj slavi blagu uspomenu onih Žumberačkih sinova, koji, uspevši se do visokih vojničkih počasti, ne zaboraviše svoju sirotinjsku braću. Zadnja je elegija epilog, gdje pjesnik pozdravlja taj kraj i moli milost za taj bijedni puk.

Pjesnik je skupio u svoje srce sve narodne suze i prosuo ih u nizu ovih elegija. Naravski, da to ne bi mogao učiniti, da nije sam proživio te boli. Da ih nije sam proživio, bez sumnje nebi bio uspio, da stvori onakovo remek-djelo, jer ne bi bio iskren, a bez iskrenosti nema veličine

u poeziji. Carlyle piše u svojim „Junacima“ govoreći o Shakespeareu: „Ne može se nikako bez iskušanja velikih boli napisati tragediju kao „Kralj Lear“. A kako bi bilo moguće ocrtati jednog Hamleta, jednog Koriolana, jednog Macbetha i tolika druga junačka srca, što toliko trpe, da junačko njegovo srce nije toliko toga pretrpjelo?“

Uz to je Hraniloviću u ovim elegijama pošlo za rukom, da slije misao sa formom, što postizava još ljepši efekat. Oni ponajviše dvanaesterci, kao da su najbolje pristali, da izraze nekako svojim melankoličkim padanjem bolnu sućut za onaj narod. Velim: kad dočitaš ove elegije, uvidjet ćeš, da ih je samo bol, iskrena i nehinjena bol, mogla ispjevati.

U našoj književnosti poznajem još dva niza elegija spjevanih u sličnom smjeru: to su Kranjčevićeve „Uskočke elegije“ i Badalićeve „Na Adriji“. Bez obzira utvrdit ću, da Hranilovićeve „Žumbeıačke elegije“ mnogo natkriljuju one i jednoga i drugoga. Kranjčević je ponajprije spjevao svoje elegije, kao odziv „Žumberačkim elegijama“. On je u njima iznio neke osobite slike iz rodnoga mu Senja i okolice. Premda u formi dotjerane, ipak im manjka i plastika Hranilovićevih i pravo izvorno nadahnuće. Tako je i kod Badalića. Zaletio se na Kvarnerska ostrva, pa nam prikazao neke slike iz toga života, što se njemu pričiniše vrijednima, da ih iznese. Ali one nijesu plod dugoljetnog i iskustvenog proučavanja i poznavanja onoga puka, njegovih vrlina i mana, njegovih potreba i poroka. Kranjčeviću pak u „Uskočkim elegijama“ manjka još ona u istinu oćutjena u duši bol i sućut prama bijedi, koja te se kod Hranilovića do u dno srca doimlje. Tomu će biti razlog u samoj naravi ovih dvaju pjesnika. Hranilović je idealista, koji tješi bijednike ove zemlje nadom u bolji život; Kranj-

čević je inače pesimista, pun skepse i nepouzdanja u boljak, pa videći jad u svemu i na sve strane, nije ga se mogla osobito dojmiti bijeda njegove uže rodjene grude. Uz to ovakove pjesme vole jasnoću, jer svaka tendencija mora biti jasna, i onda kad nije izričita; a jasnoća je svojstvo i vrlina sve Hranilovićeve poezije. U naravi je pak Kranjčevićeve poezije, da voli svoje pjesme zaodjenuti nekom nejasnoćom, koja ti, istina, nakon pomnoga čitanja odgaljuje velebnih ideja, ali radi tražene nejasnoće njegove elegije ne mogu imati onoga efekta, kao one prvoga.

IV.

Još jedna stvar razlikuje Hranilovića od romantičke škole, koja je vladala u hrvatskoj književnosti, kad je on propjevao.

Sve tamo od preporoda ilirskoga pa do njega u čitavoj našoj beletristici ne zadje nitko u život i njegova pitanja. Jedini Preradović upustio se kao filozof u promatranje svijeta, ali se na realni život nije osvrnuo. Tendencija u beletristici, a pogotovo u poeziji, bijaše sva u njetenju otačbeničke ljubavi. Hranilović je, kako već vidjesmo, tu prihvatio, ali je započeo i socijalnom tendencijom u poeziji. Tako je on prvi učinio u poeziji ono, što je savremeno otpočeo Kozarac u pripovjedalačkoj književnosti.

Hranilović nije se samo ograničio na to, da segne u život i iznese neke društvene rak-rane i nevolje, nego je istodobno pokušao da nadje i melema. Taj melem, taj lijek nije ništa novo, što bi se imalo dokazati korisnim uslijed pokušaja, ali je svakako pravi lijek: povratak k pravom kršćanskom životu. To je ono, čime bi i Tolstoj — u nečem krivo, a u nečem pretjerano — htio da izliječi

današnje društvene rane. To se zna, da su ovakve pjesme posve proniknute kršćanskim idealima.

Niz pjesama, o kojima je riječ, zovu se „Pjesme svakidanke“. Kako Hranilović u ovim pjesmama ne samo prikazuje društvene rane, nego ih hoće i da liječi, to su one u opće didaktične, a kao takvima pomanjkava ona inspiracija, kojoj se toliko divismo u prijašnjim pjesmama. Slike, što ih je u tom nizu nanizao, jesu općenite naravi. One bi, izim „Prijateljstva“, „Evangjelja“ i „Seljaka“, pristale ma kojem modernom evropejskom narodu. A i u samom „Proslovu“ ispovijeda: — Našeg v'jeka to su rane. Ove su pjesme karakteristične, kao pokužaj poezije sa socijalnom tendencijom. Istina, nešto je savremeno ispjevao August Harambašić pod uplivom Tarasa Sevčenka „Pjesničke pripovijesti“, tobože sa istom tendencijom, ali u istinu sa posve drugom, jer one ti ispunjuju srce tugom i očajem. Junaci Harambašićevih „Pjesničkih pripovijesti“ nijesu krivi svojoj nevolji, već kao da ih neka fatalnost goni u nevolju, a gdje je tako — kad bi uvijek bilo tako — tu nema pomoći; ne preostaje nego pesimističko očajanje. Naprotiv Hranilović traži i nalazi izvor nevoljama, i kad ga je našao, onda već otvoreno kaže, kako se ugnuti nevoljama:

Nisam htio, da očajem
Čiju dušu zaogrnu;
Ja sam htio općim vajem
S lica skinut kopren crnu,
Da vidimo, gdje nas boli,
Koji li su naši jadi,
S česa naša sreća toli,
Naraštaj nam gine mladi.
A mi znamo, da smo krivi,
Sami zloći našeg v'jeka,
Bud'mo sebi milostivi,
Sami sebi traž'mo l'jeka!

U prvoj slici „Siročad“ priča pjesnik povjest dvoje siročadi seoske, što ih mati — žrtva ljudske strasti — ostavi u svijetu gole i bose sred bijede. Pjesnik istavlja pri kraju kontrast — za veći efekat — sretnu majku i djecu, čime se gubi onaj bolni utisak, što bi ga inače pjesma proizvela bez toga zadnjeg dijela. Ali je po srijedi didaktika: kakva mora da bude obitelj.

„Mati“ je slika neharna sina, koji zaboraviv i pustiv dobru majku u bijedi i bolesti, karta se, ali nakon njezine smrti začimlje grizodušje u njegovoj savjesti.

„Samoubojica“ je grdna i česta rana modernoga društva. U završnim stihovima pjesnik je sintetizovao uzrok i lijek samoubojstvu:

Teško vama, roditelji b'jedni,
Što si djecu optrpaste zlatom,
A bez nade u grudiju ladnih
I bez vjere pustom sv'jetu na tom!

U „Obitelji“ svaljuje na muškarca odgovornost za propast obitelji, koji sprovadja noći u igri i zabavama.

U „Prijateljstvu“ slavi narodno pobratimstvo, što cvjetaše u našem narodu, a što će nam biti zalogom bolje budućnosti, budemo li ga gajili.

„Raskoš“ više nego li slika, jest didaktična oda o tome predmetu. U toj se pjesmi najbolje zrcale pjesnikove misli ob izvoru današnje društvene pokvarenosti i bijede, i kako da ih se liječi. Njemu srce govori, da današnji jadi nijesu od Boga, nego se je čovjek sam u njih uvalio. Bog je čovjeku dao razum, da razabire dobro od zla, a čovjek je taj razum upotrebio, da njim ubije vjeru u Boga. I time je sebe doveo do beznadja i očajnosti. Bog je čovjeku ulio u srce ljubav, a čovjek je nju pretvorio u zavist-

Egoizam najogavniji, kao posljedica ateizma ili skepticizma, zavladao je kod mladosti. Idealima života postalo je ispunjenje osobnih želja. Tako se srće iz ponora u ponor. Druge sam slike ili spomenuo ili su manje važnosti.

U zadnjoj pjesmi „Seljak“ opjevao je pjesnik našega seljaka, njegove jade i zasluge za obranu zapadne prosvjete. Ovo je najljepša pjesma u ovome nizu. Hranilović slavi ratarstvo, jer je to bila prva zarada ljudska. I naši pradjedovi iza Karpata bijahu jedino ratari. Kad se doseliše na jug, postadoše i vojnici i ratari, jer su u isto vrijeme obradjivali polja i branili Zapad i prosvjetu. Kad je zamuknula bojna trublja, seljaka se nitko nije spomenuo. Pjesnik se tuži, što smo seljaka posve zapustili. Seljak nas svojim žuljevima hrani; na seljakovu krilu nikle nam pjesme; seljak nam dao narodne vodje i podigao nam narodnu prosvjetu, a ipak se njemu najmanje pomoglo. Danas se puno pjeva, piše i mudruje o svem i svačem, a najmanje o ubogom seljaku. Pak za to:

— — cv'jeće knjige umire bez ploda,
Nit je niklo, nit je palo na srce naroda.

Ali pjesnik uhva u bolje dneve za seljaka:

Čuvaj samo svoje srce, svoje običaje,
I nek tvoja l'jepa duša starom vjerom sjaje.

Ova je pjesma najbolja u nizu „Pjesme svakidanke“. To je himna i oda seljaku. Hranilović pjeva seljaku:

Ti nas hraniš svojim znojem, svojih ruku žulji,
Na srcu ti nikle pjesme, knjige nam dragulji,
Što je krjepkog naraštaja, u tvom krilu niče,
Ti si nama dao vodje vječni, naš patniče!

Nešto nalik pjeva Gregorčić u pjesmi „Kmetski hiši“. Slovenski pjesnik slavi seosku kolibu, jer ona:

Pradede nam opevaš slavne,
In src radóst in njih bridkost,
— — — — — — — —
Le tí naš jezik si obranil,
Da ní zabil nam ga tujčín.

Kar mož nebesa so poslala,
Da večnih nas otmó grobóv, —
Vse mati kmetska je zibála,
Iz kmetskih so izšlí domóv.

Od tam nam misleci globoki,
Od tam klicarji k nebu nam,
Od tam nam pesniki — proroki,
Za dom borilci vsi od tam!

Zašto nijesu ostale pjesme u ovom nizu uspjele, kao ova zadnja, mislim, da je stoga, što su općenite naravi. Da je pjesnik, kao u „Seljaku“, „Prijateljstvu“ i „Evandjelju“ uznastojao i u ostalim pjesmama iznijeti osobite rane našega naroda (valjda bi ih ipak na žalost bio našao) onda bi bez sumnje „Svakidanke“ u opće bile puno bolje ispale. Ovako izuzev lijepe forme i didaktike nemaju šta osobito, što bi ih istaklo originalnošću i stavilo o bok „Žumberačkim elegijama“.

* * *

Sudeći po ukupnom dojmu pjesama Hranilović je pjesnik boli, ili da se jasnije izrazim, on najbolje uspijeva u onim pjesmama, u kojima pjeva bol i bijedu života. No ta bol i bijeda nije individualistička, već je altruistička. Za to nas se pjesnik tako jako i doimlje. A kad Hranilović

tuži tudju tugu i bol, onda je žica na njegovoj liri mekana i nježna. Vidiš i ćutiš, da pjesnik plače i tuži, pa moraš da sa takve iskrenosti i sam ganeš se do suza. Pjesnik, osobito kroz zadnje godine, dao se je počešće na prigodnice, ali je najbolje uspio onda, kada je plakao, kada je bol izražavao. Tada te u srce dira i do suza goni, kao n. pr. u pjesmama posvećenim uspomeni svojih pjesničkih pobratima, Kovačića i Kamenara. Istina, da su veličanstvene i one ispjevane u slavu Mažuranića, Kačića i Gaja, ali ja volim one prve, u kojima je refleksija slabija, ali je za to puno jače pjesnikovo čuvstvo. Jer u poeziji tražiti je iznajprije čuvstvo, a refleksija dolazi u drugom redu.

1898.

Simon Gregorčič.

Ime Simona Gregorčiča dosta je čuveno i u nas. Ne ću da govorim o životu, zgodama i nezgodama njegovim. Ja ću samo istaknuti neke ljepote, i to iz njegovih boljih pjesama.

Gregorčič kao pjesnik bez ikakve sumnje zauzimlje prvo mjesto kod Slovenaca. To mu Slovenci svi bez razlike priznaju. Gregorčič je genijalan. Najboljim dokazom budi, što se je uza sve kukavne okolnosti mogao razviti do onolike veličine. Slovenski je narod malen, a da može dati uslova, da se razvije jedan genij. Gregorčič je opet svoj vijek prevalio kao skroman seoski svećenik. Što ga je iznijelo, nije drugo, nego genijalnost.

Uz to Gregorčič nije imao ni velikih preteča, osim Prešerna i po kojeg omanjeg pjesnika. On je sam započeo, sam se usavršivao, i sam dopjevao. On stoji o sebi, ali ne samo u slovenskoj, nego i u svjetskoj književnosti. Nije se ni u koga ugledao; pa nije ni klasicista, ni romantičar. Uzor mu je slovenska narodna pjesma u formi; a nadahnuće crpao je kod svojeg naroda. Po shvaćanju života

pesimista je, ali taj je njegov pesimizan više blag i nekako kršćanski.

* * *

Gregorčičeva je poezija pretežno patriotična. Nikakvo čudo za to; jer je on svećenik iz naroda niknuo, te i poznaje najbolje svoj narod, ćuti njegove nevolje i trpi sa njegove bijede.

Gregorčičeva vila obuhvaća cijelu Sloveniju. Kruti jaram rastrganih i rascijepljenih Slovenaca odjekuje njegovim strunama, za to i jest njegova poezija sjetna i tužna. On vidi u narodima prst providnosti. Providnost je podijelila svakome svoju zadaću; pa će teško tko drugi umjetno zamijeniti odredjenu misiju jednome narodu. On ne, pjeva drugome, već svojoj, i ako malenoj i siromašnoj, ipak njemu dragoj Sloveniji, koja po zakonima božje providnosti ima pravo na život, kao i ma koji veliki narod.

To načelo, tu ljubav svojoj Sloveniji očituje pjesnik najasnije u pjesmi „Domovini“: Pjesnik zove svoju domovinu tužnom i zapuštenom udovom, koja zna jedino za boli, a nikakovo dobro. Ona je okrunjena trnovim vijencem a njezina su djeca mučenica.

O vdôva tóžna, zapušćêna,
Ti mati toliko sirot,
S krvjó, solzámi napojêna,
Ki ból poznáš le nič dobrot.

A trnjev le tvoj vénec — je,
In rod tvoj rod — mučenec je;
Sovražni svét te le prezíra,
Prezíra te in te zatíra!

Ipak pjesnik uza sve, što njegovu Sloveniju nitko ne štuje, dapače je svi potlačuju, on je ljubi srdačnije i vjernije, i to sa suzama.

A ker nigdó ne šteje te,
Ker ves te svét teptá z nogámi,
Jaz ljubim tem srčneje te,
Jaz ljubim tem zvesteje te,
A ljubim te — s solzámi!

Još bolje i jasnije očituje Gregorčič svoju misao o mukotrpnom narodu slovenskom, malenom, ali kojega providnost nije nipošto zaboravila u pjesmi „Prebiral sem pratko“:

Pjesnik lista veliki kolendar i čita u njemu imena. Tu je nebrojeno imena, sve svetac do sveca. Ima ih malih i velikih, skromnih i slavnih. Tu su prestavnici najudaljenijih krajeva, članovi svih različitih jezika i naroda — ali jedino nema slovenskoga naroda. Dakle pita pjesnik očajno, zar je za Slovence i nebo zatvoreno? O ne, odgovara sam, ako te je, o Slovenče, zaboravio i svijet i crkva, nije nebeski vladar. Mnoge je tvoje Bog primio u svoj raj, dapače ih ima više u nebu, nego li od drugih naroda. Ja ti o narode, javljam još veće, da je tvoja slava nedostižna: jer ako i drugi narodi imaju svoje svece, ti si ipak čitav narod-svetac; progonjen i zatiran od vijekova, ti si najveći svetac-mučenik!

Več tvojih na nebu pač biva,
  No z drugih rodóv in plemén;
Jaz slavo pa javljam ti eno,
  Ki narod je nima noben:
Če drugi imajo svetníke,
  Ti si pa narod svetnik,
Preganjan, zatiran od vekov!
  Največji svetník — mučenik!

Vidi na sve strane zli udes svoje biedne i nesretne domovine, gleda kako danomice gine njegov zapušteni

narod, koji već od više vijekova biva sve to veće iznarodjen.

Pjesnik je dospio do kraja, gdje su nekada bili Slovenci, a sada gospoduje zakleti neprijatelj Slavenstva. Iz razjadjene se pjesnikove duše izvija tužna i ganutljiva elegija „Na potujčeni zemlji“, koja te uprav dira u srce: Kraj je taj lijep i čaroban s prirodnih ljepota. Pjesnik prispodablja taj kraj starorimskoj pergameni. Našla se starorimska, pergamena, po kojoj bile ispisane mudre i krasne pjesme, koje je napisao učen pjesnik, čija djela zavrijediše živjeti u vijekove. Ali je taj list pergamene dopao ruku stranca, koji je staro pismo izbrisao, a svoje novo napisao. Tako je i sa krajem otudjenim. Slovenac je tu živio, govorio pjesme pjevao. Tu je sada sve tudje, samo ostaše — slovenski grobovi! I za to pjesnika ubija tuga na taj prizor.

Naš déd tu pisal svôja déla,
Naš gôvor čul si prék polján
Tu pesem naša je živéla.

A zdaj zatrt je tód naš glás,
In tuji króg zvené glasovi,
Tuj trg in grad, tuj ves je kras,
Oh naši so samó — grobovi!

Zatôrej, solnčnata raván,
Kô ná — te moj poglèd se vpira,
Temán mi duh je in mračán,
In srce s tuge mi umíra!

Gledajući jade i nevolje domovine, trga se i muči, pa traži, da bi saznao udes svoje otažbine. On i sam zdvaja o njezinoj budućnosti, kada vidi nebrojene dušmane. Pa zato u pjesmi „Na sveti večer“, njega želja vuče k potoku u noći božićnoj, jer će tu valjda tama se ras-

pršati, koja mu zastire odluku neba. On će se nadnijeti nad vodu i prislušati, što šume valovi, pa će tražiti u proročanskim valovima, ne svoju, već narodnu osudu. Što će mu valovi otkriti? pita se pjesnik. Srce se nada ali i boji!

Prinágnil bódem se nad vôdo,
  Prisluškal, kaj bo val šumljàl;
Ne svojê, národa osódo
  V prôročnih valih bom iskàl.

Kdaj srečno moje bo domovje?
  Rašítve njemu le še ní?
Kaj mi razkrílo boš, valovje?
  Nadjá srcé se in bojí!

Slično se pita pjesnik i u već spomenutoj pjesmi „Domovini“, pa kad bi joj nebo ovilo svetu glavu sa srećom i slavom, a ne sa trnovom krunom, kako bi joj on tada oduševljeno zapjevao. Ali jer ne vidi njezine sreće i slave, ona mu je najveća briga i bol i moli Boga, da je čuva i žive.

U pjesmici „Naša zvezda“ zove pjesnik zvijezdu naroda svojega, koja je nekada lijepo sjala i predvodila ga pa je onda davno utonula za goru; a pjesnik želi, da se opet ukaže i upre svoju luč nad slovenskom zemljom:

Pridi, zvezda naša, pridi,
  Jasne v nas upri oči,
Naj moj dom te zopet vidi,
  Zlata zvezda srečnih dni!

Njemu je u pjesmi „Znamenje“ domovina kao jedna sveta prilika, koja stoji u polju. On pred tom prilikom danju i noću neprestano gori kandioce, koje ne gasne. Bere izabrano cvijeće i stavlja vijence pred njom, i pjeva pobožne

himne. Njegovo rastuženo srce puno žara sve je njoj posvetilo.

Njo prvi spev je moj slavíl,
Posljednji njoj se bo glasíl,
In zadnji glasi ti mi bójo;
Bog čuvaj domovino môjo!

Što je pjesniku domovina nesretnija i bjednija, to je on više ljubi. Njegova je žarka ljubav tako velika, da uza sve što neprestano nabraja njezine jade, to mu jača i njeti još veći žar u srcu. Možda, da nije tako bijedna, ne bi je ni toliko ljubio.

Njegova ljubav prama domovini udahnjuje mu i nadu u njezinu budućnost. On nije uza sve tužne prizore i slike, uza svu njezinu potištenost izgubio nadu. Srce mu to ne dopušta, da zdvoji o spasu. On je uvjeren dapače o spasu svoje domovine, a to svoje uvjerenje, a tu svoju stalnu i nepokolebivu nadu jasno ispovijeda u pjesmi „Velikonočna". On potpunim pravom isčekiva od Providnosti. Njegov narod veliki mučenik trpio mnogo vijekova i stenjao pod teškim jarmom. Bio je za Evropu živ i nerazrušiv zid, o kome se odbijalo barbarstvo. Stao je neprestano na megdanu, sebi na štetu, a na korist svojega najvećega dušmanina. To je narod dobar, miran, blag i krotak, a ipak ga se progoni. Njegov kivni dušmanin združio je svu moć i sav teutonski bijes, da ga uništi. Tisuću mu je rana zadao, trnovim ga vijencem okrunio; a ipak taj narod još živi. I već su krvnici mislili, da mu pjevaju mrtvačko opijelo, da ga pokopaju.

Ali se je on trgnuo, i prepadoše se njegovi grobari:

A groba pogrebcem! Čuj silen potres!
Odpiraju davni se grobi, —
Razdrl velikan naš mrtvaško je véz,
In dviga se v jasni svetlôbi.

Poslije Kalvarije dolazi uskrsnuće, pa za to se pjesnik nada, da će narod, koji iskušao je svoj Kalvarij brzo uskrsnuti na nov život. Njemu se približuje dan ustajanja. Pjesnik zove sve, da sudjeluju u tom ustajanju i probudjuju narod.

U pjesmi „Naš čolnič otmimo“ prispodablja ladjici na uzburkanom moru svoju domovinu. Doista to nije nova ideja. Horacij u prvoj odi IV. knjige u lijepoj alegoriji razzvija tu prispodobu. Horacij je tu pjesmicu obradio po nekim fragmentima grka Alkeja. Tko se ne sjeća onoga lijepoga početka te alegorije:

O navis, referunt in mare te novi
Fluctus! quid agis? Fortiter occupa
Portum. — Tu, nisi nautis
Debes ludibrium, cave.

Horacij želi svojoj domovini, da se ne upušta u uzburkano more t. j. rat; a Gregorčiču je (domovina) ladjica već u oluji, pa zove drugove, da joj pomognu i da je spase. On će se prvi baciti u more uza sav vihar, da je otme potopu:

Jaz vržem se v morje, naj tuli vihár
Za mano, za mano, kedór je plavar:
Brodarjem pomoči nesimo,
Naš čolnič pogube otmímo.

Konac je ove pjesme krasan i slikovit. Prvi je dio slab; jer počimlje i ide posve na dugo sa poznatom pričom, koja je već i drugdje bila obradjena, kako je krjepko pastirsko momče spasilo svojim junačkim plivanjem dijete, koje je vrtlog rijeke bio zanio. Taj dio nema u cjelosti onoga dojma, kakav ima zadnji dio; dapače, da je izostavljen čitav prvi dio, sami drugi dio bio bi efektniji

sa umjetničkoga pogleda. Mislim da je pjesnik htio biti odveć jasan i bez potrebe.

Nada ga u spas domovine oduševljava, i on njome ogrijan zove, kao ono Simonides klonule Grke, na ustajanje u pjesmi „V pepelnični noći“: Pepelni je dan, čista srijeda. Zvono polnoćno zazvonilo i sve vjernike Gregorčičeva stada, koji su njemu povjereni, pozvalo na pokoru. Prestale obijesne poklade, a ljudi dolaze rano u crkvu. I sfaro i mlado, i učeno i neuko, i bogato i siromašno, i gospoda i seljaci zgrnuli se u crkvu, a Gregorčič im kao božji svećenik siplje na glavu pepeo, e ih sjeti, da su prah i da će se u prah obratiti. Pjesnik je najprije posuo sebe, pa se zavezao u duboke misli i progovorio im nekoliko ganutljivih riječi na pokajanje. Ovaj dio prvi pjesme dozivlje u pamet prizor iz Mažuranićevog „Čengić-age“, kada „dobar pastijer“ drži prije pričešćenja govor četi, da se pokaje. I ako je Gregorčičev prizor kraći, ipak je i plastičan i ganutljiv kao onaj iz „Čete“. Mažuraniću je trebalo biti širim, jer je to zahtjevala epska širina djela; no Gregorčič znao je u čisto lirskoj pjesmi predočiti isto tako živu sliku.

I na poziv pjesnikov da pristupe, prvo su došla gospoda i bogataši, koji gospodare nad ropskim pjesnikovim narodom; u zadnje pristupiše oni ubogi ali krjepki seljaci: to su oni vječiti mučenici, koji se bore proti narodnoj smrti. Pjesnik ustavi se, ne prosu ih pepelom, već diže ruku na blagoslov i zavapi im:

Le ustani, vbôrni národ moj,
Do dánes v prah teptán,
Pepelni dan ni dan več tvoj,
Tvoj je — vstajenja dan!

Po mojem mnijenju ovo je Gregorčičeva najljepša rodoljubna pjesma; i svojim zamišljajem, i krasnom formom i pjesničkom izradbom ona je remek-djelo patriotične poezije.

Kako pjesnik gori od ljubavi domovinske, on u pjesmi „Moje srčno kri škropite!“ želi, da njegovu krv posiju širom domovine. U proljeću ta će krv oploditi cvijeće. Mlade mome i momci brat će cvijeće, i stavljat će ga na prsa, a ono cvijeće, niklo sred moje krvi, užarit će im mlada srca neugasivom ljubavlju za domovinom.

Narodno ustajanje već vidi u sporadičnom probudjenju zamrle slovenske svijesti; on ga nazire u smrtnom i krvavom otpiranju Slovenaca protiv Germanstva. U prigodnoj pjesmi „Zjedinjena Slovenija“, zove braću, da budu pripravna na borbu, jer se narod slovenski neće spasit bez krvavoga boja.

No još bolje i ljepše izrazuje tu misao u pjesmi „Soči“. Pjesnik opisuje ljepote i čar rijeke Soče, ali već vidi u duhu dan, kad će se ono vedro nebo nad njome naoblačiti, a ona bistra, zamutit će se krvlju junaka. I kada bude svanuo taj dan, pjesnik moli Soču, da zašumi silnim tokom, da se razlije potopom, i potopi krvoločne tudjince svojim uzburkanim valovima.

* * *

Gregorčičeva je poezija pretežno patriotična. Iz većine njegovih pjesama odiše žarka i zanosna ljubav za domovinom. Što je malena i progonjena Slovenija bjednija i nesretnija, to je on jače ljubi. Kao da se je držao onog Propercijevog distiha:

Sed tamen exiguo quodcumque e pectore rivi
Fluxerit, hoc patriae serviat omne meae.

On je za Slovence novi Tirtej; a oni su ga i dobro čuli, i njegova poezija ih je oduševila. Oni mu priredjuju bučne slave. Ali Gregorčič, koji je proživio svoj vijek u skromnosti, preporuča im, da slave i rade za onu, o kojoj je on toliko pjevao — za domovinu:

Kar stôriš za se, to že s tabo izgine,
Kar stôriš za narod, ostane v selej.

Gregorčič znade uvijek naći sliku u prirodi, iz koje će on iskresati po koji patriotički motiv. Jezero i rijeka Soča, crkveni obred i sve druge sitnice daju mu pobudjaja, da izrazi po koju patiotičnu misao. Domovina je zaokupila svu njegovu dušu, pa za vedre noći zove pjesnik zlatne zvijezde, da sidju dole one, koje su najljepše, pa će s njima ovjenčati svoju domovinu. Domovina je njemu prva i zadnja misao, prva i zadnja ljubav; ona mu je majka i žena, i draga i kći, ona mu je u jednu riječ — sve.

Te ideje, koje vrve u patriotskim pjesmama i drugih naroda, nijesu kod Gregorčiča običajne. On ih znade zgodno prigodom uplesti. Iznaša ih pod novom slikom; pa kad ih čitaš i ne opažaš, da si te ideje i sam imao, jer ti ih iznio pod novim umjetničkim vidikom, a opet u muzikalnoj i skladnoj formi.

Uzalud sam tražio u našoj ilirskoj poeziji pjesnika, koji bi se isticao tolikim brôjem krasnih i dotjeranih patriotičkih pjesama. Vraz je u „Djulabijama“ poglavito ljubavni pjesnik, premda provire i jako patriotsko čuvstvo. Mažuranić i Martić su epici. U Preradoviću uzalud ćeš tražiti jakog hrvatskoga čuvstva. Spiritizam bijaše zakupio njegovu dušu, a svojoj je teoriji našao odziva u Slavjan-

stvu, koje bi imalo ispuniti zadaću Preradovićeve spiritualističke misije.

Drugi su pjesnici ilirske dobe pjevali i žešće nego Gregorčič, ali njihove su pjesme po svojoj umjetničkoj vrijednosti jako zaostale One imaju više povjesne nego li književne vrijednosti, izuzmeš li rijetke iznimke.

Rad Gregorčičev pada, mislim, savremeno u dobi rada Šenoina. Što je Slovencima Gregorčič, to je za Hrvate Šenoa. Gregorčič i Šenoa, eto dvaju imena, koja spojiše u poeziji pojam žarke oduševljene domovinske ljubavi, prvoga za Slovenskom, drugoga za Hrvatskom. No ako si ova dva pjesnika naliče u patriotičnom čuvstvovanju, nemaju oni u ostalom ništa zajedničkoga. Oba ističu rodoljubno čuvstvo, ali svaki na svoj način. Gregorčič voli to u sitnim lirskim pjesmicama, u malenim sličicama — onako, kako sam već to prikazao. Šenoa bira osobitom ljubavlju povjesničke slike i priče, da ti prikazanjem prošlosti uzbudi vjeru i nadu u budućnost. A i kada to ne čini, već pjeva čisto patriotsku pjesmu, kao onu „Klevetnikom Hrvatske", onda mu u pero naviru tako žarka čuvstva i jaki osjećaji, da ih jedva može ispisati. Kao da bi jednim zamahajem htio smrviti sve dušmane Hrvatske!

Eto opet još bolje istaknuto zašto je Gregorčič toli obljubljen. Mislim, da se i u nas Šenoa više čita i ljubi nego li drugi pjesnici — a baš će tomu biti isti uzrok: Lijepo iskazano, a žarko rodoljubno ćućenje. Ovakvi su pjesnici osobiti ljubimci mladosti.

Ta odanost domovini, to neprestano pjevanje o svojoj Sloveniji, doista ne može Gregorčiču podati velikoga mjesta u svjetskoj književnosti. Tko da se oduševi za malenu Sloveniju? Za to pjesnik ne mari; on kao da se je držao

one našega Preradovića, koje se je Preradović manje držao:

Domovina kakva bila
Rodjenom je sinku mila.

Za to Preradović može zauzeti neko odlično mjesto u svjetskoj književnosti, jer je svjetskiji. Pjevao je i o velikom Slavenstvu i rodoljubnom dijelu svoje poezije ili bolje o panslavizmu, ali je on više pjesnik-filozof vlastitoga sistema, koji se je bavio i pjevao ob općim ljudskim pitanjima. Pa kad bi malena Hrvatska dobila svojega Brandesa, Preradović bi zauzeo odlično mjesto u svjetskoj književnosti, kakvo ne bi dobio n. pr. Šenoa.

No za to Gregorčič može biti zadovoljan; njega ljubi cijeli slovenski narod, kao što Hrvati vole Šenou; oni su obojica simpatičniji svojemu narodu.

* * *

Kako vidjesmo, Gregorčič je u patriotičnoj poeziji optimista, možda katkada i veliki. Nije on takav u drugim pjesmama, osobito kada pjeva o životu i vlastitim utiscima i doživljajima; tada provijava drugi smjer njegovom poezijom: Dočim kao rodoljub vrvi žarkim čuvstvom i oduševljenjem, sada mu je poezija puna nekakve sjete, nekakve sumorne melankolije. Pjesnik postaje pesimista.

Karakteristična je u tom smjeru pjesma „Pastir“, koja po svojoj nježnosti i krasnoj formi spada u najljepše. Pjesnik se želi vratiti u rodno selo. Njegov duh želi, da pase svoje oko po rodjenoj planini, njezinim pašnjacima i šumama; želi da opet uživa u skladnom romonu gorskoga potočića i šumećega slapa. Suzama na očima ozire se na mjesto, gdje je sproveo svoje djetinjstvo. Tamo je on kao

bezbrižno dijete pasao ovce i pjevao zajedno sa drugovima. Nije znao ni za boli ni za nevolje. O da mu je bilo tamo ostati za uvijek! Ali ga je sudbina dovela drugamo. Pošao je na nauke, ali ga te nauke skupo staše. On posta drugačijim pastirom. Ali:

. . . vsàhnil vesêlja je prejšnjega vir,
Izgúbil življenja sem sréčo.
Onémel je pétja veselega glás,
Srcé mi teró bolečine;
Zakaj sem zapústil te, rojstvena vás,
Zakaj sem vas pústil, planine!

Posve je slična ovoj pjesma „Nazaj v planinski raj!“. Pjesnik se nalazi duhom na planini, njega tamo vuče uspomena zlatnih djetinskih dana; on zove svoj planinski život rajem. Ali ova zaostaje za prvom, i nije drugo po sadržaju, nego „to isto samo malo drukčije“.

Glavna ideja u pjesmi „Pastir“ nije nipošto nova. Horacij blagosivlje i uznaša seoski život u epodu:

Beatus ille, qui procul negotiis,
Ut prisca gens mortalium,
Paterna rura bobus exercet suis,
Solutus omni foenore.

François Giibert, koji umrije u oči francuske revolucije, pjeva posve slično Gregorčiću u pjesmi „Les plaintes du malheureux“, koji krivi svoje roditelje, da su ga unesrećili, davši ga na nauke:

Père aveugleu et barbare! impitojable mère!
Pauvres, vous fallait — il mettre au jour un enfant,
Qui n' heritât de vous qu, une affreuse indigence!
Encor si vous m' eussiez laissé votre ignorance,
J' aurais vécu paisible en cultivant mon champ.

„Pastir“ nije dakle pjesma nova po predmetu, ali je nova po izradbi, po svojoj krasnoj i muzikalnoj formi, i ganutljivoj elegičnoj intonaciji.

Svoje progonstvo sa strane sudbine traži pjesnik i u samoj slučajnoj stvari: Lastavice u proljeću doletiše, sagradiše svoja gnijezda svakome pod strehom, samo ne pod pjesnikovom. Iz toga pjesnik zaključuje:

Ker nesreče jaz sem sin
Rôjen pod nezgôdno zvézdo!

Gregorčić ide i dalje svojim pesimizmom. Ne videći drugo u ljudskome životu nego boli i patnje, tmina mu je oko očiju; i ne nalazeći nigdje dobra u ljudskome žiću, njegov pesimizam dolazi do vrška, na kojemu je on blizu Leopardia, a to je u pjesmi „Člověka nikár“:

Pjesnik je zavirio u božju „delávnico“. Vidio je, da se ništa ne gubi. On tu nije vidio — smrti. Iz jednoga života niče drugi, iz bića biće. Ljudi plaču, kada im tko umre, a doista smrti neima — jer materija tijela ostaje i služi za drugi živući stvor; a duša, koju je Višnji stvorio, žive. Pjesnik zna, da će naskoro i on odijeliti se od materije. Što će Višnji učiniti od njegovoga praha, nezna. Ipak, neka iz njegovoga praha nikne radje cvijet, ili ptičica pjevica, ali neka ne stvara čovjeka, koji bi imao trpjeti kao i on, i živjeti u duhovnim mukama — to on moli od svojega „Začetnika“.

Mora, da se je nalazio u velikoj bijedi i duševnom trganju pjesnik, koje je tako ogorčeno zapjevao. Inače Gregorčićev pesimizam bitno se razlikuje od Leopardieva. Leopardievo jadikovanje je universalno. Leopardi „pjesnik beskrajne boli“ kuka radi udesa svih ljudi. Nahodeći se onako veliki duh u kržljavom tijelu, ipak ne pjeva svoju

bol — ne, on hoće, da bude pjesnikom universalne boli čitavoga čovječanstva. S posmjehom na licu i gorkom ironijom ruga se onima, koji traže i nahode užitak u životu. No Leopardi ide i dalje, pa kune božanstvo, da je ono tobože krivo ljudskim bijedama. Gregorčić je nasuprot u svojem pesimizmu personalan. On smatra sebe nesretnim; pa u toj nesreći vidi druge sretne i zavidja im; on bi želio, da postane najkukavnijim pastirčetom, uvjeren da bi mu pastirska bezbrižnost bila najveća sreća.

Leopardi, kao uzvišeni soko, tuži i jadikuje, pa, kad čitaš njegov život, budi ti samilost, jer uza sve bijede nije ipak kukao radi sebe; ne, on je htio, da bude tumačem svih ucviljenih srdaca. Za to mu rado praštaš onaj preoštri izraz protiv Providnosti, jer te gane na samilost. Gregorčićev pesimizam ne može te se tako dojmiti. Ti vjeruješ pjesniku, da će biti zle kobi, ali ne možeš s njime simpatisati; ne može da ti uzbudi u srcu samilost, jer je posve personalan. Za to se meni i ne svidjaju pjesme ovoga smjera onoliko, koliko one patriotične. Gregorčićeve sjeta ne može te se dojmiti i još s jednoga razloga. Dočim u njega nalaziš onako pesimističnih pjesama, eto opet sijaset drugih lijepih i skoro veselih, koje ti onaj dojam pesimizma posve unište. Dočim tamo kuka, ovamo veseli. Eto pjesme „Življenje nî praznik“, u kojoj veli prijatelju, da je život stvoren za rad. Pjesma je ova antipod njegovom personalnom pesimizmu. Evo samo nekoliko stihova iz te pjesme:

Ti lajšaj in slajšaj človeško trpljenje!
Ne plaši se znoja, ne straši sa boja,
Saj móško dejanje krepčuje možá,
A pôkoj mu zdrave moči pokončá,
Dejanje ti ljubi, a boj se pokoja!

Dolžan ni samó, kar veléva mu stan,
Kar môre, to mož je storiti dolžan!
Na délo tedaj, ker resnobni so dnovi,
A délo in trud ti nebó blagoslóvi!

Isto su tako vesele i domišljate pjesme „Na semnji“ (na sajmu), „Svarílo“ (Ukor) i „Cvetličarki“.

Pjesnikov pesimizam stajao ga je mnogo j ada. Mnog navališe na njega, i to, kako je to obično kod polemika, pretjerano, a u nekim stvarima i nepravedno. Progonjen pjesnik našao je i branitelja, i to mu je osladilo čemerne dneve. Pjesnik se je odužio prijateljima u nevolji lijepom pjesmom „Prijateljem“. Dobro kaže ona poslovica „zlato se u vatri poznaje, a prijatelj u nevolji“, i naš Palmović pjeva:

U dobru je lako dobar biti,
Na muci se poznaju junaci.
(Konju Mrkodinu).

To od prilike poručuje i pjesnik svojim braniteljima. Pripovijeda, kako je zavijorila protiv njega oluja sa Krasa („navihta s Krasa“), da ga umori svojim dahom. Ledenim bičem stala biti po ubogom cvijeću njegovoga Parnasa. Izgrdila to cvijeće, a njegovom vrtlaru doviknula, da narodu nudi otrovan cvijet. Htjedoše da nadju u njegovim pjesmama i nijekanje božjega bivstva. Dočim su mu pjesme božji dar, pa i ako ih se ne može pjevati s oltara, svaka je od njih ipak od Boga nadahnuta. To je pjesnika upeklo ali nije zaplakao za to, jer se to ne dolikuje mužu. On će im kao junak u susret na obranu, osokoljen pomoću svojih vjernih prijatelja. On će i dalje pjevati božjom pomoću, i nada se da će mu pjesme uroditi zdravim plodom za domovinu!

* * *

Gdje je Gregorčićeva vila posla pravim putem, to je u pjesmi „Oljki“ (Maslini). To je odulja pjesma, a svojim predmetom skroz i skroz kršćanska. Da Gregorčić nije ispjevao drugoga, nego samu pjesmu „Oljki“, on bi zaslužio, da bude stavljen u red velikih svjetskih pjesnika kao što Manzoni zasluži odom „Il cinque Maggio“. Pjesmom „Oljki“ Gregorčić stupa u kolo pjesnika, koji su po svojem pjevanju svojina čitavoga čovječanstva, a ne jednoga naroda:

Pjesnik pozdravlja maslinu sred zelena vinograda koja prkosi oluji; i kada sve opusti sred zime ona se još uvijek zeleni kao simbol novoga života, kada se bude opet sve pomladilo. Ti nam, veli pjesnik maslini, daješ lijek za rane, tvojim nas uljem posvećenim mažu u početku i na koncu života; ti svjetlom pršiš noćnu tamu. Ti si simbol mira. Pjesnik u krasnim stihovima opisuje, kako je maslina postala simbol mira. Priča, kako je Bog potopio svijet vas osim Noema, i kako je golubica donijela grančicu masline korabljaru:

To vejo z oljčnega drevésa
So do člověškega rodú
Poslala vblažena nebesa
V poroštvo vo sprave in mirú.

Dokle je živo i slikovito prikazao taj prizor iz sv. Pisma, prelazi, da nam opiše još ljepši prizor iz kršćanske liturgije, naime blagoslov masline na Cvjetnicu (Dominica Palmarum). To je najslikovitiji obred Velike Nedjelje, a spominje slavodobitni ulaz Isusov u Jerusolim. U gradovima je taj obred obično sa paomama, i nekako bez osobitoga saučestvovanja puka. Pjesnik je bolje odabrao sliku Cvjetnice na selu, gdje je taj obred mnogo življi i ganut-

ljiviji. Na selu u taj dan vrvi cijelo pučanstvo u crkvu. I malo i veliko nosi snopiće maslinovih grančica, tako da crkva postane maslinovom šumom.

Kroz male crkvene prozorčiće, nastavlja pjesnik, prodrlo božje sunce u hram, pa se blliješti kroz maslinove grančice na licima dječice kao znak bolje sreće. Pristupio sijedi svećenik i blagoslovio to granje, moleći, da bi ti snopići donijeli svuda u kućama mir i blagoslov božji; i sve što s njima bude poškropljeno, neka je blagoslovljeno. Njima će seljak pokropiti polja, pa će niknuti zeleno klasje i usjevi.

Završiv pjesnik divni ovaj opis, dostojan uzvišene kršćanske liturgije, naglo prelazi na novu sliku:

Ljeto je — iznenada se nebo naoblačilo. Tamno i mrko oblačje goni se nebom; stalo grdno sijevati i grmjeti, prijeteći usjevima silnim gradom. Pred seoskom kolibom poklekli starci, žene i dječica, suzama na očima mole Boga, da odvrati od njih poraz i bijedu. A dobri i pobožni domaćina zapalio blagoslovljene grančice maslinove, da bi umirio grozni vihar — i gledaj, sveti se dim uzvio k nebu, a iz neba pala tiha i blaga kiša, da napoji žedne usjeve! O da bi ti, — kliče pjesnik —, maslinova grančice, kao oluju u zraku, utihnula i oluju, što buči danas u ljudskim srcima, a najprije u mojemu!

Ti ćeš me, da, umiriti, ako ne prije, a to kada me tobom budu kropili! Pjesnik vidi u duhu to vrijeme: U sobi trepere blijede svijeće, usred svijeća spava muž, blijed muž, ogrnjen crnim plaštom, koji optočuje srebrni rub; on spava tvrdo, za na uvijek, umorila ga životna borba. Muža toga kropi množtvo ljudi s maslinovom grančicom, i želi mu: pokoj vječni! Braćo, završuje pjesnik, kada to bude,

to će biti kraj mojega žića, ali kraj i težkih bojeva. Tada će u meni utihnuti oluja srca i svijeta.

Pjesma maslini dika je Gregorčiću a i čitave slovenske poezije. Krasni prizor iz sv. Pisma i kršćanske liturgije tu su živo i pjesnički istavljeni, a onaj ganutljivi konac pjesnika — svećenika svršava čisto kršćanskim pesimizmom, koji smatra ovaj svijet dolinom suza, a smrt koncem burnoga života, i preseljenje u bolje i sretnije žiće.

Druga jedna pjesma, koja opjevava jedan kršćanski godišnji blagdan, jest „Pozabljenim“, naime pjesma za dan uspomenuća svih mrtvih; te i ako malena, ipak može svojom idejom stati uz onu „Oljki“.

Koliko li ima pjesama u svjetskoj književnosti na uspomenu mrtvoga dana? Možda je i malo pjesnika, a da nijesu na jedan ili drugi način načeli taj predmet, bilo u pjesmi, bilo u prozi. Pa i u našoj poeziji našao je „mrtvi dan“ svoje pjesnike u Arnoldu, Kranjčeviću, Tresiću, Kataliniću-Jeretovu i drugima.

Gregorčić, kao genijalni pjesnik, u pjesmi kraćoj nego li sve onih, koje sam spomenuo, rekao je više nego li svi oni, ne više, ali nešto plemenitijega, nešto dostojna katoličkoga svećenika. On pjeva „Pozabljenim“ (zaboravljenima) čujte kako:

Sutra je mrtvih dan! U noći pred tim danom sakupilo se mnoštvo na mjestu, gdje ćemo jednom svi počivati. Po grobištu drhture svijeće slabim žiškama, osvijetljuju križeve, koje vjenčava jesensko cvijeće. Živi oplakuju i mole za svoje drage mrtve. A pjesnik? Kada svaki misli na svoje drage, za njih suze lije i moli, za koga će on? Za vas tamo, koji ležite u zaboravljenim i zapuštenim

grobovima, za vas, kojima ni križa nema nad glavom, niti vam gore svijeće, niti vas kite vijenci. I kada se nitko vas ne sjeća u ovoj noći, nijesam vas zaboravio ja — skroman pjesnik — i gore — Nebo!

Eto krasne i uzvišene kršćanske ljubavi! Pjesnik božji svećenik, moli za zapuštene, za one, kojih se nitko na ovome svijetu ne sjeća. Pjesnik opisujući noć pred mrtvim danom nije ništa nova rekao, ali je na koncu iznio tako originalnu i plemenitu misao, da je ona cijeloj pjesmi dala osobiti značaj i osobitu vrijednost. U divnim i sretnim završnim pointama Gregorčić je majstor prvoga reda.

Plemenitost i nježnost srca ukazuje se kod Gregorčića u još jednoj vrlini njegove poezije. Vidjesmo, kako je u pjesmi „Oljki“ simpatično prikazao kmeta za oluje. Vidjesmo ga, kako ljubi selo i planinu, kako čezne za seoskim životom. i rado bi postao prostim pastirom: u jednu riječ, kako voli seljaka i idilu neznanja, a mrzi nadutu učenost, što puni pamet a prazni srce. I zato iz svega srca ljubi kmeta, nariče i tuži s njegova jada, saučestvuje u njegovim patnjama. Ta mu je ljubav istrgla iz duše krasnu odu „Kmetski hiši“: Mala je ta koliba i siromašna, ali je za Slovenca znamenita. Ona je za njega najstarija knjiga, jer se u njoj čuju drevne pripovijesti i priče, mudre poslovice, i u pjesmama junačka djela djedova i vesela i nevesela. Ona je i sačuvala narodni jezik, da ga nije nestalo pred tudjinštinom: pa je i većina narodnih boraca niklo u seoskim kućicama, koji podigoše narodnu prosvjetu, kako je to i Šenoa rekao za Hrvate u pjesmi „Klevetnikom Hrvatske“:

Orača b'jednog skromni plug
Sagradio je znanja hram.

Narod Slovenski, kojemu je veliki pjesnik iskazao tako žarku ljubav, znao je i nagraditi svojega miljenika — ne blagom, ali čistom i zahvalnom ljubavlju, čim je mogao, jer je siromašan, slaveći ga u više prigoda. A dobri i plemeniti pjesnik, koji ne traži nego narodno dobro, time se je zadovoljio!

1899.

Ante Jagar.

Tko stane proučavati pjesništvo ma bilo kojeg kulturnoga naroda, u galeriji pjesnika, što se redaju kroz vijekove, nahodi nekakve stepene, kojima se uz velikane poredali veći i manji talenti: ima ponajprije po koji genij što se visoko uzvinuo nad savremenicima, i sjao kakono uzor omanjima. Ima opet pjesnika jakog talenta, koji u svojoj poeziji, i ako se ne uspeše do genijalnosti, ipak svojemu narodu izasuše niz lijepa biserja. A ima ih, a ovih je zadnjih ponajviše, koji ispjevaše samo nekoliko pjesama, koje svakako zaslužuju častan spomen. I književni povjesničar bilježi i imenuje sve ove. Pa dočim se onima prvim na dugo zanima, druge malko kraće prikazuje, a ove zadnje barem napominje.

Kako bez dvojbe nema genija, gdje prije nije bilo talenata, tako bi se ćutjela praznina u književnoj povjesti, kada bi se posve premučavalo sav drugi rad, osim onoga velikana. I zato marljiv povjesničar priča uz život i djela izvanrednih umnika i onaj omanjih trudbenika na književnoj njivi.

To sve nekako odgovara i naravnome redu stvari, Ogledajmo prirodu! Naći ćemo uz ogromne grabežljive i smione ptičurine sitne ptice, što ih na prvi mah jedva i zamijetiš. Uputimo se u ogromnu šumu! Uz mrke stare hrastove i borove nahodimo omanje grmove i sitnu travku. Sve to skupa podaje skladnu i potpunu sliku prirode. I za to, kao što se ornitolog pozabavlja ne samo ponajljepšim i najvažnijim pticama, nego ih sve pripominje, manje ili više, prema njihovoj važnosti; i kao što botaničar opisuje različito bilje, a zoolog proučava život ostalih životinja, te se kod znamenitijih i više zaustavljaju: tako je dužna i književna kritika, da se makar i kraće zaustavi na manje znamenitim književnim pojavama. A jedna od tih pojava jest Ante Jagar, pjesnik, što se već u ranoj dobi skloni medju hladne sjene grobova.

* * *

Po svojoj vrsti poezija Ante Jagara spada pretežno u religijoznu poeziju. Religijozna poezija u Hrvata u srednjoj perijodi naše književnosti, tako zvanoj dubrovačko-dalmatinskoj, bijaše ne samo znatno zastupana, nego bih gotovo mogao reći, dobrim dijelom. Dapače, što imamo ponajbolje u religijoznoj poeziji, to je iz one dobe. Dosta je da napomenem Gundulićeve „Suze sina razmetnoga“. Religijozna poezija protezala se i kasnije, a dala je proizvoda svake vrsti, ponajviše pjesama za porabu crkvenu ispjevanih većinom po latinskim uzorima.

Ali novija hrvatska poezija sasvim je oskudna na polju religijozne poezije. Ilirizam imao je svrhu, da probudi i osvijesti narod, te nikome nije bilo ni na kraj pameti, da se sasvim posveti toj vrsti poezije. Ipak kod pojedinih

pjesnika ima po koja lijepa religijozna pjesma. Napose spominjem dra. Stjepana Ilijaševića. Ante Jagar ima svakako tu zaslugu, da se je prvi posvetio pretežno religijoznoj poeziji. A zna se, da su u svakoj stvari počeci najteži; te, ako nije mnogo uspio, svakako ima zaslugu, da je prvi počeo tim tragom. Do visoka nije se ni mogao uzvinuti, jer preteča ne imao, već, ako je htio da traži uzornika, morao bi se bio uteći tudjim književnostima. Onoliko, koliko je uradio, malo je, ali ipak uprav, jer je bio prvi, zaslužio je, da se na njegov pjesnički rad tkogodj osvrne. I to evo činim ja.

* * *

Po vijestima, što sam ih čitao u novinama prigodom smrti Antuna Jagara, doznajem, da se je rodio god. 1867. u Novskoj u Hrvatskoj. Bio je svećenik zagrebačke nadbiskupije. Služio je najprije kao kateketa u Novoj Gradiški; onda je bio upravitelj župe u Orubici; a najposlije u bolnici u Stenjevcu kao duhovnik i kateketa samostanskih škola. Bijaše prvim urednikom „Kršćanske škole“, kršćansko-pedagoškoga lista. Umro je 5. listopada g. 1899. od sušice u svojem rodnom mjestu Novskoj, na krilu svojih roditelja. Osim pjesama napisa tri pučke knjižice, koje se silno prošiše po narodu: „Neću psovati ni proklinjati“, „Vračanje i gatanje“, i „Spasi dušu svoju“.

Posao, kojega se latih, jest, da prikažem poeziju Jagarovu sa par poteza, i za to se ne zadržavam ni pri njegovoj biografiji ni pri njegovim pučkim spisima, koji silno koristovaše našem narodu. Taj posao ostavljam onima, knji općiše i življaše s Jagarom, te im je dobro znana i njegova osoba i njegov rad; a ja prelazim na

njegove pjesme, jer mi njegova ličnost nije potanje poznata. —

God. 1895. štampane su njegove pjesme pod slijedećim naslovom: Vjeri i domu — sabrani prvijenci od g. 1888.—1895. Nova Gradiška. Pjesnik posvećuje svoje prve pjesme braći, što se bore pod stijegom Krista. Posveta je od deset osmeraca. U zbirci dolaze najprije Razne pjesme, pa Prigodnice, a onda Prevedene pjesme. Ima oko pedeset pjesama na sto i dvadeset i četiri stranice.

Političke i književne novine pozdraviše pjesnika sa pohvalama. Mislim, da će biti najvažnije, ako iznesem ono, što je o tim pjesmama napisao „Vienac" (godine 1896. br. 20):

„Ovakovih pjesama ne primamo svaki dan. Ono, što kaže napis knjige, u različnim je varijacijama doista obradjeno. . . . Pročitavši te pjesme neće nitko moći poreći u njima da nema pjesničke žice: neke su pače i lijepe, ali je općenit utisak taj, da se za ovaku vrstu poezije hoće mnogo jakosti i talenta pjesničkoga, ako hoćeš, da pjesme ne izadju ili preslab odsjev one veličine, koju pjevaju, ili u različnim oblicima da ne postanu monotone. Lijepa rodoljubna misao isprepletena je sa žarkom i plemenitom ljubavlju, a odanost Bogu i dobrome životu svagdje se javlja. Podražavanje narodnoj pjesmi opominje te Grginih pjesama. Neke pjesme nijesu za ovaku javnost, ali ih je dobar dio s plemenitom otadžbeničkom tendencijom takav, da se može o bok staviti drugim pjesmama ove ruke. Knjigu preporuča uz ovo i lakoća stihova, kojih ima veoma raznovrsnih".

Idejno se mogu gotovo sve Jagarove pjesme podijeliti u dvije glavne skupine: u jednima slavi vjeru, u dru-

gima pjeva domovini; prema tome i odgovara dobro naslov: Vjeri i domu.

Na prvom je mjestu pjesma „Pjesmi", koja svakako spada u najljepše Jagarove pjesme. Svojom dikcijom potsjeća nekako na najbolju pjesmu Andrije Palmovića „Konju Mrkodinu". No osim u ovoj pjesmi ja nahodim kod Jagara upliv Palmovićev i u nekim još drugim pjesmama.

Andrija Palmović bijaše pjesnik samonikao i velika talenta. Rana smrt, a još više životne prilike ne dopustiše mu razvoja; ali ono, što imamo od njega od znatne je književne vrijednosti. U Jagarovoj „Pjesmi" metrika je ista kao i u Palmovićevu „Konju Mrkodinu". Razumije se, da to potsjećanje nije imitacija, jer oni pjevaju dva posve različita predmeta; potsjećanje bi bilo tek formalno.

Ima i u našoj poeziji kao i u stranim književnostima sijaset pjesama ispjevanih u čast pjesmi kao personifikaciji. Dapače rijetko i ima koji pjesnik, da joj nije zabugario. Ipak Jagarova pjesma ima nešto osobito, što čini, da u nizu čitanja pjesama nalik naslova ova ti upane u oči, usiječe ti se u pamet, i lako je ne zaboravljaš više. Mene se je svaki put, kad sam je usčitao, ugodno dojmila, U toj „Pjesmi" nema bogzna kakvih novih ideja ili smionih i egzotičnih izraza i fraza. Pjesma je jednostavna, ideje su valjda više puta čuvene i izražene, ali je dikcija bogata, jezik bujan, a stihovi osječiti: Jagaru je pjesma sve njegovo milje. On u njoj traži utjehe, kada ga snadje nevolja. Pjesma mu je najveće blago, ona ga preporadja bez blaga i zlata. Slast pjesme najviše oćuti onaj, koji je u životu bio nesretan, jer dahom pjesme odlane duši, i pjesniku se vrati mir unutrnji. Pjesma zanosi u sfere zaboravi i sreće. Njom se u tuzi izjada i izliječi. Ona mu daje krjepost, da njom kune, kad usplamti protiv dušmana

naroda svoga. Pa kad bi pjesnik bio najveća sirota u svijetu, pjesma bi mu za sve dostala. — Sve su ovo misli, mogu čisto reći, običajne, ali su kod Jagara iskazane tako simetrično i formom što odgovara, da pjesma sve u sve ostaje ne samo lijepa, nego i markira osobit i jak utisak, poimence s muzikalnih stihova i čiste narodne dikcije.

* * *

U nizu religijoznih pjesama najvažniji je „Sonetni vijenac" (str. 57). U ostalom ta je pjesma i najdulja u zbirci. Sastoji se od petnaest soneta ispjevanih i isprepletenih, kako zahtijevaju sonetni vijenci. Tih petnaest soneta ili sonetni vijenac posvećen je Mariji, kraljici neba i zemlje. To je svakako u našoj književnosti prvi oveći niz pjesama u slavu Marijinu. Ne ću time da rečem, kao da nema u našoj staroj književnosti mnogo i duljih pjesama, koje pjevaju u čast Marijinu, ali u našoj novijoj knjizi to je prvi i najbolji ciklus. Dapače taj niz soneta spada u bolje Jagarove stvari.

Još iz školskih klupa sjećam se prekrasne Petrarkine kancone: Vergine bella, che di sol vestita, — Coronata di stelle itd. (preveo je Tresić u „Prosvjeti"). Možda se varam, jer dokaza nemam, ali je Jagar morao poznavati Petrarkinu kanconu. Svakako ne u originalu, jer (sudim po dokazima) talijanskoga jezika nije poznavao. U njegovoj zbirci nahodim dvije pjesme prevedene iz „Svetih himna" Aleksandra Manzonia, ali u početku prve „Uskrsnuće" bilježi „po prij. dr. Bonino", te je ista himna prevedena u distisima, dočim original nije u tome metru. Bit će, da je u distisima prijevod, iz kojega je Jagar opet prevadjao. Osim toga preveo je i „Duhove" istoga pjesnika, i to ove u osmercima, a pod ovim prijevodom ne ostavlja

nikakve opaske, pa bi moglo izgledati, da je ovaj drugi prijevod iz talijanskoga. Je li tako ili nije, ne znam — pjesnik je mogao i kasnije naučiti talijanski. Svakako je bez dvojbe, da je Jagar proučavao religijoznu liriku, te je sigurno ili u prijevodu ili u originalu naišao na onu glasovitu kanconu Petrarke Bl. Dj. Mariji. Čitanje te kancone biti će pjesnika potaklo, da i on splete vijenac u slavu onoj, koju tako veličanstveno proslaviše Dante, Petrarca i Tasso. Tko čita Petrarkinu kanconu i Jagarove sonete neće naći baš ikakva zajedništva. Tek Jagaru služi na diku, što čitajuć njegove sonete sjetiš se zanosa i vjere Petrarkine, kojom slavljaše nebesku kraljicu. I forma ovih soneta Jagarovih jest uvijek i svagdje kroz svih petnaest dotjerana i pravilna.

Uz ovaj prvi niz soneta pristaje i drugi niz od šest soneta pod naslovom „Mukle zvonjelice", gdje pjesnik razmatra ljudski život i njegovu borbu medju svjetlom i tminom, dobrom i zlom. Već nekim tamnim i muklim stilom kuša, da proizvede u čitatelju utisak, što ga je označio u naslovu.

Jagar pjeva i o životu, i shvata život onako, kako to mora pravi kršćanin, za kojega zemlja nije nego dolina suza. U „Nekoć i sada" (str. 13) veli, da je drukčije mislio o životu i svijetu za djetinstva, kad mu se sve činilo čarobno, a ipak je našao zla i nepravice. „Suza pokornika" (str. 75.) priznaje, da se često i njegovo obzorje smuti, ali po riječima sv. Augustina jedino se smiri — u Bogu. Ova je elegija osobite ljepote. Već sam metar ima nešto elegijsko. Pjesma je asketično razmatranje o životu, ali izraženo i pjesničkim mislima i pjesničkom formom.

Začudno mi je, što se Jagar nije više okušao u čisto narodnoj intonaciji i metrici. Sudeći po pjesmi „Mrtvi god"

ne sumnjam, da bi bio mogao dati uspjelih pjesmotvora i većih dimenzija. Da dokažem Jagarov uspjeh u prostonarodnoj formi, iznijet ću ovdje samo nekoliko ulomaka iz gornje pjesme, što slavi spomen svih mrtvih:

Sjaj, mjeseče, sjajani junače,
Ne mrči si lica mladjanoga,
Dok dotječe izobil ti sjaja;
Juče sjaše, zoru pretjecaše,
A sad bolan ti zamrko sjajem —
Jeli tebi sjati dodijalo,
A jali ti ponestaje sjaja,
Jali svijet već ti omrzao
Sa noćnoga pustolova svoga?

Ili ovaj drugi ulomak iste pjesme, gdje mlada vjerenica plače na grobu svojega junaka:

Joj vojače, nesretni junače,
Rano leže u zemljicu crnu,
Mene mladu u tugu zagrnu;
Kako, dušo — kako ti je sade?
Puška tvoja zardjala pusta,
Tko će, vojno, nišaniti njome,
Tko li tebe zam'jeniti ljubi?
Nit carevah, nit se nakraljevah,
A kako ću kraljevati mlada
Bez desnice i bez tebe, srce?

Ili onaj par stihova pri završetku:

Neko škripi u jauku zubi
Božjoj pravdi za odmjenu dužnu;
Neko vapi Boga milostiva
Rad milosti i rad oproštaja —
Neko opet klikom uskliktao.

Trebali bi svu ispisati, jer je sva u ovako jedroj i sočnoj narodnoj formi ispjevana. Ne čini li se, da čitaš

pjesnika „Osvetnika“? Pa i sam predmet ove pjesme, ma i da nije nov, jer ima na tucete pjesama u spomen mrtvome danu, ipak je Jagar originalno obradio. Pjesnik nas vodi na grobište u noći pred osvitkom Mrtvoga dana, te stavlja u usta pojedincima ganutljive razgovore i jadikovanja živih svojim najmilijima. Svojom tužnom grobišnom intonacijom može ova pjesma stati uz glasoviti ciklus pjesama engleskoga pjesnika Jakova Herveya „Grobovi“. Šteta, što se Jagar nije više poslužio ovako čisto narodnom intonacijom, jer bi bio više uspio nego li u drugim metrima, što ih je upotrebio u većini svojih pjesama.

Zanimiva je pjesma „Renaissanci“ ispjevana u distihu, koju pjesnik krivi, da je dosta doprinijela razdoru u zapadnoj crkvi i pustom krvoproliću. U heksametrima je pjesma „Vicisti Galilaee“, pjesma socijalistima, a njezina se tendencija ogleda u heksametrn na više mjesta opetovanom: Čast i slava ti, Kriste — na zemlji je pobjeda tvoja. Još Jagar pjeva: Krunici, Uzoru mladosti, Čistoći, Nad Isusom u jaslicama, U spomen prvomu mučeniku itd. No sve ove pjesme i druge religijoznoga sadržaja i smjera ne mogu se ni svojom izvanjskom formom ni svojom obradbom mjeriti sa onim već spomenutima. Pjesnik se više puta hvata apstraktnih pojmova, kojima teško može da običan pjesnik dadne dolično pjesničko ruho. Mislim, da je jedan u svijetu bio Dante Alighieri, koji je isto tako uzvišeno pjevao dogmatiku i teologiju u opće, a da mu je pijev veleban i genijalan, kao da, recimo, čitaš kojeg pjesničkoga velikana, što pjeva prirodu i život. Nije dakle čudo, što Jagar u mnogim tim pjesmama postaje goli stihotvorac, koji se sili zaodjeti izučene misli u pjesmu, ali u takovoj pjesmi pomanjkava pravo pjesničko ruho. U ostalom ne bi se ipak

mogla o Jagaru uza sve to izreći konačna riječ, jer napokon on je mlad umro, u dobi, kad običan čovjek istom počme zrijevati i stajati na svojim nogama. Tko dakle da zaniječe, da bi bio mogao kasnije napredovati i u daljnim pokušajima uspjeti?

I Jagar pjeva svoju domovinu. Zapravo nije se ni Jagar oteo običnoj kajdi, pa udario kakav osobit individualan pečat svojoj rodoljubnoj poeziji, nego je vjerno nasljedovao druge i gazio već uobičajenom stazom. Uprav stoga u njega je važnija religijozna poezija; i ja sam joj prvo mjesto dao, jer je tu, i ako ne znatna i velika pojava, ipak svakako osamljena. A u rodoljubnim pjesmama nije ni za dlaku ne samo prekoračio druge, već mogu čisto reći, da nije u opće ni malo svoj u izvornosti, te najčešće zanosi na onu vječnu i vičnu kajdu o nesretnoj domovini. Dapače se kod nekih pjesama vidi očit upliv i dojam drugih. Tako pjesma „Domovini“ (str. 9) potpuno sjeća Preradovićevih rodoljubnih pjesama.

Za patriotičko mišljenje Jagarovo osobite je pažnje vrijedna pjesma „Dva groba“ (str. 26) u ciklusu pod naslovom „Bosančice“. Tu je iznesena tendencija, što žali viševjekovnu borbu jednokrvne braće, koje se je tolika krv istočila na našu štetu a tudji uhar. To je ona ista tendencija, što je vodila Luku Botića u njegovim romantičnim epopejama, i koja je nadahnula Tugomira Alaupovića u „Nesudjenici“, „Krvavim uspomenama“ i „Našim ranama“.

Jagar je još ljubav za rodnu grudu iskazao na osobit način sa svojim „Zagorkama“. To je niz elegija, nekako nasljedovan u onom smjeru, u kojem već imamo Hranilovićeve „Zumberačke elegije“, Kranjčevićeve „Uskočke elegije“ i Badalićeve „Na Adriji“. Dakle zamisao nije origi-

nalna, te smo kod imitacije. Tih elegija ima pet, a najbolja je „U noći“ (str. 33).

Po mojem mnijenju jedna od najljepših Jagarovih patriotičnih pjesama jest „Kod slapa Plive“ (str. 27.) Ona te svojom ljepotom i skladnošću nehote sjeća čuvenoga Palmovićeva „Bosanskog korabljara“, i to najviše zato, što pjevaju isti predmet, naimu sliku sa rijeke Plive. Palmović je ispjevao svoju pjesmu pred oslobodjenjem Bosne i Hercegovine, Jagar nakon toga čina. Pa zato je Jagarova pjesma kao pendant one Palmovićeve, a opet po sebi samostalna i uspjela. Evo je cijele:

Iz planine Vitoroge,
  Plivo, vodo zelena,
Protekla si još nejaka,
  Tajinstvena — malena.
Plaho ljubiš ko djevojče
  Strmen — gore visoke,
Odmičeš im zagrljaju
  U dolove duboke
Jezera si natopila
  S neba kao svedena,
Gjöl-hisaru na uglede,
  Plivo, vodo studena!
Nad Vrbasom sila tvoja
  Ko na smrti počiva,
Pred smrt jošte snaga ti se
  Budi kano u diva.
Glas ti, Plivo, silan šumi
  Tajinstvenim romonom:
Obaraš se, pjeniš — gubiš
  U Vrbasu dubokom.
Divna li si sudbe slika
  Na svijetu ovome:
Sva ljepota, sila svaka
  Kako gine svakome.

Oku mojem, Plivo vodo,
U svoj Bosni slika si,
Kojom nebo zemlju ovu
Rajem malim ukrasi.
Da si živa u svom toku,
Ti bi još se sjećala:
Kako slava bana slavnih
Bosanskijeh propala;
Kada krst se sa nekrstom
Kroz v'jekove borio,
Koliko je krvi svete
Hrvat za dom prolio.
Reci barem, Plivo vodo,
Sjećaš li se v'jekova
Hrvatskoga slavlja negda:
Kralja silnih — knezova?
Ti se gubiš u svom toku,
Šum ti silan govori:
Sudba tužna ko i mene
Slavu njinu obori.
Teci, teci — tužna vodo,
Nova dol ti strmena,
Hrvatski mi dom pozdravi,
Plivo, vodo studena!

Jagar u svojim pjesmama osobito počitanje iskazuje velikome biskupu Strossmayeru, te se u njegovoj zbirci nahode na broju četiri pjesme u slavu istome. To su slijedeće pjesme: Zaboravljeni poljubac (str. 28.), Na četrdesetgodišnjicu biskupovanja (str. 103.), K imendanu slavnoga biskupa — najvećega rodoljuba (str. 95.) i U djakovačkom hramu (str. 66.). Zapravo ova zadnja nije baš u slavu Strossmayeru, već pjeva pjesnikove dojmove i utiske, što ga snadjoše posjećujući veličanstveni djakovački hram, ali drugi dio pjesme odnosi se na slavnoga biskupa:

U kripti divnoj djakovačkog hrama
Tajinstvena se širom mota sjena;
A ispred stupa oltar je kraj zida,
I raka nad njim pločom zatvorena.

U duši mojoj spomen će vjekovit
Ustrajat časa toga pred oltarom:
Sa braćom kad sam kleknuo pred raku
I molio se srcem, duše žarom:

O Bože — ova prazna je još raka —
Usliši molbu: čuvaj žrtvu njenu;
U suzah naših vidiš prošnju našu:
Hrvati jošte trebamo Mecenu.

Pomolimo se — taj mi glas još zuji
U duši, srcu — iznova me zove,
Da jošte molim: čuvaj nam ga, Bože,
Meceni slavnom snage podaj nove!

Pomolimo se — svi u istom glasu,
Hrvati, braćo, vruće često Bogu —
I kada put vas pred raku nanese,
Da prazna bude godinu još mnogu.

Zar nije ovo ljepše, nego li običajne himne i ode, što se gotovo uvijek svadjaju na par opetovanih i prokuhanih ideja? Kako je divan ovaj prizor opisan od Jagara: skup svećenika i ljudstva pohadja kriptu, a pjesnik je tumač pred Bogom njihovih misli, njihovih osjećaja, njihovih želja. Ovdje pripominjem, da se u „Spomen-cvieću iz hrvatskih i slovenskih dubrava“, knjizi izdanoj u slavu Strossmayeru, nahodi na str. 44. pjesma Slovenca Antona Aškrca „V kripti djakovačke katedrale“. Vrijedno je isporediti ove dvije pjesme. Vidjesmo, što pjeva Jagar. Aškerca se silno dojimlje mistički polumrak kripte; on je tumač biskupovih misli, rad šta se daje tu ukopati, te lijepim sti-

hovima vizijonarno opisuje pokop velikoga biskupa: ali pjesnik nije time zadovoljan, on želi, da grob biskupov bude uvijek živ, ne samo za Hrvate već i za sve Slavene:

Premajhna zate Hrvatska vsa;
Za srce tvoje grob ni kameniti,
Ne hladni, temni, tihi, mrtvi grob —
Ne, večji, živ to grob bo moral biti!

V vesoljnega Slovanstva srcu — tam
Kdaj srcu tvojemu prostora dá se!
Tam živel boš, oživljal, grel, bodril
Slovane svoje ti na večne čase!

Jagar ga želi još dugo živa u svijetu, Aškrc ga vidja već mrtva, gdje nad njegovim ostancima lebdi veličanstveni hram kao mauzolej; ljudi, što ih je ljubio, prilaze njegovu grobu i mole se za ispokoj njegove duše; zvona sa visokih zvonika pjevaju domovini, a njegovo srce otpočiva u posvećenoj dubini. Ali je za ono preveliko srce grobište ono preskromno i premaleno. On želi, da to srce žive vječno u srcu čitava Slavenstva za vijekove. To se zna, Aškrcova je ideja velebnija, jer je i njegov horizonat prostraniji, u kojem zahvata veličinu biskupovu.

* * *

U Jagarovoj poeziji ima mjesta i osjećaju obitelji, sudrugova i prijatelja. U raznim prigodama izrazio je on svoja čuvstva kad uspjelije kad slabije. Pjesma, što svakako dokazuje, kakvu je ljubav pjesnik znao nositi prijatelju, kako je znao osjećati tudji jad, jest „Plačidrug“ (str. 15.):

Sjećaš li se, brate mili,
  Kad si drhto pokraj mene;
Kad ti smrt je sestre mile
  Okvasila suzom zjene.

Plakao si kośto plače
  Tužna majka mrtvo čedo;
Ko da još si nju na odru
  Mrtvačkomu mrtvu gledo.

Tješio sam srce tvoje:
  Bog je, brate, htio tako;
Tješeći te umuko sam
  I uz tebe gorko plako.

U pjesmama rano umrloga slovenskoga pjesnika Josipa Pagliaruzzi-Krilana nahodi se pjesma „Bolnemu prijatelju“, što spada u njegove najljepše:

Zamišljen pri mizi z menoj si sedèl
In trudno podpiral si glavo;
Po cvetni dolini pogled ti je šèl
In plaval ti v sinjo daljavo.

Zalila ti solza tedaj je okó,
In tožno govoril si meni:
„Kakó je lepó, oj kakó je krasnó
Na božji zemlji zeleni!

Krog mene razcveta se vse in žari
In zemske raduje miline;
Brez cveta pa sahnejo meni moči,
Brez sada v korist domovine.“

Privrele tedaj so v oko mi solzé,
Beseda je v grlu zastala,
Okoli vratú sem ovil ti roké
In skupaj sva dolgo jokala.

Sličnost je ovdje posve slučajna. Pjesme su im izašle iste godine, ali Krilan bijaše već mrtav. Svak može sam isporediti obje pjesme, koje, i ako u nečem slične, opet su posve različite — a obje skupa dva su biserca poezije.

* * *

Cjelokupni dojam Jagarove poezije dade se svesti u nekoliko riječi: Po svojem pjesničkom temperamentu Jagar je liričar. Njegova je pak lirika pretežno religijozna. Na to ga je polje privlačilo najprije njegovo zvanje. U svojoj duši bijaše idealista, ali onakav idealista, koji je htio, da njegov književni rad bude od koristi narodu. To će i biti razlog, da se je nakon zbirke „Vjeri i domu" (g. 1895) posvetio do svoje smrti pisanju pučkih knjižica za prosti puk sa religijozno-moralnim smjerom, jer se bijaše uvjerio, da je taj rad korisniji. Ne samo, nego ostali svoj rad posveti pisanju pedagoških članaka. Nema sumnje, da su takve odluke bile plemenite, i taj rad uharniji za pučko osvješćivanje. Ali je taj rad sigurno zakržljavio pjesnika; on nije nastavio započeti književni rad; time je hrvatska poezija po svoj prilici izgubila liričara, koji bi valjda bio dao nešto više maha poeziji religijoznoga smjera i sadržaja.

1901.

Preradović o „jeziku južnoslavenskom“ god. 1844.

U novije se vrijeme priklanja osobita pažnja Petru Preradoviću, te se o njemu, kako je to on već zaslužio, pišu studije, i u njegovu slavu priredjuju svečanosti. Poznato je općenito, da je Preradović za prvi put propjevao u „Zori Dalmatinskoj“, nagovoren od Kuzmanića, te se njegova pjesma „Zora puca bit će dana“ nahodi u prvom broju odmah na 2. strani nakon „Pridgovora“ iz urednikova pera. Preradović je u „Zori“ nastavio pjevati: u broju trećem izadje „Putnik“; u broju sedmom „Pjesma našem suncu“, koju urednik štampa na prvom mjestu velikim slovima, kakvim se nije ništa drugo štampalo, da tako svrati osobitu pažnju čitateljevu na pjesnika. Ima još g. 1844. u „Zori“ njegovih pjesama: kao „Žalostinke“ (br. 27. i br. 51.), pa prigodnica „Dalmatin caru svome“ (br. 17.), i jedan prijevod u prozi iz Schillera.

Te iste godine izašla je u „Zori“ u brojevima: 13. 15., 17. i 20. Preradovićeva rasprava pod natpisom: „Jezik Južnoslavenski“. Mislim, da je vrijedno osvrnuti se na tadanje pjesnikove misli o našem jeziku

s tim više, što se rijetko može dobiti taj članak u ruke; a zapravo nijesu tu samo njegove misli o našem jeziku, nego u opće o Slavenstvu, jer se u uvodu te rasprave bavi najprije cijelim Slavenstvom, da onda potanje izreče svoje misli o južnim Slavenima.

Evo najprije, što Preradović misli u opće o jeziku: „Jezik sopstveni svakoga naroda može se prispodobiti velikome mostu k zemaljskome biću njegovom. Sve što se u nutranosti jednog naroda radja, sve što iz duhovne krvi njegove izvire, sve ćudi i naravi — sve zlo i dobro — preko toga mosta u svijet stupa; sve što se hoće u srce jednomu narodu uliti, duhu njegovome pricijepiti, sve što iz vana domaća stvar njemu hoće da bude, tijem mostom ići mora; drugog puta nema ni simo ni tamo. "Pošto je pjesnik istaknuo. kako se slavska plemena istom osvješćuju, te naveo i potvrdu Herderovu, da će Slavenima biti bolja budućnost, prelazi, da se bavi u opće slavenskim jezicima: Jezik Slavski ili Slavjanski jest jedan od glavnih jezika naše zemlje. On stoji sam za se u krugu svijeta, nema srodnosti nikakve s drugim kojim jezikom živućim, izvan nekoje sposobnosti sa Staro-Grčkim i sa Sanskritskim, kako novašni jezikoslovci dokazuju. Prostirajuć se od okolice Udinske, od Siliana u Tirolu i od Českih gora — iz srijede Njemačkih država — kroz cijelu istočno-sjevernu Evropu, kroz sjevernu Aziju, ća do sjevero-zapadne obale Amerike, on obujima šesti dio obitalnog površja naše zemlje u ustima 80 milijuna žitelja. Sve da je Slavski narod kroz toliku zemlju rastegnut — kroz daljine, u kojima može biti mnogo stoljeća jedna strana od druge nije čula, ni znala, kamo ili jedna polag druge se ravnala; — sve da su podneblja i druge okolnosti veliku razliku medju njegovom djecom jednog i drugog kraja svijeta glede tje-

lesne i duhovne naravi proizvele: sve da od početka njegovog dogodopisnog bića nikad pod jednom vladom sjedinjen nije bio, nikad k jednoj svrsi složno oči nije otvorio nego — u manje ili veće države razdijeljen — svaki dio svojim putem sreće ili nesreće hodio, dakle svaki svojim vlastitim potrebama i ćudima narodni jezik upodobivao; sasvim da te velike protimbe u zemljopisnom i dogodopisnom pogledu u Slavjanskom narodu opstoje: sadašnji jezici Slavjanskih pukâ nijesu se jako odaljili jedan drugome niti otudjili, tako da bi se moglo skoro reći: samo su narječja jednog istog jezika. Ali istina jest, tko je jednog od njih temeljito naučio i duh njegov osvojio, malim trudom može sve druge razumjeti, i od Jadranskog mora do sjevero-zapadne obale Američke razumjen biti."

Slavenske jezike dijeli Preradović na: 1. Sjeverno-slavski, 2. Zapadno-slavski i 3. Južno-slavski. U prvu skupinu broji Ruski, u drugu Poljski, Česki i Vendićki (Slovenski) a u treću Srpski, Hrvatski i Dalmatinski.

„Usporedjivajući — veli nadalje — ove tri glavne grane Slavjanskog jezika sa zapadnim, iz Latinskog izlazećim jezicima: Španjolskim, Francuskim i Talijanskim, nalazi se, da one u istom razmjeru stoje k Staro-slavjanskom Crkvenom, kako ovi Romanski jezici k Latinskome, i da jedni drugima u nutranjom svojstvu njihovom nalikuju i odgovaraju. Zaista Ruski jezik ima dostojnost i veličanstvo Španjolskoga, Česki ponajviše Poljski dvornu i ugladjenje Francuskog, južno-slavski milinu i sladost u pjesmi i u riječi Talijanskog jezika."

Odmah prelazi, da se bavi južnoslavenskom skupinom, o kojoj je zapravo i namjeran bio da piše:

„Jezik južnoslavski govori se s malom razlikom u čistoći, kako ga i sadašnje knjige pišu od Jadranskoga do

Crnoga mora na prostoru od 6000□ m. od skoro 13 milijuna stanovnika.

Na pitanja, od mnogih već stavljena: kakav je to jezik južnoslavski? — je li vrijedan da se udjelava i izobražava? mogo bi ja pred Bogom i pred ljudima s pravom, kojim sin mater svoju brani i hvali, reći: jezik južnoslavski jest lijep i krasan, a meni kao udu slavjanskoga tijela najljepši i najkrasniji i posve vrijedan i dostojan svakog truda i svake žrtve da se udjela i izobrazi. Ali što bi se stalo, da ja sam tako naš jezik pohvalim i uzdignem? Mnogi bedasti nepoznatelj slavjanskog jezika bi mi odgovorio, da sam nepravedna postranica — jer svaki svoje hvali — a da za to ipak jezik južnih Slavjana mora biti rdjav i kukavan; jer da bi išto valjô, bio bi si u tolikom vremenu kakovu takovu književnost već stekô, kakvi taki put u druge izobražene narode otvorio. — A mnogi neljubitelj bi mi opet odgovorio: Lijepa ti mi jezika! koji samo smeće od puka govori; da je čemu ne bi se izobraženi dio južnoslavskog naroda sramio njega služiti se u riječi i u pismu, a ovako mnoga gospoja, mnogi gospodin, kad se u svom materinskom jeziku o čemu zapitaju, uvrijedjeni pocrljene i prezirno odgovore: Non parlo morlacco; ili: je ne parle pas morlac; ili: ich spreche nicht krobatisch.

Što se nepoznateljâ tiče, koji samo kroz tudje oči gledaju, ono samo govore, što su od drugih, njima jednakih, čuli, treba im oprostiti, požaleć ih svetim Pismom: ne znadu što čine! i bratinski opomenuti ih, da prvo dogodovštinu Slavjanskog naroda nek uče, i kad su njoj zrelo rasudili uzroke i dosljedovanja dogadjaja, neka se uslobode — ali naslonjeni na dogadjajne čine — svoje mnijenje svrhu zaostanja našega jezika dati.

Što neljubitelji o našem jeziku govore i njemu prigovaraju, doduše — recmo pravo — jest ponešto istina i žalosna istina. Ima sladjanih gospodjica i mekušnih gospodičića, koji naški govoriti za svoje — u tudjinstvu razmažene visosti — nepristojno nalaze. Hvala Bogu ovakovih izgubljenih ovčica ne ima mnogo, nit mnogo na njima gubimo; nijesu ovčice, van slijepi miši — bijedne preletalice — koji, sve da i pjevaju, nikad dana ne bi dozvali: sumrak je njihova zora, noć je njihov dan. Ali zato opet neljubitelji posve pravo ne imadu: ne samo smeće od puka, cijeli puk naš govori slavjanski, i govori ljepše slavjanski nego prosti Talijanac talijanski, Francuz francuski, Nijemac njemački.“

I Preradović, da uvjeri o tom svoje čitatelje, koji će više vjerovati sudu tudjinaca, nego li njegovu, navodi u potvrdu svojih riječi sudove triju stranih učenjaka i pisaca o našem jeziku: Cezara Cantù-a, Vialla de Sommierers-a i Hutzingera. „Mogao bi još dalje ovako iz mnogih drugih, od pravednog pera pisanih knjiga, pohvale našeg krasnog jezika navoditi, mogo bi dokazati, da se naše narodne pjesme skoro u sve Evropejske jezike prevode i sa začudjenjem čitaju, ali niti mi prostor ovijeh redaka to dopušta, niti od koristi nalazim ono na dulje povlačiti, što i bez mene u svakog pravog domoljuba prsim neizbrisno napisano stoji.“

Sada prelazi Preradović na pitanje, koje ni danas nije završeno, o dvojim pismenima u jednom istom jeziku. Preradović zove to u opće pravopisom, a razumijeva latinicu i ćirilicu:

„Udjelanje narodnog jezika bijaše naravno prva svrha te domorodne skrbi, i čuditi se je zaista, koliko smo u to malo vremena — po trudu, tako rekuć, samo pojedinih

rodoljubnih muževa — u našoj književnosti naprijed došli, znajuć, da drugi narodi k tolikome napretku vijekova su potrebovali. Ali kako bi još ljepše naša književnost cvjetala i u suncu sadašnjosti možebit krasno voće sazrijevalo, da se nije odmah iz početka na dvije strane rascijepila, od kojih svaka misli da je pravim putem udarila, a ja mislim da nije nijedna; pravi bi put bio sloga, a dva brata u neslozi nikad prava ne imaju — krivci su obadva. Kad pogledamo, kako je svaka strana za opravdati svoje namišljene pravice stranputice zabasala, morao bi čovjek baš nemilom izrječju se podati, da i ne misle nikad pod jedan krov, pod štit sloge i ljubavi stupiti i ruke si dati. Ja govorim o raspri Srpske i Hrvatske književnosti.

Sva ova raspra, kako i pamet najmanjeg djeteta dosljedovati može, rodila se je iz različnosti vjerozakona. Svi oni južni Slavjani, koji staru istočnu Crkvu ispovijedaju, zovu se Srbljima, ako mnogi i ne znadu, što je i gdje je Srbija; svi oni opet, koji zapadnjemu vjeroispovijedanju spadaju, hoće da budu Hrvatima, ako Hrvatsku zemlju nikad ni vidjeli nijesu. Srblji zaljubljeni u njihovu Kirilsku azbuku, — jer kroz nju i riječ božju i svoju dogodovštinu čitaju — drže za grijeh i izdanje svoje vjere i narodnosti, samo korak od starog običaja pameti popustiti. A Hrvati, naučeni od nepamćenih vremena u Latinska slova gledati, samo u njima sreću i spasenje književnosti nalaze. Obadvije strane imaju u pogled ustarenog predsudja jednako pravo, ali u pogled općenite koristi i uzajemnog napretka jednako i veliko nepravo, koje će se, ako ne još nama, našim unucima i praunucima zaista osvetiti. Ali ne će onda ni osveta moći više stignuti ono, što je zabluda i nemarnost propustila. Svakim danom to većma ove dvije strane se odmiču jedna drugoj — za malo vremena bit će kasno

i pomisliti na sjedinjenje. A onda nek mi nitko ne kaže, da pravopis nije tomu uzrok bio, da jezik isti ostane, ako se i različitim slovima piše.

Ja u naprijed potvrdjujem: pravopis je glavna stvar u jednom jeziku, jer mu je odjev, a tko druge haljine obuče, lako s njima i druge običaje primi. To se sad već jasno kaže: Mnogi novašnji Srpski spisatelji, osobito pjesnici, penju se bez potrebe po starocrkovnim zgradama i kupe najnerazumnije slavenske riječi, kite s njima svoja djela, misleć tijem začudjenje onijeh pridobiti, koji ih ne razumiju; a Hrvati opet kuju nove riječi ili okrešu slavenske nemilom sjekirom pučkog pravila tako, da one riječi nit izvorno znamenovanje više imadu, niti pučkom razumu služe. Sad opet kad se Dalmatincima od sviju strana u uši svira, da se okanu njihovog **i** i da prime **je** ili ě, sad počimlju Srblji svud njihov e uvoditi. Tako svaki dan uzmnožavaju se žalosni primjeri, koji iz nesložna pravopisa nastaju.

Ja mislim, da bi čisto u duhu tekućeg vremena bilo da pamet postranu taštinu nadvlada, da se za ljubav svrhe sredstva zabace, koja mimo nje vode. Kad je naše milostivo vladanje obadva pravopisa nama dozvolilo, zašto se ne bi mogao jedan od njih odabrati za opće upotrebljivanje, ili ako bi se to prevelika žrtva popustećoj strani činila, zašto se ne bi koji srednji nijednostrani put naći mogao. Bilo bi dostojnije, da naši učeni one naočnice skinu, kroz koje malenkaste pogrješke, za grdna čudesa ugledaju, pak da naravnim okom i razumom ovaj put — jedini južnoslavskoj književnosti sreću obećavajući — iznaći se trude.“

Preradović želi, da bi učenjaci naši to pitanje uzeli u svoje ruke, te našli način, kako da ujedine u književnosti Srbe i Hrvate. Time bi svojemu narodu i književnosti najveće dobro učinili. Osim toga svraća pozornost na to, kakav bi duh morala imati naša književnost, ako hoće da se raširi:

„Neka naši učeni, koje već narod pozna, kojih spise već je obljubio, koji su dakle već našli put k njegovom srcu, neka se dogovore o jednom općenitom pravopisu, neka u tome pravopisu sastave koje djelce za pučko podučavanje; puk će čitati, jer mu je nužna duhovna hrana, a rad će čitati, jer su pisana od ruku njemu poznanih i milih; tako malo po malo raširit će se onaj općeniti pravopis, a s njime zajedno i pučko izobraženje. Nemojmo za Boga izobraženje književno od pučkog izobraženja rastavljati. Ostavimo se heksametarâ i pentametarâ, ne trebaju nam za sad — gledajmo dapače da narod nekako one knjige uči razumjeti, koje hoćemo da silom kupuje. Svi se pisaoci tuže, da se nove knjige ne mogu van dati — nema predbrojiteljâ! — ne će narod da kupuje. Učinte ga kadra, da vas razumije, ili pišite, da je njegovom razumu prikladno, njegovom srcu domaće, pak ćete onda vidjeti, je li tup za poprimiti sve što je dobro i lijepo.

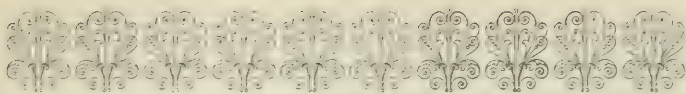
Naše milostivno vladanje otvorilo je zaslugi veliko polje u tom poslu. Svud se narodne učionice utemeljavaju; sad samo od učenih zavisi, hoće li se proslaviti svojim bližnjima na korist, ili će ostati učeni samo za se, slavni samo za svoju slavu. Ako prvo, — što je željeti — žele, onda nek sadju s visokog učenog stolca njihovog, pa nek sjednu po koji čas na nisku klupu k seljaninu, nek se s njim razgovore, on će najbolje znati kazati, gdje ga boli i od kud ga je bolest popala, a kroz to će se njima pravi

put otkriti, kojim, i način, kako treba postupati, za naći pravi lijek nemoćnome a prikladnu hranu ozdravljajućemu. Medjutim budi im uvijek pred očima, da, kako Nijemac veli, sve veliko polagano sazrijeva. Mi ne možemo se još naticati s drugim već izobraženim narodima; oni žanju, mi stoprom sijemo. Dakle polagano, — ni na vrat na nos letiti za uzorima, koji u oblacima vise, nego k zemlji oči, paziti, gdje nogu mećemo, da ne bi na šupljinu stali i natrag u ponor propali. Gledajmo da temelj bude čvrst, za ne stradati, kad jednoć barjak na gotovu kuću usadimo, da nam ga vjetar i s kućom skupa obori. Sve se to na učene oslanja, oni su vodje puka, puk se s njima diči — Bože daj, da se i oni pukom skoro dičiti budu mogli!"

Iznio sam ovdje ponajglavnije misli iz Preradovićeva članka. U njima osim nekih za pjesnikovu osobu u opće značajnih nazora, mislim, da ima dosta zdravih misli, koje nijesu ni sada prestale biti aktuelne, te se mogu i na sadanje prilike lijepo prilagoditi. Ne varam li se, te je lako naći i razabrati.

1902.

Braća Ostojići.

I.

Mato.

U pjesmama Mata Ostojića tri su karakteristične note: Ponajprije neka kao prpošnost, osobito u erotičkim pjesmama, kao odjeka neprestanoga praćenja talijanske moderne lirike, slivena duhovitošću narodnih pjesama, kojima se je on bavio i sakupljao ih. Iza toga eto na redu patriotična nota, koja zvuči svečano i dostojno u prvoj zbirci „Iskre i Plamovi“ (1894), a nalazi se i u najnovijim „Ugarcima“ (1900). O tome pjesnik sam piše u popratnici prvoj zbirci: „Vrcnuše iskre, jer ih je iz kremena tvrde vjere moje u hrvatsko uskrsnuće skresalo sječivo nebrojenih tuga i nevolja naših.“ Onda se ističe ne samo dobro već potpuno poznavanje narodne lirike, koja ga je uz posjedovanje jezika učinila sočnim u mislima i jedrim u formi.

Koliko je upliv talijanskih verističkih liričara bio od koristi za Matinu poeziju, toliko je opet pogubno djelovao u nekim pjesmama, koje opet ostaše dobre samo sa svoje jedre forme. Kao takve spominjem iz prve zbirke: „Pod

česminom", „Kraj mora", Udovičin san", a po gotovo „Čudna želja", koja je inače i odveć čudna. Ta je crta u najnovijoj zbirci kao posve iščezla.

Patriotična poezija Matina već u prvoj zbirci nije onakva kao kod drugih. Istina, misli nijesu ni nove, ni smione, ni duboke, ali su iznesene ili u novoj formi, ili tako krjepkim izrazima i takovom sočnošću, da se uvjeriš potpuno o njegovim riječima: „Pjevah samo, kad mi je duša pjevala, svejedno, ili sam proklinjao, ili sam suze ronio, ili mi se duša od milinja rastapala, slobodan kao slavić u zelenom borju oko dvora moga, koji biljiše, jer mu se pjesme hoće; bez obzira kao more, što mi pred kućom o ljutu bije hrid, nit ono mari za ičije prigovore." Dosta je pročitati pjesmu „Hrvatskoj mladeži", osobito njezin zadnji dio, a da se upozna, što je to sočnost i jedrina u poeziji Mata Ostojića. Ta se pjesma kao ni mnoge druge ne ističe mislima, ali je za to ona puna onoga, što se zove narodni duh.

I u „Ugarcima" Mato se nije iznevjerio patriotizmu, pa mu je domovina prva briga. Iz njegove se iskrene duše izvija pjesma „Slobodi". Čitao sam mnogo pjesama o slobodi; kod mnogih sam našao dubljih i veličanstvenijih misli, ali nijesam našao tako dotjerane, da žar misli odgovara jedrini forme.

Grdan razdor, što nam trga i isisava nesretnu otadžbinu pjesnika gorko ojadjiva, i on čitajući misli svih pravih rodoljuba, u ime njihovo diže „Glas iz naroda" tonom u isto doba i boli ogorčenja. Tako je Jeremija prorok i plakao nad razorenim Jeruzolimom, i proklinjao zalutale sinove naroda svoga. Možda je pjesnik katkada preoštar u izrazu, ali „na ljutu ranu ljutu travu". U toj narodnoj žalosti veseli ga svaki junački čin za domovinu, i on šalje žarki

zanosni pozdrav utamničenim djacima. Ali u potlačenoj otadžbini vidi i druge narodne jade: na sve strane biju nas jadi, osobito tužnoga seljaka. „Ozbiljno shvaćanje ljubavi ljudske“ podžiže pjesnika, da pjeva „Mašklinu“, simbolu znoja i truda težačkoga. Pjesnik živi u narodu i narodom, pa bi htio, da jadniku jednom bude bolje, kojemu je „nevolja svedjer ljuća s himbe protivnika.“

Mukotrpnu sliku dalmatinskoga težaka orisao je živim bojama u pjesmi „Palac“. K neprestanom znoju i trudu, što ih trpi težak kršne Dalmacije, a osobito krševitoga ostrvlja, eto i nova jada „peronospore“. Nije dosta, da je znojem okvasio svaki komad škrapavoga zemljišta, što ga obradjiva, nije dosta krupe, nego eto i nevolje nove. Ali trudnik ne malaksava duhom, već:

. . . . vidjeh ga sutra, jaka, postojana,
Pod teretom težkim i pognuta stupat,
Pregaoca divna, vjerom obasjana,
U sunčanu vidjeh valovju se kupat,
I brižljivim marom svaki škropit list.

Mislim, da se ne varam, što ovu pjesmu držim ponajboljom, a svojom plastičnošću ne zaostaje za najvrsnijim pjesmama ovoga genre-a. Razgoren mržnjom na one, koji ovomu patniku i mučeniku naprtiše nepravedno još gore muke i jade u „Klauzoli“ grdnim i groznim proklinjanjem vapi pjesnik protiv narodnih dušmana. Što čine naši dušmani od naroda nam upotpunjava nam i slika „Bijaše mu dvaest ljeta“, koja još više opravdava pjesnikov gnjev.

Kako se vidi Mato je u najnovijoj zbirci krenuo novim smjerom. Postao je aktuelan. U prvoj zbirci tek se moglo naslutiti ovaj novi smjer. Istina, da je pjesnik već tada ozbiljno shvaćao ljubav ljudsku, ali ona tek je tu u

zametku, i to u pjesmi „Na derneku“; gledajući slijepa prosjaka budi mu se srdžba i samilost:

S čovječnosti planuh ucviljene:
Vidjeh raskoš, gozbe dvora sjajnih,
Vidjeh mitre, vidjeh žezla, krune,
A kroz suze zlopatnika vajnih.

Taj zametak u prvoj zbirci potpuno se razvio u novoj. To je socijalna poezija. Ona nije plod nikakove mode, već upravo odjeka istinskoga života. Mata kao mladića oduševljavaše najviše ljubav domovine i njezina sloboda. Ali živeći kroz mnogo godina u narodu oćutio je, da puku nije samo do slobode, nego da očajno vapi: „hljeba, hljeba, gospodaru!“ I pjesnik sa boli u srcu, a kletvom na ustima vapi pravicu za toga mučenika od onih, koji „vedre i oblače“.

Zastupnici čiste umjetnosti u književnosti prigovorit će sa estetičkoga gledišta ovakovoj poeziji, jer očito istaknuta tendencija slabi umjetnost. Ipak je danas socijalna književnost i običajna i moderna s izrazitom tendencijom: Od pjesnika dosta je, da spomenem Adu Negri i rano umrloga Pompea Bettini u Italiji, a Richepina i Maurice Barrès-a u Francuskoj. Pa i u nas mnogi vole Kozarca sa svojom tendencijoznošću, nego li Gjalskoga ili Leskovara ili Borothu, kojemu je više do zanimanja za socijalne i ekonomične nevolje osobito seljačkoga puka. Eto od svih pripovijesti mladoga pripovjedača Cippica, za mene je najbolja ona „Na povratku s rada“, ne samo nego je držim remekdjelom, a ipak iz nje kao iz nijedne druge proviruje očita tendencija, i bavi se najnižim našim narodnim slojem. Naravski, da djelo ne smije biti propovjed, već neka slika sugeriše misao, kao što je to Mati najbolje uspjelo u

pjesmi „Palcu“. Ta, Victor Hugo je uvijek kroz sav svoj rad književni davao mu društvenu ulogu, te do smrti ostao vjeran onome, što je u mladosti pjevao:

. . . c' est tout, et ce n' est rien:
Ce n' est rien sans l' esprit, c' est tout avec l' idèe!

Nedavno sam negdje čitao — mislim iz pera Marcel Prevosta — gdje dokazuje činjenicama, kako najnovija francuska književnost postaje potpuno socijalna, a kako će to u dojdućem vijeku biti jedina književnost. Ovo zadnje je malko pretjerano. Istina, da sada nema već ni Leconte de Lislea, ni Verlainea, ni Mallarméa; ali se ne smije tvrditi, da budućnost neće dati i takovih pjesnika, koji će ostati pasivni spram šire mase.

* * *

Ostalo bi, da još nešto rečem o srodnosti Matinih pjesama sa narodnom pjesmom. Vrhunac umjetnosti kod nas bijaše držano od vajkada spojenje narodnoga duha sa umjetnim. Mažuranić, Martić i Botić kao epičari u tome potpuno uspješe. Prvi u „Čengić-agi“, drugi u „Luki Vukaloviću, a treći u „Pobratimstvu“. Za to se ja ne ustručavam nazvati ih genijima nove hrvatske književnosti, a potomstvo će ih najbolje ocijeniti. U lirici u tome nije niko potpuno uspio, jer je i teže. Teže je uspjeti u lirici nego u epici, jer je naša epika narodna veličanstvenija od lirike. Ona se mnogo približava grčkoj epici. Lirika je kratka, njezini motivi nijesu tako mnogobrojni, a da se lako ne opetuju.

U formalnoj strani, da udovolji narodnom duhu, Mato je potpuno uspio. Da to dokažem, trebalo bi navadjati,

osobito iz prve zbirke; a to bi išlo na dugo. Spominjem samo neke pjesme: „Naricaljka za fra Ivanom Despotom", „Pod česminom", „Na grobu Augusta Šenoe", „U svatovih Tome Didolića" itd. Što mu manjka još, to je misao. Ipak Mato je talenat, kojega će radi forme dugo cijeniti, pogotovo onda, kada se klobuk bude sasvim približio kapi, ili kad naša književnost postane potpuno pučkom i narodnom.

II.

Ivan.

Ivan Kažimir Ostojić počeo je svoj književni rad još pred dvadeset godina. God. 1881. posveti mu fra Ivan Despot oba uvoda svojih pjesama „Prve Iskre"; već tada pisaše Despot Kažimiru: „Kad ti se samo srce u prsima razigralo, znak je očiti, da te vila zadojila". Prvu mu pjesmu štampa „Katolička Dalmacija", kad je bio u četvrtom gimnazijalnom razredu. Pri koncu gimnazijalnih nauka izda pjesmotvor „Hrvatski Pakao," u koje strpava sve hrvatske izdajice domovine.

Knjiga, koja je svratila pozornost, na još tada posve mlada pjesnika, jesu „Poletarke" (1884. u Zagrebu), zbirka sitnih ljubavnih pjesmica. Pjesnik je uzeo za „moto" dva stiha L. Stecchettia iz „Nova Polemica":

> Ah, un ora piacerti e morire
> come un fiore, morir sul tuo petto!

Kao da je tim htio označiti jasno, kamo smjera. Pjesme te uzvitlaše malko prašine svojom novošću i smionošću. I doista na mnogim mjestima u zbirci izbijaše i duh i smjer Stecchettiev. Pjesme te nijesu ni veristične ni

pornografične, ali zato ima u njima ulomaka, gdje se govori s nepoštovanjem o vjeri. A to je baš odjeka Stecchettieva verizma. Inače čitava zbirka odava vrijeme, u koje je bila ispjevana: Tada bijaše u jeku Harambašićeva vila sa „Ružmarinkama“. Kao i Harambašić mladi Kažimir slavi dragu, a uz dragu i svoju domovinu. Jer mu je draga Hrvatica, to mu je prigoda, da slavi otadžbinu. U tome naliči Harambašiću; mislim pak, da je on podražavao Harambašiću. Kod Harambašića naći ćeš pjesama slabije ili osrednje vrijednosti, ali ćeš naći i pravih biserpjesama, u kojima mu je potpuno uspjelo, da umjetnošću oplemeni narodnu liriku. Kod Ostojića su sve pjesme male vrijednosti, tek rijetko koja da iznenadi svojom ljepotom. A opet u opće ne možeš, da im posve zaniječeš književnu vrijednost. Možda je tome krivnja i u samom izradjivanju, jer sam pjesnik o tim pjesmama veli:

Kad me n'jesu mnogo truda
Ni dangube mnogo stale.

Forma tih pjesama je obična, a dikcijom se približavaju narodnoj lirici. Stihovi uvijek teku kô iz rukava, pa te uvjeravaju, da im je auktor rodjeni pjesnik.

Ma koliko te pjesme imahu ispovijedati verizam, ipak se ne oteše romanticizmu. Ono pretjerano obožavanje svoje drage — hiperbolizacija njezine ljepote — ona želja, da je pjesniku, nakon što ga je draga zavoljela ma za samo jedan sat, umrijeti za tim na njezinom krilu — ono uzvišivanje nad sve moguće ljepote, nije drugo nego natruha romanticizma. Tu ni iz daleka neima zdrava realizma. Dapače manjka i iskrenosti, na više mjesta, jer će zdravo misleći čovjek posumnjati ob iskrenosti nekih i odveć lakoumnih želja. U opće te pjesme imaju mnogo vrlina, ali i

mnogo umjetničkih nedostataka. Možda je strogo sada ih suditi, jer je bilo drukčije ono doba, kada su one ispjevane. Ali kad se prenesemo u onu dobu i ustavimo se na formi ovih pjesama, uvjerit ćemo se da je to neki napredak u zbližanju k narodnoj lirici. Svakako one posvjedočiše, da ih je spjevao rodjeni pjesnik, koji je opet odavao, da je još mlad.

Iza toga zamuknu. Javi se nekoliko puta, kad je Nikola Šimić nakon Kačićeva slavlja 1890. pokrenuo u Zadru književnu „Iskru“ i to pod pseudonimom Iko Primorac. Tek nakon deset godina muka izašao je u jedanput na svjetlo sa čitavom zbirkom pjesama „Suze i osmijesi“ (1900.).

* * *

Teško je prikazati općenitu sliku pjesama ove najnovije zbirke, u kojoj je sakupljen više nego petnaestgodišnji pjesnički rad. Pjesnikovi su predmeti, koje opjevava, tako različiti, da ih nikako ne bi mogao odijeliti na skupine. Pjesme su raznolike predmetom, kao što je raznolik ljudski život, njegovi doživljaji bilo ugodni bilo neugodni. Pri tom mu je prigodu davalo iskustvo u nizu doživjelih zgoda. Kist kojim slika mijenja svako malo boje.

Ponajviše su to bilo veseli bilo tužni osobni doživljaji pjesnikovi; ili slatke i gorke uspomene u iskustvu života; ili mile i nemile slike i dojmovi, što ih vanjski svijet kod raznih prigoda utisnu u pjesnikovu pamet. Ivan je čisto lirski pjesnik. U čitavoj zbirci nahodi se samo jedna pjesma epske naravi „Husein-beg Gradačević“, i ta valjda ispjevana u mladjim godinama. Drugo je sve čisto subjektivna lirika, koja se djelomice može podijeliti u skupine: Ili pjeva žensku ljepotu i čare, kada se na nju namjeri

(Vasiliji, Dževahiri, Ciganka), ili priča svoje brige i nemire za slobodu domovine, ili uzdiše iz daljine za rodnim zavičajem, kućnim pragom i vinogradom, sinjim morem i borovim šumama (Bajna kaplja, Rodnom kraju, Na selu).

Okvirni program njegovih opjevanih predmeta nahodim u pjesmi „Bratu Nikoli“: Oni će kao i do sada pjevati žensku ljepotu, ići u pohode s javorovim guslama svojem narodu, pa će opjevati njegovu prošlost i slavne junake. Zaći će rado u seljačke kolibe i tu tješit će golu i nevoljnu sirotinju, radje nego li u družtvo gavanä. Životna im je deviza:

B'jednim pomoć, rodu osvanuće!

Kao da se je držao one Vladimira Solovjeva: „Umjetničko stvaranje treba da bude u svezi s najvišim težnjama čovječanstva“.

Ivanova humanitarna poezija puna je samilosti i čuvstva prama jadnicima, a ogledava se u nizu pjesama iz istinskoga života. Pjesnik je odvjetnik u Bosni; pa je svoje utiske iz toga života pokušao iznijeti u pjesmi. To je nešto nova u našoj poeziji, i na prvi mah izgleda suhoparno. Smatra se sretnim, što ga je dopalo u životu zvanje branitelja, da bude u pomoć bijednicima i brani nejake i progonjene. Tek bolno ispovijeda, da katkada mora da navuče obrazinu i da brani krivo, pa ga to ogorčava. (Svijet je divan str. 92). Drugi su mu govorili, da svećenik pravde zapjevati ne smije (§ str. 34), ali njegova „Obrana“ (str. 36) živa je slika narodne bijede, u kojoj on kao svećenik pravde nastoji olakšati ju: Pjesnik vodi obranu kmeta optužena s kradnje, koji priznaje čin i pripovijeda, da ga je učinio iz — ljute nevolje. Pjesnik oslanja se na huma-

*

nost sudaca, i već čuje: Riješava se . . . U „Lubanji“ (str. 126.) krvari mu srce gledajući na golu lubanju, i videći, kako se ti ljudi — kukavni stvorovi — spremaju, da unište brata, s kojim će skupa jednom postati ništa. U njemu — branitelju — budi se prezir i gnjušanje na tu nadutost i paradu. Jedna od najljepših je „Corpora delicti“ (str. 13.), u kojoj mu orudja zločinstava dozivlju u pamet svakojake ljudske opačine, i ojadjen završava:

Gledam stvari, sjene, zv'jeri,
Slušam jauk, plač i psosti:
Koliko je na tom sv'jetu
Opačine i podlosti!
Bože dragi, kakav li je
Čovječanski ovaj zamet!
Srca, Bože, oplemeni,
Prosv'jetli nam, Bože, pamet!

Ali je i domovina u nevolji, pa mu to mori grudi, i on dava oduška svojim čuvstvima. Prvim uvjetom za narodnu sreću i pobjedu drži sporazum izmedju Hrvata i Srba (Posvetni sonet str. 1.) i „Stevanu“ (str. 12). Ima tu lijepih patriotičnih pjesama, ali ima i posve slabih. U ove zadnje ubrajam: „Hrvatska nam iščezava“, „Iz Rodoljubnih Molitvica“, „Hrvatskoj“; te bi zbirka bolja bila, da ih i nema u njoj. Radi njih prigovorilo mu se, da se služi patriotičkim „tiradama“, od one struje, koja je htjela načelno zabaciti svaku patriotičku poeziju. Samo nepamet ili u najgorem slučaju, herostratstvo može osudjivati svaku pjesmu, koja hoće da njeti patriotično čuvstvo. Kao da se umjetničko djelo sudi po tome, što pjeva, a ne po tome kako pjeva? Giovanni Segantini zgodno pisaše o tome slikaru Viktoru Grubicy: „Djela, koja nikada ne gube od svoje vrijednosti, jesu ona, što ih stvoriše umjetnici, koji ne ra-

čunahu na uspjeh mode, a ovi u svim epokama stvoriše takva djela, što ih nije mogla uništiti nikakova moda. Pravo umjetničko djelo žive sa ljepota, što ih u sebi ima, a ne s onih, što mu ih aktuelnost pruža. S ovim hoću da rečem, da se iz koje mu dragoga predmeta, bilo historičkoga, bilo religijoznoga bilo fantastičnoga ili realnoga može sačiniti umjetničko remek-djelo". Onim pak, koji prigovaraju patriotičnoj poeziji, što je puna ideala, i ne trpe takovu umjetnost, već bi htjeli potpunu realističnu, opet ću odgovoriti s riječima Segantinia iz istoga pisma: „Istina bez ideala ne vrijedi kao ni ideal bez istine, već jedan od njih treba da bude njivom, a drugi njenim usjevom. Da, jedini istinski život je u sanji! sanjati ideal, do kojega moraš malo po malo, da se uspinješ, neka je što više udaljen, ali visoko, toliko visoko, da se do njega gubi i sama materija. Evo to je vrhunac, do kojega ti je težiti, ako ćeš oćutiti pravu slast, što živeš". (Lettera a Vittore Grubicy: Savognino 21. dec. 1893.). Ne stoji dakle uspjeh u tome, je li neko idealista ili realista, nego je li on u istinu umjetnik ili prosti piskaralo — a što pjeva, to je posao njegovoga individualnoga osjećanja, koje opet mora biti čovječansko i družtveno a ne živinsko i ne društveno. Ovo sam htio napomenuti, jer se je zadnjih godina tako bilo išlo daleko, da su neki grmili anatemom na svaki idealizam i tendenciju.

U patriotičnoj poeziji Ivanovoj ima nekoliko pravih biseraca. U najljepše ide ona „S Ali-pašine munare" (str 70). Jačina i veličina te pjesme odrazuje se u završnoj pointi: Što je negda bilo, to se vratit ne će! U krasnoj „Dževahiri" (str. 76) pjesnik ponosno dovikuje mladoj turkinjici, što mu dometnula prezirno „švabo", da se kani toga naziva, jer su oboje djeca istoga naroda, jer isti govor

govore, ista im je domovina, pa im je i težiti do iste mete. Zgodna je „S mosta u Konjici“, gdje dozivlje u pamet uspomene iz našega medjusobnog krvavog klanja, ali se tješi sadašnjošću, jer ta vremena minuše, i raznovjerna se braća upoznavaju i bliže.

Puna je jedrih i sočnih misli „Materinskom jeziku“ (str. 39); ona i preko volje sjeća Preradovićeve „Rodu o jeziku“. Preradović slavi općenito svojstva, prošlost i slavu hrvatskoga jezika, Ostojić ga slavi i pjeva više obzirom na svoja individualna ćućenja. Poslije one Preradovićeve smiono je bilo predmet opetovati, tim više, što je po svojem duhu didaktičan; ipak je Ostojić uspio.

Ljubavna lirika u ovoj zbirci zaprema lijep dio. Kao obožavatelj ljepote u opće zanosi se i za ženskom, ali nije više onaj do ušiju zaljubljeni Kažimir, koji pjeva čitavu zbirku „Poletarke“ svojoj Milci, čije je ljepotu doveo bio do smiješnosti, kad bi njezinu sliku ponio bio čak u divlje krajeve, da joj se klanjaju kao božanstvu. Nestalo je mladenačkoga romanticizma; sa drugoga stanovišta polazi on sada u ljubavnoj lirici, i nije onaj vječni trubadur idealizovane drage. Njegovo mišljenje o ženskoj ljubavi osvjetljuje najbolje pjesma „Što je žena?“ — To su zdrave misli o ženi, jer je ona i andjeo i vrag, tek kako se tko na koju namjeri.

Posebni osvrt zaslužuje niz od trinaest pjesama „Živoj pokojnici“. Tu redom priča tužni doživljaj, kako mu je vjerenica poludila. Proces ludila opisan je živom realistikom, kao što to čine moderni realističko-psihološki pripovjedači. Pjesniku je uz to uspjelo toli dramatsku radnju zaodjenuti lijepim i pristalim pjesničkim ruhom. Pjesmotvor plod je duboke životne intuicije i finog umjetničkog posmatranja. Ivan je u ovoj pjesmi veće nego li

pjesnik, psiholog. Predmet po sebi nije baš bio pjesnički; mislim, da je bolje mogao pristati za modernu pripovijest u stilu Edgarda Poea, ili za dramu, kakve se danas na pozornici prikazuju. Pjesma V. malko je prekoračila onu čistoću, u kakvoj se mora nahoditi poezija, jer je ona čista djevica vestalinka. Ipak je sam pjesnik uznastojao ublažiti neugodan dojam dovikujući sebi: Prava sam živina!; i ako time nije izbrisao neugodna dojma. Isto tako u VIII. pjesmi došav do riječi ljubomornost, za dvije kitice ide u refleksiju ob istoj, što očito kvari pjesmotvor, pa ti je kao da ti tko nenadno udario šakom u oči; tim više što uprav u ovakovoj pjesmi nije bilo mjesta refleksiji.

Živeći daleko od zavičajnoga sela, pjesnik češće uzdiše za svojim selom, obitelju; a najmilija mu je i najsvetija uspomena majke, kojoj je ispjevao dvije pjesme „Majci“ kulminira u zaglavnom stihu: Divotne i svete majčine su suze. (str. 2.) U „Majčina utjeha“ (str. 131.) tješi majku, da ne tuži više za sinom, koji se nekada isticaše nevjerstvom i prezirom pradjedovske vjere. Tome je svijet bio kriv, a pogotovo racijonalistički uzgoj u školi, koji da pobije protivnike, ide za time, da dokazuje vjeru. Radje imali su mu dovikivati: Vjeruj, momče, vjeru usadjenu ti majčinim mlijekom, jer je vjera sunce, do kojega, kad se tko hoće uspeti, opali krila poput Ikara. Kori sama sebe, što s nepameti bijaše zalutao, a staricu majku tješi:

. . . . . već me vjera žari . . .
Zalutali sin se k roditeljki vraća:
Onu davnu suzu, majčice, otari!

Koli pak čezne za kršnim rodnim brijegovima iz daljine, iskreno ispovijeda u „Bajna kaplja“ (str. 4.): kapljica iz očinskoga vinograda dozivlje mu pred očima idilične

uspomene rodnoga sela; pred njime je očev vinograd, ladjica, more, i on opet žive mladenačke dneve. A kada se nakon dugoga vremena vraća u pohode rodnome selu, onda mu se iz grudi izvija zanosna himna „Rodnom kraju" (str. 124.), i u tom zanosu zaboravlja na sve pučke jade, pa sve u selu smatra sretnim. U toj pjesmi kao i u drugoj „Na selu" u pjesničkom zanosu vidi u seoskom životu sve bolje, plemenitije i ljepše. A kada se „Na polasku" rastaje s rodnim selom i mora u grad, proklinje život, što mora da ostavi idilu seoskoga života.

Na koncu zbirke pjesnik, pokajnik, pjeva ozvišenu himnu „Križu" (str. 136.), i njome završava svoj dosadanji pjesnički rad. Nije li to životna evolucija, posljedica godina, iskustva i znanja? Nekadanji Stecchettijanac preobrazio se u gotova vjernika.

III.

Nikola.

Dragi Niko! Primih, i požudno pročitah prvu zbirku tvojih pjesama. I da je nije Tresić popratio simpatičnim i za te laskavim uvodom, ja sam već unaprijed bio uvjeren o njezinoj vrijednosti. Dobar dio tvojih pjesama poznavah iz književnih listova; tvoje plemenite osjećaje i tvoje mladenačke ideale znadijah iz našega prijateljevanja — a tvoje pjesme nijesu drugo nego tek njihova odjeka. Tko te inače ne pozna, može upoznati tvoja „čuvstva i polete" iz samih ti pjesama. No ja sam uvjeren, da ti nijesi ni iz daleka izrazio sve ono, što u istinu plemenito osjećaš.

Lako, da bi tko mogao zamjeriti, što ja, dočim nas veže najtjesnije prijateljstvo, pišem o tvojim pjesmama.

Ipak po meni nema tu zamjerke. Zgadjalo se, i zgadja se još u svjetskoj književnosti, da su prijatelji i pisali jedan o drugome i uzajamno se pomagali; a mislim, da to ne bi bio prvi slučaj ni u našoj knjizi. Dapače za mene to je krjepost. Jer gdje ćeš ljepšega primjera u današnjem materijalističkom i egoističkom vremenu, kad se je sve stalo zatvarati u se, nego kad vidjaš, gdje pjesnik pjesnika, pisac pisca bez ikakve zavisti uznosi i hvali, bodri i potiče na daljni rad. Ti najbolje znaš, da se mi volimo kao David i Jonatan. Nego cijenim, da me opravdava i književno načelo, jer — po riječima Luigia Capuane —: „da se dobro shvati umjetničko djelo, treba poznavati osobu, koja ga je sačinila, i kraj, u kojemu se ta osoba rodila, i obitelj iz koje je niknula, i uzgoj koji je primila od svojih, i okolinu u kojoj je proživjela djetinjstvo i mladost; pa na koncu treba upoznati temperamenat i značaj, koji su kano posljedica svih gornjih faktora.“

* * *

Tvoje pjesme sliče tvojem životu, a tvoj život naliči tvojim pjesmama. Živeš na selu, rekao bi više bez kakvoga izvjesnoga posla: sad si u polju kod tvojih težaka, onda na moru uz parobrode. Živeš onaj jednostavni život naših sela, gdje vlada svakidanja običajnost, a daleko je gradska buka i vreva. U toj jednoličnosti i zabiti biva ti katkada dosadno, a ti onda mirno i bezbrižno sanjariš ili pjevaš. Te tvoje pjesme odavaju tvoj život.

Dobro i plemenito uzgojen osjećaš ljubav i bol za sve patnike. Htio bi im pomoći, ali nijesi u stanju, da želje ispuniš. Ljubiš našu nesretnu otadžbinu, ali da joj s vrata

skineš zlu sudbinu, nije ti moguće. — I to sve povećava dosadu i nemir u tvojoj duši.

Kako si nježan i osjetljiv boli te tudja nevolja i bijeda, premda ni iz daleka ne vidiš one nevolje, koja ti je pred očima u velikim gradovima, gdje se jače istavlja kontrast izmedju obilja i oskudice, rasipnosti i golotinje. Ti si i vidio i čitao o patnicima, pa i kod samih pjesnika. Ako se ne varam, tebe se je osobito dojmila Ada Negri, jer je tvoje plemenito osjećanje najviše prilikovalo njezinoj samilosti za opću bijedu. Ali ti nijesi se majmunski ugledao u njezinu poeziju; ona je tek podžegla u tebi onu iskru, koja je već pod pepelom tvojega srca tinjala. Kako je ona opjevala bijedu velegradskih radnika, tako si ti u tvojim filantropičnim pjesmama iznio neke bijedne slike iz tvoje okoline. Tako niče tvoj „Kamenar“, čija mi slika jasno svijetli pred očima, jer sam i bio i živio na tvojemu Braču. Onda „Žuljavim rukama“, himna našem mučeničkom težaku, čije jade najbolje znamo i ćutimo mi, koji med njime živemo. Iza njih se redaja manje ili veće vrijednosti: „Orguljar“. „U potleušici“, „Zdrava Marija“, „Prosjak“, „Čobanica“, „San patnika“, »San grješnika“, „U kupkama“. Spominjem po imenu ove pjesme, jer ovo je vrst, koju si ti prvi počeo u nas obradjivati.

Tvoja te ljubav prama patnicima vodi dotle, e tražiš, da se evandjeoski savjeti pretvore u dužnosti, jer »U potleušici“ zoveš bogataše, da unidju u kolibu, i ljube ruke onoj patnici, što tu čami i skapava od nevolje. Napokon ti zahvalnost „Prosjaka“ vrijedi više od milostinje, što si mu je udijelio. Opća kajda, koja ti provijava ovakove pjesme, jest: uzbudjenje samilosti:

samilost je rajska sreća
iznad sjaja, iznad zlata!

Očit program gornjih pjesama bez dvojbe je sonet „Utjeha“: jer tu kažeš, da ti je utjeha u životu pomagati jadnicima. Jedino, što u nekima ove vrsti pjesmama, kvari dojam ona istaknuta didaktika, koja je i suvišna nakon jasne slike, i ne odgovara umjetničkome ukusu.

Tvoja tjubav prama domovini nije tek od književne šablone. Ti si niknuo i odgojio se u rodoljubnoj obitelji, koja je stajala i stoji u redovima stranke, koja je na udaru nemilosti i progona. Za nesretnu našu domovinu ti moliš Boga, jer vjeruješ u pobjedu pravice.

Ti u opće vjeruješ; tvoja se vjera odrazuje iz „Isukrsta“, a i iz pjesme „Nad raskopanim grobom“, jer grobu veliš:

— ti si groza, ali si i nada! —

Znajući dakle, da bi uzalud zvao sinove domovine na borbu, djetinjom molitvom obraćaš se Bogu. Ti ne grdiš, kuneš, psuješ, već nježno, iskreno, suzama na očima prosiš sreću unesrećenoj otadžbini. Tvoja „Molitva“ i formom i mislima služit će ocu obitelji, da uči moliti njome svoju djecu za spas domovine, jer ima vrijednost, koja se ne gubi s modom.

Dočim bijeda čovječanstva i sudbina domovine muči tvoje grudi, ti nalaziš utjehe i melema u obitelji, i eto nakon samilosti i boli vesela kajda ljubavi. Nesretnom „bohemiensu“ Emiliju Pragi samo jednom u životu, i to za kratko, osvanuše dnevi radosti i sreće u veselju i krugu obiteljskoga gnijezda, pa mu se iz grudi izvi onaj biser obiteljske poezije »Il canzoniere del bimbo«. Vjeruj mi, da su tvoje pjesme bratu i sestri pune one sreće i ljubavi, koje čovjek jedino može naći u obitelji.

Sliku tvojih erotičkih pjesama nije lako uhvatiti. Ti ne pjevaš niz pjesama jednoj stanovitoj — makar tek u mašti opstojećoj — dragoj — To je trubadurstvo, petrarkizam, romanticizam; a toga je bilo, i još ima u našoj knjizi. Dapače se tome običaju ne oteše ni oni, koji si danas prisvajaju pravo modernosti, te im je svaka druga riječ moderno i realistički. Ne da bih ja osudjivao onaj način pjevanja — jer su meni pjesnici Beatrice, Laure i naše Ljubice (ma koliko bile njihove ljubeznice nerealna lica) mili; meni je do ljepote i uzvišenosti njihove poezije, a deveta mi, kako se zovu njihove drage, i da li je jedna ili ih više.

U erotičkim pjesmama ti si kao pjesnik pravi realista. Pjevaš onako, kako ćutiš i živeš. Dijete si svojega vremena. Kako ugledaš ljepotu, onako joj se i diviš. Iskreno ispovijedaš, da te je svijet, dok med njime bio u gradu, i odveć rano iskvario, i zato moliš tvoju seosku djevojčicu, da te ne gleda onim njezinim crnim očima »u kojim plamen mladenosti sijeva", jer uza te nebi našla sreće. Ona je još čista i dobra, te sanja prve nevine sanje. Pjesme: „Uspomene", „U ognjici", „Zapad sunca", „Na parobrodu", „U jematvi", „Mladoj crnooki" i druge nijesu spjevane jednoj, kao karika u lancu, već različitim simpatijama. Iz svega se vidi, da si čedo vremena, naličan Marcelu Bušinskome u Leskovarovim „Sjenama ljubavi" — pa te naglo očarava Bosanka na pozornici, i ti odmah tražiš njezinu ljubav. Sve to, cijenim, da odgovara zahtjevima realizma. Jer napokon pjevaš onako, kako osjećaš, i kako ti se u istinu u svakidanjem životu zgadja. Taj realizam jenja onda, kada očajno kukaš, što ti N. N. ne uzvraća svojom ljubavi.

Nije mi namjera, da govorim o formi i jeziku tvojih pjesama; a sudim, da je to i suvišno. Vlastit se stil stvara

godinama. Neke stvari pisac sam opazi vremenom, pa ih prama opažanju i dotjerava. I s toga formalni prigovori padaju. Ti si i sam pametan, a da nećeš vremenom sam opaziti one nedostatke, koje bi ti stroga kritika mogla pribilježiti.

Mi smo se već dobrano otresli one kritike, ili se barem na nju ne osvrćemo, koja pjesniku imperativno propisuje, kojim putem da udari, što i kako da pjeva. Pjesnik ima uvijek neki osobiti razlog, što pjeva stanoviti predmet na stanoviti način. Kao umjetnik on je od naravi neka neobična ličnost, koja shvaća svijet na svoj način. Njegova sjetila opažaju stvari sa više ili manje oštroumnosti. Ti dobiveni utisci dolaze u njegov um, gdje si stvara posebnu sliku bilo o predjelu, bilo o društvu, koji ga okružavaju. Njegovo pak djelo nije nego sinteza primljenih utisaka, koje je njegova ćud uobličila onako, kako je to njoj se bolje svidjelo. A odatle je poteklo umjetničko djelo.

Ovaj zadnji nazor potvrdit ću ti riječima slikara Segantinia. Ti već znaš tko bijaše Ivan Segantini — onaj, koji je u oči svoje smrti pisao o sebi prijatelju Viktoru Grubicy: „Ho quarant' anni, e sarei giunto secondo i miei vecchi calcoli, te ne ricordi, alla fine del mio principio e al principio della mia fine: io credo oramai d' aver studiato tutte le cose della terra e di avere compreso il suo valore estetico spirituale“. U jednom pismu istome prijatelju piše: „Ma tko može naučiti nas o umjetničkom čuvstvu, ako ono nije već u nama? Kada si toliko sretan, da u sebi osjećaš ono, što drugi ne osjećaju, možeš biti sjegurnim, da ono nešto, učinit će, da, bilo ma na koji način, sačiniš umjetničko djelo.“

Kad bi ja dakle išao tebi prigovarati, što si spjevao ovu ili onu pjesmu, obradio taj i taj predmet, i to na onaj,

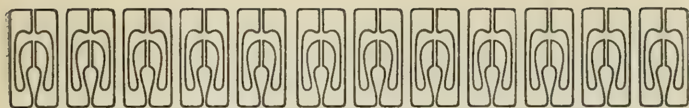
a ne na ovaj drugi način, bilo bi sve isto kao da ti namećem, da osjećaš i misliš po mojoj, a ne po tvojoj volji.

Zato pjevaj, kako i kad ti bude drago. Crpaj iz knjiga učenjem, a ne zaboravi i one druge velike knjige: Priroda i život.

Grli te tvoj.

Starigrad, 8. lipnja **1900.**

Petar Niziteo.*)

I.

Putnik, koji posjeti Starigrad, čim se iskrca i malo puta učini, ugleda na Tvrdalju starinsku zgradu, koju dade sazidati pjesnik Petar Hektorović (1487.—1572.). Tko udje u te dvore, naidje na toliko uspomena, koje te sjećaju onih

* Od više godina poticaše Frano Bulić, učenjak i arheolog, dr. Antu Spalatina, po tankoj krvi potomka Petra Nizitea, da bi dao komugodj pretražiti rukopise i papire istoga. Dr. Spalatin zamoli mene, i ja se odazvah. Ja sam čitao dopisivanja s različitim osobama, a uz to i njegove povjesne rasprave; njegove arkeološke i prirodoslovne spise samo letimice pregledah, jer inače kasno bi kraju bio došao: u tim predmetima trebalo bi jednoga stručnjaka, da ocijeni Nizeteov rad na tim područjima. Inače o Niziteu pisalo se do sada malo, koliko je meni poznato, i to: Šime Ljubić u „Dizionario degli uomini illustri della Dalmazia" na jednu stranicu obične osmine, a u knjizi II. „Arkiva za povêstnicu Jugoslavensku" u članku „Staro-dalmatinsko penezoslovje" iznaša rezultate Niziteova arkeologičkoga istraživanja. Kanonik Ivan Vidović u Mašekovu „Manuale del Regno di Dalmazia" g. 1874. štampao je prekratku biografiju Nizitea, ali je za to pri kraju točno i pomnjivo dodao popis svega, što je Niziteo napisao, ma bilo u kojoj struci. — Ovu sam raspravu čitao dneva 16. veljače 1903. u „književno-umjetničkom klubu" u Spljetu.

vremena, kad su se tu skupljala vlastela, na čelu joj pjesnik Hektorović, koji je, kako kaže natpis nad vratima perivoja i sagradio te dvore „za porabu svoju i prijatelja“ (ad suum et amicorum usum construxit). Tu su bili dakle vilinski dvori, u kojima se znali naći uz pjesnika-vlasnika Brtučević, Gazarović, Lucić i drugi. I zato te takovi dvori ispunjaju nekim dubokim strahopočitanjem, kad u njih stupiš, te ih smatraš slavnim spomenikom svojega naroda. U tim pjesničkim dvorima proboravio je svoj vijek i Petar Politeo-Niziteo.

Obitelj Politeo-Niziteo zadobi djelomično imanje hrvatskoga pjesnika Petra Hektorovića, pošto je izumrla loza ovoga zadnjega. Zadnji Hektorović bijaše Marko-Antun (umro 1707). Ovaj ostavi za sobom sina Mateja i kćeri Ljudevitu i Poliksenu. Ljudevita se uda za Tomu Raffaeli, hvarskoga plemića, a Poliksena za bračanina Antuna Nizitea. Matej Hektorović, zadnji ogranak slavne i starinske ove obitelji zapopi se; umrije 1737, i imenova baštinicima svojega imanja muške odvjetke svojih sestara. Tako Niziteovi dobiše imanje i dvor Hektorovića. Poliksena Hektorović uzimade dva sina, a jedan od tih, Nikola, otac je našemu Petru. Tako je Petar po svojoj tankoj krvi ogranak pjesnika Petra Hektorovića.

Petar Politeo-Niziteo rodio se je na 27. studenoga 1774. od Nikole i Franjke Mestruzzi. Prve je nauke izučio u Spljetu pod profesorima Tokić i Bizzi u sjemeništu glasovitoga nadbiskupa Cosmi. Za tim krene u Padovu, da pohadja sveučilište. Tu je stajao više godina, te učio najprije pravničke nauke, a onda iza toga i filozofski fakultet, i konačno se usposobio kao profesor matematike i fizike. O njegovom životu u Padovi nijesam mogao ništa doznati. Znam jedino, da je već tada sklopio poznanstvo i prija-

teljstvo s Melchiorem Cesarotti, koji je tada bio profesor na universi u Padovi i u najvećem jeku svoje književne slave; pa s Mariom Pieri i Josipom Furlanetto. God. 1804. položio je u Mletcima ispit iz prava, te ga proglasiše sposobnim, da bude gradjanskim sucem.

Medju rukopisnim papirima Petra Nizitea naišao sam na osamgodišnje dopisivanje Cesarottia s contessom Morelli, udovicom baruna Valvasora. To je dosada nepoznato dopisivanje važno za talijansku književnost, no ono je mene toliko zanimalo, i ja sam se ovdje njim poslužio, u koliko se dotiče Petra Nizitea. Dopisivanje počimlje g. 1801, a traje do 1808, to jest do smrti Cesarottia. U tim se listovima Niziteo spominje prvi put g, 1803, te po listu izlazi, da se je Niziteo tada nalazio u Mletcima, i da je sklopio najtjesnije prijateljstvo s contessom Morelli. Niziteu bilo je tada tek trideset godina, a bio je lijepe i simpatične vanjstine. U tim se listovima on uvijek spominje pod imenom Politeo, s kojim se je imenom spojenim s Niziteo potpisivao do g. 1813; a iza toga odbacio je prvo ime. Zašto se je prije potpisivao pod obim imenima, i zašto je kasnije prvo odbacio, nijesam mogao doznati. Contessa Morelli bijaše svjetska dama, koja je općila sa prvim piscima svoje dobe, pa i sa de Staelovom. Bijaše i spisateljica, te se u rukopisu nahodi jedan njezin roman na francuskom jeziku, za koji nijesam mogao nikako razabrati, da li je bio igdje štampan. Cesarotti hvali u spomenutim listovima njezin roman, te je neprestano potiče, da ga objelodani, a on da će biti trubljač njezine slave.

God. 1804. pokreću contessa Morelli i Niziteo u Mletcima na predlog i poticaj Cesarottia književni list „Il giornale della letteratura straniera“ (List o tudjoj književnosti). Evo što o tome piše Cesarotti contessi Morelli u

listu od 3. srpnja 1804: „Jedan list o tudjim književnostima bio bi u svako vrieme koristan i zanimiv, a danas je nuždan osobito nama. On je manjkao Italiji, i ona mora biti zahvalna onome, koji ga pokreće. Ja bih ga u svako vrijeme bio naravski rado primio i poduprô. To ću i sada rado učiniti. Ja ne dvojim ni malo, da će pokretač istoga (Niziteo) u društvu s Vama dostojno zadovoljiti očekivanju publike. Vaša će mu pomoć biti od najveće koristi u svemu, a osobito u stvarima germanskim. Već sam vaš proglas raširio i nadam se dobrim uspjehom. Stavite mene na čelu predbrojnika lista". Na skoro Cesarotti predlaže, jer Niziteo nije mogao sam odoljeti radu za list, da se uzme za drugog urednika Maria Pieri. Niziteo nek uredjuje znanstveni dio lista, jer je zato bio prikladniji, a Pieri književni dio. Maria Pieri predloži Cesarotti, jer ga cijenjaše kao darovita mlada pjesnika. Cesarotti ih u listovima neprestano svjetuje, napućuje, pregledava i ispravlja. K tomu je još Cesarotti izabrao svojeg mladog gojenika Josipa Furlanetto, koji piše pod njegovim nadzorom i šalje članke za list. List je već g. 1805. morao prestati s nemara publike, te Cesarotti zove njegov prestanak „pravom sramotom za Italiju". Niziteov taj list donašaše članke o književnim i znanstvenim pokretima u svijetu. Članci Niziteovi nahode se med njegovim rukopisima sakupljeni u jedan svezak. To su ponajviše referati sad dulji sad kraći o knjigama na tudjim jezicima, koje su u to vrijeme izlazile. Ima tu prikaza o knjigama izašlim na njemačkom, francuskom i engleskom jeziku. Poglavita njegova područja u listu bijahu prirodoslovlje i poljodjelstvo: ali piše prikaze i o drugim znanostima. Ima prikaza i o povjesničkim i etnografskim knjigama, koje su izlazile tih godina, a medju drugima nahodi se jedan referat, koji prikazuje jednu knjigu o Slave-

nima; i to „Povjest prvih stanovnika Rusije“, djelo Ivana Potockia, koji se bijaše prije proslavio nizom studija o Slavenima. To je prvi put, što Niziteo piše o slavenskim stvarima.

Nakon prestanka lista Niziteo nahodio se je sad u Mletcima, sad u Padovi, sad u Gorici, sve do 1808. Tih godina upoznao se je i tijesno sprijateljio sa Šimunom Stratico, bratom potonjeg hvarskog biskupa Ivana Dinka, zadraninom (1733—1829), koji tada pod vladom Napoleona bijaše jedna od najvećih ličnosti u Italiji na znanstvenom polju, a umrije kao dekan talijanskih književnika u Milanu. Nahodi se nekoliko listova Stratica Niziteu, upravljenih mu u Padovu. Niziteo bavljaše se tada osobito mineralogijom, te spremaše za štampu knjigu „Nuovo metodo per facilitare la conoscenza dei Minerali“ (Nova metoda, da se olakoti poznavanje rudà), koja se i sada nahodi u rukopisu. Niziteo je zaželio, da mu Stratico pregleda rukopis, Evo što Stratico piše o njegovoj radnji: „Pročitao sam vaš rukopis. . . . Moj je sud ob ovoj radnji, da će vam njezino objelodanjenje steći veliko poštovanje, a da će oni, koji su željni nauke, njom se mnogo okoristiti. U toj radnji ja nahodim jasnoću, sjegurnu metodu, bogastvo poznavanja, a stil sjeguran i neprisiljen. Predavanja, koja bi se radje imala zvati raspravama, prepuna su nauke dobro izložene itd.“ Za poznavanje toga Niziteova rada važno je i zanimivo, što te iste godine piše Mario Pieri iz Padove contessi Morelli u Goricu o Niziteu: „Ne mogu da vam iskažem, koliko me je razveselio naš Politeo-Niziteo. Kad ga ugledah u sobi, djipnuh od radosti. Jutros mi je pročitao s mojim velikim užitkom prvi dio njegovoga djela o Mineralogiji, i moje se je udivljenje za njega podvostručilo. Ne, kao da ja nijesam već od početka poznavao njegovu nauku i neobičnu naobrazbu, kao i um, kojim je obdaren naš

zajednički prijatelj, ali obzirom na izgovaranje činilo mi se je, da je bilo željeti još nešto od njega; bijaše šteta, što je on imao zajedničko sa drugim ljudima, i slavnima, koji, posvetivši se znanosti, ne cijeniše nužnim žrtvovati malko i Muzama. Ali on je brzo upoznao tu nuždu, i ja ga u ovom djelu nahodim već drugim čovjekom: ovo je djelo napisano jasnoćom, toplinom, i sa dosta elegancije. Ja se nadam, da ćemo se mnogo veseliti, kad ugleda svjetlo; dapače kad bi ja bio u stanju da sudim o predmetu, kao što se usudjujem izreći moje skromno mnijenje o stilu i metodi, ja bih uhvao u još povoljniji uspjeh. Medjutim radujmo mu se, i nadajmo se dobru."

Stratico, koga je Napoleonova vlada mnogo uvažavala, te je od nje bio imenovan senatorom, vitezom počasne legije i željezne krune, predloži g. 1808. ovoj, da Nizitea imenuje ravnateljem Liceja u Gorici. Nakon toga imenovanja piše Cesarotti contessi Morelli o Niziteu: „Riflessivo, laborioso, solido e sagace di spirito, amator delle conoscenze esatte, alieno dalle distrazioni, egli ha quanto può distinguerlo con onore specialmente negli studi ai quali si è dedicato." Kad je Niziteo imenovan ravnateljem Liceja u Gorici, bijahu mu 34 godine, a predavaše matematiku i fiziku (prirodne znanosti).

Mirom u Beču g. 1809. izgubi Austrija znatni dio svojega teritorija, koji brojaše oko tri milijuna i pol stanovnika, a obuzimaše slijedeće pokrajine: Kranjsku, Korušku, gradjansku i vojničku Hrvatsku; a otprije imadjaše Istru i Dalmaciju.

Većina pučanstva tih pokrajina — kao što je i danas — bijaše slavenske narodnosti. U ono vrijeme prevladjivaše nauka, da su južni Slaveni, a navlastito Dalmatinci isto, što i stari Iliri. Ta je ideja bila naslijedjena od

starijih, te je i Aleksandra Velikoga učinila Slavenom, jer su neki tvrdili, da je bio ilirske narodnosti. Ta je ideja napokon vodila kasnije i Ljudevita Gaja, kad je prihvatio ime ilirsko kao općenito za sve južne Slavene. Napoleon prozva rečene pokrajine Ilirijom, i osnuje Ilirsko kraljestvo, a potkraljem imenova Marmonta. Taj je čin pozdravio Slovenac Valentin Vodnik pjesmom: „Napoleon reče — Ilirijo vstan“. Ali je taj čin pozdravio i Petar Niziteo, koji se je tada nahodio u Gorici profesorom i ravnateljem Liceja; a i njegov pozdrav je pjesma. Napoleonovo ustrojenje Ilirskoga kraljestva ožari i oduševi njegovu dušu: Obožavatelj prošlosti starih Ilira, onih junačkih boraca za slobodu protiv rimskoga sužanjstva, kakva ćemo kasnije upoznati Nizitea u njegovom povjesničkom radu, ispjeva zanosnu pjesmu svojoj otadžbini „Uskrsnuloj Iliriji“. Ma da Niziteo ne bijaše pjesnik, niti imadjaše u prvim godinama pjesničkoga stila, on je kasnije u tome se izmijenio, kako je to zgodno opazio Mario Pieri, te je premda više učenjak i naturalista, opet ukazao u ovoj himni uskrsnuloj domovini i žara i zanosa. Pjesma je na talijanskom jeziku, jer to bijaše jezik njegove kulture, kao što je i sve drugo pisao na tom jeziku; ali se u pjesmi ispovijeda slavenskim Ilirom. Pjesma je bila štampana na posebnom papiru. Vidi se odmah, da Niziteo nije pjesnik od zvanja, jer njegova himna neima pravilne forme: On pjeva, nekako u načinu, koji su skoro za jedan vijek kasnije htjeli proglasiti pravilom francuski dekadenti, u slobodnim stihovima (verse libre); jer u toj himni neima ni rime, ni pravilne izmjene stihova, a često ni ritmike, no za to ima žara i iskrenosti. Kako su mu čuvstva navirala, tako ih je izražavao sad u „settenarima“, sad u endekasilabnim stihovima. Evo te pjesme, koja nije drugo nego himnička molitva, cijele:

All' Illirio Risorto.
un vecchio Dalmata.

Onnipossente Iddio, or che pietoso
Sull' illirica Terra il guardo hai volto,
Or che pacato il mondo, àura di pace
Ristora i spirti travagliati e oppressi,
Or che del suo destin, l' Austro conquiso,
Legge il decreto ín adamante inciso,
Della mia antica età egra, e languente
Per poco il corso allenta,
Lascia che sul finir giorni sereni
Vegga spuntare sull' Illirio mio.
Del Campion di Pronea il brando invitto
Spense l' idra settemplice di guerra,
L' anarchico furor fiacato, e domo
Rugge fra ceppi incatenato, e vinto.
Sorse quel giorno alfine
In cuí spezzati suoi stranieri gioghi
Mira sorpresa la Progenie Slava.
Il Sir dell' armi, l' Arbitro de' Regí
A gloriosi destin l' Illiria invita.
Io forse non vedrò, giacchè vicino
A soccombere sono sotto l' orme
„Del padre irrefrenabile degli anni,
Io forse non vedrò, giacchè mi sento
L' alma fiacata da crucciosi affanni,
Non ti vedrò, Illirio mio, riadorno
Del vetusto splendor de' padri nostri."
Del Mondo io pur all' armonia soccomba,
Morrò contento col pensier beato
Di riveder, ombra' pacata, e lieta,
Il mio Suolo natio
Ripullular d' eroi, la patria mia
Sotto l' ombra pacifica, e secura
Dell' immortal Napoleonia pianta
Rinverdeggiare, e rifiorir contenta.
A te Patria felice
Il Ciel prepara avventurose etadi.

Del Magno Augusto nella mente somma
Stan scritti i tuoi destini. Ei ti conquise
Una per farti, e sua, per fartí fiera
Della memoria del valore antico
De' tuoi progenitor. Ti dona Eugenio
L' invitto Condottier dell' armi italiche,
„Il Figlio del suo Cor, la nobil scelta
Della sua mente, in cui favor natura
Tutti cesse a virtude i dritti suoi."
Ti dona Eugenio come certo segno
Del tuo rinascimento.
Napoleon ti vuole,
Al tuo prisco valor ti chiama Eugenio,
Esulta o Illirio mio, e meco innalza
Voci di grazie al Reggitor dell' orbe.
Gran Dio degli avi miei, grazie tì rende
Questo fervido pianto,
Pianto d' anima Slava, ora che al' Genio
Dell' illirica gente
Dalla sorte avvilito, e non mai vile,
L' Unico Eroe stende la man vittrice.
Tuona a sinistra il Ciel: — Or son felice!

Ova pjesma glasi u doslovnom prijevodu: Svemogući Bože, sada kada si milosrdan — pogled svrnuo na ilirsku zemlju, — sada, pošto se smirio svijet, kada lahor mira — okrijepljuje duhove izmučene i potištene, — sada, kada svladani Auster čita — odluku svojega udesa urezanu u djamantu, — za malo tijek uspori — moje stare i mlohave dobi, — dopusti da pri kraju života ugledam — gdje osviću vedri dnevi nad mojom Ilirijom. — Nepredobitna sablja Pronejskog borca — zadavi sedmerogubu hidru rata — slomivši bezvladja bijes, i ukroćen — riče okovan, i pobijedjen. — Napokon svanu onaj dan — u koji gleda iznenadjen Slavenski porod — gdje mu se je skršilo tudji jaram. — Gospodar oružja, Sudac Kraljeva

— pozivlje Iliriju na slavne dogadjaje. — Ja možda neću dočekati, jer ćutim — da mi je duh slomljen od teškili muka, — neću te ugledati, Ilirijo moja, opet — iskićenu starinskim sjajem otaca naših. — Ma da ću podleći zakonima svemira, — umrijet ću veseo s blaženom nadom — da ću opet ugledati, smirena i blažena sjena, — gdje iz moje rodjene grude — niču junaci, gdje se domovina moja — u mirnoj i sjegurnoj sjeni – neumrloga Napoleonskoga stabla — opet zeleni, i zadovoljna procvjetava. — Tebi, sretna Domovino, — Nebo pripravlja čestita vremena. — U uzvišenoj glavi Velikoga Augusta — napisani su udesi tvoji. On te osvoji, — da te ujedini, i svojom učini — da se ponosiš uspomenom — starinske hrabrosti tvojih pradjedova. — Poklanja ti Evgenija nepredobitnog vodju talijanskoga oružja, — Sina mu po srcu, plemenit odabir — njegovog uma, koga narav obdari - svim mogućim krjepostima. — Poklanja ti Evgenija kao sjeguran znak — tvojega preporoda. — Napoleon te hoće, — Na staru te slavu zove Evgenij. — Raduj se, o Ilirijo moja, i samnom — podigni glas zahvale Upravitelju svijeta. — Veliki Bože pradjedova mojih, hvale ti diže — ova vruća molitva, — molitva Slavenske duše, sada kada Geniju — Ilirskoga naroda — ucviljenu od udesa, ali nikad okaljanu, — Jedini heroj pruža pobjednu ruku. — Grmi s lijeva Nebo: — Sada sam sretan!

Pjesma ova nosi potpis „un vecchio Dalmata", pa se u pjesmi isto pripominje, da je auktor već star; te bi mogla nastati dvojba ob autentičnosti pjesme. I ja sam u početku bio počeo dvojiti, ali mi je dvojbu rastjerao unuk Niziteov dr. Spalatin, koji mi je ustvrdio, da je to Niziteova pjesma. Pjesma je štampana u Gorici, gdje se je Niziteo tada nahodio. Čitava je pjesma u onom smjeru,

u kojemu je Niziteo kasnije pisao svoje povjesne studije, to jest vrućim zanosom i ljubavlju za davnom prošlošću svoje rodjene grude. Nego se k tomu nahodi i jedna brošura, i ta brošura nosi naslov: „Discorso inauguratorio detto all' occasione della solene apertura dei liceo e ginnasio di Gorizia da Pietro Politeo Nisiteo reggente, professore di matematica e fisica. Gorizia. 1811. (Stampato per ordine della Pubblica Istruzione.)" Taj govor već dokazuje vrijednost, kada ga je oblast javne obuke dala naštampati. Govor je dosta dug, obuzimlje šesnaest stranica osmine. To je u pravom smislu riječi govor o svjetskoj kulturi, a cilj mu je, da svrati nastojanje oko kulture, koja ima da pobrati francuski narod s ilirskim. Osobito je poletan zaključak govora, gdje se Niziteo obraća mladosti pozivljajući je na rad, na onakav rad, kakav je bio Boškovića i Stratica, koje muževe zove dikama „naše Ilirije."

Nego za nas je najvažniji uvod u govor, jer taj uvod nije drugo već gola perifraza onoga, što je Niziteo rekao u pozdravnoj pjesmi «Uskrsnuloj Iliriji". Evo što tu govori: „Svaki put kada premećem zgodopise najstarijih i najglasovitijih naroda, i ustavim se mišlju na pradavnu i slavnu starinu Ilirskoga naroda, ćutim, da mi se duh opaja plemenitim ponosom, i cijenim se sretnim, što mogu da se kažem potomkom tako slavnih i hrabrih pradjedova. S druge strane kad se sjetim zgoda kroz koje je prošla u nizu vijekova naša Domovina uslijed udesa sada sretna a sada nesretna; kad promislim, da jedan narod, koji sa prostranosti svojih medjaša, sa svojega geografičkoga položaja, sa vrsti svojega podneblja, sa plemenitosti svojega karaktera, sa obilja svoje mašte, imadjaše pravo na bolju sreću, a koji nasuprot bje razdijeljen, i ogoljen, bez političke egzistencije, bez jedinstva u općenju, bez komuni-

kacija u interesima, bez uhvanja na srestva, doveden na to da stenje ojadjen pod teretom tolikih susljednih sužanjstava, okrutan cilj kobnih dogadjaja; ne mogu da se spomenem povjesti naših otaca, a da ne oćutim živu bol. Ali napokon zabliješti sablja najvećega Junaka, odjeknu glas sa najvišega Prijestolja na svijetu, glas svemoguć, glas, koji sudi Kraljevima, koji usrećuje puke, i dava opstanak narodima; i eto za Iliriju rodio se je opet starinski sjaj. Napoleonu Velikome bijaše sačuvana slava, da uskriši našu Domovinu, da skrši verige, koje su nas držale odijeljene, da nas uspostavi u slavnim predajama naših predja, da opet osvanu sretni dnevi Ilirskoj zemlji, i da probudi za slavu na oružju i u književnosti duh Slavskoga naroda, uspavan od tolikih tužnih zgoda, i skoro ugušen. Nakon slavnih vremena, u kojima naša Domovina vidje na glavama svojih sinova latinsku krunu, epoka najsretnija za naš narod, što će je povjest ubilježiti u ilirskim zgodama, bit će epoka, kad vidje vijati na svojim kulama pobjedonosne orlove poklisara Udesa, junaka Providnosti, Napoleona našega.

Kada razmislim na fizične i moralne vlastitosti, koje označuju naše rodne krajeve, na dogadjaje, što pretekoše naš prepôrod, na veličinu duha našega Preporoditelja, na njegovu dalekovidnost; kad promislim da Veliki djeluje samo za velike svrhe; kada bacim pogled u budućnost Ilirije, vidim gdje iz moje rodne grude niču Junaci prošlih vremena, vidim Domovinu moju izmučenu i potištenu od nepravdâ u vijekovima, gdje se u zraku dugo željkovana mira ojačava i zadovoljna procvjetava, vidim, da nastupaju sretni vijekovi za Genij Ilirskoga naroda, koji od nesklonoga udesa pogažen nije se okaljao."

Svak jasno vidi, da je i u pjesmi i u govoru misao

jedna te ista — ne samo nego čitave fraze i izrazi su isti. I pjesma i govor važni su prilozi za Ilirizam; naime, kako je on bio onda shvaćen i pozdravljen, kada ga je Napoleon proglasio. Niziteov zanos za Napoleona potiče odatle, što se je od njega nadao spasu i uskrsnuću svoje domovine. Ta ga je ideja vodila u pjesmi g. 1809., a sada ga g. 1811. vodi i u govoru, što ga javno drži. Za nas Hrvate osobito je važna ona stavka u uvodu govora, gdje Niziteo zove ona doba „slavnim vremenima, u kojima naša Domovina vidje na glavama svojih sinova latinsku krunu“ — a to je doba naše narodne dinastije.

U ostalom govoru na temelju povjesti dokazuje, da je kultura cvjetala nakon ratova, kad je zavladao mir, pa će tako, pošto je Napoleon umirio svijet nakon krvavih ratova, i u Iliriji procvjetati prosvjeta i na taj rad zove mladost. Žalibože Niziteo se je u tome varao, jer je Napoleon bio drukčiji nego ga je on sanjao; nije Napoleonu bilo do mira već do rata.

Medjutim se je Niziteo bavio prirodoslovnim znanostima, osobito mineralogijom, botanikom i entomologijom, te je o tim strukama pisao za različite akademije. Bio je najprije imenovan članom akademije u Padovi, zatim one u Turinu g. 1811; a od ove zadnje nahodi se još diploma. Tih godina dopisivao je Niziteo sa Franc-Andreom Bonelli, profesorom zoologije na akademiji u Turinu. Dopisivanje se vodi ob entomologiji. Bonelli ga svjetuje, i izmijenjuju se primjercima za svoje zbirke. Zadnji je list Nizitea iz Starigrada dne 20. kolovoza 1813., gdje medju drugim piše: „Vratit ću se u Goricu zadnjih dana mjeseca rujna: tu ću prezimiti, a na proljeće povratit ću se u Dalmaciju, da se konačno ovdje nastanim, jer to zahtijevaju moji domaći poslovi. Žao mi je što se moram odalečiti od Italije,

ali me tješi misao, da ću moći sabrati zbirku entomološku i botaničku, koja će imati neku vrijednost i korist za znanost; jer budući, da više nijesu toli nestalna vremena moći ću se lako približiti Grčkoj. Tome se ja nadam, ali i bez toga možete vjerovati, da i sama Dalmacija istražena na sve strane, kako ja mislim, dat će mi zbirku od njeke važnosti.“ Na koncu piše: „Upravljajte mi i nadalje listove u Spljet, ali samo pod prezimenom Niziteo, jer sam s nekih razloga morao napustiti ono prvo (Politeo), a zadržao sam ovo drugo.“ Kroz ovo vrijeme osim što je napisao knjigu o mineralogiji, spremao je gradivo za knjigu, koja je imala biti filozofično razmatranje prirode. Tu je knjigu kasnije dogotovio, i u rukopisu nosi naslov taj svezak: „Notizie per lo studio filosofico della natura.«

I doista g. 1814. napustio je Niziteo službu ravnatelja i profesora na Liceju u Gorici, i sklonuo se u Starigrad, gdje je proveo svoj ostali vijek. Bilo mu je tada, kada se je odrekao službe, četrdeset godina; a bijaše već stekao lijep glas medju talijanskim učenjacima. Nema dvojbe da bi za svoje ime bio više načinio, da je ostao dalje u svijetu; te je u tom pogledu šteta. Ali je za to svojim radom u domovini stekao velikih zasluga za rasvjetljivanje povjesti i arkeologije u Dalmaciji, kako ćemo to vidjeti. I ovim je završena prva perijoda Niziteova rada; a taj je bio kozmopolitski i naturalistički, te je od manje vrijednosti za naše krajeve.

II.

Kako se iz listova razabire, Niziteo došao je u Starigrad, gdje je baštinio velik imetak od svojega oca, namjerom, da se još više posveti nauci, jer će imati više

vremena, da se bavi. Ali nije to bilo tako. On je, istina, nastavio popunjavati i uredjivati svoje prirodoslovne zbirke, ali je sve ostalo na tome. Stoji činjenica, da je on bio počeo napuštati nauku, a medjutim bijaše zaposlen svojim imanjem. K tomu ga biraše načelnikom Starigrada, u kojoj časti ostade za 14 godina. On se sam u listovima ispričava, da je napustio pero radi posala. Bit će i za to, ali bit će ponajviše s toga, što čovjek u našim malim mjestancima u brzo napusti svaki umni rad, jer neima ni od kuda nikakva poticaja. Manjkaju knjige, manjka društvo, a onda na zadnju pomanjka i volja. I tako zakržljaju mnogi talenti, koji bi u drugim prilikama drukčiji uspjeh dali. Hvala Bogu, i ako je Niziteo za 14 godina, kako sam piše, bio se ostavio pera, ipak ga se je prihvatio, i to časno, kad je već bio počeo sijediti, te mu je bilo blizu šezdeset godina. Ma da Niziteo nije imao nikakva poticaja oko sebe, ipak ostao mu je uvijek jedan poticaj i glas, koji ga je zvao na književni rad — a to je starinska bogata biblioteka, utemeljena od samoga pjesnika Petra Hektorovića. Sjena tog njegovog pradjeda kao da ga je zvala, da učini nešto za tu zemlju, koja ga je božjem svjetlu dala. I on se je kao odazvao tome glasu, te stao proučavati prošlost svoje rodjene grude, njezine prastavnike, njihove običaje, njihove spomenike, u opće njihovu kulturu. Ovo je druga perijoda njegova rada, i ide od g. 1830. do 1850., vrijeme u koje on slovi ne samo kao prvi historičar i arheolog u Dalmaciji, nego ujedno najučenija glava, kojom se dičila naobražena ruka Dalmacije, te se sretnom smatrala, kad je mogla doći s njime ma u kakav doticaj. Uprav taj doticaj, to jest dopisivanja s raznim osobama, osvijetlit će Niziteov rad ove dobi, koji je za nas važniji od onoga u prvoj perijodi.

Nekako tako oko g. 1830. počeo je Niziteo proučavati grčke i rimske povjesničare, osobito one, koji su štogodj pisali o našim krajevima, i ujedno pratiti dotadanje rezultate arkeologičke znanosti u vanjskom svijetu, da upotrebi sve to za naše starine.

Najprije je došao u doticaj sa po dobi savremenikom Ivanom Katalinićem (1779—1847) piscem prve sistematične povjesti Dalmacije, koja je izašla g. 1835. Godinu prije toga (1834). Katalinić piše prvi Niziteu, da spravlja povjest Dalmacije, koja je već u štampi. Iz odgovora se razabire, da Niziteo nije potpuno zadovoljan smjerom njegove povjesti u najdrevnijoj dobi: Dalmatinsko pučanstvo, da nije podrijetla grčkoga; da su Rimljani Dalmaciji prenijeli teških šteta, i dapače većih nego li provala Slavena; i da padom Gencija, zadnjeg ilirskog kralja, pade lijepo i slavno doba naše domovine. Katalinić u odgovoru nije njegova mnijenja: u ostalom priznaje, da njegovo djelo ne može biti bez mana, jer je to prvi pokušaj.

Niziteo već tada bijaše skupio lijep broj dalmatinskih novaca iz najstarije dobe, to jest ilirsko grčke, i godine 1835 izdao ih u Milanu štampom urezane, a te iste godine napisao o njima odulji članak u „Gazzetta di Zara“ (brojevi 47, 48, 49), službenome i jedinome listu, koji je tada izlazio u Dalmaciji.

Te iste godine (1835) stao pisati na toliko strana u poslu starina i novaca, pozivljajući da ga podupru u sakupljanju:

U Dubrovnik piše o. Inocenciju Čiuliću: „Od nekoliko vremena ja se bavim oko sakupljanja tragova, da rasvijetlim najdrevnije doba slavne ilirske starine, pa cijenim, da mi se neima zamjeriti, što tražim pomoći od svojih sunarodnjaka, kad se posvećujem općenitoj stvari. Nije

moja namjera, da napišem povjest Ilirije, već da progovorim u osebnim člancima o dogadjajima, o kojima ništa ne napisaše dosadanji pisci. Jedan od tih članaka prikazat će sve novčane tipove (primjerke), što su pripadali ilirskim gradovima. . . . Osnova mojega rada u opće ne ide preko epoke, u kojoj vladaše August. Ja se dakle bavim najdrevnijom dobom, i za to mi je od potrebe i savjeta i rasvjetlivanja. Rimski povjesničari potamniše našu starinu na sramotan način. Po njihovim riječima mi smo uvijek bili barbari. Ovo je žig, koji ja želim izbrisati, i samo za time, ide moj rad.“

U Skadar se obraća na skadarskoga biskupa Benigna Albertinia, rodom Dubrovčanina (1789 – 1838) kasnije naimenovana spljetskim biskupom, koji umrije u Skadru baš kad se je spremao da dodje u Spljet na svoju novu stolicu. Albertini bijaše tada poznat u književnoj Arkadiji pod pseudonimom Clarisco Partenio, a pisaše u pjesmi i u prozi. Niziteo pita ga: 1. Niz ilirskih kraljeva do pada Gencija. 2. Ima li novaca kraljeva ilirskih. 3. Da li postoji onamo još kakva bojna igra (grčka „pirika“, a naša Moreška). 4. Koje su tamo još u porabi gimnastičke igre, i da li se igra naše kolo, a grčka „koreja“. 5. Pod kojim kraljem posta Skadar glavnim gradom ilirskim, a prestade biti glavnim gradom Dirakij. 6. Je li istina da arbanaški jezik neima sveze s nijednim drugim evropejskim jezikom. I tako nasta izmedju njih dopisivanje ob arkeologiji i ilirskim starinama, koje potraja sve do smrti Albertinia.

U Korčulu se je obratio Mateju Kaporu, da mu pomogne u prikupljanju dalmatinskih natpisa, koje on kani tumačiti. Kapor mu se rado odazvao, i tako se razvi dopisivanje, koje traje od g. 1835 do 1841, koje je važno

i zanimivo, a isključivo je posvećeno povjesti i arkeologiji. To je dopisivanje cjelovito objelodanio pred nekoliko godina u „Smotri Dalmatinskoj" Vid Vuletić-Vukasović. U listu 17. rujna 1839. piše Niziteo Kaporu: „Naša je znanost (arkeologija) veoma opsežna, i ja drhćem svaki put, kad uzmem pero u ruke, da pišem stvari za javnost, a još više drhćem, što blizu sebe neimam osoblja, s kojim da se posavjetujem." Ova stavka, karakterizira ćud i postupanje Niziteovo u štampanju. On je mnogo toga pisao, a sasvim malo objelodanjivao; pogotovo se strašio štampati u knjigu. I ako tada nije bilo ni književnih društava ni nakladnika, Niziteo bijaše, i te kako, u stanju, da štampava na svoje troškove. Što nije činio, nahodim uzrok u gornjoj stavci, koja psihološki tumači njegovu plahivost u štampavanju. To je po svoj prilici razlog, što su tolike, inače i danas vrijedne radnje, a pogotovo odlične za ono vrijeme, ostale u rukopisu.

No najnovije dopisivanje započeto g. 1835, jest sa Steinbüchelom, ravnateljem carskog numizmatičkog muzeja u Beču. Niziteo mu se prvi obraća, i piše mu, da se je on, do tada prirodoslovac, počeo baviti i numizmatikom, i to stoga, jer misli pisati o starim Ilirima, te pomoću starinskih novaca rasvijetliti tamnu prošlost toga naroda. Te godine da se je našlo u Staromgradu blizu ruševina nekadanjega Farosa mnoštvo novaca, najviše Farskih, a onda onih sa legendom „Jonio" i „Heraklea". Te je novce, kako spomenuh, te iste godine bio dao urezati napose, i o njima pisao u „Gazzetta di Zara". Niziteo razjašnjuje Steinbüchelu svoje misli i traži u njega savjeta kao vještijega u tom poslu. Tako se razvi izmedju njih dvojice dopisivanje, koje traje do g. 1838, a rezultate toga dopisivanja za numizmatiku iznio je Šime Ljubić u Kukuljevićevu „Arkivu"

(g. 1852. II. knjiga. I. Razdjel u članku „Staro-dalmatinsko Pěnezoslovje“ str. 200., 201., 202. i 203.).

U Spljet se obraća g. 1836. kanoniku dr. Anti Dražiću, da mu dobavi sve moguće tipe ilirskih novaca, a to za to: „Latio sam se posla, da prikažem, koliko mi je moguće drevno doba našega naroda. Radim to u pojedinim studijama, da uzmognem obraditi predmet opširnije i potanko, želeći da tako revindiciram barem ponešto slavu starih Ilira, što je naumice potamniše povjesničari, osobito Rimljani. Nacrtao sam predmete, što će zapremiti dva sveska, svaki od kojih 400 stranica. Jedna studija, što je najprije obradjujem, sadržavat će sve tipove novaca, što ih sakupim, a pripadaju ilirskim gradovima itd. Pomažu mi dr. Steinbüchel i savjetnik Benvenuti. — Dosada posjedujem tipove (primjerke) iz Visa, Korčule, Skadra i deset različitih tipa novaca kovanih u starinskom Farosu. Dva su od osobite važnosti za povjest. Jedan dokazuje, da je u Farosu bila uprava republikansko-konstitucijonalna poput one u Ateni itd.“ Dražić u odgovoru predbacuje mu, što je u velikom svijetu zaboravio nekadanjeg prijatelja. On da ga je uvijek pratio, a osobito rado čitao po novinama njegove književne radnje. Sad ga veseli, što se je okanio velikoga svijeta i svoje sile posvećuje istraživanju prošlosti svoje domovine. To je lijepo, osobito za njega, koji je slobodan i žive udobno. U istom smislu piše u Spljet i Vincenzu Solitro, piscu knjige, „Documenti Storici sull' Istria e la Dalmazia“ (g. 1841), koja je onako dobro došla Luki Botiću za gradivo „Bijedne Mare“ i „Petra Bačića“.

Kroz tu g. 1836, kao i kroz slijedeće 1837., 1838. i 1839. skuplja odasvuda i dalmatinske natpise uz novce i kopije novaca. Za taj posao ne gleda ni truda ni troška. Zato se g. 1837. u „Gazzetta di Zara“ javno obraća ta-

danjoj dalmatinskoj mladosti, da ga pomogne u sakupljanju natpisa i novaca. A u pismu Naniu iste godine piše: „Treba za povjest naše domovine, da mladost naša prouči novac i natpise. Dalmacija obiluje jednim i drugim, a od ovih povjest dobiva točnu rasvjetu i najbolje dokaze. Naši povjesničari ne osvrnuše se ni na novce ni na natpise, i ostaviše u tami, kao da ih i nije bilo, mnoge prilike, koje vrijede da izjasne naše prošlo doba. Dvanaest je ilirskih gradova, što ja znam, kovalo novac, a od ovih osam se je gradova nahodilo u današnjem obsegu Dalmacije. Gdje se je pak kovalo novac, tu je bila i kultura. To je rekao Montesquieu, a potvrdjuje povjest". U isto vrijeme piše mu, da je obzirom na pomanjkanje priručnih knjiga za pjenezoslovje preveo „Numizmatiku" Steinbüchela, da se naša mladost upozna temeljima te znanosti; a tome prijevodu da je dodao nešto svoga.

Kako spomenuh, Niziteo spremaše za štampu rezultat svojega proučavanja iz najdrevnije povjesti naših krajeva u dva sveska od 400 stranica. Knjiga je imala nositi naslov „Memorie staccate". Već ugovaraše sa Battarom za štampanje, koji zahtijevaše od Nizitea, da mu dobavi 300 predbrojnika, a on će knjigu uzeti u svoju nakladu. Nego po svojem običaju Niziteo otezaše, jer je uvijek nahodio nešto da nadopuni, pa se je malo po malo otezanjem dogodilo, da knjiga nije izašla napose, ali je zato većina članaka bila štampana ili tih godina u »Gazzetta di Zara" ili kasnije u „La Dalmazia". Ali je i još nešto bilo po srijedi: Niziteo je neprestano proširivao svoju osnovu, i njegova je radnja bivala sve to veća. Osobito se je povećao broj zasnovanih predmeta, te je on malo po malo kroz više nego deset godina ispisao ogroman svezak, koji sada u rukopisa nosi naslov „Notizie raccolte

e memorie compilate per servire alla storia della Dalmazia per l' epoca dei Pelasgi e dei Greci." To je ono, što je najboljega napisao Niziteo, a što bi vrijedilo da se objelodani.

Od štampanih studija u listu „La Dalmazia" neke važnije ovdje pripominjem: U „Sull' antica religione degli Slavi e degli Illirii" (o staroj vjeri Slavena i Ilira) drži, da su Pelazgi prasjeđioci naših zemalja, od kojih da su potekli Grci i Iliri (Arbanasi potomci ovih zadnjih). Slaveni su se doselili, te usvojili običaje i vjeru urodjenika. U toj studiji pravi paralelu med božanstvima Slavena i Grka u našim krajevima (a sve temelji na novcima i natpisima našastim u Dalmaciji). Zanimivo je ovo mišljenje Niziteovo, kad se uzme u obzir vrijeme, kad je ovo pisao. („La Dalmazia" g. 1846. br. 8, 9 i 10).

Isto tako u „Giuochi ginnastici Dalmati" (Dalmatinske gimnastičke igre) hoće da dokaže, da su sve igre, što postoje kod našega naroda u Dalmaciji, podrijetla Ilirskoga (bacanje kamenjem, utrkivanje itd.), čiji su običaj Slaveni tek usvojili.

U „La Pirrica" („La Dalmazia" g. 1846. br. 13 i 14) opet dokazuje podrijetlo bojnih igara (n. p. Moreška ili Kumpanija) od Ilirskih igara, koje su najprije bile religijozne. Pri koncu veli, da su Slaveni došli u naše krajeve, pa i taj običaj usvojili od prasjedioca Ilira; a o našem jeziku veli u toj studiji: „Bella e ricca quanto può essere un' altra qualunque è la lingua slava, e fa meraviglia, che tale ella sia, nata essendo ed usata per tanti secoli da popoli incolti ed illetterati". (Lijep i bogat, koliko to može biti ma koji drugi, je jezik slovinski, i čudo je, da je on takav, jer je postao i rabio se od naroda neobraženih i neknjiževnih). Pobija odlučno, da su Iliri bili Slavenskoga

plemena, kako se je onda to držalo, već da su potekli od Pelazga. Po njegovom su mnijenju Slaveni, kad su se doselili, bili divlji i surovi, a doseljenjem usvojili su kulturu ne Rimsku ni Grčku, već Ilirsku, koja da je starija od onih, i od koje da su Grci i Rimljani mnogo što usvojili, osobito običaje.

„Il ballo Kolo“ (La Dalmazia g. 1845 br. 53.): o našem narodnom kolu hoće da dokaže, da je i ono ilirskoga izvora, i to bogoštovnoga, a da su ga Slaveni prihvatili od Ilira, čiji potomci Arbanasi i danas ga rabe u Albaniji. — I da bolje uspije dokazivati podrijetlo čitavoj kulturi, koju su kasnije prihvatili Slaveni, stao je proučavati etnografske i folklorističke prilike današnjih Arbanasa, ne samo, nego i jezik arbanaški, te je rezultat svojeg jezikoslovnog učenja arbanaškog jezika raspravio u članku „Della lingua albanese“ („La Dalmazia“ g. 1846. br. 14, 15, 16 i 17).

„I riti mortuarii dei popoli Slavi“ (Pogrebni običaji kod Slavenskih naroda — „La Dalmazia“ g. 1845. br. 35 i g. 1846. br. 1 i 3) su zanimivi za nas, jer opisuje običaje starih naroda pri pogrebu, a onda one Slavena, i to neke osobite, kao onaj običaj da žena izgori s mužem.

Ovo su članci štampani kasnije ali mnogo prije napisani, no istalo ih je još mnogo neobjelodanjenih, koji su veoma zanimivi; poimence spominjem: O Demetriju Farskom, za kojega dokazuje, da nije bio podnipošto izdajica i vjerolomac, kako su ga to rimski povjesničari prikazali, već vjeran sin svoje domovine i svojega naroda, koji je iz mržnje na Rimljane, te se spremahu, da mu podjarme domovinu, branio se na svaki način. — Još se tu nahode članci: o starinskoj trgovini izmedju Crnog i Jadranskog mora: o egipatskom podrijetlu Kolkidâ i o njihovim na-

seobinama na ilirskim obalama; o starinskom odijelu Rimljana Ilirskoga podrijetla; o Diomedu Ilirskom; o otocima eletridskim i trgovini elektra (jantara) na ilirskim obalama itd.

Sve ove studije imale su izaći u „Memorie staccate“. To bi doista i danas bila zanimiva knjiga, a pogotovo je bila za ono vrijeme. Neima kulturnog pitanja, neima običaja iz one najdrevnije dobe naših krajeva, a da Niziteo nije o njima raspravljao. To se zna, mnogi rezultat njegovog proučavanja nama je danas poznat, jer su se drugi znali okoristiti njegovim nastojanjem i pisanjem. Ali bi bilo ipak vrijedno izdati njegove radnje historičko-arkeološkoga sadržaja, da se uprav vidi, koliko je taj čovjek koristio nauci i rasvjetljivanju pradavne dobe naših krajeva. Ima tu štošta, što današnja nauka ne bi mogla podnijeti, ali ima tu još zrnja, koje bi bilo zanimivo i za našu generaciju. Šteta što je sve to na tudjem jeziku.

III.

Tih godina, kad je već otprije Niziteo bio započeo svoj povjesnički rad, zgodilo se je nešto, što ga je donijelo opet u saobraćaj s vanjskim svijetom. Istina, on nije bio nikad izgubio ime kao prirodoslovac, jer medju listovima nalazi se još uvijek dopisivanja sa naturalistima. Tako mu g. 1838. piše dr. Johann Giste, njemački naturalista iz Münchena, koji uredjivaše list „Faunus“, da je, proučavajući evropejsku entomologiju, došao i do njegovoga vrijednoga imena, za to ga moli za tačnu adresu i za saobraćaj. A još od g. 1835. dopisuje u toj struci sa Robertom Visiani, Šibenčaninom, a tada profesorom botanike

na sveučilištu u Padovi. Visiani se je proslavio proučavanjem i pisanjem o dalmatinskoj flori, osobito je znamenito njegovo djelo: Flora dalmatica sive enumeratio stirpium vascularum, quas hactenus in Dalmatia lectas et sibi observatas descripsit, digessit, rariorumque iconibus illustravit Robertus de' Visiani, dalmata Sibenicensis. Lipsiae. 1847. Visiani se obraća Niziteu i moli ga, da ga podupre u njegovoj nauci; tako započeše dopisivanje ponajviše naravoslovne struke.

Što je Nizitea opet dovelo u općenje s vanjskim svijetom, i to s prvim arkeolozima u svijetu, to je zgoda, koju on sam kasnije ispriča u članku „Di alcune epigrafi greche di Faria" („La Dalmazia" g. 1846. br. 22), te puštam njemu riječ: „Već od g. 1837. sretnom zgodom nadjoše medju ruševinama starinskoga Farosa četiri grčka natpisa, jedan veliki i tri malena. Jedan mi se ponudi, da će ih prevesti, ali taj prijevod nije vrijedio. Neznajući sam dobro grčki poslah ih jednoj učenoj glavi, (a to je bio, kako se doznaje iz listova, Josip Ciobarnić) da mi ih prevede. Prevedene objelodanih u „Gazzetta di Zara" iste godine br. 38; ime prevadjača ne spomenuh na izričitu njegovu zamolbu. Malo kasnije doznah, da je taj prijevod u mnogom pogriješan. . . . Usljed toga, jer se je radilo o spomenicima domovine, uložih sve silę, da pronadjem čitanje bez pogrješaka, u koliko je moguće za slične predmete, koji se većinom nahode istrošeni od zuba vremena. — Poslah po jednu kopiju velike epigrafe i onih malih nekim učenjacima, i med drugima Steinbüchelu u Beč, mojem prijatelju Mariu Pieri u Firencu, jednoj privatnoj osobi u Rim preko g. Kapora, i Arkeološkom zavodu u Rimu, a da time nijesam nakon dugoga čekanja postigao traženoga uspjeha.

Svi odgovarahu, da je od potrebe, e je dotičnik imao posebnu naobrazbu za slične radnje".

Josip Furlanetto, s kojim je Nizitea spajalo prijateljstvo još kad su trideset godina prije izdavali književni list, bijaše tada profesorom na sveučilištu u Padovi, a uživaše glas i u arkeologičkoj struci. Niziteo posla i njemu kopije natpisâ. U jednom pismu Roberto Visiani piše Niziteu, da je Furlanetto ukazao grčke natpise nadjene u Starigradu dr. Emiliju Braunu, predsjedniku arkeologičkoga zavoda u Rimu. Braun da ih je ponio sobom u Rim, da ih tu prouči u društvu učenjaka toga zavoda, osobito Lepsiusa, pa će plod proučavanja priopćiti u organu društva. Tako dodje Niziteo u doticaj sa rimskim „instituto archeologico", i poče suradjivati u glasilu društva „Bullettino di instituto archeologico di Roma"; te je tu priopćivao svoje arkeologičke omanje radnje o Dalmaciji u opće, a napose o starom Farosu itd. u godišnjicama 1838., 1839., 1840., 1841. i 1842. Njegove su članke hvalili i opaskama popraćivali arkeolozi i učenjaci: Rathgeber, Cavedoni i Borghesi.

Medjutim je nastalo živo dopisivanje izmedju njega i dr. Brauna o novcima i natpisima. Odmah u listu od 23. listopuda 1838. piše mu dr. Braun: „Moram u ime zavoda da Vam ponudim imenovanje za dopisujućeg člana. Nadam se, da ljubav, kojom se Vi podadoste našoj nauci, neće dopustiti, da odbijete ovu ponudu, to jest, da se broj naših članova poveća Vašim časnim imenom." To imenovanje potvrdjuje sam Niziteo u jednom pismu g. 1840. Ivanu Desecco, koje je pismo i inače zanimivo: „Istina je, da me je Arkeologički zavod u Rimu počastio ubrojivši i moje ime uz svoje slavne članove. Nijesam indiferentan spram toga imenovanja, ali drugu bi ja slavu želio da

zaslužim, a to je da koristim mladosti željnoj nauke, e da uzmogne biti na korist našoj otadžbini, istrgnuvši iz zaboravi i podmetanja rimskih povjesničara prošla vremena naše sjajne starine. Ali moram ispovijediti, da gubim pouzdanje i bojim se, da neću privesti kraju započeti rad. U velikoj sam starosti, a tko piše u Dalmaciji, mora pisati kroz duga i kobna prekidanja. Ako ti je potreba od jedne knjige, moraš čekati šest do osam mjeseci, dok je dobiješ. Još od kolovoza čekam dvije pošiljke knjiga, plaćenih unaprijed oko 200 forinta, iz Beča i Mletaka, a tko zna, kad će mi stignuti. — Oh kako su žalosne prilike za književnika u našim krajevima!"

Furlanetto dodje g. 1839. osobno u Starigrad, da obadje i prouči to klasičko tlo i bogato nalazište novaca: te je boravio kod Nizitea, prijatelja iz mladosti. Na povratku piše mu iz Padove: „Pročitavši pomnjivo dugi Polibijev komad o Demetriju Farskome, i pregledavši ja sam svojim očima položaj Starigrada, ostanke starinskih zidova i našašće tolikih novaca, što ih Vi posjedujete, i triju natpisa grčkih, sve se više uvjeravam u mnijenju, da je Starigrad, a ne današnji Hvar, bio starinski Faros." Godine 1847. šalje Furlanetto na poklon Niziteu svoje djelo: „Antiche lapidi Patavine".

Medjutim nitko od ovih ne bijaše istumačio grčke natpise — o tome priča Niziteo u gore spomenutom članku: „Devet je godina, što očekivam, i držah da ću još dugo čekati; kad jučer na 15 svibnja 1846 primih pismo od Furlanetta, koji mi javlja, da je primio konac drugoga sveska i polovicu trećega kolekcije Boekh-a, i da je pod brojem 18376 našao istumačene: veliki natpis i tri manja. Steinbüchel već g. 1838. bijaše Boekh-u priopćio kopije od mene mu poslane. — Ne boli me, što se g. Stein-

büchel imenuje auktorom otkrića posluživši se mojom kopijom, a nije spomenuo mene; neimam te mane, da želim slavičnost. Ali me boli, da me nije obavijestio, da je poslao, premda sam se s njim dopisivao, da od njega nešto naučim, tada još nevješt i neuk u ovoj nauci. Boli me zato, jer da mi je javio, kad bi bio znao, da su natpisi u vrijednim rukama, ne bi bio zanovetao druge učenjake".

Kroz iste ove godine, dok je Niziteo bio razvio zamjernu djelatnost, sada dopisujući na sve strane, sada suradjujući u glâsilu rimskog arkeologičkoga zavoda, a medjutim pišući već prikazane i spomenute povjesničke studije, podao se bio i još jednom radu. I taj bijaše na čisto arkeologičkom polju, s jedne strane tumačeći svakojake natpise, a s druge pišući knjige, koje će drugima koristiti, a osobito mladosti.

Već g. 1837. piše Josipu Čiobarniću: „Izradjujem jedno numizmatićko djelo za početnike, koje će sadržavati točni opis novčanih tipova, što sam ih posabrao iz Mionneta i Steinbüchela sa bilješkama mitologičkim i historičkim, i to da naša mladost uzmogne proučavati novce. A za nauku u natpisima odlučio sam objelodaniti zbirku dalmatinskih natpisa, koristeći se onima, što ih objelodaniše Lucius, Zaccaria, Pavlović, i neobjelodanjenima u zadarskom i spljetskom muzeju, sakupivši i one, što se nahode razasuti u djelima antikvarnih pisaca, a nas se tiču; tumačeći, koliko mi bude moguće sve prilike, koje se dotiču naše povjesti. Ovo djelo popratit ću sa jednim kazalom kratica, i jednim drugim tumačem iatinskih riječi za razumijevanje natpisnih fraza."

Djela, oko kojih je tih godina radio za proširenje arkeologičke znanosti, a koja se nahode još u rukopisu,

jesu: „Iscrizioni Dalmatelette ed illustrate". (Natpisi Dalmatinski pročitani i istumačeni), u tri sveska prikupio je razne natpise po Dalmaciji, latinske i grčke, te ih poredao u skupine po predmetima, kojima se bave, ili po mjestima, kojima pripadaju. Napose pak sabrao je kroz g. 1840 i 1841. „Iscrizioni Salonitane" (Natpise solinske), koje mu je sakupljao, crtao i šiljao uz dobru plaću Bratanić iz Spljeta. Ovim se je djelima kasnije poslužio glasoviti povjesničar Teodor Mommsen za svoje djelo „Corpus inscriptionum". G. 1862. u svibnju piše Niziteu Andrić iz Spljeta, da dolazi Teodor Mommsen u Starigrad, da se s njime osobno upozna. Mommsen da želi dobiti neke obavijesti za djelo, koje dogotavlja, a da bolje uspije, traži osobu najučeniju. Istoga mjeseca boravio je Mommsen nekoliko dana kod Nizitea. Medju listovima nahode se dva Mommsenova: U jednom izjavljuje, da mu je Niziteo uzajmio tri rukopisa, i to dva sveska „Natpisa dalmatinskih" i svezak solinskih. U drugom listu piše mu iz Spljeta, da je pregledao, u koliko mu je potrebovalo za nauku, njegove rukopise, te mu ih povraća. Mommsen zove u pomenutom djelu Nizitea „vere venerabilis senex".

Osim toga Niziteo bijaše započeo tumačiti, kako se imaju čitati kratice u starinskim latinskim natpisima; uredjivati priručni rječnik za tumačenje epigrafičkih izraza itd. Naravski, da mu je ovo gradivo poslužilo u njegovim gore spomenutim studijama; te se u opće sav njegov povjesnički rad oko najdrevnije prošlosti naše Dalmacije temelji na epigrafiji i numizmatici. A to su, mislim, i jedini temelji historiografije za rasvjetljivanje drevnih i tamnih epoka, koje drugih pouzdanih spomenika i ne imadu.

IV.

Godine 1844. pokreće Ante Kuzmanić „Zoru Dalmatinsku“. Evo što Niziteo javno piše u „Gazzetta di Zara“ (g. 1844. br. 17) u članku „Indirizzo alla studiosa gioventù dalmatina“: „Ed or che la Zora Dalmatinska con plausibile intendimento empie il vuoto pel nostro Popolo Slavo e vuole allettandolo istruirlo nella lingua, nella religione, nella morale, nell' arte agricola e pastorale, nelle variate domestiche bisogna ecc. possiamo sperare che la nostra Patria sia giunta ad un epoca fortunata.“

Niziteo, kako sam ispovijeda, nije bio više u stanju, da započme pisati u narodnom jeziku. Bilo mu je tada sedamdeset godina — doba, kad obični ljudi više i ne rade — a on je još nakon te dobe bio neumoran radiša. Ipak je nešto radio za „Zoru Dalmatinsku“, naime šiljao joj je narodne pjesme s otoka Hvara n. pr. „Pedipsa Nevirnosti“ (g. 1845. str. 89). „Kraljević Marko“ (g. 1846. str. 31.).

Zanimivo je i ovo u svezi sa „Zorom Dalmatinskom“. Opat Zafron bijaše u tom listu objelodanio članak o jednom novcu, koji da je slavenskoga podrijetla iz dobe cara Justinijana. Niziteo mu odgovara u članku „Numismatica“ („La Dalmazia“ g. 1845. br. 5., 6., 7.): Ponajprije sumnja, da je taj novac falzifikat; a kad to ne bi bio, odlučno pobija mnijenje Zafronovo na temelju povjesti, da bi Slaveni bili u Sisku kovali novac pod carem Justinijanom, Po njemu tada Slavena u opće nije ni bilo na Balkanu, a ako ih je i bilo oni su bili u službi drugih naroda, kao Avara. Medjutim čini ovu opasku: „da tko ne bi mislio, da ja s ovom raspravom kanim omalovažiti slovinski jezik izjavljujem otvoreno, da ja ljubim taj jezik, jer je bogat

različitim modifikacijama u korjenskim i izvornim zvukovima, što je glavna vrijednost jednoga jezika, jer ima pravo obilježje jezika izvornoga, a ne od drugih potekloga, i jer se lako prilagodjuje stilu ljubavnom, govorničkom, epistolarnom; i kad dodje dan da postane obrazovanim jezikom, on će se izjednačiti s drugim modernim kulturnim jezicima, dapače i sa starinskim. . ." Medjutim je podupirao savjetima sve one, koji su radili za narodni jezik i pučku prosvjetu i bili suradnici „Zore", kao F. M. Kovačevića i Andriju Stazića, osobito ovoga zadnjega. Stazić mu se obratio, da bi mu dao gradiva i podataka za povjest Dalmacije, koju kani napisati u narodnom jeziku. Niziteo ga hvali, što hoće da piše u narodnom jeziku, koji se nije za mnogo udaljio od sanskritskoga. On bi mu dao zatraženo, jer on ima radnja o starini Dalmacije, ali ne bi htio da bude u sukobu s njim (Stazićem) u pitanju Slavena. Onda su naime tvrdili, da su Iliri bili Slaveni, čim se, — piše Niziteo — on kao povjesničar na temelju povjesti ne može složiti, jer je iz nje naučio, da su Slaveni došli i prevladali u Dalmaciji tek u VII. vijeku.

Tek godinu poslije „Zore Dalmatinske" pokreće se u Zadru književni list na talijanskom jeziku „La Dalmazia". List uredjuju profesori Brozović i Franceschi. Vidjesmo po samim riječima Niziteovim svrhu „Zore", koja bijaše list namijenjen prostom puku, i pisan, osobito od Kuzmanića, za pučko shvatanje. Dočim ovaj drugi list na talijanskom jeziku namijenjen je učenijoj ruci, koja onda i učaše i pisaše u talijanskom jeziku. Glavno je, da se zna, e je medju „Zorom Dalmatinskom" i „La Dalmazia" bilo jednodušje. Izdavao je oba lista nakladnik Battara. Bilo je ljudi koji su pisali u jednom i drugom listu. Tko uzme u ruke tečajeve lista „La Dalmazia", uvjerit će se, da je Niziteo

bio glavni suradnik. Tu je najviše njegovih članaka — ne samo, nego su njegove radnje najbolje i najzanimivije, što je u listu izlazilo. Tu su izašle njegove gore spomenute povjesničke studije; osim toga pisao je o arkeologiji, poljodjelstvu itd. Iz listova upravljenih mu od urednika Brozovića zanimivo je znati, da je književni list „La Dalmazia" g. 1845. imao 50 predbrojnika vanka Zadra, dočim je početkom g. 1846. taj broj povećao se do 80. Suradnicima nije se plaćalo nikakav honorar — dapače neki su molili, da im se uvrsti radnje, a za to uvrštenje još su plaćali. To Brozović piše Niziteu, da se ispriča, što mu se odmah ne štampavaju poslane radnje, koje su im uvijek dobro došle. Niziteo je u više navrataka prekorio urednike, što su mu dirali u rukopis, te isjekli na mnogim mjestima. Urednik pita oproštenje, ali se ispričava cenzurom, radi koje su na sto muka. Evo, kakva je bila ta cenzura: Svaki put moralo se je podnijeti napose već mnogo vremena prije štampavanja svaki rukopis osobitom cenzoru, čijoj je milosti ili nemilosti, a češće i neznanju bila izručena i najumnija radnja. A n. pr. Niziteov članak o starinskoj biskupiji u Starigradu, nakon te obične cenzure, bio je još izručen kanoniku Škariću, da ovaj razvidi nije li što u spisu, što bi moglo dirnuti u kakav osinjak. — Drugi urednik, svećenik i profesor Ivan Franceschi daroviti pisac, koji onda kao takav uživaše lijep glas, kuje u zvijezde Nizitea, radi njegovih članaka u listu „La Dalmazia". A u jednom listu moli ga, da se izrazi o solinskim iskopinama, radi kojih bijaše nastao strastven spor, koji se je pretvorio u otvorenu borbu. Borba se je vodila izmedju dr. Franje Lanza i dr. Franje Carrara.

Kod Nizitea nahodi se jedno jedino pismo Carrare, u kojemu ga moli, da mu označi brojeve lista „La Dal-

mazia“ u kojemu je pisao o pjenezoslovlju, jer je odlučio sabrati sve, što je bilo pisano o dalmatinskoj numografiji, prije nego li krene ponovno iz Dalmacije. Dočim je Niziteo s Lanzom dopisivao od 1845. do 1853. Po tim se listovima razabira, da je spor nastao radi toga, što se je Carrara usudio omalovažiti rad i pogrditi uspomenu Karla Lanze, oca dr. Franje, koji kao stranac bijaše stekao velikih zasluga za Dalmaciju, i prvi započeo solinske iskopine. Niziteo u početku držao se je hladno prama tome sporu; kad je pak pročitao knjižicu, u kojoj se je prikazivalo nedostojno spletkarenje Carrare (a knjižicu je pisao isti Lanza anonimno), onda je Niziteo pisao Lanzi: „Da živemo u dobi slavnih republika Grčke i Rima, ja bih uzašao na tribinu, uza sve što sam osijedio, da žigošem oštro njegove infamije.“ Lanzi bijaše uspjelo, da Nizitea predobije za svoju stranu. Posljedice te borbe bijahu, da je Carrara morao dvaput u progonstvo, i da je taj, inače daroviti svećenik, platio preranom smrću svoju pogrješku, podlegavši patnjama progonstva.

Dopisivanje s dr. Franjom Lanza počelo je g. 1845. kad je Lanza htio objelodaniti solinske natpise. U prvom odgovoru Niziteo odlučno ustaje protiv onih koji su iz neznanja govorili, da su današnji Slaveni i nekadanji Iliri jedno te isto. Naši su prvosjedioci Pelazgi, a od Pelazga primiše prvu kulturu i Grci. Iliru su izravni potomci Pelazga, od Ilira potječu Arbanasi. U vrijeme kad je Niziteo tako tvrdio, većina mnijaše inače, kao Katalinić i isti Lanza, skojim Niziteo se i prepire u listovima. Za one, na temelju latinski povjesničara i njima sklonih grčkih, Iliri bijahu barbari i gusari. On je (Niziteo) nizom studija pobio barbarstvo — o gusarstvu veli, da je to bio duh one dobe; pa pita Lanzu, gdje je bilo većih gusara i osvajača od Rimljana,

koji sve osvajahu iz pohlepe za blagom, da puk deru, te uništavahu i spomenike kulture. To se većinom ne čita, jer gdje bi oni sebe ružili?

Iz toga dopisivanja saznajemo jošte, da su g. 1848., kad je proglašen prvi put ustav, Niziteu ponudili, da zastupa u Beču Makarski kotar, ali je on odbio radi visoke starosti.

Važni su osobito odnošaji Nizitea sa Šimom Ljubićem, a dopisivahu na prekide od 1845. do 1858. Prvi su listovi iz Zadra, gdje je Ljubić učio bogoslovlje. Ljubić već kao učenik pokazivaše silan mar i ljubav za knjigu i nauku. Niziteo volio je mladost, pa je Ljubića odmah iz prvih godina podupirao. U prvom listu g. 1845. javlja mu Ljubić iz Zadra, da je odlučio izdati Hektorovićevo „Ribanje“, koje je doista i izdao godinu kasnije, i posvetio Niziteu. Evo te posvete: Pripoštovanomu Gospodinu — Petru Niziteu — Glasovitomu Stariniku i Naravoslovcu — i Vatrenomu Domorodcu — Ovu knjigu na znak ljubavi i harnosti — Poklanja i Posvetiva — Izdatelj. Dalje mu piše: „Koliko li Vam moram biti zahvalan za one sretne ure kroz prošle jesenske praznike, kada sam slušao Vaša mudra razlaganja i poduke!“ Inače je taj dugi list, kao i mnogi kasniji, zanimiv osobito vijestima o zakulisnim stvarima pogledom na listove „Zoru Dalmatinsku“ i „La Dalmazia“.

Ljubić je u pravom smislu te riječi učenik i gojenče Niziteovo. Kad bi došao na praznike on je uvijek bio kod Nizitea, a osobito u njegovoj bogatoj biblioteci; Niziteo mu je uvijek bio pri ruci. To se je prijateljstvo i drugovanje još više učvrstilo, kad je Ljubić bio prvih godina kapelanom u Starigradu. Prva najvažnija Ljubićeva radnja na hrvatskom jeziku jest „Staro-dalmatinsko Pěnezoslovje“

(g. 1852. „Arkiv za pověstnicu jugoslavensku. II. knjiga. I. Razděl), koja ga je prvi put upoznala s hrvatskim svijetom preko Velebita. U istinu većina gradiva te radnje iscrpljena je iz rukopisa Niziteovih, osobito iz njegovoga dopisivanja. U ostalom Ljubić to sam ispovijeda, te već u uvodu piše o Niziteu: „mnogo oglašeni naš sugradjanin i srčeni moj prijatelj P. Niziteo sa svojim mudrim i neumornim istraživanjima domaće pjenezoslovje, kod nas na taj stepen podignu, da u ovo doba naša pokrajina već drži zamjerni stališ u ovome znanstvu. . . Niziteo s većom se krjepošću posvećivaše učenju grčkih domaćih (novaca), dajući na svjetlo svoja istraživanja ob ovome predmetu tiskom starinarskoga zbora u Rimu, ukrašena sa mnogo lijepih opazaka glasovitih pjenezoslovnika Rathgebera, Cavedona, Brauna, Borghesa itd." (str. 170). Za tim izričito kaže (str. 171): „Mi dakle s pomoću prebogate narodne pjenezoslovne zbirke, koju nam uz ovaj trud dvorno i blagodarno pokloni naš oglašeni sugradjanin P. Niziteo." Još na mnogim mjestima imenuje pohvalno Nizitea u toj radnji.

Inače je Ljubić svaki put sretan, kad može javiti svojem učitelju, koju ugodnu vijest, te ga se sjeća osobito iz Beča. Tako g. 1855. piše mu iz Beča, da je berlinski list „Magazines für die Literatur des Auslandes" slijedeće napisao: „Als der bedeutendste Gelehrte Dalmatiens und der eifrigste Forscher der ältesten Geschichte seines Vaterlandes wird der allen Archäologen wohlbekannte Professor Pietro Niziteo in Cittavecchia auf der Insel Lesina genannt, der jetzt seine als trefflich geschilderten Memorie staccate sulla Dalmazia ordnet, um sie drucken zu lassen".

Kad je g. 1858. „C. K. Središnje Povjerenstvo u Beču za usčuvanje i istraživanje arkitektonskih spomenika"

imenovalo Nizitea članom dopisnikom, u odgovoru na to imenovanje piše medju drugim: „Posjedujem četiri grčka natpisa i dugi niz od 100 tipova i raznih modela novaca, što pripadaju Farosu, a objelodanio ih je i prikazao c. k. Akademiji znanosti u Beču Šime Ljubić, koji se je okoristio mojim prijateljstvom, što mu ga poklonih, držeći ga mojim drugom u nauci, jer radin i razuman, i nijesam se prevario".

Nema nikakve dvojbe, da je Niziteo uzgojio Ljubića i poklonio ga hrvatskom narodu, ne samo nego se je Ljubić i okoristio radom Nizitea. U ostalom to ništa ne smeta: Nitko se nije naučan rodio; a znanost je zajednička riznica, te učenjak prihvaća početke drugoga i nadogradjuje zgradu, što je drugi započeo. I doistine Ljubić je nastavio zgradu, što ju je Niziteo načeo, s tom razlikom, da je Niziteov rad bio na tudjem jeziku, a Ljubić je taj rad nastavio u narodnom jeziku, i živ zadobio naslov: „Nestora hrvatskih arkeologa".

V.

G. 1850. osnovao je Ivan Kukuljević-Sakcinski u Zagrebu „Društvo za povjesnicu i starine Jugoslavenske". Iste godine šalje društvo Niziteu ovu diplomu štampanu: „Društvo za povjesnicu i starine Jugoslavenske imenovalo je složnoglasnim usklikom u svojoj općenitoj skupštini, koja se je dana prvog listopada hiljadu osam sto pedesete godine obdržavala, Gospodina Petra Nizitea, umnog sakupitelja starina i važnih za povjesnicu Jugoslavenskoga naroda dokaza i izvora, za svoga počasnoga člana, te mu

šalje s iskrenim pozdravom u ovom list vijest o svom izboru".

Na to odlikovanje odgovorio je Niziteo dugim pismom, gdje je razvio sve svoje shvaćanje Slavenstva i u opće povjesti naših krajeva. Med drugim tu piše: „U zadnjem stadiju ljudskoga života mogu se nazvati sretnim, što me je to društvo imenovalo, koje ožareno domovinskom ljubavlju ide za dičnom svrhom, da razjasni povjesne zgode velikog, slavnog, junačkog i plemenitog naroda Slavenskoga. I koliko sam sretan i zahvalan, toliko sam spravan poduprijeti taj zavod u velikom djelu, za kojim ide. Povjest naroda Slavenskoga ili bolje jedne čitave obitelji naroda, što obitavaju dvije trećine Evrope, koja igra toliku ulogu u zgodama današnjega vremena, pobudjuje najveću pažnju političkoga mislioca, i ljubav domovinsku u onima, koji se mogu kao mi dičiti, da smo sinovi Slavenskih praroditelja." Za tim se upušta na dugo u raspravu o podrijetlu slavenskoga jezika, o povjesti Dalmacije, o načinu, kako da se zbliže slavenska plemena, o poteškoćama, koje stoje tome na putu itd. A za se pri koncu veli: „. . . sono Slavo, sin dalla mia infanzia parlo lo slavo, e lo studiai per onorare e non demeritare la memoria del mio autenato Petar Hektorović."

Na to pismo dobio je Niziteo slijedeći odgovor: „Veleštovani Gospodine! Vaše pismo, koje ste pisali g. Načelniku našega društva, pročitano je u odbornoj sjednici držanoj 11. Ožujka, i primljeno je s velikom radošću. Radi znamenitosti sadržaja odlučismo isto pismo u hrvatskom prijevodu u budućoj velikoj skupštini čitati, i ako budu okolnosti dopustile, priopćiti ga štampana u drugoj knjizi našega arkiva, od kojega Vam evo prvu knjigu kao našemu vrijednomu počasnomu članu na dar pošiljemo.

(Slijede neki upiti.) Oprostite, što Vas tim našim prošnjama uznemirujemo, nu kud će suza neg na oko?!

U Zagrebu 25. Ožujka 1851.

O s t a j t e z d r a v o!

I v a n K u k u l j e v i ć - S a k c i n s k i
načelnik.

A n d r i j a T o r k v a t B e r l i ć
tajnik.

G. 1852. piše Niziteo dr. Franji Lanza ob ovome društvu: „Saznao sam za povjesničke radnje, što ste ih poslali zagrebačkoj akademiji. Ja neznam, što se može nagadjati ob ovoj akademiji. . . Kad bi bilo nekoliko Kukuljevića, moglo bi joj se proreći sjajnu budućnost. Prošlih dana poslao sam joj jednu radnju, što je odavna bijah izradio, a Ljubić mi ju je prepisao. Pokušao sam da dokažem, da bajoslovne i povjesne zgode, što se pridavaju Diomedu grčkom iz epoke Trojanskoga rata, ne mogu da se tiču većinom toga junaka; već na suprot jednoga Diomeda ilirskoga iz drevnije dobi, glasovitoga pomorca iz dobe Dauna ilirskoga, gospodara Daunije u Italiji". I doista poslao je bio tu radnju uz ovo pismo:

Slavnoj akademiji u Zagrebu.

„Nakon dugoga muka, koji mogu opravdati starošću, jer sam već prevalio 78. godinu, milo mi je što mogu tom uglednom društvu prikazati uključeni članak, koji ima svrhu da našoj domovini revindicira junaka iz drevne i slavne naše starine. Možda se varam kad cijenim, da nijesam bacio trud uzalud. Nadam se, da će moje godine dopustiti,

da izradim još druge članke, koje spominjem u radnji. Zahvaljujem na darovani mi svezak Arkiva i na život Klovija, napisan prostranom erudicijom i zdravom kritikom." Pošto je prošla godina dana, a da nije dobio nikakva odgovora, piše opet Niziteo družtvu, u čije ime odgovara mu Mih. Sabljar, da radnje njegove nijesu primili, po tom da se je morala nekamo izgubiti. Medjutim pita mu društvo, da im ustupi dopisivanja, koja se tiču starina, kao što je bio ustupio Ljubiću za članak o novcima u drugom broju Arkiva.

G. 1856. piše mu opet Kukuljević, kad se je spremao da izdava „Stare pjesnike hrvatske":

Veleštovani Gospodine!

„U prilogu pošiljam Vam prvi svezak mojih starohrvatskih pjesnika, i to od 15. vijeka, medju kojima ćete naći više njih što bijahu iz Hvara, rodnoga mjesta Vašega. Sad želim proći na 16. vijek, te istim kronologičkim redom napisati životopis, te priopćiti izvadak pjesama svih naših pjesnika, što su pisali hrvatski u 16. vijeku. Medju ovima dolaze i Mikša Pelegrinović i Gracijoza Lovrinčeva, Antun Lucić sin Hanibala i Marin Gazarović, rodom iz Hvara, o kojih životu skoro ništa neznam. Uhvajući se, da ćete Vi kao rodjeni Hvaranin svakako barem nešto o zgodama i nezgodama rečenih pjesnika znati, a možebit i kojagodj rukopisna djela od njih imati, molim Vas time najuljudnije da mi u poslu mome pripomognete, te da mi što prije priopćite, mogu li se štogodj nadati od Vas ili ne.

Medju ostalim pjesnicima dolazi takodjer Petar Divnić (Difnico) iz Šibenika, o kojemu takodjer skoro ništa ne-

znam, premda više njegovih pjesama imadem. Kad bi mi Vi barem godinu kad je živio obznaniti mogli, veoma biste me obradovali.

Oprostite, što Vam ovim pitanjima i molbama dosadjujem, nu kamo ću se obratiti nego na našega prevrijednoga člana historičkoga društva, koji ne samo bogatu knjižnicu u svojoj kući, nego i najbogatiju zbirku znanosti u svojoj glavi čuva.

Čekajući što skoriji odgovor, budi u kojemugodj jeziku, ostajem najvećim štovanjem

U Zagrebu dne 25/I 856.

Vašega gospodstva najpokorniji sluga
Ivan Kukuljević-Sakcinski.

Niziteo mu odgovara, da mu on može posve malo pomoći u tome predmetu, jer se nije njim bavio, a u svojoj knjižnici osim Hektorovićevih ne posjeduje radova drugih pisaca

Dvije godine kasnije pita opet Kukuljević Nizitea u jednom važnom pitanju:

Velecijenjeni Gospodine!

„Od nekoga vremena porodila se raspra medju učenim Slavenima, kako naš narod po Dalmaciji svoj narodni jezik zove, da li srpski ili hrvatski? — Učenjaci grčkoga zakona tvrde, da je tamo narod srpski, mi katolici tvrdimo, da nije nikada onamo Srbalja bilo, već da je narod svoj jezik uvijek hrvatskim zvao, kao što su ga zvali naši prastari spisatelji i pjesnici, ili hrvatski ili slovinski, što je sve jedno. Vaši Hvarani Hanibal Lucić, Hek-

torović, Bertučević, Pelegrinović, Parožić i ostali zvali su barem jezik svoj hrvatski.

U toj novoj raspri naumih u ime našega društva, kojega ste počasni član, najuljudnije pozvati Vas, da nam oli Vi sami, oli tko drugi od Vaših prijatelja na Hvaru, točno i savjesno (budi talijanski, ili u komegodj jeziku) javite, kako na Hvaru i u njegovoj okolici narod svoj jezik zove, i da li je u ikojoj strani Dalmacije ime srpsko u porabi? Mi barem znamo za sada toliko, da ga onamo nitko ne pozna osim nekoliko grčkih ili istočnih popova. Ako je inače, a Vi nas izvotite prijateljski podučiti. Oprostite, velecijenjeni Gospodine, što Vas pod vašu veliku i duboku starost takim predmetima uznemirivati se usudjujem, ali poznajući vašu veliku učenost i uz to prem veliku dobrotu uvjeren sam, da ćete molbu našu što hitrije posluhnuti i Vašim odgovorom nas obradovati.

Primite izjavljenje moga dubokoga štovanja.

U Zagrebu dne 3/XI 858.

Vaš pokoran sluga
Ivan Kukuljević-Sakcinski.

Niziteov odgovor na to pismo evo radi njegove važnosti u izvorniku:

Citta Vecchia, 18 Novembre 1858.

Chiarissimo Signore!

„Rispondo alla pregiatissima sua il cor. Il nostro Popolo esso stesso si dice Hervat, e se ne gloria, parla la lingua slava e la Serbica non è usata in veruna contrada della Dalmazia. All' epoca della discesa degli Slavi alla nostra costa marittima era pur discesa una massa

di Serbi i quali si erano stabiliti nelle pianure Narentane facendo i pirati di mare con molto danno del popolo della nostra contrada. La Republica Veneta pel proprio interesse e dietro instanza degli Slavi della costa ha distrutto la stazione dei Serbi in Narenta e lo stabilimento che avevano in Lesina sulla nostra isola per ricapito maritimo. Nelle funzioni ecclesiastiche si cantano le epistole ed i evangeli ad intelligenza del Popolo in lingua slava e non serbica.

Potrei allungarmi di molto su di questo argomento, ma credo inutile il dir di piu. Sarò sempre pronto ai di Lei comandi.

Suo umilissimo servitore

Pietro Niziteo.

Iz ovoga pisma biva jasno, što Niziteo razumijeva, kad spominje „il nostro popolo Slavo" i „la lingua slava".

G. 1853. piše mu profesor Franceschi, bivši urednik lista „La Dalmazia", iz Spljeta:

Presvijetli Gospodine! Dolaze tamo gospodja barunica Ida od Düringsfelda i njezin muž barun Reinsberg, da upoznaju taj otok, a još više Vašu osobu, da se nauživaju Vaših učenih razgovora, iz kojih će iscrpsti korist i ono potrebito znanje sada, kada namjeravaju pisati o Dalmaciji, a ne mogu naći boljega izvora. Gospodja barunica uživa glas vrijedne njemačke pjesnikinje i romansijerke. . . ." Nakon toga posjeta izmijeniše supruzi Reinsberg nekoliko listova s Niziteom. Svoj posjet kod Nizitea opisaše u djelu „Reise-Skizzen aus Dalmatien" (g. 1857. u tri sveska), i u drugom svesku toga djela nahodi se poglavlje „Beim Professor", koje se čitavo bavi posjetom kod Nizitea. Niziteo im je pružio povjesnih podataka za

to djelo, i pozajmio im bio rukopis „Cronaca della Dalmazia“.

Niziteo je u svakoj prilici gledao osobito pomagati mlade ljude. Tako mu se je jednom prilikom obratio Alfonso Frisiani, da je naumio pisati o pitanju, gdje je bio starinski Faros, pa je pitao u Nizitea neke podatke, koji su mu trebali. Niziteo mu se je rado odazvao, te mu tom prilikom piše i ove retke: „Rado sam čuo, da se bavite starim Farosom, i to u prilog mojem mišljenju. Moralo bi se misliti, da mnijenje jednog uglednog pisca i nepristranog jer stranog, dokončat će prepirku; ali ne vjerujem. Nije dovoljno, da je pisac nepristran, morali bi biti nepristrani i čitatelji; a to se uprav ne može postići radi slabosti ljudskoga srca“.

Ljubav za mladost dovela ga je u doticaj i s Matom Vodopićem, kasnijim pjesnikom i pripovjedačem. G. 1856. u br. 39. službenoga lista dalmatinske vlade štampa Antun Kazali, urednik lista, dopis Vodopića o jednoj lapidi našastoj u Epidauru. Niziteo odmah piše Vodopiću: „Dragi Gospodine! Vi šte u 39. broju „Objavitelja Dalmatinskog“ objelodanili jedan natpis veoma važan za povjest staroga Epidaura. Iz toga razabrah, da se Vi bavite epigrafičkom naukom. I ja sam se od dosta vremena bavio, i vidim s velikom ugodnošću u osamdesetoj godini, da se u nas nahodi, tko će me naslijediti. Dopustite mi dakle, da Vas naputim, da uzmognete napredovati korisno s malim trudom. Dobavite „Institucije antikvarno-lapidarne“ Zaccarie, gdje ćete naći potrebite osnovne naputke da se upoznate i uznapredujete u ovoj nauci: uza sve to spravan sam, da Vam pomognem u svakoj dvojbi“ Zatim ljubezno ispravlja tumač Vodopićev natpisa, i dodava svoj tumač. Vodopić mu odgovara: „Velecijenjeni Gospodine! Vaš preljubezni

list od 21. svibnja, što mi je nakon duga tumaranja stigao u moju zabit Grude, za mene je častan i koristan. Častan, kad promislim tko mi piše, čovjek evropejskoga glasa, i pun domovinske ljubavi, koji se udostojava osvrnuti se na črčkarije jednoga kukavca, koji ne samo nije sposoban, da Vas naslijedi u epigrafičkoj nauci, da li nije dostojan ni da Vam slugom bude; koristan, jer savjet takvoga muža prosvjetljuje i osokoljuje, da se latim onoga, o čemu sam najmanje mislio, i to ne iz nevaljalštine i pomanjkanja domovinske ljubavi, da li iz nedostatka sredstava i onih slučajnih sitnica, koje potiču u svakoj nauci."

Još je lijep broj ličnosti, s kojima je Niziteo dopisivao; u opće rijetko je bilo savremena pisca u Dalmaciji, a da nije došao u doticaj s Niziteom. Tako ima još listova Jurja Pulića, Petra Pagania, Josipa Ferrari-Cupillia itd.

Zadnjih godina svojega života bio se je Niziteo posvetio osobito gospodarskoj struci. On je i prije bavio se tim područjem, te je pisao iz te struke članaka u listovima „Il Coltivatore" i „La Dalmazia". G. 1857. ustrojilo se je bilo u Starigradu njegovim zauzimanjem „Società Agronomica" (Poljodjelsko društvo). U istinu on je bio sve u tom društvu, i dok je on živio, ono se je uzdržalo, a po njegovoj smrti je propalo. Niziteo umro je 20. ožujka 1866., u devedeset i drugoj godini života.

Petar Niziteo bijaše čovjek universalne naobrazbe. Glavna područja bila su mu u prvoj dobi života do pedesete godine prirodoslovne nauke; u dobi od pedesete godine do sedamdesete arkeologija i povjest; a pod konac života gospodarske nauke. Njegov rad u opće, a pogotovo onaj na prirodoslovnom i gospodarskom polju, ja nijesam prikazao; niti sam to bio u stanju, jer u tim naukama

nijesam ni početnik, a kamo li strukovnjak, koji bi se za taj posao htio.

Bilo je vrijeme, da se nešto napiše o tome čovjeku, koji je svojim radom stekao neosporivih zasluga za svoju domovinu na povjesnom i arkeologičkom polju. Svojom žarkom ljubavlju za rodjenu grudu može on služiti primjerom i uzorom i danas mladosti, koju je on uvijek osobito volio, a najradje ju je pozivao na rad, jer je u radu nazirao narodni spas.

1903.

SADRŽAJ.

